

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

мр АМЕЛА ПИРАЛИЋ

**МОДЕЛ ПРОЦЈЕНЕ КВАЛИТЕТА
ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА И АНАЛИЗА
ДОСЉЕДНОСТИ ПРИМЈЕНЕ
РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПОЛИТИКА**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

БАЊА ЛУКА, 2021.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF ECONOMICS

Mr AMELA PIRALIĆ

**MODEL FOR ASSESSING THE QUALITY OF
FINANCIAL STATEMENTS AND ANALYSIS OF
THE CONSISTENCY OF THE APPLICATION OF
ACCOUNTING POLICIES**

DOCTORAL DISSERTATION

BANJA LUKA, 2021.

Ментор: др Јелена Пољашевић, ванредни професор, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет

**Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности
примјене рачуноводствених политика**

Резиме: Поуздано и транспарентно финансијско извјештавање, које резултира истинитим и поштеним приказом финансијских резултата предузећа, важна је одредница поузданости и стабилности финансијског система. Висок ниво повјерења у квалитету информација приказаних у финансијским извјештајима повећава сигурност инвеститора, потиче нова улагања, убрзава финансијске и трговинске токове те повећава учинковитост тржишта капитала и привреде у цјелини. Предмет овог рада је истраживање главних фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја. Истраживање је проведено на подацима у периоду 2013. – 2018. година, кориштењем примарних и секундарних података на узорку компанија чијим се вриједносним папирима тргује на берзи. Истраживањем је обухваћено укупно 100 компанија чији су финансијски и ревизорски извјештаји били доступни у континуитету за 6 година што је резултирало анализом укупно 600 финансијских и 600 ревизорских извјештаја, те цјелокупном анализом рачуноводствених политика ових компанија. Такођер је анкетиран 241 рачуновођа. Анализом резултата проведеног истраживања креиран модел за процјену квалитета финансијских извјештаја. Модел је креиран према моделу бинарне логистичке регресије. Зависна варијабла модела јесте квалитет финансијских извјештаја гдје се употребом модела процјењује вјероватноћа да извјештаји јеси или нису под дејством фактора који угрожавају квалитет извјештаја и негативно дјелују на повјерење корисника у извјештаје. Моделирање у процесу истраживања резултирало је са три повезана модела који се могу користити у процјени квалитета извјештаја. Најпоузданији модел који у преко 40% случајева тачно одређује вјероватноћу да су извјештаји квалитетни, а на нивоу поузданости 95%, је модел који укључује заједнички салда из финансијских извјештаја и индивидуалне и скупне показатеље анализе финансијских извјештаја. У модел је корак по корак укључено укупно 18 варијабли. Једноставнији модел за брзу процјену укључује 8 варијабли сачињених од салда финансијских извјештаја и служи за брзу провјеру без да се детаљно ради анализа финансијских извјештаја. Посљедњи представљени модел укључује свега 4 варијабле, незначајно је

већи ниво пизданости у односу на претходни, с тим да захтјева провођење анализе финансијских извјештаја.

Кључне ријечи: квалитет, финансијски извјештаји, рачуноводствене политике, показатељи, анализа, извјештавање, биномна логистичка регресија

Научна област: Пословна економија

Научно поље: Рачуноводство

Класификацијска ознака: C192

Тип одабране лиценце Креативне заједнице: Ауторство

Mentor: phd Jelena Poljašević, associate professor, University of Banja Luka, Faculty of Economics

Model for assessing the quality of financial statements and analysis of the consistency of the application of accounting policies

Abstract: Reliable and transparent financial reporting, which results in true and fair presentation of the financial performance of companies, is an important determinant of the financial system reliability and stability. The high level of confidence in the quality of information shown in financial statements increases the security of investors, encourages new investments, accelerates the financial and trade flows and increases the efficiency of capital markets and the economy as a whole. The subject of this doctoral dissertation is the research of the main factors influencing the quality of financial statements. The research was conducted in the period from 2013. to 2018. using primary and secondary data on a sample of companies whose shares are listed on capital markets in BiH. The survey covered a total of 100 companies whose financial and audit reports were available for 6 years, which resulted in the analysis of a total of 600 financial and audit reports, and the overall analysis of accounting policies of these companies. The survey questionnaire was completed by more than 241 accountants. The result of the research is a model for assessing the quality of financial statements. The model was created using binomial logistic regression. The dependent variable in the model is the quality of the financial statements. The model estimates the probability that the financial statements are not affected by factors that impair the quality and reliability of the financial statements. A total of three models were created. The most reliable model (confidence level 95%) is one that includes 18 variables, composed of amounts from financial statements and indicators of financial statement analysis. The model of 8 variables is simpler and includes only the amounts from the financial statements. The last model presented includes 4 variables, but also includes indicators of analysis of financial statements.

Key words: quality, financial statements, accounting policies, indicators, analysis, reporting binomial logistic regression

Scientific area: Business Economics

Scientific field: Accounting

Classification code: C192

Creative Commons License: CC BY

Садржај

УВОД.....	1
Проблем и предмет истраживања	5
Сврха и циљеви истраживања	7
Хипотезе истраживања	9
Методологија истраживања.....	10
Научни допринос истраживања	12
1. ТЕОРИЈСКИ КОНЦЕПТИ КВАЛИТЕТА РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ИНФОРМАЦИЈА И КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА	14
1.1. Појам, значај и улога квалитета у процесу припреме и израде финансијских извјештаја	14
1.2. Правци истраживања квалитета финансијских извјештаја	17
1.2.1. Квалитет финансијских информација и њихово објављивање.....	20
1.2.2. Квалитет нефинансијских информација и начини објављивања	23
1.3. Структура сета финансијских извјештаја и извори финансијских информација 26	
1.3.1. Биланс стања и биланс успјеха у функцији доношења одлука у кратком року 29	
1.3.2. Процјене новчаних токова као основа дугорочног планирања и одлучивања	31
1.3.3. Извјештај о промјенама капитала.....	33
1.3.4. Рачуноводствене политике, забиљешке уз финансијске извјештаје и континуитет објављивања измјена рачуноводствених политика – основа процјене квалитета финансијских извјештаја	34
1.4. Квалитативне карактеристике рачуноводствених информација	36
1.5. Обавеза оцјене квалитета финансијских извјештаја	40
1.6. Идентификација и процјена кључних фактора утјецаја на квалитет	42
2. СИСТЕМ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЈЕШТАВАЊА У БИХ И КОМПАРАЦИЈА СА СИСТЕМИМА ОКРУЖЕЊА	45
2.1. Оквири финансијског извјештавања.....	46
2.1.1. Извјештаји о концептима финансијског рачуноводства	47
2.1.2. Концептуални оквир финансијског извјештавања.....	49
2.1.3. Обавезе праћења и континуиране ревизије постојећих оквира финансијског извјештавања	52

2.2.	Модели финансијског извјештавања	56
2.2.1.	Англосаксонски модел финансијског извјештавања.....	56
2.2.2.	Континентални модел финансијског извјештавања	60
2.2.3.	Компаративна анализа модела финансијског извјештавања и утјецај на квалитет финансијских извјештаја.....	62
2.3.	Рачуноводствена регулатива и основа регулативе финансијског извјештавања	66
2.3.1.	Законска регулатива рачуноводства и финансијског извјештавања у БиХ	67
2.3.2.	Порески систем у БиХ и утјецај на квалитет финансијског извјештавања	74
2.3.3.	Законска обавеза и регулатива ревизије финансијских извјештаја у БиХ .	77
2.4.	Међународна рачуноводствена регулатива вс. рачуноводствена регулатива БиХ	81
2.4.1.	Међународни стандарди финансијског извјештавања	83
2.4.2.	Међународни рачуноводствени стандарди.....	87
2.4.3.	Међународни стандарди за мала и средња предузећа	90
2.4.4.	Међународни стандарди за јавни сектор	94
2.4.5.	Међународни стандарди едукације рачуновођа.....	97
2.4.6.	Кодекс.....	99
2.5.	Системи финансијског извјештавања у окружењу	101
2.5.1.	Нормативна основа финансијског извјештавања Србије	101
2.5.2.	Нормативна основа финансијског извјештавања Хрватске	103
2.5.3.	Нормативна основа финансијског извјештавања Црне Горе.....	105
2.5.4.	Нормативна основа финансијског извјештавања Словеније	106
2.6.	Хармонизација система финансијског извјештавања у БиХ.....	107
3.	РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПОЛИТИКЕ И АНАЛИЗА ДОСЉЕДНОСТИ ПРИМЈЕНЕ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПОЛИТИКА	109
3.1.	Исходиште рачуноводствених политика.....	110
3.2.	Улога рачуноводствених политика у цјелокупној пословној политици	112
3.3.	Избор и примјена рачуноводствених политика.....	114
3.3.1.	Утјецај рачуноводствене стандардизације на избор рачуноводствених политика.....	115
3.3.2.	Рачуноводствене политике вс. лажно финансијско извјештавање.....	118
3.4.	Анализа позиција финансијских извјештаја подложних утјецају измјена рачуноводствених политика	119
3.4.1.	Рачуноводствене политике и утјецај на позиције биланса стања	120

3.4.2.	Утјецај примјене рачуноводствених политика на позиције биланса успеха	122
3.4.3.	Подложност извјештаја о новчаним токовима промјенама рачуноводствених политика	125
3.4.4.	Утјецај рачуноводствених политика на квалитет добити	126
3.5.	Анализа досљедности примјене рачуноводствених политика.....	128
3.5.1.	Временска анализа измјена националних рачуноводствених прописа.....	130
3.5.2.	Временска анализа измјена међународних рачуноводствених прописа ..	132
3.6.	Фактори утјецаја на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика	133
3.7.	Утјецај досљедне примјене рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја.....	134
4.	АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА И ПОСЉЕДИЦЕ МАНИПУЛАЦИЈА У ПРОЦЕСУ КРЕИРАЊА И УПОТРЕБЕ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА.....	136
4.1.	Улога анализе финансијских извјештаја у процесу финансијског извјештавања	136
4.1.1.	Анализа могућности континуиране анализе и објављивања аналитичких података у систему финансијског извјештавања	138
4.1.2.	Анализа финансијских извјештаја у функцији ефикасног управљања и пословног одлучивања	141
4.2.	Показатељи анализе финансијских извјештаја у процјени квалитета финансијских извјештаја.....	143
4.2.2.	Анализа структуре биланса стања и успеха	151
4.2.3.	Фундаментална анализа као претпоставка квалитета финансијских извјештаја.....	153
4.3.	Квалиет добити као показатељ квалитета финансијских извјештаја	157
4.4.	Креативно рачуноводство и квалитет финансијских извјештаја	160
4.5.	Методе креативног рачуноводства у процесу израде финансијских извјештаја	163
4.6.	Примјена метода креативног рачуноводства и процјена обима обрачунских категорија у елементима финансијских извјештаја	166
5.	АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ МЕНАџМЕНТА И УТЈЕЦАЈ НА КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА.....	173
5.1.	Менаџерска одговорност и обавеза финансијског извјештавања у компанијама	173
5.1.1.	Одговорност за састављање и презентовање финансијских извјештаја ...	174

5.1.2.	Одговорност за провођење интерних контрола	177
5.1.3.	Одговорност за планирање и провођење екстерне ревизије	179
5.2.	Носиоци рачуноводственог извјештавања компанија у БиХ	181
5.3.	Систем континуиране едукације рачуновођа у БиХ	184
5.4.	Ниво образовања и стандарди едукације као одредница квалитета финансијских извјештаја.....	188
5.5.	Улога ревизије у процесу јачања квалитета финансијских извјештаја	191
6.	МОДЕЛ ПРОЦЈЕНЕ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА У ФУНКЦИЈИ ЈАЧАЊА ЕФИКАСНОСТИ ПОСЛОВАЊА ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТА У БИХ	196
6.1.	Развој хипотеза	197
6.2.	Дефинисање узорка	201
6.2.1.	Методолошки приступи избору узорака у сличним истраживањима	205
6.3.	Избор релевантне методологије истраживања	207
6.4.	Тестирања у процесу закључивања	210
6.4.1.	Анализа примарних и секундарних података релевантних за процјену квалитета финансијских извјештаја (дескрипција и мјерење каузалности).....	211
6.4.2.	Анализа примарних података прикупљених анкетним истраживањем....	214
6.4.3.	Тестирање значајности фактора измјена рачуноводствених политика и могућности досљедне примјене рачуноводствених политика	232
6.4.4.	Анализа ревизорских извјештаја компанија тржишта капитала укључених у узорак за процјену фактора квалитета финансијских извјештаја	238
6.4.5.	Тестирање елемената финансијских извјештаја и кључних финансијских индикатора.....	255
6.4.6.	Тестирање једнакости индивидуалних традиционалних показатеља према фактору досљедности примјене рачуноводствених политика	289
6.4.7.	Тестирање елемената биланса стања и биланса успјеха које се вреднују процјеном.....	301
6.4.8.	Тестирање дејства структуре менаџмента на ниво квалитета финансијских извјештаја.....	315
6.5.	Израда модела процјене квалитета финансијских извјештаја	322
6.5.4.	Развој предиктивног модела на основу елемената финансијских извјештаја за потребе процјене квалитета финансијских извјештаја	324
6.5.5.	Развој предиктивног модела на основу елемената финансијских извјештаја за потребе процјене квалитета финансијских извјештаја	333
6.5.6.	Развој интегрисаног предиктивног модела процјене квалитета финансијских извјештаја.....	335

ЗАКЉУЧАК.....	349
ЛИТЕРАТУРА.....	363
Попис табела	377
Попис слика.....	383
Попис графикона	384

УВОД

Савремени изазови модерног рачуноводства заснивају се на међународној рачуноводственој стандардизацији и континуираном настојању изједначавања основа на којима се презентују позиције финансијских извјештаја, а које се презентују кроз интегрисани систем финансијског извјештавања. Процес савременог финансијског извјештавања захтијева континуирану хармонизацију и стандардизацију са циљем превазилажења просторних, националних, језичких, али и других баријера, које у оваквом систему креирања информација континуирано постоје.

Усавршавање и унификација финансијског извјештавања јавила се као потреба за континуираном контролом менаџмента од стране власника, те за креирањем квалитетних пословних одлука. Основа доношења пословних одлука јесу квалитетне и релевантне финансијске и нефинансијске информације. Кључни елемент ових информација су финансијски извјештаји који садрже значајан обим финансијских информација. Проблем при доношењу пословних одлука у главном су нефинансијске информације које се не налазе у званичним нити финансијским нити годишњим извјештајима које објављују правни субјекти.

Идентификовање кључних и обимом највећих корисика информација у финансијским извјештајима води ка учесницима тржишта капитала. Сигурност у процесу доношења пословних одлука инвеститора тржишта капитала, али и свих интересних skupина, осигурава се подизањем нивоа транспарентности извјештавања у систему финансијског извјештавања кроз осигурање квалитетних информација. Мјерење квалитете финансијских извјештаја је комплексно обзиром да постоји низ мјерљивих и немјерљивих фактора дјеловања на квалитет извјештаја. Циљ овог рада јесте идентификовати све факторе који дјелују или могу дјеловати на квалитет финансијских извјештаја те квантификирати ефекте утјецаја сваког појединачног фактора, како би се могао конструисати адекватан модел у процјени квалитета, релевантности, поузданости како финансијских и нефинансијских информација, тако и извјештаја у цјелини али посљедично омогућити и процјену система финансијског извјештавања у Босни и Херцеговини.

Исправно идентификовање кључних фактора утјецаја на квалитет финансијских извјештаја захтјева континуирану анализу и истраживање узрочно-последичних веза финансијских и нефинансијских, те интерних и екстерних фактора и саме квалитете финансијских извјештаја. Структурно истраживање ће се заснивати на неколико различитих сегмената који би у коначници дали потпуну слику и јединствено указали на исправне кораке и ефикасан модел процјене квалитета и адекватности финансијских извјештаја у процесу управљања, одлучивања те планирања. Цјелокупно истраживање заснивати ће се на анализи теоријских претпоставки кроз реалне податке и реално стање на тржишту БиХ. Наиме кроз идентификовање и избор два различита узорка у процесу истраживања идентификовати ће се сви финансијски и нефинансијски аспекти дјеловања на квалитет финансијских извјештаја.

Први сегмент истраживања односи се на подлогу на којој почива сваки систем финансијског извјештавања. Подлогу за извјештавање чине прописи из области рачуноводства, ревизије и финансијског извјештавања те националне законске одредбе из области које индиректно дејствују на финансијске извјештаје. Структуру, обим, начин презентације, облик презентације те квалитет информација презентованих у финансијским извјештајима зависе од основе на којој почива систем финансијског извјештавања. Систем финансијског извјештавања може се посматрати са међународног и националног аспекта, те је потребно истражити начине успоставе и ниво квалитета подлоге за успјешно финансијско извјештавање и квалитету финансијских извјештаја. У овом дијелу истраживања фокус ће бити на међународној рачуноводственој регулативи те усклађености националних прописа са прописима на међународном нивоу, како би се осигурала упоредивост, те како би се обезбједила могућност паритета, у дијелу финансијског извјештавања, субјеката из БиХ са субјектима из региона. Хармонизација националних прописа захтјева, осим усклађености рачуноводствене регулативе са међународном, и процес прилагодбе додатних законских рјешења која директно или индиректно дјелују на систем рачуноводства. Овај дио истраживања треба да укаже на ниво усклађености/неусклађености националних са прописима на међународном нивоу.

Уско везано са хармонизацијом и структуром прописа који се користе у процесу финансијског извјештавања јесте успостављање, поштивање, те досљедна примјена

рачуноводствених политика појединачних извјештајних субјеката. Рачуноводствене политике су сегмент избора дозвољене алтернативе извјештавања која треба бити реалан и објективан одраз стања и успјешности пословања извјештајног субјекта. Могућност успоставе политика зависи од структуре прописа, док досљедност примјене рачуноводствених политика зависи од више фактора а ту су најважнији: општа пословна политика субјекта, досљедност доношења и примјене рачуноводствених прописа (националних и међународних), ниво образовања, начин едукације носилаца рачуноводствених функција субјекта те структура менаџмента и њихови захтјеви у погледу пословног управљања и одлучивања. Ефекти овог дијела истраживања огледати ће се у анализи и оцјени временских помака доношења међународних прописа, те измјенама прописа који утјечу на потребу континуираних измјена и прилагодбе националних прописа. Сталност и брзина доношења нових, али и измјене постојећих прописа утјечу на недосљедност примјене истих али и на недосљедност доношења и поштивања рачуноводствених политика. Евидентна је чињеница да убрзане измјене прописа смањују могућност досљедности извјештавања и тиме утјечу на квалитет финансијских извјештаја. У којој мјери је тај утјецај значајан истраживање треба да покаже кроз резултате.

Појединачни елементи финансијских извјештаја и појединачне позиције које одражавају стање и успјешност пословања субјекта, неријетко, то стање одражавају на основу процјене носилаца или руководних или рачуноводствених послова. Обзиром да међународна регулатива дозвољава сегмент процјене то надаље води могућности постојања елемената финансијских извјештаја насталих и укључених у извјештај на бази релевантне и/или ирелевантне процјене. Процјена може бити субјективна и објективна. Објективна процјена захтјева поштивање правила и процедура захтјеваних релевантним прописима али и одредбама Стандарда с једне стране, те вршење процјене од стране стручних и лица оспособљених за релевантну и објективну процјену. Субјективне процјене менаџмента које имају унапријед дефинисан циљ у погледу обмањивања корисника финансијских извјештаја, уколико постоје у финансијским извјештајима, нарушавају квалитет и крајњу сврху извјештаја. Многа претходна истраживања истина на мањим узорцима, те на субјектима који послују у другачијем пословном окружењу, у односу на БиХ показала су да процјењивање уопште, нарушава повјерење у финансијске извјештаје. Процјењивања од стране менаџмента у већини

проведених истраживања показала су се субјективним, што је негативно дјеловало на квалитет финансијских извјештаја. Циљ овог истраживања јесте указати на постојање и значај повезаности квалитета финансијских извјештаја и обима категорија које се процјењују, те на мјерење објективности процјена и утјецаја на квалитет финансијских извјештаја. У спровођењу овог дијела истраживања указати ће се на структуру позиција финансијског извјештаја (позиција биланса стања и биланса успјеха) и њихову подложност субјективним процјенама. Такођер, идентифицирати ће се позиције које се нужно процјењују уз поштивање правила процјењивања и позиција које су подложне субјективним процјенама.

У даљем процесу идентификовања кључних фактора утјецаја на квалитет финансијских извјештаја, истраживање ће се заснивати на неколико одвојених поља како би синтеза закључака довела до конкретизовања модела процјене квалитета, те потребних корекција за повећање нивоа квалитета финансијских извјештаја. Овај дио истраживања односи се на процјену кључних фактора и показатеља формалне и материјалне анализе финансијских извјештаја. Анализом финансијских извјештаја могуће је процјењивати перформансе пословања, стања, успјешности пословања и новчаних токова, кроз релевантне групе односа позиција појединачних елемената сета финансијских извјештаја. Сегмент формалне анализе финансијских извјештаја подразумијева испитивање постојања свих елемената потребних за формирање цјелокупне слике о пословању, стању и успјешности пословања субјеката. Доступност информација, структурна исправност, усклађеност и довољност (у обиму) информација други су сегмент формалне анализе који ће послужити изради модела процјене квалитета финансијских извјештаја. Други дио истраживања кроз анализу финансијских извјештаја заснивати ће се на хоризонталној и вертикалној анализи финансијских извјештаја са циљем процјене структуре појединачних позиција, али и скупних елемената финансијских извјештаја како би се процјенила динамика и реалност оцијењене динамике појединачних елемената финансијских извјештаја. Показатељи анализе финансијских извјештаја служе за процјену перформанси пословања субјеката. Истраживањем ће се указати на кључне елементе и аналитичке податке који одређују или дјелују на квалитет финансијских извјештаја. Процес анализе финансијских извјештаја указати ће на могућности и ограничења провођења анализе за идентификовање кључних перформанси. Кроз идентификацију ограничења

и недостатака показати ће се и кључни кораци измјена и побољшања у процесу финансијског извјештавања.

Истраживање ће бити усмјерено на идентификовање перцепције рачуновођа о квалитети процеса едукације, предностима и недостацима система финансијског извјештавања на пољу осигурања квалитете финансијских извјештаја. Задатак истраживања је, такођер, идентификовање основних недостатака постојећег система са циљем осигурања адекватног окружења за потребе квалитетног финансијског извјештавања. Процјена перцепције рачуновођа јесте сегмент истраживања који ће се увезати са истраживањем структуре менаџмента, те кроз потребу и могућност раздвајања менаџерске функције од рачуноводствене функције и цјелокупног система финансијског извјештавања. Овај сегмент истраживања везан је са анкетним истраживањем у којем се рачуновође и менаџмент компанија усаглашено требају изјаснити који је степен квалитета финансијских извјештаја који се у дужем временском периоду креирају и предају званичним институцијама од стране њихових компанија. Рачуновође такођер треба да идентификују кључне факторе и кључне елементе финансијских извјештаја, који дјелују на квалитет финансијских извјештаја. Повезивање овог дијела истраживања унутар предузећа, са екстерним корисницима најједноставније је кроз провјеру екстерне ревизије која је једина која може створити и вратити повјерење у информације у финансијским извјештајима. Оцјена екстерне ревизије указати ће, не само на кључне факторе квалитета, него и кључне недостатке у систему рачуноводства, финансијског извјештавања и ревизије. У коначници израда модела процјене заснивати ће се у експлицитном облику на детаљној анализи финансијских извјештаја компанија које послују на тржишту БиХ за шестогодишњи период и на узорку који задовољава све услове потребне за адекватно процјењивање квалитета финансијских извјештаја.

Проблем и предмет истраживања

Растом улагања и иновацијама, власници капитала нису у могућности самостално да обављају и воде све послове, те су приморани пословне функције делегирати, најчешће професионалцима из различитих области како би се задржао постојећи али и постигао

жељени ниво пословне успјешности и ефикасности. Када се анализира, у овом смислу, рачуноводствена функција се издвојила и дјелује у мањим субјектима као класични оутсорцеинг, а у већим као засебна пословна функција коју обављају професионалне рачуновође, чиме се ствара потреба за односом власник капитала – менаџер – рачуновођа – екстерни корисници. Овакав однос захтијева континуирану комуникацију, како би све кључне интересне групе биле задовољне. Раздвојеност ових функција, за правилно пословање, нужно захтијева квалитетне финансијске извјештаје те могућности процјене квалитета финансијских извјештаја. Смањен квалитет умањује могућност правилног и правовременог доношења пословних одлука и ефикасног управљања. Имајући у виду претходне чињенице, битно је познавање фактора који дјелују на квалитет финансијских извјештаја што је кроз процес истраживања искристализирало и основни проблем истраживања, а који гласи:

“ Ефикасност пословања привредних субјеката у БиХ могуће је правилно усмјеравати повећањем квалитета менаџерских функција кроз брзо и правилно доношење пословних одлука. Правилно доношење пословних одлука и ефикасно пословање привредних субјеката захтијева правремене, тачне, поуздане и релевантне информације које се по структури и обимом у највећем дијелу налазе у финансијским извјештајима. Неадекватност система финансијског извјештавања и немогућност правремене процјене квалитета финансијских извјештаја умањује ефикасност пословања привредних субјеката али и укупну привредну ефикасност.”

Кроз структурирање истраживања, те идентификовање основних проблема чије би рјешење требали иницирати резултати истраживања, дошло се до идентификовања предмета који ће бити основа провођења цјелокупног истраживања.

Предмет истраживања овог рада, кроз анализу и избор тематике истраживања, идентификовао се на два нивоа, као проблем у ширем и проблем у ужем смислу ријечи. Проблем истраживања у ширем смислу ријечи огледа се у теоријском и емпиријском истраживању те научном доказивању нужности трансформације система финансијског извјештавања како би се осигурало адекватно окружење за креирање квалитетних финансијских информација. Финансијски извјештаји као основни индикатори стања, успјешности и процјене перформансности привредних субјеката, основа су на којој ће

се заснивати цјелокупно истраживање са циљем успоставе законитости за креирање модела процјене квалитета финансијских извјештаја. Процјене употребе финансијских извјештаја, за потребе управљања и пословног одлучивања, углавном се реферишу на инвеститоре као најзначајније кориснике извјештаја. Информације неопходне инвеститорима првенствено се односе на процјене могућности генерисања новчаних токова, планирање ликвидности субјеката и пословних сегмената у које се планирају улагања. Из овога произилази дефинисање предмета истраживања у ужем смислу.

Предмет истраживања у ужем смислу јесу појединачни елементи сваког од сегмената финансијских извјештаја, гђе ће се истраживање заснивати на процјени обима позиција финансијских извјештаја процијењених од стране менаџмента, структури позиција које се процјењују те реалности и учесталости процјена појединих позиција што у коначници значајно утјече на ниво квалитета финансијских извјештаја. Процес истраживања сета финансијских извјештаја наставити ће се процјеном релевантности анализе финансијских извјештаја, идентификовања и квантифицирања утјецаја позиција и односа на ниво квалитета информација у финансијским извјештајима. Осим финансијских извјештаја и њихових сегмената предмет истраживања у ужем смислу ријечи јесте структура менаџмента привредних субјеката у БиХ те процјена перцепције рачуновођа о систему финансијског извјештавања и квалитета финансијских извјештаја. Процјене квалитета и модели процјене релевантни су за усмјеравање реформе постојећег система финансијског извјештавања, како би се побољшао квалитет и истражио утјецај финансијских и нефинансијских аспеката пословања на квалитет финансијских извјештаја. На основу процјене перцепције рачуновођа могуће је усмјерити извјештавање ка повећању повјерења корисника финансијских извјештаја подижући ниво квалитета понуђених информација.

Сврха и циљеви истраживања

Узрочно посљедична веза проблема и предмета истраживања захтијева и јасно дефинисање сврхе истраживања те постављање појединачних истраживачких циљева које је потребно јасно дефинисати и слиједити их. Основна сврха овог истраживања може се дефинисати како слиједи:

“Анализом структуре система финансијског извјештавања те идентификовањем основних фактора дјеловања на финансијске извјештаје, издвојити елементе чијим се праћењем може брзо и ефикасно оцјенити квалитет информација презентованих у финансијским извјештајима у турбулентном и нехармонизираним систему финансијског извјештавања какав је систем у БиХ”.

Као појединачни циљеви изведени из претходних анализа могу се издвојити сљедећи:

- Истаживањем структуре система финансијског извјештавања процијенити нивое који регулишу рачуноводствену професију у БиХ;
- Утврдити степен хармонизације националне рачуноводствене регулативе БиХ и међународних рачуноводствених прописа;
- Кроз компаративну анализу процијенити систем финансијског извјештавања БиХ у односу на земље окружења;
- Анализирати квалитет рачуноводствене едукације и provedбу стандарда едукације рачуновођа у БиХ;
- Истражити исходиште, могућност успоставе и досљедне примјене рачуноводствених политика и њихово дјеловање на квалитет рачуноводствених информација;
- Истражити степен и структуру манипулативних радњи, те открити основне алате за манипулацију информацијама у финансијским извјештајима;
- Истражити ниво примјене аналитичких радњи на финансијским извјештајима у сврху процјене валидности и релевантности информација презентованих у финансијским извјештајима;
- Указати на континуирану потребу анализе финансијских извјештаја и јачање неовисности екстерне ревизије са циљем јачања подлоге за квалитетно финансијско извјештавање;
- Кроз анализу квалитета извјештаја истражити структуру менаџмента који креира оквире за финансијско извјештавање субјеката како би се открио степен утјецаја овог фактора на квалитет финансијских извјештаја.

Хипотезе истраживања

Сложеност проблематике истраживања али и предмета на коме ће се проводити цјелокупно истраживање захтијева и прецизно дефинисање хипотеза истраживања које су главна смјерница за истраживање и које су окосница структурирања и дефинисања самог рјешења представљених проблема истраживања. Стога је главна истраживачка хипотеза дефинисана како слиједи:

„Сталне измјене нормативне основе доводе до недоследности у примјени рачуноводствених политика што негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.“

На основу главне истраживачке хипотезе, те како би се ставови, у њој представљени, могли исправно бранити, изведене су сљедеће помоћне истраживачке хипотезе:

“Хармонизација рачуноводствених прописа значајно утјече на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика.”

“Рачуноводствене политике привредних субјеката одређују начин признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја, те одређују положај и успјешност финансијских извјештаја.”

“Недоследна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризирењу финансијских извјештаја.”

“Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.”

“Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачуновођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја“.

Методологија истраживања

Задовољење основних циљева истраживања, идентификација и квантификација фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја и могућности процјене квалитета, потребно је методолошки дефинисати основне варијабле истраживања. Методологија подразумијева у првом кораку избор зависних и независних варијабли истраживања како би се могао креирати модел процјене квалитета финансијских извјештаја.

Генерална поставка ове дисертације, план, сврха, циљеви и хипотезе истраживања упућују на зависну варијаблу истраживања која се огледа у квалитету финансијских извјештаја. Обзиром да квалитет финансијских извјештаја по себи јесте сложена категорија то је потребно дефинисати индикаторе зависне варијабле. Индикатори квалитета финансијских извјештаја огледати ће се у сљедећем: квалитативна обиљежја, квалитет добити, обим процијењених позиција, транспарентност објављивања информација и екстерна ревизија.

Независне варијабле утјецаја на квалитет финансијских извјештаја које ће бити кориштене су: степен хармонизације рачуноводствене регулативе, обим и структура рачуноводствених политика, досљедност примјене рачуноводствених политика, показатељи анализе финансијских извјештаја, начин континуиране едукације рачуновођа, и структура менаџмента. Израда предложене докторске дисертације укључује теоријске и емпиријске дијелове од којих сваки према карактеру истраживања захтијева другачији методолошки приступ научно-истраживачком раду.

Теоријски дио истраживања подразумијева прикупљање литературе и анализирање свих релевантних научних и стручних књига и чланака. Истраживање се спроводи на пољу друштвених наука те ће се у овом дијелу дисертације користити опште научне методе од којих се истичу сљедеће:

- Метода анализе (рашчлањивање сложених мисаоних цјелина на саставне дијелове);
- Метода синтезе (повезивање једноставнијих мисаоних чињеница у сложеније дијелове);

- Метода дескрипције (описивање различитих рачуноводствених категорија, метода, поступака, стандарда и сл.);
- Метода експланације (објашњавање основних појмова и релација међу основним рачуноводственим категоријама);
- Метода класификације (рашчлањивање и увезивање једноставнијих дијелова у логичке скупине);
- Метода компарације (успоредба различитих алтернативних рачуноводствених система, мјера, метода, поступака те рачуноводствене праксе);
- Метода индукције и дедукције (процес доношења закључака и употреба релевантних чињеница за даље акције).

Емпиријски дио истраживања подразумијева прикупљање финансијских података и чињеница те употребу различитих методолошких поступака њихове обраде и тестирања предложеног модела, те презентацију и анализу добијених резултата истраживања. Осим прикупљања финансијских података из финансијских извјештаја који ће бити секундарни подаци, као примарни подаци у истраживању користити ће се ставови и мишљења рачуновођа и менаџера прикупљени анкетним истраживањем на узорку компанија чијим ће се менаџерима и рачуновођама упутити анкетни упитник, са питањима структурираним да покажу ставове рачуновођа о квалитету и факторима дјеловања на квалитет финансијских извјештаја. Годишњи финансијски извјештаји који ће бити кориштени у истраживању преузети су из базе објављених извјештаја тржишта капитала. Примјеном метода формалне и материјалне анализе финансијских извјештаја али и методама компаративне анализе формирати ће се база података потребна за истраживања.

Обзиром да је у процесу истраживања главни циљ одбацивање или прихватање хипотеза користити ће се различите статистичке методе у процесу анализе за потребе моделирања квалитета финансијских извјештаја. Практична примјена статистичке методологије подразумијевати ће примјену софтверског пакета SPSS v.21 који омогућава различите облике статистичке анализе: дескриптивну статистику, t-test, f-test, дискриминацијску и факторску анализу те примјену непараметарских тестирања. Техника која ће се користити највећим дијелом у овом истраживању јесте регресиона

анализа са акцентом на биномној логистичкој регресији. Други дио истраживања кроз анкетно истраживања захтијевати ће примјену основних алата вишекритеријумске анализе како би се, у складу са перцепцијом рачуновођа рангирани, по значају, фактори утјецаја на квалитет финансијских извјештаја. Сви прикупљени подаци бити ће приказани графички уз употребу графика и табеларних приказа.

Научни допринос истраживања

Очекивани научни допринос резултата истраживања, а који ће бити презентовани кроз ову докторску дисертацију, подразумијевају развој научне мисли о потребама јачања и могућностима континуираног праћења квалитета информација презентованих у финансијским извјештајима те о улози рачуноводствених информација у процесу пословног одлучивања и ефикасног управљања. Обзиром да је процјена квалитета увијек дискутабилна то је ова докторска дисертација на пољу процјене квалитета информација у финансијским извјештајима и уопште квалитета финансијских извјештаја актуална и представља допринос оскудној литератури овог подручја истраживања, посебно на подручју БиХ.

Докторска дисертација треба бити подстицај за даља научна истраживања о овој али и сличним актуалним темама на подручје финансијског извјештавања, финансијског и менаџерског рачуноводства са циљем јачања функције управљања у привредним субјектима што индиректно може довести и до јачања ефикасности пословања привредних субјеката. Резултати истраживања, посебно теоријски аспект истраживања, може бити користан и образовним институцијама и истраживачима на пољу финансијског рачуноводства, анализе пословања и финансијског истраживања. У коначници, одређене анализе и резултати емпиријских истраживања могу послужити и у пословној пракси за процјене релевантности и квалитета финансијских извјештаја привредних субјеката.

Предложена тема тренутно је актуална обзиром да досадашња истраживања на подручју БиХ нису резултирала интегрисаним моделом процјене квалитета финансијских извјештаја, него само процјенама појединачних индикатора квалитета. С друге стране, у тренуцима провођења реформске агенде и континуираног указивања

на потребу интегрисане реформе система финансијског извјештавања, овај рад представља полазну основу за идентификацију недостатака система који је подлога финансијском извјештавању, те може указати на правце потенцијалних реформи.

1. ТЕОРИЈСКИ КОНЦЕПТИ КВАЛИТЕТА РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ИНФОРМАЦИЈА И КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА

Финансијско извјештавање је у свим земљама свијета један од кључних сегмената пословања којем пажњу посвећују, не само они који креирају извјештаје и они који их користе него и држава кроз националне прописе, али и шира друштвена заједница имајући у виду да само квалитетан систем финансијског извјештавања може резултирати квалитетним информацијама потребним за свакодневно, а посебно пословно одлучивање. У контексту доношења адекватних и квалитетних пословних одлука кључну улогу имају информације из финансијских извјештаја. Квалитет тих информација кључна је особина која занима кориснике финансијских информација.

Истраживање које се односи на процјене квалитета захтијева детаљно и прецизно идентификовање свих чињеница које су саставнице квалитета како би се њиховим истраживањем могао идентификовати ниво дјеловања сваког појединог фактора на квалитет финансијских извјештаја. Комплексност истраживања започети ће идентификовањем улоге квалитета у процесу припреме и израде финансијских извјештаја након чега ће бити идентификовани међународни и национални стандарди којима се настоји осигурати квалитета. Поштивање или одступање од поштивања ових прописа значајан је фактор који се анализира кроз цијело истраживање и једна је од кључних одредница процјене квалитета финансијских извјештаја.

1.1. Појам, значај и улога квалитета у процесу припреме и израде финансијских извјештаја

Примарни циљ израде и презентовања финансијских извјештаја јесте да се њима прикаже економска суштина трансакција и догађаја те начина на који су се они стварно догодили. Финансијски извјештаји указују на посљедице тако насталих догађаја, који су рачуноводствено обухваћени. Појам и значај квалитета у контексту квалитета финансијских извјештаја указује на чињеницу колики је и какав утјецај презентованих

информација на квалитет и структуру пословних одлука али и квалитет процеса и успјешности пословања, који су посљедица информација презентованих у финансијским извјештајима.

Између информација, одлучивања и управљања постоји међузависност обзиром да се пословне одлуке доносе кориштењем информација. Свака пословна одлука са собом носи промјене које касније резултирају новим информацијама и тај процес се у континуитету понавља стварајући проблематично подручје за истраживање квалитета тако креираних информација. Евидентно је да сваки од корисника информација мора знати начин креирања информације и особе које су одговорне за њихову садржину. Такођер сваки корисник требао би бити у стању контролисати информације у одређеном нивоу и пратити њихово значење.

Значење информација могуће је разматрати са три различита аспекта и то (Жагер & други, 1999.):

- а) Техничког или синтактичког;
- б) Симболичког или семантичког, и
- ц) Прагматичког.

Посматрано са синтактичког аспекта информација мора садржавати поруку која је истинита и потпуна. Информација да би задовољила критерије симболичког или семантичког аспекта треба бити записана у формацији извјештаја. Такођер у овом смислу информација треба бити презентована терминологијом која је јасна и разумљива корисницима. У коначници уколико се информација посматра са прагматичког аспекта онда се постављају захтјеви разумљивости и задовољена потреба корисника информација. Прагматички посматрано, информација мора редуцирати неизвјесности приликом доношења пословних одлука.

Основно полазиште у разматрању квалитета информација које презентују финансијски извјештаји с једне стране, и квалитета система финансијског извјештавања с друге стране, огледа се у разматрању опшег оквира квалитета, концепта квалитета и система контрола квалитета које кроз релевантан оквир стварају слику о потребном, жељеном и постојећем нивоу квалитета презентованих информација. Једну од кључних улога у процесу процјене и постизања квалитета информација из финансијских извјештаја

имају институције које служе стварању и трансферу рачуноводствених знања и професионалне институције рачуновођа и ревизора који организују, прате и реализују континуиране едукације и усавршавања рачуновођа. Други аспект посматрања квалитета рачуноводствених и укупно финансијских информација огледа се у презентовању садржине информација корисних различитим корисницима, те у терминским оквирима погодним за доношење правовремених и квалитетних пословних одлука.

Турбулентно окружење и постојећи аспекти пословања резултирају околностима у којима рачуноводство, односно рачуноводствени информациони систем треба да генерише извјештаје са релевантним информационим садржајима за различите екстерне и интерне кориснике. Концепт квалитета у финансијском извјештавању и неопходност квалитетног извјештавања временом све више добијају на значају. Повећава се обим и број финансијских извјештаја и број корисника финансијских извјештаја, а истовремено и број и структура институција надлежних за контролу квалитета финансијских извјештаја. Тако се јавила потреба за успостављање концепта квалитета и контроле квалитета. Савремени концепт квалитета и контроле квалитета финансијских извјештаја подразумијева и увођење стандарда квалитета. Пракса указује на потребу адекватног истраживања елемената који дејствују на квалитет финансијских извјештаја како би се успоставили одговарајући стандарди у праћењу исправних елемената дјеловања на квалитет. Већина истраживања на овом пољу указује на потребу увођења концепта укупног управљања квалитетом (Total Quality Management, у наставку TQM), који би подразумијевао успоставу, континуирано праћење и контролу квалитета информација презентованих у финансијским извјештајима.

Успостављане квалитетног система финансијског извјештавања, кроз истраживање концепата квалитета финансијског извјештавања, подразумијева детаљно и континуирано праћење укупног система образовања рачуноводствене професије. Укупност концепта квалитета и управљања квалитетом финансијског извјештавања, подразумијева подизање, на виши ниво од постојећег, рачуноводствену професију и образовање рачуновођа, уважавајући међународну стандардизацију и одредбе међународне професионалне рачуноводствене регулативне из ове области. Међузависност нивоа квалитета информација, квалитета система финансијског

извјештавања и израде модела процјене квалитета финансијских извјештаја заједно са нивоом професионалне едукације рачуновођа прожимати ће се кроз наставак овог рада како би се спознао и моделирао концепт квалитета и управљања квалитетом информација које су резултат рачуноводственог информационог система.

1.2. Правци истраживања квалитета финансијских извјештаја

Проблематика истраживања квалитета финансијских извјештаја актуализирана је у периоду велике финансијске кризе и великих финансијских превара које се везују за манипулације на финансијским тржиштима. Већина проблема који су довели до кризе везани су за информациону основу којом се манипулисало, како би се остваривали екстра профити. Највећи број превара праћен је проблемом манипулисања са финансијским извјештајима, што је финансијско извјештавање довело у фокус интересовања и актуализирало проблематику праћења фактора утјецаја на квалитет финансијских извјештаја. Такођер, због претходних чињеница актуализирало се настојање да се успостави систем у којем би финансијски извјештаји на квалитетан начин и правовремено презентовали информације које одражавају суштину економских трансакција али и суштину пословања субјеката чију слику чине.

Препрека у рјешавању ове проблематике и постизању врховног циља финансијског извјештавања огледа се, у брзом и континуираном развоју елемената креативног рачуноводства чији се основни постулати неријетко користе у сврху погрешног финансијског извјештавања. Употреба елемената креативног рачуноводства све више постаје значајна пријетња рачуноводственој професији али и функционисању финансијског система кроз угрожавање адекватног функционисања финансијских тржишта. Анализа постојећег стања и превазилажење поменутих проблема могу се спроводити у неколико праваца и то:

- Развој квалитетних законодавних и професионалних оквира финансијског извјештавања;
- Развојем законодавног оквира ограничити креативно понашање менаџера;
- Повећати утјецај регулаторних тијела на процес финансијског извјештавања;

- Законом регулисати неовисност тијела која надзиру и контролишу процес финансијског извјештавања;
- Повећати повјерење између успостављених регулаторних тијела и инвеститора односно корисника информација у процесу система финансијског извјештавања.

Обзриом да је процес усаглашавања интереса и информационих потреба стакхолдера, менаџмента и надзорних органа тежак и компликован то је постизање квалитета у систему финансијског извјештавања тешко. Процјена нивоа квалитета и фактора који могу побољшати квалитет захтијева детаљно анализирање свих елемената утјецаја, те идентификовање кључних одредница квалитета. Пооштравање мјера надзора над креирањем информација и презентовањем финансијских извјештаја први је корак и нужност у процесу развоја система квалитетног финансијског извјештавања. Потреба за креирањем квалитетних информација евидентна је у погледу заштите инвеститора првенствено, када говоримо конкретно о БиХ, али и осталих интересних скупина. Неквалитетне информације те самим тим и непоуздани финансијски извјештаји основни су генератор погрешних пословних одлука које даље генеришу негативне пословне па након тога и привредне трендове. Стога се, најчешће, важност информација за кориснике одређује кроз њен утјецај на доношење пословних одлука, док с друге стране, систем финансијског извјештавања важан је толико колико је у стању контролисати и смањивати ниво информационе асиметрије. Систем финансијског извјештавања задужен је за подизање нивоа транспарентности финансијског извјештавања на тржишту капитала, заштиту инвеститора те заштиту и сигурност процеса доношења пословних одлука.

Фактори који негативно дјелују на систем финансијског извјештавања, а које је потребно истражити, јесу комплексност пословних трансакција, нужност постојања рачуноводствених опција, те (не)етичко понашање учесника у процесу финансијског извјештавања. Потребно је континуирано пратити усаглашеност регулаторног националног оквира са оквирима на међународном нивоу. Јачајући позитивне ефекте те умањујући негативне ефекте система финансијског извјештавања довело би до јачања система и спречавања извјештавања, које би одступало од економске реалности. Економска реалност у систему финансијског извјештавања указује на чињенице да се већина економских, специфично финансијских скандала, везује за рачуноводствене

преваре са намјером искривљења реалне слике пословања. Погрешне процјене и грешке до којих, такве процјене на бази финансијских извјештаја, доводе кориснике за посљедицу имају значајно угрожене интересе и смањене те и изгубљене очекиване приносе, високе капиталне губитке до чак губитака укупног капитала.

Претходни наводи, практично доводе до идентификовања неколико чињеница које би требало усмјеравати у истраживање квалитативних елемената финансијских извјештаја и система финансијског извјештавања. Први елемент огледа се у чињеници развоја и опстанка система креативног рачуноводства који се развија упркос настојањима рачуноводствених регулаторних оквира да исти надзиру и контролишу. Природа рачуноводствених и финансијских информација регулисаних рачуноводственим стандардима, који се користе у припреми и презентовању информација, оставља могућност за кориштење различитих варијанти извјештавања унутар истог ентитета омогућавајући доношење, примјену и квалитетно досљедно кориштење рачуноводствених политика. Досљедна примјена рачуноводствених политика нужна је одредница квалитета финансијских извјештаја. Истовремено је оправдана и измјена рачуноводствених политика, уколико ће примјена друге дозвољене варијанте финансијске извјештаје учинити реалнијим и квалитетнијим. Намјерна примјена неодговарајуће варијанте извјештавања (рачуноводствене политике), дозвољене стандардима, води ка креативном извјештавању нарушавајући квалитет финансијских извјештаја. Један сегмент истраживања позабавити ће се истраживањем граница преласка политика у креативно извјештавање док ће се истраживање такођер, у овом сегменту позабавити факторима који доводе до прелажења границе у кориштењу дозвољених могућности које онда воде ка намјерном погрешном исказивању рачуноводствених информација.

Након истраживања рачуноводствених политика слједећи правац, у процесу истраживања за процјене квалитета, јесте тржиште капитала или тржишта капитала. Наиме, истраживања великих свјетских економских криза указују на, у главном, крах тржишта капитала као њихово извориште. Детаљне анализе, у скоро свим случајевима, резултирале су чињеницом да се у позадини наводи лажно извјештавање инвеститора (и рачуноводствено тј. финансијско, а често и ревизорско извјештавање). Тржиште није препознало манипулативне радње прије краха те је потребно обратити пажњу на

генерисање информација, контролу и надзор над информацијама које предузећа објављују на тржиштима капитала. Претходна истраживања (Association of Certified Fraud Examiners, USA¹, 2008.), која су проведена на тржиштима капитала указују да, често, стање приказано у финансијским извјештајима не одражава кретање цијена на тржишту капитала. Надзор и контрола информација презентованих у финансијским извјештајима довео би до транспарентнијег и квалитетнијег финансијског извјештавања.

Претходне чињенице указују на комплексност праваца истраживања квалитета што се још више компликује чињеницом да, доносиоци пословних одлука информације из финансијских извјештаја узимају као релевантне, без претходне процјене квалитета и без било какве оцјене адекватности тих информација у датом моменту. Већа грешка коју праве носиоци пословних одлука јесте недостатак континуитета и идентификовање преломних тачака у кретању кључних елемената перформанси пословања. Потреба процјене квалитета финансијског извјештавања, а са циљем заштите интересних скупина, намеће се сама по себи. Жртве неквалитетног финансијског извјештавања јесу инвеститори, финансијске институције, регулаторна тијела, пословни партнери, рејтинг агенције и сл. Битна је чињеница да су корисници приморани додатно процјењивати квалитет извјештаја и дужни су сумњати у исте чак и када је ревизорско мишљење позитивно. Идентификовање адекватног модела процјене квалитета олакшало би пословање и доношење пословних одлука корисника информација.

1.2.1. Квалитет финансијских информација и њихово објављивање

Окосница и главни резултат процеса финансијског извјештавања јесу финансијске информације које се презентују као одраз економске суштине догађаја насталих у предузећу односно као резултат пословне активности. Информације у финансијским извјештајима чине одраз пословних активности над имовинским дијеловима и то средствима, обавезама и капиталу на одређени дан, те приходима, расходима, финансијском резултату, готовинским токовима и промјенама капитала исказаним на

¹ ACFE - Association of Certified Fraud Examiners (Удружење сертификираних истраживача превара у САД-у)

за одређени период (најчешће финансијску годину) који се исказују искључиво у вриједносним показатељима. Финансијско извјештавање компанија у БиХ, засновано на Закону о рачуноводству и ревизији – у наставку ЗОРР (ентитетски ниво и БД) подразумијева и ослања се на ниво извјештавања који је захтијева законским прописима. Финансијске информације привредних субјеката презентују се у главном кроз сет финансијских извјештаја најчешће због испуњења обавеза из Закона.

Информације које су прописане у званичном сету финансијских извјештаја потребно је посматрати са два аспекта. Први је да ли су презентоване информације довољне цјелокупној структури корисника финансијских извјештаја, и други, колико су информације из финансијских извјештаја квалитетне. Проблем довољности, код субјеката од јавне одговорности, у одређеној мјери је елиминисан кроз додатне захтјеве за објављивањем информација које се не могу објавити кроз званични сет финансијских извјештаја а имају дејство на финансијске извјештаје и на доношење одлука (посебно финансијских). Процјена квалитета финансијских извјештаја и квалитета цјелокупних информација презентованих у финансијским извјештајима дјелује значајно на кориснике. Квалитет финансијских извјештаја, стога је потребно посматрати у контексту његових корисника. Национална, законска регулатива из области рачуноводства и ревизије у БиХ прописала је обавезну екстерну ревизију за субјекте од јавног интереса. У првом реду под обавезом екстерне ревизије јесу компаније чијим се вриједносним папирима тргује на званичним тржиштима капитала у БиХ. Информације и објављивање информација у контексту њиховог квалитета, могуће је посматрати кроз сегмент обављене ревизије. Финансијски извјештаји компанија које су обавезне вршити екстерну ревизију, прошли су један ниво контроле више у односу на извјештаје компанија која нису у обавези и чији извјештаји нису ревидирани. Извјештаји које је ревидирао екстерни ревизор сматрају се извјештајима који су квалитетнији од извјештаја који нису ревидирани. Ова чињеница не значи да компаније које не обављају ревизију финансијских извјештаја имају неквалитетне извјештаје, значи једино да ове компаније немају нити једну потврду квалитета. Стога би квалитет извјештаја било једноставније процјењивати уколико би сви обвезници састављања и презентације финансијских извјештаја уједно били обвезници или пак добровољно обављали ревизију финансијских извјештаја од стране екстерног ревизора.

Са аспекта корисника финансијских извјештаја потребно је посматрати ове извјештаје у два различита контекста. Први је, претходно елаборирани, а то је да су информације из извјештаја који су ревидирани већ верификоване, те да корисници извјештаја имају веће повећење у већ ревизијом верификоване финансијске извјештаје у односу на неверификоване тј. неревидиране. Међутим, значајно већи проблем корисницима јесте довољност финансијских информација. Информације презентоване у финансијским извјештајима могу бити и тачне и адекватне (уз то ревидиране и верификоване од стране екстерног ревизора) али да нису довољне. У процесу процјене квалитета финансијских информација извјештајних субјеката потребно је унапријеђење система финансијског извјештавања у сегменту добровољног извјештавања уколико се жели постићи одређени значајан ниво квалитета информација. Објава информација које су релевантне корисницима извјештаја за доношење одлука треба да се прошири на добровољно извјештавање о кључним догађајима који дјелују и могу дјеловати на доносиоце одлука.

Међутим, тренутно стање у БиХ значајно се разликује од претходно изнесеног. Ниво повјерења у екстерну ревизију на незавидном је нивоу те је у контексту верификације квалитета информација из финансијских извјештаја у погледу екстерне ревизије потребно значајно унапријеђење квалитета екстерне ревизије како би се квалитет информација повећао али и могао детаљно анализирати. Увођењем надзора над процесом ревизије финансијских извјештаја учињен је напредак који би у будућности могао резултирати значајним побољшањем квалитета финансијских извјештаја. Објављивање информација изван обавезног, захтијева, не само надзор него и промјену свијести да би информације које су чињенице, правовремено биле учињене доступним њиховим корисницима.

Унапређење квалитете финансијских информација могуће је кроз јачање система финансијског извјештавања који би сегмент и неверификованих информација учинио довољно квалитетним. Побољшање се може постићи на начин да се побољша законски оквир, јачају институције рачунводствене професије, јачање ревизијске професије, јачањем пословне културе носилаца финансијског извјештавања. Међутим, финансијски извјештаји кроз структуру ових информација не пружају довољно потребних информација у процесу доношења економских одлука из разлога што

пружају слику о финансијским учинцима прошлих догађаја а не пружају нефинансијске информације нити прогностику будућих догађаја (Жагер & други, 1999.).

1.2.2. Квалитет нефинансијских информација и начини објављивања

Обзриом да се наша земља сматра посттранзицијском земљом то се и систем извјештавања на нивоу корпорације али и на нивоу рачуноводственог информационог система своди на обавезно извјештавање захтијевано регулаторним оквиром. Међутим, евидентна потреба привлачења страних инвеститора и проширење пословања домаћих компанија на међународно тржиште, доводи до потребе припремања и презентације додатних информација које се не презентују у финансијским извјештајима. Додатне информације о пословању субјеката важне су у процесу доношења пословних одлука, у неким сегментима пословања. Нефинансијске информације су чак и значајније него информације које се презентују у финансијским извјештајима.

Објављивање нефинансијских информација представља презентовање свих осталих информација изузев оних које су презентоване у финансијским извјештајима. Објављивање нефинансијских информација нема стандардизовани формат извјештаја. У складу са одредбама ЗОРП правна лица су дужна припремити, осим обавезних финансијских извјештаја и годишње извјештаје о пословању који дају објективан приказ пословања правног лица укључујући: све значајне догађаје настале у периоду након завршетка пословне године а до датума предаје финансијских извјештаја, процјену очекиваног будућег развоја правног лица, најважније активности у вези са истраживањем и развојем, информације о откупу власититх дионица и удјела, информације о пословним сегментима правног лица, кориштене финансијске инструменте ако је то значајно за процјену финансијског положаја и успјешности пословања правног лица, циљеве и политике правног лица у вези са управљањем финансијским ризицима заједно са политикама заштите од ризика за сваку планирану трансакцију за коју је неопходна заштита, изложеност правног лица цјеновном,

кредитном, тржишном, валутном, ризику ликвидности и другим ризицима присутним у пословању правног лица (ЗОРР² ч.24 и ч.40).

„Цјелокупан процес финансијског извјештавања и објављивања информација о пословању привредних субјеката осим објављивања основних финансијских извјештаја и с њима повезаних напомена обухвата још и писмо дионичарима, сажетак финансијских пословних информација, опис и пореглед предузећа, ставове управе у погледу оствареног резултата пословања и финансијског положаја, извјештај директора, списак директора и службеника вишег ранга, као и извјештај ревизора“ (Gray & Needles, 2002.).

Осим додатног, и финансијског и нефинансијског извјештавања субјеката кроз извјештај о пословању и информације презентоване у извјештају о пословању све више се, у новије вријеме, воде дискусије о потреби интегрисаног извјештавања о пословању као савременом облику корпоративног извјештавања. Савремени концепти корпоративног пословања од којих је најзначајнији друштвено одговорно пословање постало је и саставница европских политика о пословању и извјештавању о пословању. Европски парламент је у овом смислу у децембру 2014. године усвојио Директиву о нефинансијском извјештавању под називом „Directive 2014/95/EU. „Ова директива одређује обим нефинансијског извјештавања, али оставља и могућности за кориштење оквира који се тичу постојећих података о одрживости, људских права и оквира везаних за извјештавање о запосленим и условима њиховог рада. Ова Директива доноси у потпуности обавезно нефинансијско извјештавање у цијелој Еуропској унији почевши од 1.1.2017. године“ (Прошић, 2015.).

Интегрисани извјештај, као резултат увођена савременог концепта извјештавања, гдје се у различитим сегментима у фокус стављају различите интересне групе, представља у ствари комплексни интердисциплинарни извјештај са свим релевантним информацијама како би се свим корисницима омогућила истинита и фер слика цјелокупног пословања. Принципити интегрисаног извјештавања испуњавају се кроз кључне елементе интегрисаног извјештаја који у највећем броју случајева садржи шест

² Закон о рачуноводству и ревизији РС, Сл. Гласник РС бр. 94/15, члан 24. и Закон о рачуноводству и ревизији ФБиХ, Сл.Новине бр. 83/09 члан 40.

кључних суштинских елемената који треба да су међусобно повезани и то (Прошић, 2015.):

- а) Преглед организације и пословног модела (идентификација визије, мисије, главних активности, тржишта и пословних утјецаја, пословног модела, кључних покретача вриједности и кључних фактора зависности од интересних скупина и односи према ризима;
- б) Оперативни контекст (укључује преглед кључних ризика и могућност интегрисања и управљања ризицима у цјелокупној пословној стратегији);
- ц) Стратешки циљеви и стратегије за постизање циљева (овај сегмент описује циљеве и стратегије за постизање циљева, објашњава начине мјерења успјешности пословања и циљне исходе у кратком, средњем и дугом року);
- д) Објављивања која се односе на управљање и награђивање (обезбјеђује увид у структуру корпоративног управљања, те начине на које руководство подржава стратешке циљеве и начине награђивања менаџера које је повезано са перформансама пословања);
- е) Изгледи за будућност (омогућавају информације о потенцијалним могућностима, изазовима и неизвјесностима на које ће компанија наићи у постизању стратешких циљева).

Развој модела интегрисаног извјештавања резултирао је и развојем додатних извјештаја који настоје идентификовати, објединити и презентовати јединствено финансијске и нефинансијске информације. Значајан обим цјелокупног извјештавања свакако чини финансијско извјештавање, међутим када је ријеч о нефинансијском извјештавању, онда се, неријетко умањује вриједност овог сегмента извјештавања те се све, што није сегмент финансијског извјештавања, подводи под нефинансијско извјештавање. „Како би се исправно презентовале финансијске информације са интегрисаним нефинансијским информацијама развијени су додатни модели извјештавања (осим модела интегрисаног извјештавања), а информације се презентују у облику специфичних извјештаја као што су: извјештаји о доданој вриједности и извјештаји о кључним факторима успјеха“ (Малинић & Савић, 2011).

Процјене квалитета нефинансијских информација, превасходно истраживања о информацијама о одрживом развоју и друштвеној одговорности заснивају се на истим

дилемама процјене као и процјена квалитета финансијских информација. Материјалност односно значајност ових информација главни је сегмент информација којим се одрђује њихов потенцијални утјецај на доношење пословних одлука што онда директно дјелује и на квалитет информација. Дилема око материјалности информација које садржи извјештај о одрживом развоју произилази из чињенице да су ове информације по природи нефинансијске те да се праг материјалности може тешко одредити. „Одређивање материјалности нефинансијских информација се обавља на начин да се описују информације које су релевантне за доношење пословних одлука стављањем у контекст са другим информацијама у процесу пословног одлучивања“ (Кнежевић & други, 2017.). У циљу одређивања прага материјалности препоручује се примјена тестова који указују на материјално значајну или мање значајну информацију. Ти тестови су: „тест мјерења директног финансијског утјецаја, тест сагласности перформанси и политике организације, тест компарације са конкурентима, тест понашања стакхолдера и тест усклађености са друштвеним нормама“ (Zadek & Marne, 2003.). Задовољењем претходних тестова нефинансијска информација се сматра материјалном (материјално значајном) тј. има снагу којом може промијенити одлуку коју корисници треба да донесу кориштењем информација. „Уколико је информација материјално значајна потребно је испитати тачност навода што онда опређује степен квалитета исте уколико је правовремено и досљедно објављена“ (Жагер & други, 1999.).

1.3. Структура сета финансијских извјештаја и извори финансијских информација

Доношење пословних одлука захтијева познавање релевантних информација и фактора који директно или индиректно дјелују/могу дјеловати на ефекте одлуке или промјену одлуке. Обимом најзначајнији број, превасходно финансијских информација, налази се у финансијским извјештајима, те је битно детаљно познавање структуре извјештаја и с њима повезаних информација, а које у коначници чине сет финансијских извјештаја. Структурно, финансијски извјештаји који се презентују у складу са ЗоРР ФБиХ, и Законом о рачуноводству РС (у наставку ЗоРР РС), а који у потпуности захтијевају

примјену Међународних рачуноводствених стандарда (у наставку МРС-а) и Међународних стандарда финансијског извјештавања (у наставку МСФИ-ја) пружају информације о финансијском положају, успјешности пословања, кретању и токовима готовине, измјенама власничке главнице правног лица, те забиљешке уз финансијске извјештаје и рачуноводствене политике на којима се заснива извјештавање конкретнoг субјекта.

„Процес информисања захтијева пружање квалитетних, релевантних, правовремених информација о категоријама које карактеришу цјелокупно пословање и то: имовина, обавезе, капитал, приходи, расходи, добици и губици, уплате власника као и исплате власницима по вриједносним папирима те кретање новца унутар привредног субјекта“ (Оквир, МРС³, 2011.). Рачуноводствене информације заједно са информацијама презентованим и образложеним у забиљешкама омогућавају корисницима предвиђање будућих новчаних токова субјекта те пружају могућност антиципирања времена и извјесности настанка одређених токова новца али и других пословних трансакција уопштено.

Сет финансијских извјештаја прописан одредбама МРС-а (МРС1, т.10) састоји се од следећих дијелова:

- а) Извјештај о свеобухватној добити периода – биланс успјеха привредног субјекта;
- б) Извјештај о финансијском положају на крају периода – биланс стања привредног субјекта;
- ц) Извјештај о промјенама капитала током периода;
- д) Извјештај о токовима новца посматраног периода
- е) Биљешке које обухватају кратак преглед важних рачуноводствених политика и друга објашњења и
- ф) Извјештај о финансијском положају на почетку најранијег успоредног периода ако субјекат неку рачуноводствену политику примјењује ретроактивно

³ Међународни Стандарди финансијског извјештавања (МСФИ) Међународни рачуноводствени стандарди (МРС) и пратећа упутства, објашњења и смјернице које доноси ИАСБ, Савез рачуновођа, ревизора и финансијских радника ФБиХ, Мостар, Концептуални оквир финансијског извјештавања у наставку (Оквир МСФИ)

или ако ретроактивно преправља ставке у својим финансијским извјештајима или ако рекласифицира ставке у финансијским извјештајима.

Приказани потпуни сет финансијских извјештаја треба да пружи информациону основу достатну за израду и вођење пословне политике привредних субјеката. Међународне рачуноводствене организације улажу значајне напоре у реформским процесима који воде расту квалитета финансијског извјештавања, као и увећавању употребне вриједности информација које се требају презентовати у финансијским извјештајима. Измјене МРС-а које су се десиле након прве објаве МРС-а и МСФИ-ја, евидентне су управо у дијеловима који се баве формом и садржином сета финансијских извјештаја. Потпуни сет финансијских извјештаја проширен је обавезом израде и презентовања ефеката измјена рачуноводствених политика чиме се акцентује значај политике и проширене могућности извјештавања. Поменута измјена упућује на важност израде, мијењања, побољшања али и извјештавања о рачуноводственим политикама.

Рачуноводствене политике постају све важнији дио званичног сета финансијских извјештаја. Рачуноводствене политике могу бити, и јесу различите, за различите привредне субјекте унутар исте привредне гране, што доводи до различитих ставки извјештаја, чија различита интерпретација доводи до широког спектра закључака у процесу доношења пословних одлука. Међународне рачуноводствене организације (IASB i IASC) настоје унаприједити рачуноводствене стандарде како би се постигли сљедећи циљеви (Alexander & Nobes, 2010.):

- а) Развити, у јавном интересу, једну скупину висококвалитетних, разумљивих и проведивих глобалних рачуноводствених стандарда који траже висококвалитетне, транспарентне и успоредиве информације у финансијским извјештајима и осталом финансијском извјештавању како би се помогло судионицима свјетских тржишта капитала и осталим корисницима у доношењу економских одлука;
- б) Промовисати употребу и неизоставну примјену тих Стандарда;
- ц) Разумјети и прихватити различите потребе за регулативом малих и средњих предузећа и
- д) Радити на приближавању националних рачуноводствених стандарда и МСФИ-јева према висококвалитетним рјешењима.

Претходно наведене чињенице упућују на потребу појединачне и детаљне интерпретације сваког дијела сета финансијских извјештаја. Упознавање са основним принципима признавања и вредновања елемената финансијских извјештаја, олакшати ће употребу финансијских извјештаја у процесу доношења пословних одлука.

1.3.1. Биланс стања и биланс успјеха у функцији доношења одлука у кратком року

Биланс стања представља извјештај о финансијском положају односно стању и вриједности имовине, структури капитала и структури обавеза на одређени дан који се одабере (наметне регулаторним оквиром) као дан на који се извјештава. Структура средстава, активе, представља информацију која указује на начине на које су средства уложена и чине инвестициону активност компаније док с друге стране извори средстава и њихова структура указују на ефекте финансијске активности односно конституцију средстава. Поједностављено биланс стања чини изјаве управе о стању имовине и обавеза правног субјекта за којег се извјештај сачињава. Структуру биланса стања као првог елемента у структури сета финансијских извјештаја чине информације о (прилагодба МРС1):

- а) Средствима која правно лице посједује;
- б) Поријеклу средстава;
- ц) Износу који чини квантитативни израз средстава правног лица;
- д) Износу обавеза према трећим лицима које субјекат мора исплатити како би осигурао континуитет пословања;
- е) Износу и структури преосталих средстава који чине капитал правног лица.

У поступку припреме и израде биланса стања са квалитативног аспекта битно је напоменути да у кратком року ставке представљене у овом извјештају могу бити исказане на начин да се њима манипулише те да значајно могу бити искривљено приказане да значајно утјечу на пословне одлуке. У кратком року значајно се може дјеловати на ниво квалитета информација из финансијских извјештаја, у дугом року значајно се презентоване ставке и информације „испеглају“ и приказују дугорочно

реално и објективно стање. Међутим дугорочно посматрано, неријетко је и неправовремено, у погледу доношења пословних одлука, те се стога у овом дјелу елаборирало о ставкама биланса стања презентованим у кратком року када информације и јесу релевантне за доношење пословних одлука.

Успјешност пословања и оправданост пословних одлука које су саставни дио активности субјекта, најједноставније се може сагледати кроз извјештај о добити или губитку и извјештај о осталој свеобухватној добити. Анализом позиција презентованих кроз извјештај о успјешности захтијева познавање структуре извјештаја, квалитете презентованих позиција, фактора од којих зависи квалитет појединих позиција, те могућности квалитетне процјене будућних кретања елемената биланса успјеха.

Извјештај о свеобухватној добити периода и извјештај о добитку и губитку дефинише се као преглед прихода, расхода и финансијског резултата правних субјеката за одређени пословни период. Субјекти су дужни информације о приходима и расходима одређеног периода презентовати (MPC1 т.82):

- а) У извјештају о свеобухватној добити као једном извјештају или
- б) У два извјештаја који приказују саставне дијелове добити или губитка, (извјештај о добити или губитку) и другом извјештају који започиње са добити или губитком и предочава саставне дијелове остале свеобухватне добити (кроз извјештај о осталој свеобухватној добити).

Извјештај о добити и губитку и осталој свеобухватној добити поред дијела о добити или губитку и осталој свеобухватној добити треба приказати:

- а) Добит или губитак периода,
- б) Укупну осталу свеобухватну добит,
- ц) Свеобухватну добит периода, коју чини збир добити или губитка и остале свеобухватне добити.

Одредбе MPC-а условиле су правне субјекте да састав финансијског резултата прикажу детаљно кроз извјештај о резултату прекинутог и резултату непрекинутог пословања. Детаљан приказ финансијског резултата омогућава квалитетно разумијевање успјешности пословања, елемената који одређују ниво успјешности, оствареног

финансијског резултата, те критичне дијелове који захтијевају реакцију управе у смислу побољшања пословања. Ефекти различитих активности, трансакција и других догађаја субјекта разликују се по учесталости, могућности настанка добити или губитка те предвидљивости. Објављивање елемената финансијског успјеха помаже корисницима у сагледавању достигнутог финансијског резултата и пројекцијама будућих резултата. Финансијски резултат рачуна се и објављује као разлика прихода и расхода везаних и разграничених за тај обрачунски период те овако приказани приходи и расходи не морају бити усклађени са кретањима готовине. Стога опет, уколико се, информације у биласну успјеха презентују на дуги рок мање дјелују на доншење одлука али садрже и нижи ниво потенцијалне грешке за разлику од краткорочних информација.

У коначници презентација два основна елемента извјештавања чини презентацију основних информација потребних корисницима при оцјени пословања предузећа. Биланс стања обухвата и дијелове периодичног резултата те се саставља тек након утврђивања апсолутне вриједности разлике прихода и расхода за обрачунски период и одлуке о расподјели резултата. Реално уврђивање резултата пословања услов је за исправан и комплетан приказ стања имовине капитала и обавеза субјекта уз динамички приказ и резултата пословања на краткорочним основама.

1.3.2. Процјене новчаних токова као основа дугорочног планирања и одлучивања

Извјештај о новчаним токовима периода саставља се у складу са одредбама МРС-а 7, који дефинише информације које се морају објавити у извјештају о токовима новца. Припрема извјештаја о новчаним токовима у пракси пословних субјекта у БиХ тек у посљедњој деценији значајније се користи у процесу доношења пословних одлука субјеката. Извјештај о новчаним токовима, када се користи са осталим финансијским извјештајима, пружа информације које корисницима омогућавају оцјењивање промјена нето имовине субјекта, његове финансијске структуре (укључујући ликвидност и солвентност) те његове могућности утјецаја на износе и вријеме новчаних токова како би се прилагодио промјењивим околностима и приликама. „Информације о новчаним токовима се користе при процјењивању способности предузећа да ствара новац и

новчане еквиваленте и омогућује корсиницима развијање модела за процјену и поређење садашње вриједности будућих новчаних токова различитих субјеката, повећавајући упоредивост извјештаја о пословној успјешности, те елиминирајући учинке различитих рачуноводствених поступака за исте трансакције и пословне догађаје“ (MPC7, т. 4).

Обзиром да се биланс успјеха саставља на бази рачуноводствене основе настанка догађаја то одређени признати елементи не морају нужно одражавати стварно, реално и објективно стање субјекта умањујући квалитет финансијских извјештаја. Новчани примици и издаци се признају у моменту прилива и одлива новца или новчаних еквивалената, док се приходи и расходи те с њима повезани ефекти у билансу стања, признају у моменту када је извјестан настанак догађаја односно трансакције, те постоји могућност да субјекат кроз извјештај о свеобухватној добити искаже позитиван, или значајно у погледу износа, позитиван финансијски резултат али да истовремено, због неусклађености у приливу и одливу новчаних средстава кроз новчани ток, исказује новчане дефиците односно указује на немогућност сервисирања текућих и већ доспјелих обавеза. Значајна диспропорција ових величина указује на (не)квалитет финансијских извјештаја и реланост представљене слике пословања привредног субјекта.

Друга значајна карактеристика извјештаја о новчаном току јесте структурни приказ информација одвојено за различите активности субјекта. У процесу процјене израде и вођења рачуноводствених политика, информације по одређеним дијеловима пословања веома су значајне. Само постојање информације није довољно, потребно је познавати карактер и ефекте настајања сваке поједине ставке која коригује новчани ток. Извјештај о новчаном току састоји се од утврђивања нето новчаног тока одвојено од пословних, улагачких и финансијских активности. Процјена инвестицијског потенцијала на тржишту капитала зависи од нивоа новчаног тока и могућности генерисања новчаних токова сваке поједине активности. Основа креирања улагачког потенцијала препознаје се кроз сегмент пословних активности док се процјена ефеката улагања налази у нето новчаним токовима од инвестицијских и финансијских активности.

Употреба извјештаја о новчаном току омогућава крајњим корисницима значајну основу за унапријеђење пословања и вођење пословних политика правног субјекта. Квалитет извјештаја о новчаном току зависи од односа (израчуна показатеља) износа признатих по акруалној и новчаној - готовинској основи. Основа извјештаја огледа се кроз осигурање информација о новчаним примицима и издацима, те о карактеру пословних, финансијских и инвестицијских активности правног субјекта. Оцјеном способности субјекта да генерише новчане токове процјењује се могућност правовременог испуњења доспјелих обавеза према трећим лицима и исплата дивиденди. Један од најзначајнијих потенцијала овог извјештаја јесте што пружа могућност временске, просторне и успоредбе међу субјектима исте дјелатности, без обзира на одабир рачуноводствене политике, чиме се осигурава једноставнији избор између више алтернатива у процесу пословног одлучивања.

1.3.3. Извјештај о промјенама капитала

Извјештај о промјенама капитала, као и остатак основног сета финансијских извјештаја, креира се на бази информација два основна извјештаја, извјештаја о финансијском положају привредног субјекта и извјештаја о свеобухватној добити. Извјештај презентује информације које указују на измјене власничке структуре капитала током периода. Измјене се исказују кроз појединачни приказ ефеката који су довели до поменуте промјене. Изоловано, извјештај о промјенама капитала током периода пружа информације о томе шта све узрокује измјене које се у структури капитала предузећа настају. Промјене капитала, које овај извјештај показује, најчешће настају евиденцијом распоређеног износа оствареног финансијског резултата кроз извјештај о свеобухватној добити. Извјештај о промјенама презентује се са циљем указивања на структуру и интензитет промјена које могу довести, и које доводе до измјена структуре капитала. Осим измјена узрокованих оствареним финансијским резултатом, на измјену структуре капитала значајно дјелују и ставке прихода и расхода, односно добитака и губитака утврђених према појединим МСФИ-јевима и МРС-овима а који се приписују директно у капитал а не приказују се кроз биланс успјеха.

Ставке и с њима повезане информације које презентује извјештај о промјенама у капиталу су сљедеће (МРС1, т. 106):

- а) Ревалоризација некретнина, постројења и опреме, те нематеријалне имовине;
- б) Промјена фер вриједности финансијских средстава расположивих за продају;
- ц) Курсне разлике;
- д) Промјене рачуноводствених политика и грешке тј. Ретроактивна измјена рачуноводствених политика и ретроактивно исправљање грешки;
- е) Откупљене властите дионице.

Извјештај о промјенама капитала осим утјецаја измјена рачуноводствених политика, презентује информације о расподијели добити и емисији додатног дионичког капитала правног лица. Измјене структуре капитала настају такођер и превођењем ино пословања и обрачун разлика курса страних валута насталих превођењем ино пословања, а које за посљедицу има утјецај на структуру капитала. Извјештај о промјенама капитала заједно са забиљешкама и додатним образложењима управе, указује и на поријекло капитала што је значајна информација за креирање и вођење пословне политике и доношење пословних одлука.

1.3.4. Рачуноводствене политике, забиљешке уз финансијске извјештаје и континуитет објављивања измјена рачуноводствених политика – основа процјене квалитета финансијских извјештаја

У складу са одредбама МРС-а и МСФИ-ја субјекат је дужан досљедно презентовани ставке у финансијским извјештајима за све успоредне периоде. Осигурање ових информација захтијева обезбјеђење истоврсних постулата на којима ће се презентовати ставке финансијских извјештаја. Уколико се примјењују различите основе вредновања и признавања елемената финансијских извјештаја, те уколико се одређене примјењиване рачуноводствене политике мијењају, субјекти су дужни све измјене објавити кроз забиљешке.

Субјекат је у овом сегменту извјештаја дужан минимално кроз сажетак важних рачуноводствених политика објавити (МРС1, т. 117):

- а) основе мјерења кориштене при састављању финансијских извјештаја и
- б) друге примјењене рачуноводствене политике које су важне за разумијевање финансијских извјештаја.

Доношење одлуке да ли одређену рачуноводствену политику и у којем обиму и облику треба објавити у директној је вези са корисницима финансијских извјештаја. Уколико ће објављивање дате политике довести до бољег разумијевања трансакција, пословних догађаја и услова пословања онда се исте требају објавити у форми и облику који је претходно представљен. Информације које по природи и карактеру припадају информацијама финансијских извјештаја, субјетки су дужни објављивати досљедно кроз два или више успоредних пеирода. У складу са МРС-ом 1 привредни субјекат обавезан је објавити успоредне информације за минимално два извјештајна пеирода. Међутим, неријетко, субјекти који одређену рачуноводствену политику примјењују ретроактивно, или ако субјекат ретроактивно коригује ставке из извјештаја, или у случају рекласификације одређених ставки у свом извјештају онда је субјекат те ставке дужан објавити кроз три извјештаја о финансијском положају, те кроз по два извјештаја из осталих ставки финансијских извјештаја заједно са припадајућим биљешкама.

Објава информација о промјени одређених ставки условљених измјенама рачуноводствених политика није једини захтјев који пред привредне субјекте постављају стандарди. Наиме, субјекти су дужни измијенити цијелокупан извјештај и приказати га у облику и износу у коме би објаве биле представљене да се измијењена рачуноводствена политика примјењивала годинама уназад. Такођер уколико се досљедно примјењују одредбе усвојених стандарда, онда се кроз ретроактивне извјештаје објављује и ниво утјецаја измјене рачуноводствене политике. Одредбе ЗоРР ФБиХ и РС, захтијевају од свих правних лица „припрему годишњег извјештаја о пословању који треба да пружи објективан приказ пословања правног лица и његов положај укључујући главне ризике и неизвјесности с којима се суочава те извјештај о заштити животне средине“ (ЗоРР ФБиХ, ч. 40).

Извјештај о финансијском положају на почетку најранијег успоредног периода ако субјекат неку рачуноводствену политику примјењује ретроактивно или ако ретроактивно преправља ставке у својим финансијским извјештајима или ако рекласифицира ставке у финансијским извјештајима у будућности, посебно за субјекте који дјелују на тржишту капитала, би требао постати најважнијим сегментом финансијског извјештаја. Идентификација утјецаја различитих сегмената извјештаја на

цјелокупну пословну активност и успјешност пословања, указује на нужност стварања система финансијског извјештавања који ће адекватно презентовати, на реалан и објективан начин, све потребне информације о положају и успјешности пословања, без да се наруши квалитет извјештаја нити досљедност у презентацији рачуноводствених информација.

Систем финансијског извјештавања у БиХ, посебно у дијелу који се односи на израду и презентацију рачуноводствених политика на ниском је нивоу. Обзиром да прецизно дефинисане рачуноводствене политике се у малом броју случајева објављују, онда знамо да измјене тих политика не заузимају посебно мјесто у систему извјештавања, што у коначници резултира изостављањем успоредних информација за претходна раздобља.

1.4. Квалитативне карактеристике рачуноводствених информација

Када се говори о квалитету као основном обиљежју финансијских извјештаја, важно је нагласити да „је квалитет мјеродавно посматрати једино са аспекта корисника финансијских извјештаја, у смислу да ли су њихова очекивања у вези са задовољењем информационих потреба испуњена или не“ (Дмитровић, Шапоња & Милутиновић, 2010.), будући да задовољни корисници представљају најбољу потврду њиховог квалитета. Обзиром да је корисност информације претеча квалитети, то ће се почетна процјена квалитете финансијских информација и процјењивати са аспекта корисника финансијских извјештаја. Ниво утјецаја информација на доношење одлука крајњих корисника, информацију чини квалитетном или мање квалитетном. Процјена и презентовање елемената који одређују квалитет извјештаја захтијева детаљну разраду карактеристика које чине информацију квалитетном, почевши од елаборације основних квалитативних обиљежја. Истраживањем ће се настојати утврдити кључни фактори утјецаја на квалитативне карактеристике, те с тим у вези идентификовати и кључни фактори квалитета чиме ће се моћи, на одређен начин, моделирати процјена нивоа квалитета извјештаја.

Окосницу квалитативних карактеристика чини одговор на питање: „Шта информацију чини корисном?“ „Не постоји јединствен одговор на ово питање али у поступку изналагања одговора потребно је анализирати: материјалност, релевантност и поузданост“ (Вукоја, Рагуж & Кнежевић, 2013.) финансијских извјештаја. Материјалност се дефинише као праг који одређује могућност изостављања информације у поступку доношења пословних одлука корисника финансијских извјештаја. Одређивање, односно процјена материјалности рачуноводствених информација служи за прву „грубу“ класификацију информација на материјално значајне и материјално незначајне информације. Након класификације у поступку моделирања квалитета потребно је већу пажњу посветити материјално значајним информацијама. Безначајне ставке по дефиницији вјероватно неће утјецати на одлуке нити пружати корисне информације доносиоцима одлука, али могу узроковати компликације и конфузију корисника финансијских извјештаја. У погледу објаве, нематеријалне ставке (ставке које нису материјално значајне) не заслужују одвојено објављивање и не мора их се узети у обзир строго тачно. Проблематика материјалности огледа се у одређивању границе материјалности, обзиром да нешто што је безначајно у једном одређеном контексту врло је субјективна одлука.

„Информација мора бити релевантна за корисника који доноси одлуку. Информације су релевантне када дјелују на економске одлуке корисника, помажући им да процијене прошле, садашње или будуће догађаје или да потврде односно коригују своје прошле процјене“ (Оквир, т. 26). „Релевантност рачуноводствених информација осигурана је уколико корисник информације може предвидјети будуће новчане токове те с њима повезане позиције извјештаја о финансијском положају и извјештаја о свеобухватној добити“ (Alexander & Nobes, 2010.). Релевантност је повезана са неколико квалитативних концепата рачуноводствених информација а то су: упоредивост, правовременост и значајност која је спона релевантности и материјалности. Финансијске информације неће бити релевантне ако се не могу упоредити по раздобљима и по компанијама. Стога је потребно осигурати конзистентност у значајном степену. Конзистентност захтијева досљедност примјене метода мјерења, начина признавања и политика објављивања чиме се захтијева објава и било које

измјене изабраних метода. Правовременост може обезбиједити и нарушити релевантност. Неажуриране информације нису релевантне.

Уколико постоји неконзистентност између различитих концепата извјештавања то је онда проблем при осигурању правовремености информације. У контексту процјене правовремености информације значајно је нагласити да креатори информација у финансијским извјештајима морају осигурати баланс у постизању поузданости и правовремености, водећи рачуна о чињеници да без обзира колико била поуздана информација у погрешном времену неће осигурати адекватну подлогу за доношење одлуке. Регулаторни органи већине земаља захтијевају обавезно извјештавање успоредних периода за више од једне године (једног извјештајног периода), не само формално него и суштински. Такођер се захтијева и учесталије извјештавање од једном у току године што би информације чинило правовременим.

Информације не могу бити релевантне уколико се не могу размјети. Међутим, у комплексном пословном окружењу да би биле релевантне информације морају осликавати сложену ситуацију у пословним процесима. Концепт разумљивости информација, када се говори о финансијским извјештајима, огледа се у смислу да комплексне рачуноводствене информације, да би биле укључене у извјештај морају бити разумљиве образованим и интелигентним корисницима који посједују довољно знања о економским процесима и рачуноводству. Уколико оваквој структури корисника нису разумљиве, онда се информација сматра неразумљивом, и у смислу осигурања квалитета информација, треба бити изостављена из извјештаја. Да би биле корисне информације морају бити поуздане. Информација се може окарактерисати као поуздана уколико не садржи значајну погрешку или пристрасност креатора информација. Информација може бити релевантна али да је толико непоуздана да би њено кориштење довело до погрешних закључака. Концепти квалитета са којима се везује поузданост су: вјерна (фер) презентација, бит важнија од форме, неутралност, мудрост односно конзерватизам и потпуност.

Кориснике финансијских извјештаја презентација извјештаја не смије навести на погрешне и искривљене закључке. Трансакције, имовину и обавезе субјекти су дужни презентовати на начин да колико је то могуће добро осликавају основу на којој се

заснивају. Међутим већина информација је под ризиком да неће на вјеродостојан начин приказати ставке о којима жели информисати кориснике. Разлог значајном ризику налази се у субјективним одлукама о приказивњу појединих информација о имовини, обавезама и трансакцијама.

Директно везано са фер презентацијом јесте и поштивање концепта да је суштина економске трансакције важнија од форме коју захтијева Законска регулатива. Примјера ради, мјерење финансијских ефеката може бити толико неизвјесно да субјекти немају законску основу да објаве таква мјерења са једне стране, док с друге стране тако измјерени ризици (уколико се не објаве) могу кориснике извјештаја довести у заблуду и навести на погрешне одлуке, те их је потребно објавити, заједно са процијењеним ризиком и нивоом поузданости процјене. Како би се осигурала поузданост информација потребно је да оне буду ослобођене било каквих предрасуда. Избор различитих алтернатива у погледу доношења рачуноводствених политика мора бити такав да се бирају политике које за дати субјекат најбоље осликавају економску суштину трансакција. Уколико се бирају политике на начин да информације наведу кориснике извјештаја на погрешне закључке онда се говори о извјештајима са предрасудама у којима је концепт неутралности нарушен.

Све претходно наведено, обједињено је Концептуалним оквиром финансијског извјештавања који све квалитативне карактеристике финансијских извјештаја посматра у контексту квалитативних обиљежја и ограничења корисних финансијских информација. Квалитативне карактеристике и концепт корисности финансијских информација примјењује се на информације презентоване у финансијским извјештајима али и на финансијске информације презентоване на другачији начин. Примјена квалитативних обиљежја и трошковна ограничења могу се разликовати за различите врсте информација. Примјена на информације које се односе на будућност може се разликовати од примјене истих на постојећим економским ресурсима.⁴

Концептуални оквир свеукупност квалитативних карактеристика посматра групишући их у двије групе и то „фундаменталне и побољшавајуће квалитативне

⁴ Прилагођено према: Концептуални оквир финансијског извјештавања – Поглавље 3 – Квалитативна обиљежја корисних финансијских информација, стр. 7

карактеристике финансијских извјештаја“ (Оквир, т. 24). У фундаменталне квалитативне карактеристике спадају: релевантност, значајност и фер презентација финансијских извјештаја. Примјена фундаменталних квалитативних карактеристика подразумијева идентифицирање економске појаве која потенцијално може бити од користи за кориснике финансијских информација, идентифицирање врсте информације о датој појави које би биле најрелевантније, те утврдити да ли су ове и овакве информације расположиве и могу ли се презентовати на фер начин.

Побољшавајуће квалитативне карактеристике су: упоредивост, повјерљивост, правовременост и разумљивост. Побољшавајуће карактеристике побољшавају корисност информација које су релевантне и фер презентоване у финансијским извјештајима. Ове карактеристике омогућавају тј. помажу у избору између различитих алтернатива за приказивање неке појаве уколико су алтернативе релевантне и фер презентоване. Примјена побољшавајућих квалитативних карактеристика нема званичан редосљед те се настоји постићи максималан квалитет примјеном побољшавајућих карактеристика посебно на специфичним информацијама. Значај Концептуалног оквира огледа се у примјени концепта трошкова у погледу ограничења корисности информација. Однос трошкова и корисности информација различит је за различите привредне субјекте, али и за различите ставке извјештаја, те се стога потребно, у зависности од извјештајног субјекта, бавити појединачно задовољењем фундаменталних карактеристика презентованих информација, настојањем да се примјене побољшавајуће карактеристике, те осигурањем задовољавајућег нивоа квалитета информација уз оптималне трошкове.

1.5. Обавеза оцјене квалитета финансијских извјештаја

Основни концепт квалитета финансијских извјештаја полази од чињенице да финансијске извјештаје али и информације које они представљају карактерише мултидимензионалност. Корисници финансијских извјештаја такођер су различити и захтијевају различите информације, или исте информације прилагођене сваком појединачном кориснику. Потреба континуираног унапријеђења система финансијског извјештавања произилази из великих финансијских криза узрокованих, у значајној мјери, искривљеним информацијама које су презентовали финансијски извјештаји.

Квалитет треба схватити као комплексну категорију али коју треба континуирано пратити, анализирати, оцјењивати и унапријеђивати. Комплексност материје за коју је потребно оцјенити квалитет указује на много фактора утјецаја на квалитет. Неке факторе могуће је мијењати и прилагођавати тј. могуће је дјеловати на њих док на неке није, али их је битно познавати како би реакције на статичне категорије биле исправне те како такви фактори дјеловања на квалитет неби, кориснике извјештаја навели на одлуке које нису адекватне.

Међутим, преиспитивање квалитета извјештавања и препознавање информационих ризика није једноставно. Оваква преиспитивања и континирана праћења подразумијевају у првом реду широко и свеобухватно познавање рачуноводствених специфичности и специфичности појединих привредних области. Савремено финансијско извјештавање карактеришу и пословне трансакције које садрже елементе креативног извјештавања, те је у том случају нужно, при процјени квалитета финансијског извјештавања процијенити степен инволвираности креативног рачуноводства и његов утјецај на квалитет презентованих информација. Познато је да препознавање проблема у финансијским извјештајима не значи и одустајање корисника од планиране акције, неријетко то значи само преусмјеравање снага на идентификовање погоднијег поља за акцију. Уколико се планира ниво позитивних активности у смислу развоја привреде и привредних субјеката нужно је познавање и процјењивање квалитета извјештаја, чиме се поспјешује ефикасност пословних одлука које доносе корисници.

Обавеза процјене квалитета евидентна је и у сегменту процјене економског садржаја трансакција, које може бити схваћена двојачко. Економски садржај трансакција у финансијским извјештајима треба бити приказан на начин да одражава стварно стање а не законски облик трансакција. Тачан законски аранжман директно је повезан са трансакцијама, с тим да се некад деси да тај ангажман не одражава реланост и садржину пословне трансакције и облика пословања. Мотив идентификовања стварне финансијске позиције јесте сагледавање свих ризика и шанси у условима доношења квалитетних одлука. У том смислу се пред истраживаче квалитета и аналитичаре финансијских извјештаја постављају нови изазови усмјерени ка, не само идентификовању фактора дјеловања, него и квантификовања потенцијалних одступања

у елементима финансијских извјештаја који сугеришу нарушен квалитет информација. Поступак оваквог квантификовања захтијева и мјерење одступања елемената извјештаја од економске реалности. Евидентан је недостатак адекватних модела који би служили за процјену квалитета и употребљивости информација у финансијским извјештајима. Моделирање комплексне материје као што је квалитет јесте тежак, дуготрајан и захтијеван процес, међутим, исти би значајно олакшао поступак употребе финансијских информација у доношењу квалитетних пословних одлука. Познавање квалитета извјештаја и фактора који чине квалитет, омогућило би лако идентификовање релевантних информација, што би повећало ефикасност пословања предузећа.

1.6. Идентификација и процјена кључних фактора утјецаја на квалитет

Истраживање и правци истраживања квалитета финансијских извјештаја захтијевају идентификацију кључних елемената квалитета финансијских извјештаја што представља комплексан систем истраживања и примјењу различите методологије на различитим скупинама података који јесу и требају бити основа истраживања система финансијског извјештавања. Цјелокупност система финансијског извјештавања не подразумијева само презентоване финансијске извјештаје у физичком облику него и свеобухватност активности, начин организације интеракција и основе на којима почивају поставке система извјештавања.

Свеобухватна анализа квалитета финансијских извјештаја подразумијева усмеравање истраживачких напора у три правца (Малинић, 2009.):

- а) истраживање квалитета система финансијског извјештавања, с циљем да се открије степен изложености појединачних предузећа ризицима и посљедицама креативног финансијског извештавања;
- б) истраживање квалитета финансијских извјештаја конкретног предузећа, с циљем откривања постојећих информационих ризика, као и идентификовање

тзв. црвених индикатора који би били у функцији мјерења постојећих информационих ризика и раних упозоравајућих сигнала;

ц) истраживање квалитета индивидуалних информација тј. процијењених елемената финансијских извјештаја.

Високи могући информациони ризици и велике штете погрешних одлука заснованих на оваквим информацијама оправдавају овакав детаљан и свеобухватан приступ истраживању. Истраживање квалитета система финансијског извјештавања у значајној мјери одређује и квалитет извјештавања појединачних привредних субјеката.

Институционализација финансијског извјештавања представља исходишну претпоставку изградње квалитета на овом подручју. Под институционализацијом се прије свега мисли на регулаторне институције које имају прописане надлежности и одговорности у процесу креирања регулативе и контроле њене примјене. У институције надзора спадају држава, Комисија за вриједносне папире, те професионалне саморегулаторне асоцијације које се у главном огледају у рачуноводственим асоцијацијама које имају значајна овлаштења у креирању регулације извјештавања. Овакве институције задужене су и за процес едукације и праћење квалитета примјене стандарда едукације и примјене етичког кодекса понашања рачуновођа и ревизора у процесу припреме и презентације финансијских извјештаја.

Након осигурања квалитета регулаторних институција које треба да надзиру, прате и коригују акције носилаца система финансијског извјештавања, већ је наведено једним дјелом и кроз сегмент јачања едукације носилаца, потребно је проширити систем истраживања квалитета додатним факторима утјецаја. Сљедећи значајан фактор дјеловања на квалитет јесте у уској вези са едукацијом с једне стране и са примјеном етичког кодекса са друге стране а односи се на избор, релевантност и досљедност примјене рачуноводствених политика. У процесу идентификовања и квантификовања фактора који дјелују на квалитет потребно је детаљно елаборирати рачуноводствене политике и процијенити степен ефеката на признавање, вредновање и презентацију појединих елемената финансијских извјештаја. Осим рачуновођа значајну улогу у процесу избора и примјене, те измјена рачуноводствених политика има и менаџмент.

Један од главних фактора који воде ка примјени елемената креативног рачуноводства у креирању финансијских извјештаја јесте управо структура, квалитет, захтјеви и жеље менаџмента. У процесу моделирања квалитета процијенити ће се структура менаџмента компанија у БиХ како би се могла процијенити ситуација и квантификирати ниво утјецаја поменутог фактора на квалитет.

Идентификовање свих ових фактора подразумијева прије свега детаљну и концизну анализу презентованих финансијских извјештаја компанија у БиХ, идентификовати динамику и структуру појединих ставки и елемената презентованих у финансијским извјештајима те идентификовати карактер тих елемената у контексту квалитета финансијских извјештаја. Када се говори о финансијским извјештајима кључни фактори изворно из финансијских извјештаја јесу елементи извјештаја који су највише подложни субјективним процјенама и то могућности субјективних процјена рачуновође или менаџера гдје постоји могућност да се одређене информације „сакрију“ или пак да се раније сакривене прикажу без да се може јасно дефинисати њихово дејство на процјену пословања компанија.

Осим анализе финансијских извјештаја такођер интеракција идентификованих елемената финансијских извјештаја и објава ревизора у ревизорским извјештајима чини значајан елемент у процјени квалитета финансијских извјештаја. Поштујући процедуре претходних истраживања, али и саму логику извјештавања, континуитет, промјене и структура објављених ревизорских мишљења на поједине извјештаје, послужити ће за контролу тј. подјелу компанија на оне са квалитетним и оне са „мање квалитетним“ извјештајима. Потпуност идентификованих фактора огледа се, у коначници, у идентификовању ставова рачуновођа и ревизора у погледу процјене квалитета финансијских извјештаја.

2. СИСТЕМ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЈЕШТАВАЊА У БИХ И КОМПАРАЦИЈА СА СИСТЕМИМА ОКРУЖЕЊА

Циљ финансијских извјештаја јесте да пружи информације о финансијском положају, успјешности и промјенама финансијског положаја субјеката, а са циљем осигурања корисних информација широком кругу корисника у доношењу економских одлука. Финансијски извјештаји, припремљени у ову сврху, удовољавају уобичајеним потребама већине корисника. Међутим, стварност је да финансијски извјештаји не пружају све информације које би корисници могли затребати у поступку доношења економских одлука. У овом поступку евидентно је да финансијски извјештаји не презентују информације које имају нефинансијски карактер иако неријетко могу бити и значајне и релевантне.

Квалитетан систем финансијског извјештавања у савременим условима мора задовољити захтјевима осигурања основе за стабилан раст и развој привреде и друштва у цјелини што чини фокус јавног интереса. Услов постизања и осигурања информација од јавног интереса јесте транспарентно финансијско извјештавање које треба допринијети смањењу јаза између очекивања корисника и онога што финансијски извјештаји нуде. Општеприхваћена је чињеница да финансијско извјештавање никада није било само себи сврха нити је имало своје сопствене циљеве, оно је предуслов да тржишна економија функционише на јаким темељима. Утјецај финансијског извјештавања на унапријеђење националне економије је вишеструк и огледа се у сљедећим доприносима (Ђукић & Павловић, 2014.):

- Јачање финансијског система одређене економије кроз смањење кризанегативног утјецаја на пословање националне економије,
- Повећање штедње становништва и привреде,
- Повећање директних и индиректних страних инвестиција,
- Олакшање приступа банкарским кредитима,
- Доношење квалитетних одлука од стране инвеститора,
- Боља процјена перформанси менаџмента од стране дионичара,
- Унапријеђење интегрисања на националном, регионалном и глобалном нивоу.

Приликом састављања финансијских извјештаја, у контексту њиховог квалитета, потребно је посебну пажњу посветити правилима састављања и презентације финансијских извјештаја. Како су финансијски извјештаји одговорност руководства предузећа које је једино овлашћено за употребу ресурса предузећа, оно мора посебну пажњу да посвети њиховом састављању и објављивању, првенствено са аспекта њиховог квалитета.

2.1. Оквири финансијског извјештавања

Основни задатак Концептуалног оквира финансијског извјештавања јесте припрема нових и иновирање постојећих стандарда и смјерница у извјештавању како би се осигурала адекватна подлога за креирање квалитетних извјештаја. Концептуални оквир финансијског извјештавања није сам по себи стандард, те уколико се појави сукоб у одредби концептуалног оквира и стандарда увијек и у свим облицима предност се даје рачуноводственим стандардима

Финансијско извјештавање извјештајних субјеката заснива се на поштивању прописа који доносе побољшање и који су усклађени концепцијски са оквиром извјештавања. Сврха оквира јесте обезбједити трајну стручну основу за доношење стандарда и прописа из области финансијског извјештавања. Концептуални оквир помаже креаторима финансијских извјештаја у тумачењу и примјени рачуноводствених стандарда и стандарда извјештавања. Оквир такођер помаже и корисницима финансијских извјештаја у процесу тумачења информација које извјештаји, састављени у складу са концепцијским оквиром, садрже. Одредбе и постојање концепцијског оквира не рефлектује се на земље у којима се финансијско извјештавање заснива на законској регулативи тј. на земље гдје се извјештава у складу са захтјевима релевантних закона који регулишу област извјештавања.

Почетком седамдесетих година прошлог вијека Оквир још увијек није био донесен, основан је Комитет за међународне рачуноводствене стандард (International Accounting Standards Committee – IASC у наставку IASC). Оснивањем IASC нису донесени рачуноводствени стандарди једино су били дефинисани рачуноводствени принципи да

финансијски извјештаји треба да буду разумљиви, досљедни и да прате процедуре обрачунског рачуноводства те да буду базирани на претпоставци неограниченог пословања извјештајног ентитета.

Усложњавање пословних процеса захтијева и додатни брзи развој рачуноводства а самим тим и рачуноводствене регулативе те се, посматрано кроз историју Оквир неколико пута ревидирао. У периоду од 1989. године до 2004. године када је први пут покренут пројекат ревизије Оквира, догодиле су се бројне промјене, како околности тако и самог окружења у којима се предвиђа пословање извјештајних ентитета. Пројекат ревизије Оквира започеле су двије најзначајније институције за доношење стандарда и то Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (International Accounting Standardst Board – IASB у наставку IASB) и амерички Одбор за стандард финансијског рачуноводства (Financial Accounting Standards Board – FASB, у наставку FASB). Циљеви који чине основу ревизије огледају се у усаглашавању Оквира донијетог од стране IASB и онога који је донио FASB како би се смањиле неконзистентности, контрадикторности и празнине, те успоставио квалитетан оквир за прихватљивији и употребљивији систем финансијског извјештавања.

2.1.1. Извјештаји о концептима финансијског рачуноводства

Извјештаји о концептима финансијског рачуноводства основа су FASB оквира који се огледа у осам извјештаја о концептима финансијског рачуноводства, а који имају за циљ служење јавном интересу и отварање могућности за успоставу адекватног система презентације финансијских извјештаја. Сврха FASB извјештаја огледа се у успостави и остварењу квалитативних карактеристика и попутних коцнепата који се односе на признавање и вредновање економских појава потребних финансијском рачуноводству у поступку припреме и презентације финансијских извјештаја. Извјештај о концептима финансијског рачуноводства у ствари је водич за развој етичких начела и рачуноводствених основа извјештавања, чиме омогућавају и корисницима разумијевање сложених елемената извјештавања.

Извјештај о концептима не успоставља општеприхваћена начела нити стандарде него служи за њихово усмјеравање ка јачању квалитета извјештавања. У поступку доношења и имплементације концепта било је укупно осам извјештаја од којих су у оптицају њих пет. Наиме концепти финансијског извјештавања третирали су циљеве финансијског извјештавања који су били основа на којој се заснива финансијско рачуноводство и стандарди финансијског извјештавања. Концепти финансијског рачуноводства служе да би се успоставиле основе спровођења квалитетног финансијског рачуноводства и финансијског извјештавања. Други извјештај скоро је компатибилан данашњим концептима и оквирима, а огледа се у квалитативним карактеристикама рачуноводствених информација. Елементи финансијских извјештаја пословних субјеката чине концепте који одређују садржину сета извјештаја и чине трећи сет извјештаја о концептима финансијског рачуноводства. Четврти извјештај о концептима финансијског рачуноводства одступа од данашњег Оквир и огледа се у успостави циљева финансијског извјештавања непрофитних организација. У структури извјештаја о концептима ово је први сегмент који је и данас на снази. Одбор је закључио да није неопходно, а у циљу постизања већег нивоа квалитета, да постоје два одвојена концепта о циљевима за пословне ентитете и циљевима за непрофитни сектор чиме је успостављен један интегрисани концептуални оквир за финансијско рачуноводство и финансијско извјештавање. Након низа ревизија које ће касније услједити овај сегмент је само један дио интегрисаног концепта који је релевантан за све пословне субјекте.

Пети концепт, тачније извјештај о концептима финансијског извјештавања пружа основу за разматрање критерија и избор упустава за рјешавање елемената признавања и мјерења у финансијским извјештајима пословних ентитета. У овом концепту, посебна пажња посвећена је извјештавању о зарадама и бруто приходима. Шести извјештај о концептима финансијског рачуноводства дефинише десет елемената финансијских извјештаја од чега је седам елемената финансијских извјештаја и привредних субјеката и непрофитних организација, док су три елемента који су карактеристични само за привредне субјекте. Седам извјештаја који се односе и на привредне субјекте и на организације непрофитног сектора, односе се на елементе имовине, обавеза, капитала, нето имовине (непрофитни сектор), приходи, расходи, добит, губитак, док су елементи који се односе само на привредне субјекте и не користе се као елементи непрофитног

сектора: инвестиције од власника, расподјела власницима и бруто приход. Овим извјештајем дефинише се, према класама и имовина непрофитног сектора у току извјештајног периода и огледа се у сегментима трајно ограничење нето имовине, промјене привремено ограничене нето имовине и промјене у неограниченој нето имовини. У коначници овај сегмент извјештаја развија све додатне концепте а који су везани са извјештавањима о претходним елементима.

Мјерење елемената финансијских извјештаја неријетко захтијева познавање тржишних вриједности посебно када се ради о наплати и исплати готовине и текућим трошковима. Процјене ових вриједности, које се не познају увијек, захтијевају и процјене будућих новчаних токова који треба да су основа мјерења имовине и обавеза. Стога је седми елемент извјештаја о концептима финансијског рачуноводства у ствари концепт о кориштењу информација новачног тока и процјене садашње вриједности у рачуноводственим мјерењима. Овај концепт обезбјеђује опште принципе који регулишу употребу садашње вриједности, посебно када износ и вријеме реализације будућих новчаних токова садрже елементе неизвјесности. Овај концепт одређује циљ успостављања и разумијевања садашње вриједности. Посљедњи извјештај о концептима финансијског рачуноводства огледа се у одређивању концептуалног оквира финансијског извјештавања. Најзначајњи аспект овог концепта чини уједно и општи циљ финансијског извјештавања. Огледа се у обезбјеђењу финансијских информација о извјештајном ентитету, а које чине корисне информације широком спектру корисника од будућих инвеститора до кредитора и других носилаца пословних одлука.

2.1.2. Концептуални оквир финансијског извјештавања

У септембру 2010. године донесен је посљедњи до сада функционалан Концептуални оквир за финансијско извјештавање и он је замијенио дотадашњи Оквир за припрему и презентацију финансијских извјештаја који је трајао од 1989. године. Ажурирање Концептуалног оквира трајало је од 2010. па до 2018. године и вршено је по фазама и појединачним пројектима, те је посљедња верзија ажурираног концептуалног оквира представљена у марту 2018. године са званичном обавезном примјеном за субјекте који

ће припремати и састављати своје извјештаје за извјештајни период почевши од 01.01.2019. године.

Ревидирани Концептуални оквир не разликује се значајно од претходних оквира с тим да се одређени елементи оквира наглашавају више него у претходним оквирима. Елементи концептуалног оквира објављеног у марту 2018. су:

- Циљеви финансијског извјештавања;
- Квалитативне карактеристике корисних финансијских информација;
- Опис извјештајног субјекта и способност неограничености пословања;
- Дефиниције имовине, обвеза, капитала, прихода и расхода;
- Критерији за укључивање имовине и обвеза у финансијске извјештаје (признавање) те критерији и упуства о томе када поједине елементе извјештаја искључити из извјештаја (престанак признавања);
- Мјерење елемената финансијских извјештаја и смјернице за кориштење елемената мјерења;
- Концепти и главне смјернице за презентацију и објављивање основних елемената финансијских извјештаја.⁵

Измјене и ревизије Концептуалног оквира извршене су кроз неколико фаза пројекта ревизије концепта те кроз настојање да се новим концептом одреде смјернице за квалитетнију презентацију финансијских извјештаја, а да се истовремено ревизијом не захтијева претјерано много детаља који би нарушили концепте одржања квалитета. Основна идеја Концептуалног оквира из 1989. године огледала се у успостави критерија који представљају квалитативне карактеристике финансијских извјештаја, потенцирајући разраду концепата који чине квалитативне карактеристике. Континуирано настојање доносилаца Концептуалног оквира јесте успостава хармонизираних основе доношења рачуноводствених стандарда који одређују систем извјештавања извјештајног ентитета. Први донесени Оквир састојао се, у главном, у елаборацији квалитативних карактеристика и то кроз три различита нивоа. Први ниво чини сегмент вјеродостојне презентације финансијских информација, подразумијевајући да извјештајни субјект мора на фер и објективан начин

⁵ Концептуални оквир финансијског извјештавања, IFRS Foundation

приказивати све финансијске трансакције и догађаје како би се корисницима извјештаја осигурале информације довољне за доношење квалитетних пословних одлука. Други ниво квалитативних карактеристика јесте и смјерница за квалитетне стандарде, а огледа се у релевантности и поузданости финансијских информација које се презентују у финансијским извјештајима. Трећи ниво Концепта огледа су у успостављању техничких правила и смјерница на који начин признавати и мјерити елементе имовине, обавеза, капитала, прихода и расхода те на који начин објављивати информације о признатим и мјереним елементима. Посебан акценат у поступку признавања и мјерења елемената јесте на признавању и објављивању информација кроз извјештај о новчаним токовима. Проблем који се појављује у овом сегменту огледа се у различитостима система извјештавања појединих земаља.

Континуирана ревизија Концептуалног оквира донијела је 2010. године измјењену хијерархију квалитативних карактеристика, гдје се исте презентују кроз фундаменталне и унапријеђујуће квалитативне карактеристике. Овакав концепт квалитативних карактеристика објашњен је у претходном дијелу рада који је третирао квалитативне карактеристике финансијских информација. Квалитет се постиже фундаменталним елементима док се одржава и поспјешује кроз унапријеђујуће карактеристике извјештаја. Према ревидираном Концептуалном оквиру унапријеђујуће карактеристике имају задатак да пруже основу у избору начина који ће бити употребљен за опис неког елемента или феномена у систему извјештавања када оба начина пружају и поуздану и вјеродостојну презентацију. У зависности од сврхе финансијског извјештавања и рачуноводства, на носиоцима извјештавања јесте задаћа да се пронађе равнотежа између квалитативних карактеристика али и да се схвати сврха доношења концепта извјештавања.

Посљедње измјене Концептуалног оквира наглашавају сегменте: мјерења елемената финансијских извјештаја, начина презентације и објављивања те престанка признавања елемената који су већ једном признати у финансијским извјештајима. Елементи мјерења су сегмент који је садржавао и претходни Концептуални оквир, с тим да ревидирани концепт описује групе информација на којима се заснива мјерење елемената финансијских извјештаја. Избор основе мјерења зависи од групе информација релевантних појединим елементима и избору појединих вриједности по

којима ће елементи финансијских извјештаја бити презентовани. Фокус пројекта ревизије Концептуалног оквира односи се на презентацију и објављивање информација из разлога што је интенција одбора на континуираном унапријеђењу комуникације презентатора и корисника финансијских извјештаја. Континуираним унапријеђењем потребно је осигурати довољно релевантних информација широком кругу корисника како би ефикасност одлука донесених на основу информација из финансијских извјештаја била на жељеном нивоу.

Сегмент „непризнавања“ односно престанка признавања имовине и обавеза огледа се у искључивању имовине и обавеза из финансијских извјештаја након што су они претходно били признати и чинили дио имовине, прихода или расхода. Престанак признавања, у нормалним условима за имовину јавља се када субјекат нема више контролу над раније признатом имовином. Престанак признавања за обавезе настаје када не постоји садашња обавеза над дијелом или цјелокупим раније признатим обавезама. Циљ успоставе концепта престанка признавања захтијева континуирану и вјерну презентацију информација о:

- Свим средствима и обавезама које субјекат задржава након што се она престану признавати;
- Свим промјенама у средствима и обавезама субјекта које су резултат процеса престанка признавања.

Наставак пројекта ревизије Концептуалног оквира и рачуноводствених стандарда у будућности ће идентифицирати појединачне факторе и детаљније се бавити сегментом испуњења услова за престанак признавања. Сугестија, на основу свега наведеног, јесте да систем финансијског извјештавања у Босни и Херцеговини би требао (мора) у континуитету пратити пројекте ревизије Концептуалног оквира те вршити одређене прилагодбе система извјештавања и континуиране едукације.

2.1.3. Обавезе праћења и континуиране ревизије постојећих оквира финансијског извјештавања

Природа финансијског извјештавања те сложене структуре корисника финансијских извјештаја и финансијских информација захтијевају континуирано праћење, ревизију,

усавршавање и прилагођавање Концептуалног оквира како би се постигао одређени задовољавајући ниво квалитета финансијских извјештаја. Ревизија Оквира којег су донијели IASB и FASB почела је по први пут 2004. године са циљем да се донесе Оквир који ће објединити поменути два Оквира и створити хармонизирану основу за доношење рачуноводствених стандарда а који би били базирани на принципима досљедности и међународне усаглашености. Одлуке које су донесене у почетку ревизије Концептуалног оквира огледају се у сљедећим:

- Фокус пројекта ревизије требају бити привредни субјекти приватног сектора који би се касније проширио и на јавни сектор;
- Ревизију постојећих концепата извјештавања потребно је проводити кроз системски планиране фазе гдје је инцијална тежња усаглашавање два постојећа Оквира бавећи се усаглашавањем елемената извјештаја, квалитативних карактеристика те елемената признавања и мјерења;
- Континуираном ревизијом потребно је комплетиране концепте, постојеће и унапријеђене, објављивати у облику одвојеног појединачног документа који неће чинити Стандарде али хоће Оквир за доношење квалитетних и прилагођених стандарда.

Ревизија концептуалног оквира у основи је настојање да се усагласе одребе IASB и FASB у креирању квалитетне и хармонизиране подлоге за креирање рачуноводствених стандарда. Ревизија је започета у септембру 2010. године и била је прва значајна ревизија након 1989. године. Резултат ове ревизије јесу два поглавља новог усаглашеног Оквира који би се примјењивали од момента њихове објаве. Почетак ревизије односио се првенствено на успоставу циљева финансијског извјештавања и квалитативних карактеристика. Елементи овог ревидираног Концептуалног оквира дијелом су FASB Оквира обзиром да је у јануару 2014. године FASB донио одлуку о самосталном истраживању и провођењу пројекта усавршавања оквира који се неће спроводити са IASB.

Обзиром да ревизију постојећег Концептуалног оквира наставља само IASB то је 2014. године донесена одлука да се ревидирани Концептуални оквир примјењује непосредно након његовог објављивања. Привредни субјекти који користе Концептуални оквир за развој и примјену рачуноводствених политика за трансакције и догађаје или стања за

која не постоји изричита примјена конкретног МСФИ-ја потребно је дозволити прелазни период од 18 мјесеци минимално. Ревидирани концепт 2010. године не обезбјеђује никаква додатна упутства о преласку на нови концепт те је прелазни период карактерисала примјена дотадашњих одредби МРС-а 8 – Рачуноводствене политике, промјене рачуноводствених процјена и грешке. IASB је пројекте ревизије Концептуалног оквира наставио самостално и хијерархија измјена које су до сад урађене са плановима за додатно унапријеђење наведени су у наредној табели:

Табела бр. 1 – Хронолошки приказ процеса ревизије Концептуалног Оквира ⁶

<i>Важни датуми ревизије</i>	<i>Активности ревизије Концептуалног оквира финансијског извјештавања</i>	<i>Коментари и сугестије</i>
1989.	Објављен Концептуални оквир финансијског извјештавања као основа и упута за процес објаве Међународних рачуноводствених стандарда и Међународних стандарда финансијског извјештавања	
Октобар 2004.	Постигнут је договор између IASB и FASB о успостављању заједничког Оквира и основе за хармонизацију рачуноводствених стандарда.	Без оквира за коментаре и сугестије
Јули 2006.	Почетак дискусије на побољшању почетних елемената Концептуалног оквира финансијског извјештавања, тј. на циљевима финансијског извјештавања и квалитативним карактеристикама финансијских информација које се користе у процесу доношења пословних одлука (Објава почетне А фазе пројекта)	Крајњи термин за дискусију и коментаре 3. Новембар 2006.
Мај 2008.	Објављена прва два поглавља ревидираног Концептуалног оквира као резултат А фазе пројекта ревизије. Започета дискусија на	Крајњи термин за сугестије 29. Септембар 2008.

⁶ Табелу израдио аутор, преузети подаци са званичне веб странице IASPlus Deloitte: <https://www.iasplus.com/en/projects/completed/framework/framework-joint>, страница посјећена у 20.7.2018. године.

	побољшању Концептуалног оквира у сегменту “Извјештајни субјект” фаза Д пројекта ревизије.	
Март 2010.	Презентација нацрта 2/2010 и објављивање нацрта Концептуалног оквира – сегмент Извјештајни субјекат	Крајњи термин 16. Јули 2010.
Септембар 2010.	Одбори заједнички закључују завршетак прве фазе пројекта ревизије Концептуалног оквира финансијског извјештавања и објављују прва два поглавља ревидираног Оквира.	Фаза А ревизије пројекта окончана и доступна корисницима
Септембар 2012.	Дискусија IASB о поновном (самосталном) покретању пројекта ревизије и побољшања Концептуалног оквира искључујући FASB из даљег процеса ревизије.	Очекивани завршетак расправе 2013. Комплетирани циљеви пројекта 2015.
Јули 2013.	Расправа и оцјена постојећег Концептуалног оквира финансијског извјештавања	Крајњи термин 14. јануар 2014.
Мај 2015.	Расправа о Концептуалном оквиру финансијског извјештавања и ажурирање упуштава о нужности објаве новог ревидираног Концептуалног оквира	Крајњи термин 26.Октобар 2015.
Септембар 2015.	Одбор одлучује помјерити крајњи датум за окончање фазе	Крајњи термин 25.Новембар 2015.
Март 2018.	Ревидирани Концептуални оквир финансијског извјештавања је објављен, укључујући додатке и упуства за објаву Међународних рачуноводствених стандарда.	

Извор: <https://www.iasplus.com/en/projects/completed/framework/framework-joint>,

2.2. Модели финансијског извјештавања

Постоје различити фактори дјеловања из окружења који су створили различите рачуноводствене кластере са превасходно различитим критеријима вредновања тј. мјерења и објављивања што за последицу има груписање система рачуноводства. Основно начело груписања рачуноводствених система огледа се у процјени нивоа и степена утјецаја различитих интересних скупина и обима и структуре регулације од стране државе. Постоје различите подјеле и различите скупине система финансијског извјештавања према различитим критеријима и факторима дјеловања на систем извјештавања. Подјеле система финансијског извјештавања извршене су према критеријима контроле система и флексибилности, према обиму и димензијама мјерења и објављивања финансијских информација, те према структури и утјецају власника капитала на извјештавање и на систем извјештавања.

Истраживања су показала да је последња и најзначајнија подјела у ствари релевантна посебно када се о њој говори у контексту квалитете финансијских извјештаја, а то је подјела која у основи има утјецај власника капитала и власничке структуре на извјештавање са једне стране, и с друге стране утјецај степена државне и законске регулативе на систем финансијског извјештавања. Системи који су се издиференцирали на бази поменутих критеријума јесу англосаксонски и континентални систем извјештавања. Систем финансијског извјештавања у континенталној Европи је хомоген и представља супротност у односу на англосаксонски систем (са изузетком Холандије која има систем сличан англосаксонским земљама).

2.2.1. Англосаксонски модел финансијског извјештавања

Англосаксонски модел финансијског извјештавања, обухвата земље слободније од државне регулативе извјештавања и спадају следеће земље: Велика Британија, САД, Холандија, Ирска, Аустралија и друге земље које су биле под економским и политичким утјецајем Велике Британије, односно друге англосаксонске земље. Сличности англосаксонског и континенталног модела су многобројније од њихових разлика те, уколико би постојала воља носилаца политике финансијског извјештавања

разлике би било веома једноставно превазићи. Карактеристике по којима се разликују ова два система финансијског извјештавања огледају се у: правном систему односно правном уређењу, законодавству, изворима финансирања односно поријекло капитала, те пореском систему сваке поједине земаље.

Модели финансијског извјештавања према особинама правног система диференцирају се у зависности од чињенице да ли се правна регулатива заснива на обичајном праву или прописаном законодавном праву. Англосаксонско подручје, а самим тим и англосаксонски модел финансијског извјештавања карактерише обичајно право. У земљама англосаксонског подручја већина или скоро сви закони донесени су од стране судије и судова на начин да се доноси најреалније рјешење системом „од случаја до случаја“, чиме рјешење случаја први пут постаје правило за рјешавање истих или сличних проблема у будућности. Овакав облик правног поретка знатно је флексибилнији те се Закони, иако постоје, више усмјеравају на елиминацију нежељеног понашања појединаца него на прописивање детаљних и крутих правила понашања појединаца у земљама са оваквим уређењем.

Специфичност англосаксонског система финансијског извјештавања огледа се у чињеници да држава односно законодавство не прописује форму нити садржај финансијских извјештаја нити је прописан начин, динамика и специфичности објављивања финансијских информација. Уређење система финансијског извјештавања ових земаља огледа се у утврђивању најбоље праксе извјештавања која се касније уоквирује у стандарде, смјернице или препоруке за финансијско извјештавање. Оно што је битно нагласити у овом дијелу јесте да, финансијско извјештавање ових земаља усмјерено је, у значајној мјери ка нужности објављивања информација које захтијевају дионичари и информација које могу дјеловати на доношење одлука дионичара. Према англосаксонском моделу финансијског извјештавања привредни субјекти су у општем смислу дужни презентовати финансијске информације на фер и истинит начин без прописивања званичне форме и начина објављивања. У смислу овог захтијева уколико субјекат није у стању доказати другачије или боље начине презентовања рачуноводствених информација онда је дужно слиједити Стандарде постављене од стране приватног сектора или ако такви не постоје онда Стандарде Одбора за рачуноводствене стандарде.

Обзиром да се ради о више флексибилном него регулисаном облику финансијског извјештавања ипак у појединим ситуацијама постоји обавеза регулисања система финансијског извјештавања од стране државе и то (Roberts, Weetman & Gordon, 2008.):

- Регулација слободног тржишта је неефексна те има тенденцију самоурушавања;
- Информације које настају као посљедица саморегулације нису довољно квалитетне;
- Због мијењања фокуса са повјерилаца на кредиторе систем је више конзервативан него у земљама са регулисаним извјештавањем.

Пракса финансијског извјештавања у значајној мјери овиси о врсти и структури извора финансирања, обзиром да власници капитала имају различите потребе за објављивањем различитих информација. Основне карактеристике англосаксонског система финансијског извјештавања са аспекта структуре извора финансирања и финансијера огледа се у: структури власника капитала, развијености тржишта капитала, објављивање информација, и у коначници обиљежјима и принципима самог система.

Усаглашеност пореског система и одредби система финансијског извјештавања чини разлику система финансијског извјештавања насталу као посљедица различитих пореских система односно пореских прописа. Системи у којима су порески систем и порески прописи у значајној мјери неовисани од система и регулисања финансијског извјештавања, чине англосаксонски систем финансијског извјештавања. У овом систему потпуно је неовисно успостављање и поштовање пореских од прописа и обичаја који чине систем финансијског извјештавања. Значајнија дистинкција система финансијског извјештавања према критерију пореског система евидентна је са аспекта учесталости објављивања финансијских извјештаја и пореског биланса. Англосаксонски систем карактерише различитост објаве финансијских од пореских извјештаја.

Специфичност англосаксонског система финансијског извјештавања огледа се у чињеници да су одредбе финансијског извјештавања засноване на комерцијалним правилима и значајно су различити од правила којима се прописује праћење,

евиденција и објављивање пореских извјештаја. Елемент који чини најзначајнију разлику огледа се у вредновању елемената извјештаја. Наиме, финансијски извјештаји, како је и претходно наведено, презентују позиције које су вредноване по фер вриједности, док порески прописи захтијевају вредновање према хисторијском трошку. Англосаксонски модел финансијског извјештавања има своје специфичности и када посматрамо рачуноводствену професију. Наиме, када се говори о професији, онда је то могуће посматрати са аспектa обима чланова и организације рачуноводствене професије са једне стране и са друге стране улоге рачуноводствене професије у законодавном регулисању система извјештавања. Основне карактеристике англосаксонског модела огледају се у значајном обиму чланова рачуноводствене професије и значајној разлици профила стручњака у земљама које чине овај систем у односу на континентални приступ. Значајан је обим професионалаца, али је њихова структура разнолика, од чланова који су пензионисани до оних који рачуноводствена знања користе кроз обављање других привредних дјелатности које нису директно везане са рачуноводством.

Обзиром да је структура рачуноводствене професије значајан фактор који опредјељује систем финансијског извјештавања онда је битно нагласити факторе утјецаја на систем извјештавања а то су (Nobes & Parker, 2010.):

- Однос пореских и рачуноводствених стручњака унутар једне земље;
- Број чланова унутар професије према активности унутар рачуноводствених послова;
- Степен и ниво образовања које појединац мора имати а да би био члан удружења рачуновођа, односно члан професије;
- Према врсти ревизије коју могу обављати поједини ревизори и концизна прописаност појединих права и обавеза ревизора.

Према улози коју рачуноводствена професија има у креирању и одржавању квалитетног система финансијског извјештавања у земљама обичајног права, професија је у значајној мјери традиционално саморегулисана у смислу да иста преузима одговорност за лиценцирање рачуновођа и ревизора постављајући услове приступања, обуке и полагања испита. Посљедњи сегмент у анализи факотра који опредјељују избор једног од два представљена модела финансијског извјештавања

јесте ниво инфлације и инфлаторна кретања у појединим земљама. Уколико постоји значајан степен инфлације у појединим земљама онда је евидентно да је, за финансијско извјештавање нереално примјењивати, као основу мјерења, хисторијску вриједност или вредновање по хисторијском трошку, те се у оваквим економијама прибјегава вредновању по фер вриједности и приближавању англосаксонском моделу финансијског извјештавања. Иако је у инфлаторним условима потребно посезати за значајним државним утјецајем у регулацији свих сегмената привреде то, у реалном систему финансијског извјештавања није случај и природније је примјењивати основне елементе слободнијег система финансијског извјештавања.

2.2.2. Континентални модел финансијског извјештавања

Континентални модел финансијског извјештавања у главном обухвата земље континенталне Европе и Јапан те неколицину афричких земаља. За разлику од англосаксонског модела, континентални модел подразумијева јаку улогу државе и значајно државно регулисање система финансијског извјештавања који би био децидно и детаљно прописан. Континентални модел је дакле заснован на законодавном праву којим се регулише систем финансијског извјештавања. Континентални модел извјештавања заснован је на римском праву и сви прописи се заснивају на законима који претходно морају бити посебно договорени. Улога закона, у овом систему је дакле да пропише и обавезе прихватљиво понашање субјеката у поступку финансијског извјештавања. Закони се састоје у главном од правила и процедура које се морају поштовати и закони који се односе на привреду у главном регулишу понашање свих пословних субјеката укључујући регулисање рачуноводства. У идентификовању подручја примјене континенталног модела финансијског извјештавања издиференцирале су се три орјентације и то: француска, њемачка и орјентација скандинавских земаља. Све три орјентације заснивале су се на различитим нормативним основама које је Нјемачка 70-тих година покушала хармонизирати кроз увођење обавезе састављања консолидованих финансијских извјештаја као напредне идеје и подстицаја развоја континентално – европских земаља у то вријеме. Временом се утјецај законских одредби на систем финансијског извјештавања смањио посебно након увођења МРС-а и МСФИ-а као основа за састављање и презентацију финансијских извјештаја.

Са аспекта правног система тј. врсте правног система земље законодавног подручја карактерише легалистичка оријентација тј. тежња ка прописивању одредби и правила према којима се треба опходити у систему финансијског извјештавања. Обзиром да се систем заснива на строгим правилима и процедурама, то је једним дијелом негативно утјецало на транспарентно објављивање финансијских извјештаја, које је у односу на земље англосаксонског подручја на знатно нижем нивоу. У земљама у којима је заступљен континентални модел извјештавања начин припреме и објаве финансијских извјештаја у директној је вези са пореским прописима и правилима за разлику од модела који нису законодавно оријентисани. Обзиром да су у земљама које примјењују поменути модел превасходно заступљени извори финансирања путем задуживања тј. главни извори финансирања су владе и банке то је онда и цјелокупан систем финансијског извјештавања окренут ка креирању и презентовању информација које служе, првенствено заштити кредитора. За објављивање стандарда који прате систем финансијског извјештавања задужен је јавни сектор.

Карактеристике континенталног модела са аспекта извора финансирања огледа се у томе да су носиоци извора финансирања у главном банке, влада и оснивачи малих породичних бизниса, док је на овом подручју тржиште капитала слабије развијено и нема довољно јак потенцијал да буде квалитетан извор финансирања. Обзиром да не постоји јак утјецај великих дионичара то је смањена потреба за детаљним информацијама те се објављивање рачуноводствених информација своди на објављивање нужних законом прописаних информација. Континентални приступ, чији је главни представник Нјемачка карактерише то да су у ствари у улози дионичара, односно оних чије интересе треба поштовати, пореске власти. Вредновање позиција и њихово објављивање као и праћење и израчун те објава резултата пословања строго је подређено пореским прописима и пореским правилима. Основна сврха и циљ оваквог система финансијског извјештавања јесте заштита кредитора. Међутим креатори политике финансијског извјештавања оваквом приступу замјерају сљедеће (Смиљан, 2006.):

- Ефекти које са собом носи строго поштивање пореских прописа руше принципе на којима се темеље пословни финансијски извјештаји;

- Препорука извјештавања према Четвртој и Седмој директиви тачније Directivi 2014/34/EU) јесте извјештавање према фер вриједности радије него према историјском трошку, док је порески трошак неодвојиви дио поштивања пореских прописа и стога је опет евидентно да поштивање ових процедура нарушава сегмент поштовања Директива и фер извјештавања.
- Принципи подударања у извјештавању наводе креаторе финансијских извјештаја да свој фокус поставе на пореске прописе и окрену се ка пореским властима.

2.2.3. Компаративна анализа модела финансијског извјештавања и утјецај на квалитет финансијских извјештаја

Општеприхваћени циљ финансијског извјештавања јесте креирати извјештаје који ће на транспарентан и упоредив начин представљати пословање привредних субјеката. Доношење Четврте и Седме директиве ЕУ није осигурало жељени степен транспарентности у извјештавању нити је допринијело хармонизирањем кориштењу рачуноводствених стандарда. Стога је донесена Уредба 1606/2002 којом се захтијева обавезно кориштење МСФИ-ева на подручју ЕУ за консолидоване финансијске извјештаје. Доношење ове Уредбе у значајној мјери доприноси повећању поузданости, упоредивости и транспарентности финансијског извјештавања што је пријеко потребно изградњи и јачању јединственог тржишта капитала и његовом учинковитом дјеловању.

Ови разлози још су један корак даље у настојању хармонизације различитих система финансијског извјештавања. Претходно су анализирани појединачни фактори који карактеришу и чине разлику два основна типа система извјештавања и евидентно је да разлике настале по основу ових фактора јесу разлике које су много значајније у односу на разлике које настају у недоследној примјени одредби МРС-а и МСФИ-ја. Дугогодишња истраживања система финансијског извјештавања допријнијела су диверзификацији много различитих модела извјештавања који када се посматрају глобано према различитим карактеристикама јесу претходно објашњена два модела.

Наиме, класификација коју су представили Nair & Frank јесте класификација заснована на истраживањима која су проведена у периоду од 1973-1980. године и заснивала су се на идентификовању разлика појединих система са аспекта обима и учесталости објављивања информација те са аспекта начина мјерења елемената извјештаја. Након проведених истраживања идентификовале су се четири групе система извјештавања и то: британски модел, јужноамерички модел, континентално-европски модел и амерички модел. Из ова четири модела идентификоване су двије групе и то група коју чине Велика Британија, САД и Холандија у британско – америчком кластеру. Континентални кластер чине: већина земаља континенталне Европе и Јапан. Сличну класификацију понудили су Muller, Gernon & Meek који разликују три рачуноводствена модела: британско – амерички, континентални и јужноамерички модел, што опет ако се анализирају појединачне карактеристике сваког од модела долази се до закључка да су два основна модела система извјештавања.

Осим поменутих, а прије идентификовања и представљања компарације модела битно је нагласити да се генерално у истраживању модела финансијског извјештавања могу идентификовати неке специфичне групе модела уколико се анализа проведе са аспекта неколико различитих критерија. Тако су идентификовани модели према сљедећим критеријима (Мијоч & Врдољак, 2012.):

- Критериј димензија контроле унутар система и флексибилности система извјештавања,
- Критерији мјерења и објављивања рачуноводствених информација,
- Критерији разврставања на бази општег знања и информација стручњака према групама сличних земаља;
- Критерији који се заснивају на историјским премисама и политичким снагама појединих националних рачуноводствених система.

Анализом сваког од појединачних критерија, савремена истраживања су резултирала подјелом на два основна модела која имају специфичности да би били засебни модели извјештавања а то су англосаксонски и континентални модел извјештавања. Компаративни приказ модела финансијског извјештавања заснива се на идентификовању разлика са аспекта економског окружења и са аспекта разликовања рачуноводствених модела који се примјењују. Компарација према поменути

критеријима за ова два основна модела представљена је у наредној табели (Подаци на основу Богићевић 2006., Мијоч & Врдољак 2012. & Кликовац 2007.):

Табела бр. 2 – Компаративни приказ карактеристика модела финансијског извјештавања

Критеријуми	Карактеристике	Англосаксонски модел	Континентални модел
Друштвено – економски фактори	Порески систем земље	Пореска правила не утјечу на систем финансијског извјештавања	Интегрисани модел: висока међузависност пореских правила и финансијског извјештавања
	Правни поредак	Систем обичајног права	Законодавни правни систем
	Култура	Индивидуализам	Колективизам
	Извори финансирања	Тржиште капитала	Банке и држава
Рачуноводствени модел	Циљеви рачуноводства	Истинита и фер презентација	Поштивање принципа опрезности
	Орјентација рачуноводства	Заштита улагача	Заштита кредитора и пореских органа
	Рачуноводствене политике	Одлука је на менаџменту да одреди правила признавања и вредновања	Могућности избора правила признавања и вредновања су минимизирани
	Рачуноводствени принципи	Оптимизам	Конзерватизам
	Резерве из добити	Добровољне / дискреционе	Обавезне / законске

	Извјештај о новчаним токовима	Обавезан	Није обавезан
	Добит по дионици	Обавезно објављивање за компаније са тржишта капитала	Није обавезан
	Процјењивање	Процјена очекиваних новчаних токова	Израчун на бази доступних података
	Напомене	Обавеза компанија је објављивање великог броја додатних података и рачуноводствених политика – преовладава транспарентност	Није обавезна објава додатних информација нити рачуноводствених политика – преовладава латентност у извјештавању

Извор: Богићевић, 2006.

Након прегледа истраживања система финансијског извјештавања искристализирала су се два основна модела, који у својим подструктурама имају низ додатних варијанти модела извјештавања али се према групама земаља по појединим карактеристикама могу сврстати у претходно обрађена два модела извјештавања. Карактеристике описаних модела указују на чињеницу да систем финансијског извјештавања у Босни и Херцеговини има особине континенталног модела извјештавања. Разрада и познавање модела извјештавања битно је како рачуновођама тако и ревизорима како би једноставније могли пратити извјештавање али и управљати националним системима извјештавања са циљем повећања поузданости, транспарентности и упоредивости финансијских извјештаја.

2.3. Рачуноводствена регулатива и основа регулативе финансијског извјештавања

Регулатива финансијског извјештавања директно је повезана са регулативама под којима се одвија рачуноводство. Прописано и јединствено увођење рачуноводствених Стандарда почетак је успоставе јединствене регулативе која би осигурала квалитетну основу за хармонизирани и успоредиве информације. Развој МРС-а и МСФИ-ја на глобалном нивоу развијао се кроз четири фазе:

- Прва фаза је почетак усклађивања националних и локалних оквира са МРС-ом и МСФИ-јем у циљу хармонизације састављања основних финансијских извјештаја са захтјевима ИАСБ-а;
- Друга фаза је успјешна имплементација стандарда финансијског извјештавања;
- Трећа фаза – због непостизања жељених ефеката хармонизације увођење МРС-а и МСФИ-ја, те доношење Уредбе Еуропске Уније (1606/2002)
- Четврта фаза – након 2009. године очекује се континуирана и свеобухватна примјена МРС-а и МСФИ-ја те службена обавеза примјене како би се постигли жељени ефекти у хармонизацији финансијског извјештавања.

Обзиром да је Босна и Херцеговина земља коју карактерише континентални модел финансијског извјештавања то је онда битно обратити пажњу на пореску регулативу која директно утјече на систем финансијског извјештавања. У земљама континенталног модела финансијског извјештавања у склопу регулативе извјештавања потребно је детаљно обрадити Законску регулативу као саставни дио регулативе финансијског извјештавања. Под законском рачуноводственом регулативном се подразумијевају законски прописи који регулишу област рачуноводства и ревизије, подзаконски прописи који се доносе у циљу извршења закона.

Генерално Законска регулатива се посматра кроз призму прописа који регулишу неколико области а то су:

- а) Прописи који регулишу организацију и функционисање система књиговодства и рачуноводства, припрему и презентацију финансијских

извјештаја, ревизију финансијских извјештаја те стицање звања из области рачуноводствене професије;

- б) Прописе који се тичу регулативе пореза
- ц) Остали прописи који директно или индиректно дјелују на успоставу система двојног књиговодства, рачуноводства, припремања, састављања и презентације финансијских извјештаја.⁷

2.3.1. Законска регулатива рачуноводства и финансијског извјештавања у БиХ

Регулаторни оквир финансијског извјештавања у Босни и Херцеговини разноврстан је и обухвата широк опсег области које су регулисане Законима донесеним у релевантним областима, али на различитим нивоима што ствара подлогу за неефикасно и неквалитетно финансијско извјештавање. Иако кључни закон (Закон о рачуноводству и ревизији) обавезује субјекте и носиоце система финансијског извјештавања на примјену и конзистентно поштивање МРС-а и МСФИ-ја ипак је у одређеним сегментима потребно одступити. Уколико се чак и не одступа од кључне примјене одредби МРС-а и МСФИ-ја захтјеви појединих закона могу допринијети смањеној пажњи у примјени стандарда и одступању од квалитативних концепата финансијског извјештавања. Систем Закона који су релевантни и дотичу се система финансијског извјештавања представљен је у наставку:

- Законски оквир који најзначајније дејствује на рачуноводствену регулативу чине:
- Закон о рачуноводству и ревизији (ентитетски нивои и Брчко дистрикт посебни Закони);
- Закон о порезу на добит (ентитетски нивои и Брчко дистрикт посебни Закони);
- Закон о порезу на доходак (ентитетски нивои и Брчко дистрикт посебни Закони);
- Закон о ПДВ-у БиХ јединствен Закон за цијелу територију;
- Закон о привредним друштвима (засебни Закони на ентитетском нивоу);

⁷https://www.researchgate.net/publication/269401174_Рачуноводствена_регулатива_прихватљив_образац_регулације_измеду_ефикасности_државе_и_трзиста приступано 29.9.2018.

➤ Закон о предузећима Брчко дистрикта;⁸

Од претходно наведеног у овом дијелу елаборирати ће се основне одредбе и компаративни приказ Закона о рачуноводству и ревизији и Закона о привредним друштвима, у својим најзначајнијим дијеловима који се односе директно или индиректно на систем финансијског извјештавања и могуће дејство на квалитет извјештаја. У сљедећем дијелу рада бити ће представљене основне одредбе пореских прописа који су претходно наведени као сегменти регулаторног оквира за извјештавање.

Цјелокупан систем наведених Закона у одређеним дијеловима, комбиновањем са додатним подзаконским актима и правилницима те Законима из осталих области, одређује презентацију појединих дијелова сета финансијских извјештаја. Последњих 10 година законодавна тијела на пољу финансија, улагањем огромних напора, настоје повећати ниво квалитете финансијског извјештавања. Међутим, сложеност државно – правног уређења БиХ отежава ове процесе. Различитости које се јављају између Закона на нивоу ФБиХ и РС-а прва су препрека успостави квалитетног система финансијског извјештавања. Надаље, увођењем Закона о рачуноводству и ревизији уводи се обавеза примјене МРС-а и МСФИ-а, без да се дефинише начин и временски оквир обавезне примјене, чиме се нарушава упоредивост извјештаја правних лица која су регистрована у БиХ са онима из окружења, посебно са земљама ЕУ.

Закон о рачуноводству и ревизији ФБиХ уређује систем уласка у рачуноводствену професију на нивоу Федерације кроз јасно дефинисање услова и критерија за особе које се баве овом тематиком (ЗОРР ФБиХ, ч.1). Циљ Законодавца јесте да кроз стварање јаког система професионалних рачуновођа, осигура потребан ниво квалитета информација презентираних за правне субјекте на територији ФБиХ. Јачање рачуноводствене професије обиман је и тежак посао који захтијева познавање струке, придржавање етичког кодекса и разумно дуг временски период успоставе квалитетног кадра на одржавању рачуноводствене професије. Закон о рачуноводству и ревизији у РС- овај сегмент стјецања звања прихвата у складу са одредбама Закона о рачуноводству и ревизији БиХ, не стварајући конфузију у смислу стјецања звања

⁸ Структура законске регулативе представљена прегледом релевантих закона на свим нивоима поравно политичког организовања Босне и Херцеговине

обзиром да је систем сертификације дефинисан Законом о рачуноводству и ревизији БиХ јединствен на подручју оба ентитета. Разлике одредби Закона о рачуноводству и ревизији ФБиХ и РС-а огледа се у „дефинисању критеријума у класификацији субјеката. Одредбе ЗоРР ФБиХ дефинишу мале, средње и велике субјекте“ (ЗоРР ФБиХ, ч.4) према критеријима: број запослених радника, просјечне вриједности пословне имовине те укупно оствареног прихода. Одредбе ЗоРР РС такођер класификује субјекте „према величини у складу са истим критеријима с тим да препознаје четири скупине: микро, мали, средњи и велики привредни субјекти“ (Пољашевић & Вујошевић, 2019.). „Скраћени сет извјештаја према одредбама ЗоРР ФБиХ предају мали субјекти, док је ЗоРР РС дефинисано да су то микро субјекти при чему се једаном дијелу малих субјеката из ФБиХ омогућава скраћено извјештавање за разлику од субјеката у РС-у. ЗоРР РС-а дефинише својим одредбама који су то субјекти од јавног интереса што олакшава класификацију субјеката који су дужни и подложни обављати обавезну ревизију“ (ЗоРР РС, ч.6).

Систем рачуноводства и у ФБиХ и у РС се заснива на рачуноводственим принципима: тачности, истинитости, поузданости, свеобухватности, правовремености и појединачном исказивању пословних догађаја те на МРС и МСФИ (ЗоРР ФБиХ, ч.11). ЗоРР ФБиХ и ЗоРР РС дефинишу на једнообразан начин организацију система књиговодства и задужења привредних субјеката по питању организације система, с тим да се ЗоРР у РС дефинише и то да привредни субјекат својим опиштим актом дефинише између осталог рачуноводствене политике и процјене док ЗоРР ФБиХ дефинише само рачуноводствене политике. Наравно ова разлика не чини нужно суштинску разлику с тим да се оставља могућност субјектима из ФБиХ да интерним актима дефинишу процедуре процјене. Међутим поштивање осталих одредби Закона и МРС-а и МСФИ-ја субјекти су дужни дефинисати и процјене. Поштивање ових одредби води нас до начела документованости које је основно начело евиденције насталих трансакција и догађаја. „Закон детаљно, ефикасно и јасно дефинише рокове израде, начине чувања и одлагања те временске рокове евиденције сваког насталог пословног догађаја, са циљем обезбјеђења правовремених информација доносиоцима пословних одлука“ (ЗоРР ФБиХ, ч.12-13).

ЗоРР РС дефинише обавезу достављања извјештаја Агенцији за посредничке, информатичке и финансијске услуге (у наставку АПИФ) „дефинишући и обавезе привредних субјеката у погледу припреме и презентације извјештаја, али и обавезе АПИФ-а у смислу припреме и јавне објаве финансијских извјештаја“ (ЗоРР РС, ч.5). ЗоРР ФБиХ дефинише обавезе презентовања извјештаја од стране привредних субјеката без да дефинише обавезе ФИА-е, дефинишући једино овлашћену институцију. У пракси спроведене одредбе одредиле су ФИА-у као институцију која проводи одредбе Закона из овог дијела. Рокови за припрему и предају финансијских извјештаја идентични су према одредбама оба Закона с тим да ЗоРР и ревизији не дефинише полугодишње извјештавање док у нацрту ЗоРР ФБиХ постоји дефинисан. Надлежност над системом финансијског извјештавања у оба ентитета и у складу са оба Закона имају Порезне управе. АПИФ је дужан извјештавати Пореску управу у дефинисаним роковима о субјектима који нису предали своје финансијске извјештаје, исто тако постоји обавеза да се надлежном Министарству (Министарство финансија), омогући континуирани увид у податке привредних субјеката који су финансијске извјештаје доставили АПИФ-у.

Побољшање система финансијског извјештавања и повећања квалитета информација обезбјеђује се кроз обавезу правних лица да обаве и документују попис средстава и обавеза те усклађивање потраживања и обавеза са трећим лицима, чиме се у сегменту структуре извјештаја о финансијском положају осигуравају квалитетније и вјеродостојније информације и умањује могућност настанка грешке. Осигурање квалитета настоји се постићи укључивањем Порезне управе у контролу као и укључивањем надлежног Министарства финансија, података, али и прописивањем висококвалитетног система ревизије и провјере од стране ревизорских тијела свих облика и врста рачуноводствених исказа. Дефинисање обавезне ревизије идентично је у складу са одредбама оба закона на ентитетским нивоима.

У основи последњег измјењеног Закона највише пажње посвећује се осигурању квалитетног система ревизије и провјере јавно-објављених информација у финансијским извјештајима. Закон обавезује привредне субјекте, који су класификовани као велики, док оставља на избор средњим и малим субјектима чијим се вриједносним папирима не тргује на берзи, да врше годишњу екстерну ревизију

финансијских извјештаја, са циљем обезбјеђења увјерења у фер и објективну презентацију информација у финансијским извјештајима. Ревизију су дужна обављати правна лица овлаштена за обављање ревизије. Ревизију финансијских извјештаја обављају лица која имају професионално звање овлаштени ревизор, која посједују важећу лиценцу за рад на пословима ревизије финансијских извјештаја и која су запослена у душтву за ревизију или ангажована од стране друштва за ревизију. Дефинисање друштава за обављање ревизије, захтјеви за стјецање лиценце за обављање ревизије те дефинисање рокова за обављање ревизије и достављање ревизорских извјештаја јединствено је и усклађено законима на ентитетским нивоима.⁹ Надзор над обављањем послова екстерне ревизије и систем контроле обављене ревизије у циљу побољшања квалитета система ревизије различито је уређен поменутим законима на нивоу ФБиХ и РС те ће овај сегмент бити обрађен у дијелу који третира обавезу ревизије и систем успостављања обавезне ревизије у БиХ.

Одредбе Закона у привредним друштвима ФБиХ (у наставку ЗПД ФБиХ) и Закона о привредним друштвима РС (у наставку ЗПД РС) дефинише се формално-правно устројство привредних субјеката, ЗПД ФБиХ у свом развојном периоду од 2003. – 2010. године доживио је низ трансформација. Трансформације ЗПД у главном су везане за настојање политичко – економских власти државе да изврше усклађивања и прилагодбе одредбама Директива ЕУ. Међутим специфичности БиХ не дозвољавају потпуну прилагодбу директивама отежавајући јединствену успоставу ЗПД БиХ. У наставку рада представљене су најзначајније одредбе ЗПД, а које дјелују на финансијско извјештавање, квалитет финансијских извјештаја и адекватно разумјевање рачуноводствених информација за израду политике улагања.¹⁰

Обзиром да је у фокусу рада анализа и процјена квалитета финансијских извјештаја у значајном обиму дионичких друштава први дио коментара ЗПД односити ће се на компаративни приказ одредби ЗПД ФБиХ и ЗПД РС из дјелокруга оснивања и дјеловања дионичких друштава. Анализом и компарацијом ових Закона установљено је дефинисање детаљних одредби о оснивању и упису власништва над дионицама које

⁹ Скраћени приказ најзначајнијих захтјева Закона о рачуноводству и ревизији у сегменту осигурања квалитетнијих информација презентованих у финансијском извјештају

¹⁰ Преглед периода измјена Закона о привредним друштвима

су дефинисан у складу са одредбама оба Закона. ЗПД ФБиХ и РС дефинишу се разлике отворених и затворени дионичких/акционарских друштава. Одредбе ЗПД ФБиХ „дефинишу да отворена акционарска друштва морају имати минималан улог од 4.000.000KM те да су то банке и осигуравајућа друштва“ (ЗПД ФБиХ, ч.105). Акционарско друштво сматра се отвореним ако оснивачи учине јавни позив за упис и уплату акција у вријеме оснивања друштва, односно ако такав позив учини друштво након оснивања. “Јавни позив може се вршити јавном понудом и проспектом у складу са овим законом и законом којим се уређује тржиште хартија од вриједности. Отворено акционарско друштво уврштава се на берзу и друга уређена јавна тржишта у складу са законом којим се уређује тржиште хартија од вриједности” (ЗПД РС, ч.191).

Упис дионица прве емисије, те рокови сазивања оснивачке скупштине друштва, права и обавзе особа који су чланови оснивачке скупштине дефинисано је одредбама оба ЗПД на ентитетским нивоима и ове одредбе су јединствене и усклађене на оба нивоа. ЗПД ФБиХ “предвиђа емисију повлаштених дионица” (ЗПД ФБиХ, ч.108) с тим да овај Закон ограничава права власника повлаштених дионица без квалитетне и адекватне дефиниције шта су права и обавезе ималаца приоритених дионица. С друге стране ЗПД РС јасно дефинише обавезу привредних друштава да акционарско друштво може издавати: обичне (редовне) и повлашћене (приоритетне, преференцијалне) акције. Акционарско друштво мора имати бар једну обичну акцију. Обичне акције акционарског друштва представљају увијек једну класу акција. Повлашћене акције акционарског друштва могу бити подијељене у двије или више класа са различитим правима (различите стопе дивиденди или различита партиципативна или кумулативна права на дивиденде или различита права на исплату имовине друштва при ликвидацији). “Обичне акције акционарског друштва имају исту номиналну вриједност. Повлашћене акције акционарског друштва исте класе имају исту номиналну вриједност. Акционарско друштво може издавати само акције на име” (ЗПД РС, ч.199).

Прва потешкоћа коју ствара ЗПД јесте онемогућавање конверзије потраживања у дионице, али и неусклађеност ових одредби на ентитетском нивоу (посљедње расправе настоје елиминисати постојеће недостатке, али исти још увијек нису елиминисани). Важећи Закон „забрањује одредбу конверзије, док Нацрт Закона одредбе поставља

флексибилније али идаље не дозвљава конверзију“ (ЗПД ФБиХ, ч.133). Одредбе ЗПД РС дефинишу „могућност да се основни капитал свих правних форми привредних друштава може повећати на начин утврђен овим Законом, као и претварањем потраживања повјерилаца у удјеле, односно акције, без ограничења у односу на висину основног капитала, у складу са законом којим се уређује поступак реструктурирања и реорганизације дужника у стечајном поступку“ (ЗПД РС, ч. 136). Атрактивност улагања на тржишту ФБиХ умањена је доношењем оваквих Закона што надаље смањује и могућност креирања квалитетних информација и повећања квалитете улагања, али отежава и вођење политике улагања. Законодавним тијелима посљедњих година упућене су препоруке о измјени ових одредби, међутим усвојени нацрт ЗПД не предвиђа могућност конверзије било којих потраживања па тако нити кредита у дионице. Изузетак конверзије јесте могућност конвертовања у безризичне државне обвенице.

Постојећи ЗПД регулише „забрану финансирања куповине дионица, забрањујући дионичком друштву да даје и гарантује авансе, зајмове и кредите за продају својих дионица“ (ЗПД ФБиХ, ч.133). Ова забрана постоји и у усвојеном Нацрту новог Закона из Марта 2014. године као и у ентитетском закону, што указује на не постојање воље надлежних ограна да олакшају процес инвестирања. Напредак уочен кроз анализу Нацрта ЗПД јесте у сегменту дозволе оснивања страних представништава као одјељења страних фирми кроз облик ортаклука, чиме се смањују процедуралне и бирократске баријере у процесу остварења улагања, са акцентом на улазак страног капитала на тржиште БиХ. Представништво је било могуће основати једино за ограничен спектар активности. Нацрт ЗПД указује на усклађеност раније неусклађених рокова за издавање дионица којима се увећава и може увећати капитал дионичких друштава. Нацрт ЗПД детаљно обрађује начине оснивања, повећања капитала, умањења капитала, статусних промјена за све облике друштава. Истраживање улагања на тржиштима капитала усмјерава нас ка дионичким друштвима. ЗПД детаљно обрађује оснивање привредних друштава, надаље повећање вриједности капитала кроз упис и уплату дионица. Оно што је значајно нагласити јесте неусклађеност рокова издавања и повлачења нових дионица. „Рокови се односе на информисање Комисије за вриједносне папире око издавања и повлачења дионица на тржиштима капитала и ови рокови усаглашени су на ентитетским нивоима“ (ЗПД ФБиХ, ч.110).

2.3.2. Порески систем у БиХ и утјецај на квалитет финансијског извјештавања

Законом о порезу на добит ФБиХ дефинише се: обвезник пореза на добит, методологија утврђивања порезне основице, плаћање и наплата пореза на добит, отклањање двоструког опорезивања, скупно опорезивање, опорезивање при статусним промјенама, порезни потицаји, трансферне цијене те казнене одредбе за прекршаје који се односе на повреде одредби овог Закона. Одредбама овог Закона (у овом сегменту ентитетски Закони су усаглашени), од плаћања пореза ослобођени су: „Централна банка Босне и Херцеговине, тијела федералне, кантоналне и локалне самоуправе, федералне, кантоналне и локалне установе, заводи, вјерске заједнице, политичке странке, синдикат, коморе, удружења, умјетничка удружења, ватрогасна удружења, туристичке заједнице, спортски клубови и савези, фондације, закладе, хуманитарне организације, и др. по основу: прихода из буџета или јавних фондова, спонзорства или донације у новцу или натури, камата, дивиденди, чланарина, прихода од продаје или пријеноса добара осим добара која се користе или су се користила за обављање дјелатности. Остварење претходно набројаних прихода од стране правних лица која за то нису регистрована подлијежу обрачуну пореза на добит“ (Закон о порезу на добит ФБиХ ч.3, и Закон о порезу на добит РС ч.4).

„Основицу опорезивања представља опорезива добит обвезника која се утврђује у порезном билансу“ (Закон о порезу на добит ФБиХ, ч.7). Порезна основица за порезну годину је разлика између опорезивих прихода и расхода који се обрачунавају за ту порезну годину, у складу са овим Законом. „Приликом утврђивања порезне основице, добит пословне јединице правне особе са сједиштем у другом ентитету или Брчко Дистрикту БиХ одговара оној добити коју би остварила пословна јединица да је самостална и неовисна правна особа, која обавља исту дјелатност под истим или сличним увјетима као и правна особа чија је пословна јединица“ (Закон о порезу на добит РС, ч.5). Опорезива добит се утврђује усклађивањем добити обвезника исказане у билансу успјеха. У основицу опорезивања улази: „добит од ликвидације, добит код промјене правног облика и подјеле обвезника, а порезна основица утврђује се према тржишној вриједности имовине. У основицу опорезивања улази и капитална добит утврђена у билансу стања“ (Закони о порезу на добит ФБиХ ч.8, РС ч.24). Уколико би

изабране рачуноводствене политике субјекта биле усклађене са одредбама Закона о порезу на добит, онда би износи опорезиве добити и резултата оствареног кроз извјештај о свеобухватној добити били идентични.

„Капитални добици у смислу Закона о порезу на добит су износи који директно увећавају акумулирану добит или текућу добит у билансу стања обрачунату у складу са МРС-ом и МСФИ-ом“ (Правилник о примјени Закона о порезу на добит ч.7). Аналогно, капитални губици су износи који директно умањују акумулирану добит у билансу стања, као и добит текућег периода у складу са МРС-ом и МСФИ-ом, а имају у смислу Закона право умањити и порезну основицу опорезиве добити. Значајно је напоменути да се добит привредних субјеката, остварена кроз процес ликвидације, опорезује идентично као и добит правних лица која настављају своје пословање. Оваква добит, ако се ради о зависном правном лицу, не улази у основицу пореза матичног правног лица, док губитак остварен у процесу ликвидације зависног правног субјекта не пружа право на умањење порезне основице зависног правног субјекта. Одредбе оба ентитетска закона у смислу дефинисања елемената који улазе у опорезиву добит су идентичне.

Овако формирана добит коригује се навише за износе порезно непризнатих расхода. Структура порезно непризнатих расхода одређује се одредбама Закона и уско је везана са алтернативама обрачуна расхода, одабраним кроз избор рачуновдствене политике. Утврђена опорезива добит у порезном билансу служи као порезна основа утврђивања пореза на добит који се обрачунава по прописаној јединственој стопи од 10%. Утврђени износ пореза на добит према одредбама Закона, плаћа се кроз порезну мјесечну аконтацију уколико правни субјекат није испунио услове за ослобађање од пореза.

Анализом Закона о порезу на добит у сегменту пореских подстицаја и пореских ослобађања може се заклучити да се не преферира 100% ослобађање испуњењем индивидуалних услова него се омогућава умањење пореске основице за износе који произилазе из реинвесирања добити по различитим основама у главном, према законима оба ентитета, у нову опрему која значи проширење производње. Други сегмент подстицаја односи се на запошљавање нових радника. Битно је нагласити да овај елемент подстицаја се у једном дијелу разликује на подручју ФБиХ и РС те да су

подстицаји у РС-у повољнији за послодавце, наравно уколико су исти окренути ка развоју пословања и проширењу пословања. У анализи закона на различитим нивоима у сегменту прописивања пореза на добит евидентно је да су одредбе Закона о порезу на добит РС-а једноставније и лакше примјењиве у односу на исте одредбе у Закону ФБиХ што пружа могућност за препоруку усклађивања и уједначавања минорних разлика које прописују ови закони како би се у сегменту добити хармонизирало извјештавање што би омогућило јачање квалитета извјештаја.

Закон о ПДВ-у јесте Закон који дефинише опорезивање крајње потрошње и замјенио је Закон о порезу на промет који се раније примјењивао. ПДВ јесте порез који настоји опорезивати сваку фазу промета појединачно, избјегавајући двоструко опорезивање. ПДВ се плаћа на сваки промет добара и услуга које се обављају на територији ФБиХ. Обвезници ПДВ-а су сва лица која самостално обављају своју дјелатност. Пореска обавеза у смислу Закона о ПДВ-у настаје када је испуњен неки од сљедећих услова: „да су добра испоручена односно услуга обављена, издата фактура у складу са овим Законом, извршено цјелокупно или дјелимично плаћање прије фактурисања, да је настала царинска обавеза. Свака од ових ситуација обавезује обрачун ПДВ-а у фази настанка промета“ (Закон о ПДВ-у, ч.17).

Стимулисање појединих дјелатности обављено је кроз ослобађања од плаћања пореза на додану вриједност што је детаљно наведено и образложено кроз одредбе Закона о ПДВ-у. Прегледни дио Закона дефинише и могућности, начине и разлоге за измјене порезне основнице при плаћању ПДВ-а. Испуњењем услова прописаних Законом могуће је урадити корекције основнице али и пореза који је раније обрачунат и плаћен. Како би се постигли сви планирани фискални ефекти увођења ПДВ-а Закон у прелазним и завшним одредбама прописује високе казне са правне субјекте али и појединце одговорне за неисправно обрачунате и уплаћене износе ПДВ-а. ПДВ пријава јесте документ којим правна лица доказују настанак порезне обавезе и пријављују цјелокупно обављен промет добара и услуга на једномјесечном нивоу. Осим погрешно исказаних износа Законодавац прописује високе и ригорозне казне за кашњења у

подношењу пријаве и плаћања пореза. Овим казнама настоји се постићи ефикасност и онемогућити малверзиације на пољу обрачуна и плаћања ПДВ-а.¹¹

2.3.3. Законска обавеза и регулатива ревизије финансијских извјештаја у БиХ

Ревизија финансијских извјештаја према ставовима који су анализирани потребна је власницима капитала, док је за дионичарска друштва је обавеза из разлога дисперзије власништва и дисперзије интереса, такођер по потреби је корисна и свим компанијама које настоје и којима су потребни потенцијални улагачи. Корпоративно финансијско извјештавање као саставни дио корпоративног управљања служи, прије свега, компанији и подразумијева да иста усваја стандарде који јој помажу да побољша пословни резултат и побољша ефикасност у начину извјештавања. Стога је потребно измјенити ЗоРР који чини окосницу регулативе ревизије, такођер је у циљу постизања већег степена ефикасности нужно хармонизирати одредбе овог Закона на ентитетским нивоима. Захтјеви послодаваца јесу да се извјештавање али и корпоративно управљање учине ефикаснијим, а једини начин је да се извјештаји различитих облика достављају ономе коме су информације садржане у извјештајима потребне. Одредбе ЗоРР директно и индиректно одређују структуру обвезника ревизије финансијских извјештаја. Обвезници ревизије су привредни субјекти који се, у складу са критеријима разврставања из ЗоРР ФБиХ и ЗоРР РС, разврставају у укупине великих и средњих субјеката, те привредни субјекти чијим се вриједносним папирима тргује на организованом тржишту вриједносних папира и особе за које се врши припрема за трговање њиховим вриједносним папирима на тржишту вриједносних папира. Обавезној ревизији подлијежу и финансијски извјештаји субјеката који користе средства из буџета у различитим облицима, с тим да ову врсту ревизије обавља Уред за ревизију институција. Спорадично, субјекти који нису сврстани у нити једну од ових категорија уколико се одредбама других прописа захтијева ревизија они аутоматски постају обавезници ревизије финансијских извјештаја. У складу са одредбама ЗоРР РС дефинисани су субјекти од јавне одговорности, те у складу са одредбама овог Закона обавезници ревизије су субјекти који су разврстани као велики субјекти разврстани у складу са критеријима дефинисаним овим Законом (ЗоРР РС, ч.28).

¹¹ Коментар на опште одредбе закона о ПДВ-у

Регулативна ревизије финансијских извјештаја у Европској унији у највећој мјери дефинисана је Директивама којима се захтијева ревизија. Земље чланице у својим националним законским регулативама имају одређену примјену Директива чиме се настоји хармонизирати процедура и поступак обављања законске ревизије на нивоу цијеле Европске уније. Турбуленције и континуирана кризна раздобља те континуиране промјене услова пословања предузећа потребно је урадити одређене допуне и измјене како би се одредбе актуалних директива допуниле на начин да осигурају ефикасност ревизије финансијских извјештаја.

Значајну подршку јачању квалитета финансијских извјештаја евидентно има екстерна ревизија. Ревизорски извјештаји имају важну, ако не и кључну улогу у процесу комуникације на релацији компанија и корисници. Већина рачуноводствених и укупно расправа о финансијском извјештавању у фокусу има квалитет финансијских извјештаја. Актуални проблеми усмјерени су ка унапријеђењу ревизорског извјештаја са циљем побољшања транспарентности проведених ревизија и осигурања dostatног увјерења које је исказано кроз мишљење о реалности и објективности финансијских извјештаја. У процесу ревизије финансијских извјештаја битно је кроз обавезу ревизије извјештаја елаборирати и пратити надзор и праћење над вриједносним папирима обзиром да су компаније чијим се вриједносним папирима тргује на берзи те надзор над системом финансијског извјештавања и провођења процеса ревизије.

Европска унија континуирано настоји, специфичним појединачним и глобалним прописима хармонизирати процес финансијског извјештавања и процес обављања екстерне ревизије. Хармонизација се настоји постићи кроз два основна инструмента и то директиве ЕУ и кроз прописе ЕУ. Одредбе Директива се морају укључити у национална законодавства сваке појединачне земље. Када прописи буду донесени на нивоу Европске уније они истовремено постају закони и не требају пролазити кроз национална законодавства. У подручју законске ревизије, рад Комисије усмјерен је ка побољшању квалитета, компарабилности и транспарентности финансијских информација које презентују предузећа али и побољшању квалитета обављања законске ревизије у Европској унији. Провођење екстерне ревизије финансијских извјештаја у Европској унији до 2006. године дефинирано је тзв. Осмом директивном која је донесена 10. Априла 1984. Године. Усвајање осме директиве представља једну

од првих мјера која је донесена у Еуропској унији из подручја хармонизације ревизије. Осма директива законски прописује једнаке критерије за обављање ревизије финансијских извјештаја за све чланице Европске уније.

„Ревизију финансијских извјештаја у ФБиХ и РС-у обављају лица која имају професионално звање овлашћени ревизор, која посједују лиценцу за рад на пословима ревизије финансијских извјештаја и која су запослена у привредном друштву или ангажована од привредног друштва за ревизију. Привредно друштво за ревизију може да обавља ревизију код правних лица која подлијежу обавезној ревизији, ако у радном односу на неодређено вријеме са пуним радним временом има запосленог најмање једног овлашћеног ревизора са важећом лиценцом“ (ЗОРР РС, ч.31).

Поступак обавезне екстерне ревизије која је обавезна прописима дефинисаних Закона у ствари јесте сегмент који у пороцесу финансијског извјештавања даје могућност односно обавезу да се окарактеришу финансијски извјештаји као они који су усклађени са одредбама закона и МРС-а и МСФИ-ја и они који то нису. Обзиром да се ревизорским мишљењем даје верификација квалитета и валидности износа у финансијским извјештајима то је потребно градити повјерење у ревизорске извјештаје. Систем надзора над екстерном ревизијом дефинисан је Законом о рачуноводству и ревизији у ФБиХ и РС. Пореска управа, на начин како је то уређено прописима који се односе на порески поступак, врши надзор код правних субјеката и предузетника који пословне књиге воде по систему двојног књиговодства, у дијелу рачуноводствених послова, те сачињавања и презентације финансијских извјештаја ради провјере обављају ли се наведени послови у складу са одредбама овог Закона (ЗОРР РС, ч.47).

У поступку провођења надзора различит је систем надзора ревизије, истина у формалном смислу на територији РС-а у односу на ФБиХ. На територији РС-а у складу са ЗОРР РС Министар именује Савјет за рачуноводство и ревизију Републике Српске који има надлежност и обавезу да: прати процес примјене рачуноводствених и ревизијских стандарда, даје иницијативе за одговарајућа и благовремена рјешења ради што ефикасније примјене рачуноводствених и ревизијских стандарда у Републици, даје мишљења на нацрте и приједлоге закона и других прописа из области рачуноводства и

ревизије, прати процес примјене прописа Европске уније који се односе на област рачуноводства и ревизије и предлаже рјешења прихватљива за Републику, учествује у припреми стратегије, те у изради смјерница и акционог плана за побољшање квалитета финансијског извјештавања и унапређивање рачуноводствене и ревизорске праксе у Републици, сарађује са образовним установама, страним и домаћим професионалним удружењима, тијелима и организацијама, даје приједлоге мишљења на општа акта професионалног удружења, разматра годишњи извјештај о раду и стању у области рачуноводства и ревизије који припрема професионално удружење, даје мишљење и приједлоге на годишњи план континуиране едукације коју спроводи професионално удружење и обавља и друге послове из своје надлежности, у складу са овим Законом (ЗоРР РС, ч.53).

На територији ФБиХ надзор над обављањем ревизије обавља Комора Друштава за ревизију, која имају лиценце за рад Министарства. Комора је стручна организација ревизорских друштава и овлашћених ревизора који послују на територији Федерације. Комора има својство правног лица с јавним овлашћењима утврђеним овим законом. Комора има надлежност између осталог да надзире квалитет рада ревизорских друштава и овлашћених ревизора, према потреби води поступке те подузима потребне мјере да се утврђене неправилности уклоне и санкционишу, о чему сваких шест мјесеци обавјештава Министарство. Комора надзире квалитет рада најмање једном у три године код ревизора и друштава за ревизију које обавља ревизију правних лица од јавног интереса, односно најмање једном у шест година код осталих правних лица. Комора је дужна, прије почетка обављања надзора квалитета рада, писаним путем обавијестити друштво за ревизију. Именовање чланова Комисије проводи се на објективан начин како би се спријечио сукоб интереса између лица која проводе надзор и провјеру квалитета рада и ревизорског друштва које је предмет провјере. Уколико су у поступку надзора уочене неправилности у раду друштава за ревизију и овлашћених ревизора, Комора ће наложити отклањање уочених неправилности са тачно дефинисаним роком отклањања (ЗоРР ФБиХ, ч.61-65).

2.4. Међународна рачуноводствена регулатива vs. рачуноводствена регулатива БиХ

Систем корпоративног извјештавања који је директно повезан са финансијским извјештавањем на нивоу Европске уније, како је већ раније поменуто, регулишу различите регулативе дефинисане кроз директиве извјештавања и уредбе односно прописе Европске уније. У поменутим регулама најзначајније су, у контексту финансијског извјештавања Четврта и Седма Директива те Уредба о примјени МСФИ/МРС-а из 2002. године те директива транспарентности. У наставку рада након коментара о Директивама Европске уније представити ће се структура и сегменти регулативе кроз МРС и МСФИ.

Смјернице рачуноводствене регулативе у погледу хармонизације финансијског извјештавања на нивоу ЕУ чине VI и VII директива те Директива о Транспарентности. Основа ових Директива јесте интеграција европског финансијског тржишта и хармонизирано финансијско извјештавање. Најшири и најопсежнији скуп рачуноводствених правила на подручју ЕУ свакако јесте IV Директива и ова директива успоставља правила финансијског извјештавања те правила вредновања и објављивања за сва предузећа без обзира на облик васништва и величину. Циљ IV Директиве јесте исказивање релевантних и успоредивих информација у финансијским извјештајима. Однос захтијеваних извјештаја иде у корист МСФИ-јева који захтијевају већи обим информација у односу на IV Директиву. Четврта Директива инсистира на фер и реалном објављивању информација те прописује облике и форму извјештаја и то два различита облика биланса стања и четири облика биланса успјеха с тим да је за субјекте обавезна досљедност у примјени ових облика. Великим субјектима се забрањује измјена изабраног облика извјештаја у текућој у односу на претходну годину осим у изнимним случајевима о којима корисници морају бити обавјештени.

Седма Директива Европске уније односи се на консолидоване финансијске извјештаје, уређује састављање, објављивање и ревизију консолидованих финансијских извјештаја који представљају посебне извјештаје о финансијском положају и успјешности пословања привредних субјеката. Обзиром да национална законодавства прописују

обавезе и обвезнике састављања и презентације консолидованих извјештаја за групу предузећа изнад одређене величине те их у зависности од величине разврстава у скупине обвезника ревизије то је националном законодавству остављена могућност за модификације и прилагодбе у процесу састављања и презентације консолидованих извјештаја. Минимални захтјеви Директиве у погледу обима извјештаја су консолидовани биланс стања, консолидовани биланс успјеха и забиљешке уз консолидоване извјештаје с тим да свака држава чланица има право да прописује додатне извјештаје како би се побољшао национални систем финансијског извјештавања. Од 2006. године усвојени су и амандмани на Директиве IV и VII и захтијевају објављивање информација о повезаним странкама, обиму и структури те величини трансакција са повезаним странкама док се у сегменту IV Директиве захтијева додатна објава извјештаја о корпоративном управљању, те објаве информација о руководећим члановима компаније и њиховим одговорностима.

Директивом о транспарентности настоји се побољшати квалитет информација које се достављају улагачима и издаваоцима вриједносних папира којима се тргује на уређеном финансијском тржишту неке од земаља ЕУ. Прихватањем ове Директиве, земље ЕУ се обавезују на објаву периодичних финансијских информација о приходима у току финансијске године како би се осигурале адекватне информације везане за посједовање значајних удјела у гласачкој моћи. Директива о транспарентности, која је постојала у свом изворном облику је 2013. године измијењена и замијењена Direktivom 2013/50/EU, а с циљем смањења административног терета малим и средњм предузећима у улози издаваатеља вриједносних папира како би се побољшао њихов статус у поступку приступа капиталу преко финансијских тржишта, те како би се унаприједила учинковитост режима транспарентности, посебно у вези објављивања информација о корпоративном власништву. Ова нова директива мора чинити саставни дио националног законодавства земаља чланица.

У смислу одредби Директиве о транспарентности и измијењене Директиве под периодичним информацијама се подразумевају периодичне ситуације издаваатеља вриједносних папира и друштва које врши контролу. Субјекти у континуитету морају објављивати годишње и привремене финансијске извјештаје. Финансијски извјештаји морају бити доступни јавности минимално десет у односу на ранијих пет година.

Одредбе Директиве о транспарентности и измјењене уредбе када дионичар стекне или изда одређени број дионица а ако су исте уврштене за трговање на уређеном тржишту и носе право гласа онда он мора обавјестити издаваоца тих дионица о постотку права гласа која посједује након проведене пословне трансакције. Ово правило се примјењује када проценат права гласа прелази одређени праг на више или на ниже. Исто вриједи и за физичка и правна лица у поступку стјецања, издавања или остваривања права гласа. Са циљем јачања позиције субјекта на финансијском тржишту одредбе Directive 2013/50EU захтијевају потврђивање дионица другим инструментима уколико долази до преласка прага власника.

2.4.1. Међународни стандарди финансијског извјештавања

Структурно међународни стандарди састоје се од Међународних рачуноводствених стандарда, Међународних стандарда финансијског извјештавања и додатних тумачења Одбора за Међународне рачуноводствене стандарде.

Табела бр. 3 – Преглед Међународних стандарда финансијског извјештавања

Назив Стандарда	Циљеви Стандарда и њихова примјена
МСФИ 1 Прва примјена МСФИ-ја	Сврха овог Стандарда јесте прописати поступке прве примјене одредби МСФИ-ја као основе за састављање и презентацију финансијских извјештаја опште намјене. Овај МСФИ се уз одређене корекције примјењује на раздобља која почињу 01.07.2009. док су се измјене и прилагодбе других Стандарда израђивале континуирано.
МСФИ 2 Плаћање по основу дионица	Прописује рачуноводствени третман трансакција на бази којих субјекти примају тј. набављају добра или услуге, кроз накнаду у својим власничким инструментима, или креирају обавезе чије ће измирење бити базирано на исплатама у дионицама.
МСФИ 3 Пословна спајања	Основни пропис овог Стандарда јесте да се цјелокупна имовина и обавезе преузете по основу трансакције спајања признају у финансијским извјештајима стјецатеља по фер вриједности како би корисницима и улагачима омогућили процјену природе и финансијских утјецаја стјецања.

МСФИ 4 Уговори о осигурању	МСФИ 4 прописује ограничења у смислу забране резерви за штете, те забране пребијања средстава и обавеза по основу осигурања. У коначници овај Стандард прави разграничења осигурања финансијске имовине кроз деривате који потпадају под МРС 39 у односу на друге уговоре о осигурању реалне имовине.
МСФИ 5 Дуготрајна имовина намјењена продаји и обушављено пословање	Овај Стандард прописује разлику између имовине намјењене продаји и скупине за продају а односи се на, разлику појединачног продавања имовине или имовине која се продаје у једној трансакцији. Цјелокупна дуготрајна имовина разврстана као намјењена продаји евидентира се по фер вриједности, не подлијеже обрачуну амортизације.
МСФИ 6 Истраживање и процјена минералних ресурса	Овај МСФИ прописује рачуноводствени третман имовине настале истраживањем и процјеном минералних ресурса прописујући могућности умањења вриједности имовине настале процјеном те корекција вриједности уколико је процјена била погрешна. Стандард не прописује измјене постојећих политика процјене уколико су исте у складу са другим Стандардима.
МСФИ 7 Финансијски инструменти – Објављивање	Стандард прописује субјектима информације које је потребно објавити како би корисници исправно процијенили важност финансијских инструмената, врсту и величину ризика и начине управљања ризицима. Значај овог Стандарда за финансијско извјештавање јесте у објављивању кориштења фер вриједности, рачуноводствене политике заштите по основу фер вриједности, као и значај објављивања информација о уграђеним дериватима по основу пласираних финансијских инструмената и са њима повезаних прихода и расхода.
МСФИ 8 Пословни сегменти	Стандард се примјењује на консолидоване финансијске извјештаје укључујући матицу, али и на неконсолидоване извјештаје и појединачне извјештаје са циљем оцјене пословне активности субјеката самостално и субјеката са зависним субјектима групације.

Извор: Израда аутора према прегледу МСФИ-ја

Структура МСФИ-јева у складу са одредбама IASB-а била је на снази до краја 2016. година иако је процес усвајања од стране Одбора провођен у континуитету. Одлука о ступању на снагу МСФИ-јева донесена је крајем 2017. године те нови и преведени стандарди финансијског извјештавања ступили су на снагу и примјењују се за раздобља која почињу 1.1.2018. године иако је примјена истих могла бити и раније. Стандарди чија је примјена захтијевана поменутом одлуком су: МСФИ9 – МСФИ15, док се одредбе МСФИ-ја 16 који је објављен заједно са претходнима примјењују на извјештаје за периоде који почињу 1.1.2019. Накнадно објављени МСФИ-јеви који још нису у примјени приказани су структурно у наредној табели.

Табела бр. 4 – Преглед Међународних стандарда финансијског извјештавања

Назив Стандарда	Циљеви Стандарда и њихова примјена
МСФИ 9 Финансијски инструменти	Циљ овог Стандарда је утврдити начела за финансијско извјештавање о финансијској имовини и финансијским обавезама које ће представљати релевантне и корисне информације корисницима финансијских извјештаја за њихову процјену износа, времена и несигурности будућих новчаних токова субјекта.
МСФИ 10 Консолидовани финансијски извјештаји	Циљ овог МСФИ је утврдити начела за презентирање и припрему консолидираних финансијских извјештаја када субјекат контролира један или више других субјеката. Овај МСФИ се не бави рачуноводственим захтјевима пословних спајања и њиховим утјецајем на консолидацију, укључујући гоодвилл који настаје код пословних спајања
МСФИ 11 Заједнички аранжмани	Циљ овог МСФИ је да успостави принципе за финансијско извјештавање субјеката који имају удио у аранжманима који су заједнички контролирани. Да би се испунио овај циљ МСФИ дефинира заједничку контролу и захтијева од субјекта који је страна заједничког аранжмана, да одреди врсту заједничког аранжмана у који је укључен процјењујући његова права и обавезе те да исказује та права и обавезе у складу с том врстом заједничког аранжмана. Овај МСФИ требају примјењивати сви субјекти који су једна од страна у заједничком аранжману.

МСФИ 12 Објављивање удјела у другим субјектима	Циљ овог МСФИ јесте прописати субјектима објаву информација које омогућују корисницима њихових финансијских извјештаја да процјене: природу његових удјела и ризике повезане с његовим удјелима у другим субјектима; те учинке тих удјела на његов финансијски положај, финансијски резултат и новчане токове.
МСФИ 13 Мјерење фер вриједности	Овај МСФИ дефинира фер вриједност; поставља оквир за мјерење фер вриједности у једном МСФИ-ју и прописује податке који се објављују о мјерама фер вриједности. Овај МСФИ треба примјенити када други МСФИ-еви захтијевају или допуштају мјерење фер вриједности или објављивања о мјерењу фер вриједности и мјерења као што су фер вриједност умањења за трошкове продаје темљене на фер вриједности или објављивањима о тим мјерењима.
МСФИ 14 Регулирана временска разграничења	Циљ овог Стандарда је одредити захтјеве финансијског извјештавања за регулирана временска разграничења која се јављају када субјект купцима пружа добра или услуге по цијени или стопи која је предмет регулације цијена.
МСФИ 15 Приходи од уговора са купцима	Циљ је овог стандарда утврдити начела која субјекат треба примјењивати ради извјештавања корисника финансијских извјештаја о корисним информацијама у погледу врсте, износа, временског оквира и неизвјесности прихода и новчаних токова који произлазе из уговора с купцем.
МСФИ 16 Најмови	Овим стандардом прописују се принципи признавања, мјерења, приказивања и објављивања најмова. Стандард има за циљ осигурати да и најмопримци и најмодавци обезбјеђују релевантне податке на начин који вјерно одражава предметне трансакције. Ти подаци корисницима финансијских извјештаја дају основ за процјену ефеката најмова на финансијску позицију, финансијске учинке и новчане токове субјекта.

Извор: Израда аутора према прегледу МСФИ-ја

2.4.2. Међународни рачуноводствени стандарди

У укупној структури Међународних рачуноводствених стандарда није био значајних измјена од првог доношења стандарда те су у једном пројекту кроз један пакет донесени МРС-еви и њихова садржина представљена је у наредној табели:

Табела бр. 5 – Преглед Међународних рачуноводствених стандарда

Назив Стандарда	Циљеви Стандарда и њихова примјена
МРС 1 Презентација финансијских извјештаја	Одредити оквир презентације финансијских извјештаја опште намјене, заједно са смјерницама за одређивање минималног садржаја и структуре финансијских извјештаја.
МРС 2 Залихе	Прописати адекватан рачуноводствени поступак за залихе.
МРС 7 Извјештај о новчаним токовима	Прописује минимум захтијева за приказивање информација о промјенама новца и новчаних еквивалената за протекли период.
МРС 8 Рачуноводствене политике промјене рачуноводствених процјена и грешке	Прописује критерије и рачуноводствени поступак за одабир, примјену и промјене рачуноводствених политика.
МРС 10 Догађаји након извјештајног периода	Прописује критерије за усклађивање финансијских извјештаја због догађаја насталих након извјештајног датума, те минимум података које су субјекти дужни објавити због значајног догађаја насталог након извјештајног периода.
МРС 11 Уговори о изградњи	Прописати рачуноводствени поступак признавања прихода и трошкова повезаних са уговорима у изградњи.
МРС 12 Порез на добит	Прописати рачуноводствени третман пореза на добит и утврдити критерије и смјернице за извјештавање о посљедицама исказивања текућих и будућих порезних средстава.

MPC 16 Некретнине, постројења и опрема	Прописује начела почетног признавања, обрачуна вриједности и накнадног исказивања некретнина, постројења и опреме.
MPC 17 Најмови	Овај Стандард прописује релевантне рачуноводствене политике и информације које најмодавци и најмопримци требају презентовати у својим финансијским извјештајима.
MPC 18 Приходи	Третира рачуноводствени поступак за приходе настале по основу продаје производа и пружања услуга те приходе од камате, дивиденде и тантијема.
MPC 19 Примања запослених	Одређује рачуноводствени поступак и минимум информација које се објављују о материјалним правима укључујући краткорочна примања запослених, пензије, животно осигурање након престанка запослења, здравствено осигурање и отпремнине.
MPC 20 Рачуноводство државних примања и објављивање државне помоћи	Прописује информације које је потребно објавити а везане су за све облике државних помоћи и свих облика примања у облику држаних помоћи.
MPC 21 Ефектри промјена страних валута	Прописује рачуноводствени третман и признавање разлика насталих као посљедица превођења трансакција и дијелова пословања изражених у страниј валути.
MPC 23 Трошкови позајмљивања	Прописује рачуноводствени третман за трошкове позајмљивања и критерије за обрачун трошкова позајмљивања као набавне вриједности средства или расхода периода.
MPC 24 Објављивање повезаних странака	Осигурати информације о могућем постојању утјецаја повезаних страна на износе презентоване у финансијским извјештајима, те утјецај на положај и успјешност пословања привредног субјекта.
MPC 26 Рачуноводство и извјештавање планова пензионих примања	Дефинише начела мјерена и презентовања информација у финансијским извјештајима планова пензионих примања.
MPC 27	Прописује начине састављања и презентације консолидованих финансијских извјештаја и поступке

Консолидовани финансијски извјештаји	рачуноводственог третмана улагања у повезана правна лица, заједнички контролисане субјекте и придружена друштва.
МРС 28 Улагања у придружене субјекте	Прописује начине обрачунавања улагања у придружене субјекте и заједничке подухвате, али и начине оцјене значајног утјецаја код улагања у придружене субјекте.
МРС 29 Финансијско извјештавање у хиперинфлационим економијама	Прописују конкретне смјернице за извјештавање субјеката у привредама у којима владају хиперинфлациони услови како би информације из извјештаја биле релевантне доносиоцима одлука.
МРС 31 Удјели у заједничким подухватима	Примјењује рачуноводствени третман удјела у заједничким подухватима, те извјештавање о средствима, обавезама, приходима и расходима заједничког подухвата улагача и подухватника без обзира на структуру и облик обављања активности.
МРС 32 Финансијски инструменти – презентација	Прописује начела класификовања и презентовања инструмената као дужничких или власничких инструмената, као и начела пребијања финансијске имовине и финансијских обавеза које прописују нове измјене Стандарда.
МРС 33 Зараде по дионици	Прописује критерије одређивања и објављивања информација о добити по дионици, како би се осигурала упоредивост података субјеката исте дјелатности или субјекта самостално за више раздобља.
МРС 34 Финансијско извјештавање за периоде током године	Овај Стандард прописује минимум информација потребних за објавити у раздобљима током године.
МРС 36 Умањење вриједности средстава	Прописује обрачун надокнадивог износа средстава и својим одредбама осигурава да се имовина не исказује по износима који су виши од надокнадивог износа. Стандард такођер прописује и третман средстава након умањења те обрачун губитака од умањења вриједности.

MPC 37 Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална средства	Прописује критерије за признавање и избор основице за мјерење резевисања, потенцијалних обавеза и потенцијалних средстава. Овај Стандард налаже и објављивање додатних информација о овим ставкама како би се исправно разумијела њихова природа и правилно користиле презентоване информације.
MPC 38 Нематеријална средства	Овај Стандард прописује признавање, мјерење и објављивање информација везаних за нематеријалну имовину која није прописана другим рачуноводственим Стандардом.
MPC 39 Финансијски инструменти – признавање и мјерење	Овај Стандард утврђује начела за признавање, престанак признавања и мјерење финансијске имовине и финансијских обавеза.
MPC 40 Улагања у некретнине	Задатак овог Стандарда јесте рачуноводствено дефинисати појам инвестицијских некретнина, третман средстава као улагања у некретнине те прописује рачуноводствени третман улагања у некретнине и њихово дејство на финансијске извјештаје.
MPC 41 Пољопривреда	Прописује рачуноводствени третман биолошких средстава али и управљања биолошком трансформацијом биолошке имовине у пољопривредне производе ¹² .

Извор: Израда аутора према прегледу MPC-а

2.4.3. Међународни стандарди за мала и средња предузећа

Мала и средња предузећа су предузећа која: немају јавну одговорност; и објављују своје финансијске извјештаје опште намјене за екстерне кориснике. Примјер таквих ектерних корисника обухвата власнике који нису укључени у вођење посла, постојеће и потенцијалне кредиторе и кредитне рејтинг агенције. Субјекти који не могу по некој легислативи имати статус малих и средњих предузећа не могу примјењивати Међународне стандарде за мала и средња предузећа (у наставку МСФИ за МСП). Стога

¹² Преглед MPC-а и МСФИ-ја – наведе измјене прилагођење према објављеним непреведеним MPC-ом и МСФИ-јем

је за привредне субјекте неопходно да, према утврђеним критеријима изврши разврставање у мала, средња или велика предузећа те да се у складу с тим спроводи и финансијско извјештавање поменутих субјеката. Последња измјена Закона о рачуноводству и ревизији налаже субјектима на подручју ФБиХ разврставање привредних субјеката на мале, средње и велике субјекте, те обавеза разврставања субјекта извршена је према квантитативним критеријима.

Циљ увођења МСФИ за МСП јесте да обезбједи информације о: финансијској позицији, показатељима и готовинским токовима. Сврха ових стандарда јесте пружити информације корисне за доношење економских одлука од стране широког круга корисника, као и да покажу резултате управе и менаџмента са аспекта успјешности кориштења ресурса који су им додијељени на управљање. МСФИ за МСП немају експлицитно посебно објављен Оквир него се одредбе истог називу у структурираном приказу неколико различитих позиција које су у наставку представљене и то:

- а) Основне претпоставке (третирају настанак догађаја и третман временске неограничености пословања),
- б) Квалитативна обиљежја финансијских извјештаја (разумљивост, релевантност, значајност, поузданост, суштина изнад форме, опрезност, цјеловитост, упоредивост, правовременост и равнотежа између користи и трошкова),
- ц) Остала начела (доследна презентација финансијских извјештаја, значајност и материјалност, те третман пребијања),
- д) Дефиниције категорија (финансијска позиција предзећа, односно његова средства, обавезе и капитал у одређеном временском тренутку, елементи финансијских извјештаја директно везани са вредновањем финансијских позиција су средства, обавезе капитал, а чине их биланс стања, биланс успјеха, извјештај о капиталу, извјештај о новчаном току те забиљешке уз извјештаје. Овај сегмент дефинише и резултат пословања периода, приходи, расходи, губици и добици),
- е) Признавање елемената финансијских извјештаја (односи се на процјену вјероватноће будуће економске користи и поуздано мјерење елемената финансијских извјештаја),

- ф) Мјерење елемената финансијских извјештаја (вриједности по којима се мјери хисторијски трошак и фер вриједност).

У подлози ових стандарда јесте Оквир за припрему и презентацију финансијских извјештаја. Недостатак одредби у МСФИ за МСП које се изричито односе на трансакције и друге догађаје или услове укључујући оне на које упућују и пуни МРС и МСФИ кроз параграф 10.3 гдје се успоставља хијерархија коју предузеће треба да слиједи код одлучивања о одговарајућој рачуноводственој политици у тим околностима. Други ниво те хијерархије налаже да предузећа траже принципе признавања и вредновања имовине. Ово значи да, када то захтијева сложена пословна ситуација која није покривена МСФИ-јем за МСП, да се тада примјењују одредбе пуног стандарда МСФИ или МРС. Акруална основа јесте основа по којој мала и средња предузећа требају припремати своје извјештаје осим извјештаја о новчаним токовима. Генералне одредбе МСФИ за МСП предвиђено је кориштење једноставнијих опција код више варијанти дозвољеног обрачуна према одредбама пуних МРС-а. Малим и средњим субјектима дозвољено је да користе другу опцију на коју упућују релевантни МРС-ови, у случају када је такво приказивање реалније и објективније. Компаративни приказ одредби МСФИ за МСП и примјене одредби према пуним стандардима приказан је у наредној табели.:

Табела бр. 6 – Компаративни приказ одредби МСФИ за МСП у односу на пуни МСФИ

МСФИ за МСП једноставна варијанта	У односу на „пуни“ МСФИ	МСФИ
Модел смањења вриједности трошкова	Фер виједност кроз профит или губитак	40 – Улагање у некретнине
Модел амортизације	Модел ревалоризације	16 – Некретнине постројења и опрема
Расход по трошковима посуђивања	Капитализација	23 – Трошак посуђивања
Индиректна метода	Директна метода	7 – Ставке готовинских токова

Извор: Израда аутора

Поједностављење признавања и вредновања представља један од најзначајнијих елемената модификације везаних за МСФИ за МСП јер је то у основи био и један од главних циљева и креирања ових стандарда. Најзначајнији елементи поједностављења елемената извјештаја које доносе МСФИ за МСП су (Башић 2010.):

- а) Ови стандарди наглашавају двије категорије финансијских инструмената за разлику од 4 које захтијевају МРС и МСФИ;
- б) Осим обима и категорија финансијских инструмената, ови стандарди су пречистили и поједноставили принципе признавања инструмената умањујући број корака и тестова које је потребно провести да би се инструмент у МСП признао као такав;
- ц) У сегменту процјене вриједности гоодвилла преферира се индикаторски приступ радије него годишње тестирање на умањење вриједности;
- д) Расход по трошковима свих истраживања и развоја;
- е) Фер вриједност за пољопривреду у случају да се може лако одредити и да не нема додатно доспјелих трошкова и напора;
- ф) Дефинисано очекивање користи – радије него детаљна калкулација у складу са МРС 19;
- г) Исплата на бази власничког удјела – метода интерне вриједности.

Елементи који нису прошли модификације и који су остали саставни дијелови МСФИ за МСП су (Башић, 2010.):

- а) Ставке извјештаја о готовинским токовима;
- б) Операције везане за најам обавезују субјекте на објављивање информација о најму и обавезама по основу најмова које се морају билансирати;
- ц) Доприноси везани за пензионе планове представљају нужне информације и не могу бити избачене из извјештаја;
- д) Мања резервисања уз обавезна објашњења нејасноћа везаних за мјерење резервисања;
- е) Непрепознавање исплате на основу власничког удјела – исплате запосленицима на основу власничког удјела треба бити призната као компензацијски расход јер је и његова намјена у ствари компензација трошкова за услуге које радници пружају компанији;

- ф) Одложени порези се не признају из разлога што могу резултирати значајним одливима новца у блиској будућности;
- г) Модел трошкова пољопривреде;
- х) Нема консолидације.

Како би се одржао континуитет и квалитет финансијских извјештаја малих и средњих субјеката предвиђено је да континуирана ревизија и ажурирање ових стандарда буде сваке двије године.

2.4.4. Међународни стандарди за јавни сектор

Буџетски корсиници, у смислу финансијског извјештавања, у основи су, једна организација те је потребно успоставити извјештајни систем који ће омогућити што хармонизираније извјештавање како би се потенцијалне одлуке на бази представљених информација могле адекватно доносити. Процес успостављања таквог система покренут је на међународном нивоу и тај ниво прати и Европска унија кроз настојање да се на бази успостављених Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор (у наставку MPCJC) настоје континуирано успоставити и Европски рачуноводствени стандарди за јавни сектор (у наставку EMPCJC). Процес доношења MPCJC у својој основи има:

- а) потицање обрачунске рачуноводствене основе у рачуноводству буџетских организација, буџетирања и извршења буџета;
- б) разматрање и развој могућности примјене MPCJC темељених на обрачунској рачуноводственој основи;
- ц) разматрање и развој хармонизираних рачуноводствених стандарда за јавни сектор на подручју Европске уније.

Организација задужена за доношење и успоставу имплементације ових стандарда јесте Међународна федерација рачуновођа (ИФАЦ) која настоји увођењем, у главном националних струковних организација у своје чланство успоставити стандарде који би били примјењивани на ширем простору и у већем броју земаља те на тај начин настоји успоставити хармонизирани систем извјештавања субјеката из јавног сектора. Одбор за

Међународне рачуноводствене стандарде је 1996. године покренуо Програм развоја Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор те је до 2016. године донесено 32 стандарда. Почетком 2017. године објављено је још 8 стандарда. Структура МРСЈС наслања се на структуру МРС-а и МСФИ-ја. Осим Стандарда који у подлози имају већ успостављене Стандарде за профитни сектор налазе се и три специфична стандарда карактеристична искључиво за јавни сектор. Струтурно, МРСЈС подијељени су у 6 поглавља или јединица и то:

- а) Извјештавање и елементи финансијских извјештаја гдје под овај сегмент спада 10 стандарда и то:
 - а. МРСЈС 1 – Презентирање финансијских извјештаја;
 - б. МРСЈС 2 – Извјештај о новчаном току;
 - ц. МРСЈС 3 – Рачуноводствене политике, промјене рачуноводствених процјена и грешке;
 - д. МРСЈС 6 – Консолидовани и одвојени финансијски извјештаји;
 - е. МРСЈС 10 – Финансијско извјештавање у хиперинфлацијским привредама;
 - ф. МРСЈС 14 – Догађаји након датума биланса;
 - г. МРСЈС 18 – Извјештавање по сегменту;
 - х. МРСЈС 20 – Објављивање повезаних странака;
 - и. МРСЈС 22 – Објављивање информација у сектору опште државе;
 - ј. МРСЈС 24 – Објављивање буџетских информација о финансијским извјештајима;
- б) Рачуноводствени поступци за имовину и с њом повезане обавезе (сегмент се дијели на групе стандарда који уређују подручје материјалне и нематеријалне имовине те групу стандарда који уређују подручје финансијске имовине):
 - а. МРСЈС 12 – Залихе;
 - б. МРСЈС 13 – Најмови;
 - ц. МРСЈС 16 – Улагања у некретнине;
 - д. МРСЈС 17 – Некретнине постројења и опрема;
 - е. МРСЈС 21 – Умањење имовине која не ствара новац;
 - ф. МРСЈС 26 – Умањење имовине која ствара новац;
 - г. МРСЈС 27 – Пољопривреда;
 - х. МРСЈС 31 – Нематеријална имовина;

- и. МРСЈС 32 – Уговори о концесији услуга – даватељи услуге;
 - ј. МРСЈС 28 – Финансијски инструменти – презентовање;
 - к. МРСЈС 29 – Финансијски инструменти – признавање и мјерење
- ц) Рачуноводствени поступци за приходе прописани су сљедећим стандардима и то:
- а. МРСЈС 9 – Приходи од трансакција размјене;
 - б. МРСЈС 11 – Уговори о изградњи;
 - ц. МРСЈС 23 – Приходи од неразмјенских трансакција (трансфери и порези)
- д) Рачуноводствени поступци за расходе једним дијелом се кроз структуру стандарда преклапају са стандардима који третирају признавање прихода па тако у структури ових стандарда имамо:
- а. МРСЈС 5 – Трошкови посудбе;
 - б. МРСЈС 11 – Уговори о изградњи.
 - ц. МРСЈС 19 – Резервисања, непредвиђене обавезе и непредвиђена имовина;
 - д. МРСЈС 25 – Примања запослених;
- е) Рачуноводствено поступање са курсним разликама има у структури само један елемент односно један стандард и то МРСЈС 4 – Учинци промјена курсних разлика;
- ф) Рачуноводство улагања у придружене субјекте и удјеле у заједничким потхватима третирају сљедећи стандарди:
- а. МРСЈС 7 – Улагања у придружене субјекте;
 - б. МРСЈС 8 – Удјели у заједничким потхватима¹³.

Правци развоја стандарда за јавни сектор усмјерени су развоју Европских стандарда за јавни сектор који су ближи да буду у на ширем територијалном подручју Европе. Истраживање које је провео Eurostat у 25 земаља са циљем утврђивања степена оправданости и ралности примјене стандарда за јавни сектор у Европи добијени су сљедећи резултати: 39% испитаних сматрају да су МРСЈС прикладни за примјену у земљама ЕУ 32% сматра да би било оправдано примјењивати само дијелова ових стандарда док чак 29% испитаних сматра да су ови стандарди неприкладни примјни у

¹³ Преглед Стандарда за јавни сектор из објављених стандарда за јавни сектор

јавном сектору (Eurostat, резултати истраживања). Стога је потребно у складу са смјерницама развоја ЕУ и финансијског извјештавања јавног сектора ЕУ прилагођене стандарде јавног сектора објавити у што скорије вријеме како би исти били примјењиви у јавном сектору и код нас. Потребно је, до тада, настојати кроз законску легислативу увести правила и успоставити темеље за доношење стандарда за јавни сектор уз примјену релевантних одредби међународних стандарда за јавни сектор.

2.4.5. Међународни стандарди едукације рачуновођа

Квалитет финансијског извјештавања детерминисан је окриврно обимом, нивоом, структуром, и транспарентношћу информација које се презентују у финансијским извјештајима. Постизање квалитета финансијског извјештавања могуће је адекватним јачањем рачуноводствене професије чији чланови су носиоци система финансијског извјештавања. Рачуноводствена професија треба високе стандарде квалитета на подручју образовања, практичном искуству и професионалном развоју односно усавршавању. Израду и доношење Међународних стандарда едукације (у наставку МСЕ) проводи Међународна Федерација рачуновођа (у наставку IFAC). Улога IFAC у поступку стандардизације едукације огледа су у: „развоју и јачању рачуноводствене професије с хармонизираним стандардима, способну да пружа услуге досљедне високе квалитете у интересу јавности.“ Претеча увођења МСЕ, IFAC дужи низ година издаје упутства и смјернице те друге материјале о проблемима и питањима везаним за подручје образовања из области рачуноводства. Године 2003. након низа консултација расправа и предрадњи донесено је првих шест стандарда едукације чија примјена почиње 01.01.2005.

До 01.07.2008. донесена су још 2 стандарда едукације. У каснијем периоду, тачније 2014. године донесени су ревидирани МСЕ. Разноликост култура и нација које се требају хармонизирати те различите улоге рачуновођа у појединим националним професионалним удружењима не нарушава обавезу примјене МСЕ. Ови стандарди прописују предмет, методе и технике који морају бити саставни дијелови програма образовања рачуновођа али у форми прописа. МСЕ нису изнад националних прописа али Савези рачуновђа на ентитетским нивоима као равноправни чланови IFAC дужни су промовисати и примјењивати стандарде едукације.

Након ревидирања стандарда едукације објављена је публикација ревидираних стандарда са додатним материјалом и додатним објашењењима и упуствима за примјену стандарда едукације од стране Савеза рачуновођа, ревизора и финансијских дјелатника ФБиХ. Према структури МСЕ су:

- а) МСЕ 1 – Захтјеви за улазак у програме професионалне рачуноводствене едукације;
- б) МСЕ 2 – Иницијални професионални развој – техничка компетентност;
- ц) МСЕ 3 – Иницијални професионални развој – професионалне вјештине;
- д) МСЕ 4 – Иницијални професионални развој – професионалне вриједности, етика и ставови;
- е) МСЕ 5 – Иницијални професионални развој – практично искуство;
- ф) МСЕ 6 – Иницијални професионални развој – процјена професионалне компетентности;
- г) МСЕ 7 – Континуирани професионални надзор;
- х) МСЕ 8 – Захтјеви компетентности за ревизијске професионалце;

Евидентно је да у структури МСЕ преовладавају три основна дијела који третирају едукацију и то: улазак у рачуноводствену професију и програме едукације рачуновођа, инцијални професионални развој будућих рачуновођа, континуирани професионални развој професионалних рачуновођа (Прилагођено према IASB Приручник 2015.).

Рачуноводствена професија, у складу са МСЕ обухвата, иако није у потпуности ограничена на, следеће:

- Припрему, анализу и извјештавање те вјеродостојно представљање финансијских и нефинансијских информација;
- Успостава партнерстава у доношењу одлука те обликовању и provedби организацијских стратегија;
- Ревизију финансијских и нефинансијских информација, те пружање осталих услуга изражавања увјерења и савјетодавних услуга, и
- Припрему и анализу релевантних порезних информација.

Рачуноводствена професија служи потребама за финансијским и у неким околностима нефинансијским информацијама широког спектра доносиоца одлука, укључујући али се не ограничавајући на, јавност, садање инвеститоре и будуће инвеститоре, менаџере и запосленике у организацијама, добављачима и сл.

2.4.6. Кодекс

Генерално, етику можемо разумјети као скуп одређених моралних норми које одређују како појединци и институције треба да се понашају у обављању својих активности. У том контексту, „етику у рачуноводству бисмо могли представити као скуп широко прихваћених моралних норми и вриједности које професионалним рачуновођама служе као путокази у процесу обезбеђења потребног квалитета финансијског извештавања и одговорног извршавања улоге „чувара“ јавног интереса“ (Малинић, 2011.).

Уско везано за Стандарде едукације јесте прописивање Кодекса етичког понашања професионалних рачуновођа. Кодекс етике за професионалне рачуновође који је донесен од стране IAFC успоставља етичке захтјеве за професионалне рачуновође с тим да чланови IAFC али и чланови професије не могу примјењивати блаже стандарде од оних представљених Кодексом. У појединим земљама постоје и захтјеви и упуте које се разликују од оних садржаних у Кодексу с тим да професионалне рачуновође морају водити рачуна о тим разликама и поступати у складу са одредбама прописа који су строжији, осим ако неки од поменутих прописа нису законом или неким другим прописима забрањени.

Осигурање квалитета рада рачуновођа али и квалитета финалног производа (финансијских извјештаја) захтијева детаљно познавање и квалитетну примјену Кодекса етике рачуновођа, са циљем доприноса квалитети рада али и јачању повјерења у рачуноводствену професију. Кодекс је структуриран кроз три оквирне скупине и то: опћи дио као први дио, улога и мјесто рачуновође у јавној пракси као други дио, те улога рачуновође у привреди као трећи дио кодекса. Садржај кодекса нам указује, према структури на подручја којима би се требала посветити посебна пажња у

професионалном раду рачуновођа. Структура и садржај кодекса приказани су у слjedeћој табели:

Табела бр. 7 – Кодекс етике професионалних рачуновођа

Дио А Опћа примјена Кодекса	Дио Б Професионални рачуновођа у јавној пракси (ревизори)	Дио Ц Професионални рачуновођа у gospodarству (у предузећима)
100 – Увод и темељна начела 110 – Поштење 120 – Објективност 130 – Професионална кометентност и дужна пажња 140 – Повјерљивост 150 – Професионално понашање	200 – Увод 210 – Професионално именовање 220 – Сукоби интереса 230 – Друга мишљења 240 – Накнаде и остали облици награда 250 – Маркетинг професионалних услуга 260 – Дарови и угошћавања 270 – Чување клијентове имовине 280 – Објективност (све услуге) 290 – Неовисност (ангажмани ревизије и увида) 291 – Неовисност (остали ангажмани с изражавањем увјерења)	300 – Увод 310 – Сукоби интереса 320 – Припрема и презентирање информација 330 – Дјеловање с довољном стручношћу 340 – Финансијски интереси 350 – Остали потицаји

Извор: Прилагођено према IESBA (2015.), Handbook of the Code of Ethics for Professional Accountants, IFAC, International Ethics Standards Board for Accountants

Кодекс етике професионалних рачуновођа издат је прије скоро петнаест година, међутим његове прилагодбе и измјене постале су актуалне у посљедњој декади и актуализиране су и у Босни и Херцеговини. Посљедње измјене Кодекса које су се догодиле 2015. године, преведене су, објављене и обавезујуће је њихово поштивање у процесу састављања и презентације финансијских извјештаја те у процесу изражавања ревизорског мишљења. Измјене и допуне Кодекса донесене су 2016. године са

обавезном примјеном од априла 2016. и могућношћу раније примјене. Одредбе Кодекса обавезни су уважавати: професионалне рачуновође, професионална удружења рачуновођа ревизори и ревизорске куће, с тим да су професионална удружења на националним нивоима дужна усаглашавати и прилагођавати Кодекс националним прописима на начин да се не наруши квалитет и уједначеност у погледу етике рачуновођа.

Природа посла професионалних рачуновођа и велики степен одговорности у пословању и обавеза креирања квалитетних финансијских извјештаја за екстерне кориснике обавезује ову струку на строгу и практичну примјену одредби Кодекса етике професионалних рачуновођа. Ревизорска професија такођер има одговорност за израђивање мишљења о реалности и објективности финансијских извјештаја које треба да је утемељено на највишим стандардима етичности.

2.5. Системи финансијског извјештавања у окружењу

Системи финансијског извјештавања карактеристични су и разликују се у степену примјене МРС-а и МСФИ-ја те у разноликости националне Законске регулативе којом се одређује финансијско извјештавање. У основи системи се разликују по томе да ли су више окренути међународној регулативи или су усмјерени ка доношењу и примјени индивидуалних националних стандарда извјештавања. Разумијевање концепта квалитета али и осигурање квалитета финансијских извјештаја захтијева познавање и система извјештавања из окружења како би се разумјело у ком облику и на који начин је одређен систем извјештавања у БиХ. Наставак рада приказује карактеристике система финансијског извјештавања из окружења.

2.5.1. Нормативна основа финансијског извјештавања Србије

Финансијско извјештавање у Србији је сегмент који је у посттранзицијском периоду остао на ниском нивоу са аспекта квалитета гдје је значајно изражена непоузданост у финансијске извјештаје и извјештаје ревизора. Разлог се проналази у примјени прописа који регулишу финансијско извјештавање али не због лоше примјене него евидентних

законских недостатака. Такво стање недоследних одредби Закона довело је до проблема који су указивали на потенцијално несагледиве негативне посљедице. Савез рачуновођа и ревизора Србије настојао је отклонити недостатке и недоследности примјене предложених прописа (Према: Ђукић & Павловић, 2014.). Након уочених евидентних недостатака унутар система финансијског извјештавања Србије основана је Национална комисија за рачуноводство како би се извршиле адекватне измјене које ће услиједити након детаљне анализе стања и утврђивање стратегије развоја која би била водилца измјене Закона.

Закон о рачуноводству и ревизији основа је која регулише рачуноводствену и ревизорску професију у Србији, захтијевајући да се законска ревизија обави у складу са Законом, Рачуноводственим стандардима те Етичким кодексом како би могли конципирати и изнијети мишљење о томе да ли су финансијски извјештаји у складу са МСФИ у свим материјалним аспектима. Према важећем закону професионална регулатива прописана је као обавезна за примјену и чини основу финансијског извјештавања (Закон о рачуноводству Републике Србије). Јасним дефинисањем Оквира за припрему и приказивање финансијских извјештаја МРС-а и МСФИ-ја заједно са прописаним тумачењима који су дио ових стандарда те прописивањем обавезе поштивања Кодекса етике професионалних рачуновођа створена је једним дијелом основа за побољшање квалитета финансијског извјештавања. Препрека спровођењу ових одредби евидентна је из разлога што не постоје јасно дефинисане надлежности иако је јасно да се нити једна, па ни ова регулатива, не може примјенити без јасних овлаштења и надлежности професионалних тијела.

Овакве контрадикторности унутар система финансијског извјештавања довеле су до проблема примјене МРС-а и МСФИ-ја, обзиром да се исти не могу примјењивати без обавезних тумачења. Систем у овој ситуацији додатно је нарушен због тога што се не зна ни која је основа исказивања ревизорског мишљења иако није до краја дефинисано које МРС-ове примјењују ревизори. Све ово у коначници онемогућава адекватну примјену одредби Закона који је донесен са циљем јачања система финансијског извјештавања. С друге стране, Законом је уређено да мала предузећа и предузетници могу али нису обавезни примјењивати МРС и МСФИ. Одлука о примјени и непримјени је индивидуална, уз одредбу да, уколико субјекти одлуче не примјењивати одредбе

Стандарда онда министар финансија мора прописати начин признавања и мјерења те процјењивања имовине, обавеза, прихода и расхода у складу са професионалном регулативом.

„Обзиром да се одустало од примјене националних прописа тачније националних стандарда а да се Законским оквиром није створила могућност адекватне примјене МРС-а и МСФИ-ја то је стање финансијског извјештавања на незавидном нивоу. Евидентно је анализом стања у сегменту финансијског извјештавања да носиоци Регулаторног оквира имају вољу за усклађивањем регулативе са истом у ЕУ, с тим да је потребно много времена да се усагласи и спроведе у дјело регулатива извјештавања која би омогућила провођење реформи“ (Ранђеловић & Ђукић, 2016.).

2.5.2. Нормативна основа финансијског извјештавања Хрватске

Финансијско извјештавање у Хрватској далеко је детаљније и строжије устројено у односу на БиХ, Србију и Црну Гору обзиром да је Хрватска у ствари чланица ЕУ. Регулаторни оквир којим се прописује сегмент финансијског извјештавања у Хрватској састоји се од следећег:

- а) Закон о рачуноводству,
- б) Закон о трговачким друштвима,
- ц) Закон о тржишту капитала,
- д) Правилник о регистру годишњих финансијских извјештаја,
- е) Правилник о структури и садржају годишњих финансијских извјештаја,
- ф) Правилник о садржају финансијских извјештаја издаваатеља за раздобља током године.

Закон о рачуноводству РХ први пут донесен је 1992. године и од тад је претрпио различите измјене да би последња била усвојена 2013. године и усаглашена са директивама ЕУ и регулативом финансијског извјештавања унутар ЕУ. Оно што је евидентно из анализе елемената Закона о рачуноводству то је чињеница да ни Хрватска није донијела нити усвојила последње критерије и начине распореда субјеката према величини и у главном класификација према Хрватском систему идентична је класификацији субјеката према систему извјештавања у БиХ.

Значајна одредба Закона о рачуноводству РХ односи се на примјену МРС/МСФИ-ја. У периоду 1993-2005. године примјена МСФИ-ја је била обавезна за корпорације, док посљедња верзија Закона дефинише обавезну примјену Хрватских стандарда финансијског извјештавања (ХСФИ) за мала и средња предузећа. На овај начин у складу са одредбама и смјерницама у ЕУ поједностављено је финансијско извјештавање за мала и средња предузећа. Значи у РХ на снази су и МРС/МСФИ али и ХСФИ с тим да Закон о рачуноводству дефинише обавезнике примјене појединих Стандарда.

Велики субјекти у складу са Законом и у складу са МРС 1 састављају своје финансијске извјештаје према структури коју прописује поменути МРС. Осим прописаних извјештаја у складу са Стандардима привредни субјекти су дужни састављати годишње извјештаје. Проблеми састављања и објављивања годишњих извјештаја регулисани су Законом о рачуноводству али и Законом о трговачким друштвима. У складу са Законом о рачуноводству годишњи извјештај мора садржавати слjedeће информације: све значјне догађаја након датума финансијских извјештаја, вјероватноћу будућег развоја друштва, активности истраживања и развоја, откуп властитих дионица, извјештавање о придруженим правним лицима, о финансијским инструментима, циљевима и политикама управљања ризицима и сл. За велике субјекте обавезно је објављивати правила корпоративног управљања док мали и средњи подузетници уз скраћени облик финансијских извјештаја правила извјештавања и норме извјештавања дужни су представити уз пратеће забиљешке уз финансијске извјештаје и објављене рачуноводствене политике.

Регулаторни оквир финансијског извјештавања тачније Закон о рачуноводству захтијева од субјеката јавну објаву финансијских извјештаја док Закон о Регистру вриједносних папира прописује обавезу објаве и чувања електронске верзије финансијских извјештаја. Детаљном анализом регулаторног оквира РХ евидентно је да рокови доставе извјештаја значајно су дужи у односу на рокове који су прописани на територији БиХ. Закон о рачуноводству у коначници, као окосница регулаторног оквира дефинише обавезу ревизије финансијских извјештаја. Детаљнију структуру и обавезнике обављања и објаве ревизорских извјештаја прописује надаље Закон о

ревизији, дефинишући да обавезну ревизију су дужни радити сви субјекти за појединачне или консолидоване финансијске извјештаје уколико појединачна или консолидована добит достиже или прелази ниво од 30 милиона куна. У РХ постоји Хрватска ревизорска комора која је задужена за надзор, праћење и контролу квалитета ревизора, такођер је задатак коморе да осигура адекватну provedбу ревизорских стандарда, стандарда едукације те спровођења Кодекса етичког понашања ревизора.

2.5.3. Нормативна основа финансијског извјештавања Црне Горе

Земље из окружења, у главном, своје дјеловање усмјеравају ка чланству у ЕУ чиме се захтијева потпуна опредјељеност у смислу усклађивања националне законске регулативе са Ацџуис цоммунатаире који су у ствари синтеза европских закона. Стратешки циљ развоја Црне Горе такођер је приступање и стицање пуноправног чланства у ЕУ и подразумијева испуњење одређених претпоставки. У систему финансијског извјештавања захтијева се покретање и спровођење процеса реформи у побољшању и усаглашавању нормативне основе финансијског извјештавања у Црној Гори са правном регулативом и нормативним основама извјештавања у ЕУ. Почетак ове реформе, као и у БиХ огледа се у приједлогу измјена одредби Закона о рачуноводству и ревизији која је покренута 2005. године и овај Закон усвојен је 2008. године. Суштинске измјене односиле су се на усаглашавање финансијског извјештавања Црне Горе са извјештавањем ЕУ у сегментима припреме извјештаја за менаџмент, полугодишњег финансијског извјештавања котираних компанија, електронског објављивања финансијских извјештаја, одобравања и регистрације ревизорских друштава, припреме и презентације консолидованих извјештаја те спровођења инспекцијског надзора.

Унапријеђење квалитета финансијског извјештавања Црне Горе након спроведеног низа реформи темељи се данас на спровођењу законске регулативе утемељене кроз поменуте реформе а то су: Закон о рачуноводству и ревизији, Закон о привредним друштвима те сет Закона из области економско – финансијске и пореске регулативе као и подзаконских аката као што су уредбе и правилници којима се регулише систем финансијског извјештавања. У смислу регулативе финансијског извјештавања, и Црну Гору карактеришу недостаци који су идентични недостацима Закона о рачуноводству

и ревизији у БиХ те се кренуло у још једну измјену закона 2011. године које су резултирале измјенама у сегменту надлежних органа за достављање финансијских извјештаја и одређивање и праћење рокова за достављање извјештаја. Ипак, ова измјена Закона није резултирала новитетима по питању уједначавања прагова за разврставање правних лица према величини са одредбама регулативне ЕУ.

Тренутно стање нормативне регулативе из области финансијског извјештавања у Црњој Гори актуализирано је питање које се тиче расправа о доношењу нових законских рјешења. Интенција ових измјена има за циљ повећање кредибилитета и квалитета финансијских извјештаја што се може постићи кроз чврст и поуздан регулаторни и институционални оквир те кроз измјене садашњих рачуноводствених и ревизорских културних навика. Успјешно постизање претходних планова захтијевати ће и оснивање професионалних тијела и института за сертификавање рачуновођа чији задатак у коначници би био унапријеђење рачуноводствене и ревизорске парксе и имплементација стратешких планова и активности на пољу унапријеђења финансијског извјештавања.

2.5.4. Нормативна основа финансијског извјештавања Словеније

Нормативна основа извјештавања Словеније разликује се од осталих земаља региона из разлога што је Словенија након стицања самосталности 1991. године ужурбано кренула у реформе и већ 2004. године постала пуноправном чланицом ЕУ и цјелокупну правну регулативу је ускладила са правном тековином и регулативом ЕУ. Законска регулатива Словенија заснована је на постулатима Нјемачког права. Законска регулатива из области финансијског извјештавања у Словенији, заснива се на Закону о привредним друштвима који је усклађен са правним оквиром Европске Уније. У овом Закону садржане су основне одредбе о рачуноводству, ревизији и финансијском извјештавању за све привредне субјекте што уједно подразумијева да су у законску регулативу финансијског извјештавања укључене одредбе директива ЕУ. У складу са овим одредбама сви консолидовани извјештаји припремају се у складу са МСФИ. Такођер банке, осигуравајућа друштва и остале финансијске организације и институције припремају финансијске извјештаје у складу са МСФИ-јевима за индивидуална предузећа.

Класификација привредних субјеката у Словенији извршена је на микро, мале, средње и велике субјекте. Уз ову класификацију значајна клаузула је и то да компаније које котирају на берзи, компаније које припремају консолидоване извјештаје те банке и осигуравајућа друштва се разврставају у скупину великих субјеката. Регулатива ЕУ захтијева четири нивоа класификације субјеката, међутим, критерији који су кориштени у овој класификацији нису усаглашени са поменутом регулативом ЕУ те је и у Словенији потребно значајно усагласити систем извјештавања као би цјелокупан систем био интегралан. Када се детаљно анализира регулатива извјештавања у Словенији, евидентно је да већину сегмената извјештавања регулишу одредбе Закона о привредним друштвима те да се овај Закон значајно преплиће са одредбама Словеначких стандарда и МСФИ-ја те се пружа довољно простора за недоследности у примјени рачуноводствених стандарда. Закон је крут у погледу финансијског извјештавања те су одредбе МСФИ-ја значајно флексибилније у односу на Закон. Недоследности је јављају у сегментима извјештавања великих субјеката обзиром да су ови субјекти у обавези примјењивати МСФИ у састављању својих извјештаја, те у извјештавању субјеката чији су власници инострана лица.

2.6. Хармонизација система финансијског извјештавања у БиХ

Хармонизација јесте процес на који дјелује велики број фактора који овај процес често значајно успоравају. Фактори успоравања хармонизације огледају се у недовољном степену развоја земље, недовољној развијености тржишта капитала, процесима трансформације привреде и приватизације пословних ентитета те специфичности законске и подзаконске регулативе и специфичности везане за прописивање образаца финансијских извјештаја, објављивање и рокови за објављивање финансијских извјештаја, терминологија извјештавања и сл.

Терминолошки „хармонизација“ у односу на „стандардизацију“ подразумијева помирење различитих гледишта. Хармонизација чини практичнији и прихватљивији приступ од стандардизације посебно када стандардизација значи унификацију процедура једне земље које треба да буду усвојене и од стране осталих. Хармонизација

представља једноставнију и проходнију варијанту комуникације и лакшег протока информација у форми која се може интернационално тумачити.

Хармонизацијом се не присиљавају земље на укидање националних стандарда само се хармонизацијом настоји побољшати упоредивост финансијских извјештаја преко националних граница. Проблематика земаља у развоју, гдје је и БиХ јесте успорен процес хармонизације те један сегмент и страха од чињенице да ће примјена МРС-а и МСФИ-ја довести до превазилажења националних прописа. У БиХ систем финансијског извјештавања почива на Законима о рачуноводству и ревизији на ентитетским нивоима који прописују обавезну примјену МРС-а и МСФИ-ја на свим нивоима. Разлике се јављају у појединим сегментима законских прописа међутим разлике које се јављају нису суштинске и не нарушавају значајно систем финансијског извјештавања. Почетак спровођења процеса хармонизације финансијског извјештавања у БиХ догодио се 2004. године када је донесен Закон о рачуноводству и ревизији који налаже примјену Међународних прописа. Примјена међународних прописа подразумијевала је доношење јединственог контног оквира те јединствених шема финансијских извјештаја како би се осигурала подлога за хармонизовано извјештавање.

Струковна удружења рачуновођа ревизора и финансијских дјелатника у БиХ континуирано настоје пратити и доносити и преводити, благовремено, међународне стандарде о којима се претходно детаљно говорило. Проблематика хармонизирања финансијског извјештавања у БиХ огледа се у разликама законских прописа и прописаних шема извјештаја на ентитетским нивоима. Евидентно је да носиоци извјештавања на два нивоа настоје ускладити формално финансијско извјештавање и одређени степен хармонизације је постигнут с тим да у суштини још увијек постоје разлике. Фокус разликовања у систему финансијског извјештавања БиХ могуће је тражити у материјалним разликама које се појављују као последица нехармонизације. Материјалне разлике и сметње хармонизацији налазе се у разноликој и недоследној примјени рачуноводствених политика. Озбиром да МРС и МСФИ омогућавају алтернативне поступке признавања и вредновања елемената билансних позиција то је онда разлика и нехармонизираност рачуноводствених политика у ствари основа нехармонизираности финансијског извјештавања.

3. РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПОЛИТИКЕ И АНАЛИЗА ДОСЉЕДНОСТИ ПРИМЈЕНЕ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПОЛИТИКА

Рачуноводствене политике су посебна начела, основне конвенције, правила и праксе које субјект примјењује приликом састављања и презентације финансијских извјештаја (MPC8, т.5). Циљеви провођења рачуноводствених политика су углавном везани уз утјецај на висину исказанг финансијског резултата, петенцијала за стварање тајних резерви, креирање потенцијалних губитака и слично. Основни циљеви билансирања огледају се у:

- Утјецају на финансијски резултат пословања који се манифестује кроз: одређивање висине исказане добити, рагасподјелу добити на дивиденде, ниво задржане добити, побољшање постојеће ликвидности и рентабилности због потенцијалних уштеда;
- Утјецај на кориснике финансијских извјештаја кроз обавјештавање или необавјештавање о неким сегментима које закон допушта;

Креирање рачуноводствених политика захтијева њихово конкретно познавање и познавање мјеста и улоге рачуноводствених политика унутар цјелокупне пословне политике субјекта. Основне особине рачуновдствених политика огледају се у сједећем (Тушек, 2009):

- а) Рачуноводствене политике су у директној вези са пословним политикама;
- б) Новоосновани субјекти треба да утврде полазне рачуноводствене политике које омогућавају фер и истинито приказивање елемената имовине, обавеза, капитала и резултата пословања;
- ц) Једном установљене рачуноводствене политике требале би се досљедно примјењивати дужи временски период како би осигурале упоредивост финансијских извјештаја различитих периода;
- д) Настанак нових околности може довести до измјене рачунводствених политика и измјену учинити оправданом;

- е) Приједлог успоставе рачуноводствених политика даје менаџер рачуноводственог одјела у сарадњи са другим пословним функцијама унутар привредног субјекта;
- ф) Одлуку о рачуноводственим политикама доноси управа а примјењује одјел рачуноводства;
- г) Примјењене рачуноводствене политике субјекат је дужан објавити унутар забиљешки уз финансијске извјештаје;

3.1. Исходиште рачуноводствених политика

Осигурање задовољавајућег нивоа квалитета финансијских информација захтијева да се посебна пажња посвети правилима састављања и презентације финансијских извјештаја и правилног креирања информација. Исходиште рачуноводствених политика налази се у постављеним рачуноводственим начелима и претпоставкама односно концептима који се огледају кроз најпознатији систем рачуноводствених начела. Под концептом се најчешће подразумијева замисао, нацрт, начин разматрања неких појава, првобитна замисао и сл. У овом контексту концепт је заправо претпоставка. „Под појмом начела односно принципа подразумијева се полазна точка, руководећа идеја основно правило понашања, темељ“ (Клаић 2012). Потреба за утврђивањем и увођењем рачуноводствених начела јавила се као реакције на слом Нјујоршке берзе која се десила 30-их година. Финансијски извјештаји у том периоду нису били састављени на унифицираним основама због чега су били неупоредиви а самим тим и неупотребљиви те ирелевантни за доношење квалитетних пословних одлука. Увођењем општеприхваћених рачуноводствених начела створила се полазна основа за унифицирано извјештавање. Исходиштем рачуноводствених политика у цјелокупном контексту сматра се систем општеприхваћених рачуноводствених начела из чега накнадно призилазе различите основе извјештавања и успостава МРС-а и МСФИ-ја. Систем општеприхваћених рачуноводствених начела састоји се од (Жагер & други 2003.):

- а) Општеприхваћених концепата,
- б) Опћеприхваћених начела
- ц) Опћерприхваћених поступака.

Према претходној дефиницији концепт је претпоставка односно теоријска основа интерпретација извјештаја, док начела помажу у процјени евиденцији и суштинском извјештавању о пословним активностима. Преглед рачуноводствених концепата и рачуноводствених начела представљен је у наредној табели:

Табела бр. 8 – Преглед општеприхваћених рачуноводствених концепата и општеприхваћених рачуноводствених начела као исходишта рачуноводствених политика

Општеприхваћени рачуноводствени концепти	Општеприхваћена рачуноводствена начела
Концепт пословног субјекта	Начело набавне вриједности – трошак стицања
Концепт стварног континуитета или временске неограничености пословања	Начело објективности
Концепт стабилне валуте – стабилне новчане јединице	Начело реализације – стицања прихода
Концепт временског раздобља пословања	Начело сучељавања прихода и расхода
	Начело материјалности – значајности
	Начело потпуности
	Начело досљедности – конзистентности
	Начело опрезности – разборитости

Извор: Израда аутора према Жагер & Жагер

Први дио истраживања односи се на анализу цјелокупних рачуноводствених политика компанија из БиХ чије су рачуноводствене политике доступне јавности. Привредни субјекти чијим се вриједносним папирима тргује на тржишту капитала су, у складу са Законом о рачуноводству, МРС-ом дужни објавити цјелокупан сет финансијских извјештаја, што подразумијева укупно шест елемената укључујући и: „Биљешке, које обухватају кратак преглед важних рачуноводствених политика и друга објашњења“ (МРС1 т.112), те „Извјештај о финансијском положају на почетку најранијег упоредног периода ако субјект неку рачуноводствену политику примјењује ретроактивно или ако ретроактивно преправља ставке у својим финансијским извјештајима или ако рекласифицира ставке у финансијским извјештајима“ (МРС1 т.10), међутим, ова одредба стандарда на подручју БиХ се не примјењује досљедно.

Анализа рачуноводствених политика са формалног и материјалног становишта указала је да се цјелокупан систем извјештавања, са посебним акцентом на рачуноводствене политике, разликује за компаније чијим се вриједносним папирима тргује на територији ФБиХ и територији РС-а. Наиме, компаније чијим се вриједносним папирима тргује на територији ФБиХ (у наставку трговање на SASE) не објављују, кроз званичну објаву финансијских извјештаја нити биљешке нити рачуноводствене политике. Рачуноводствене политике кориштене у овој анализи објављене су као саставни дио ревизорских извјештаја за оне компаније чији финансијски извјештаји подлијежу обавезној ревизији финансијских извјештаја те су компаније кроз објаву ревизорских извјештаја учиниле доступним јавности и рачуноводствене политике својих компанија.

Компаније чијим се вриједносним папирима тргује на територији РС-а (у наставку трговање на BLSE) у цјелокупном сету финансијских информација објављују детаљније информације те значајна већина, према спроведеном истраживању за потребе овог рада, а које ће бити приказано у наставку, објављује сажетак својих рачуноводствених политика. Компаније које нису објавиле у склопу својих извјештаја сажетак политика учиниле су га доступним кроз објаву ревизорског извјештаја. Закључак релевантан за овај дио рада јесте и да су политике субјеката који тргују на BLSE, објављиване досљедно за посматрани период и да су значајно детаљније у односу на политике које објављују компаније које тргују на SASE.

3.2. Улога рачуноводствених политика у цјелокупној пословној политици

Рачуноводствене политике своју најзначајнију улогу имају у контексту креирања финансијских извјештаја и осигурања објективности и реалности финансијских извјештаја. Примјеном и правилним избором рачуноводствених политика може се свјесно дјеловати на структуру али значајније на вриједност појединих позиција финансијских извјештаја. Директно или индиректно кроз дејство на вредновање

појединих позиција финансијских извјештаја дјелује се на ниво исказаног финансијског резултата.

Због ових чињеница дужност је првенствено менаџмента да познаје рачуноводство, рачуноводствене међуодносе, рачуноводствене политике њихову структуру и дејство изабране рачуноводствене политике на финансијски положај и успјешност пословања субјеката. Менаџмент је такођер дужан познавати и дјеловање појединих политика у кратком али и у дугором року како би се адекватно управљало пословањем компаније. „Однос рачуноводствених политика и цјелокупне пословне политике најједноставније је представити поштујући концепт ЦИЉ – ИНСТРУМЕНТ“ (Жагер & други, 2003.).

Циљ представља елементе пословне политике огледа се у плановима и реализацији менаџмента у смислу одређивања нивоа финансијског резултата у појединим периодима. Постићи овај циљ могуће је на различите начине с тим да је најједноставнији и најсигурнији у погледу остварења примјена одговарајуће рачуноводствене политике. Тада рачуноводствена политика постаје инструмент којим се претходно постављени циљ може остварити. Одабир и примјена појединих рачуноводствених поступака увијек је утемељена на вишим пословним циљевима којима је усмјерена цјелокупна пословна политика компаније. Стога методологију и природу одабира појединих ставки и избора рачуноводствених поступака одређује пословна политика компаније.

Постизање цјелокупних пословних циљева и спровођење успостављене цјелокупне пословне политике мора бити конзистентно са успостављеним рачуноводственим политикама. Тачније успостава и примјена рачуноводствених политика мора бити у складу са цјелокупном пословном политиком при чему би носиоци креирања финансијских извјештаја морали настојати да избором адекватних рачуноводствених политика доприносе реализацији успостављених пословних политика субјекта. Избор рачуноводствених политика такођер треба бити вођен циљем креирања реалних и објективних финансијских извјештаја, те се у одређеним сегментима између ова два успостављена циља често деси нусаглашеност. Опасност која потенцијално умањује квалитет финансијских извјештаја јесте и кориштење рачуноводствених политика за манипулативне радње у финансијским извјештајима. Стога је потребно континуирано

пратити усаглашавати и прилагођавати изабране рачуноводствене политике реалном и фер извјештавању када се говори о интерним процедурама субјекта. Носиоци система финансијског извјештавања на макронивоу треба да успоставе адекватне системе одређених елемената контроле доношења, успоставе, примјене и измјене рачуноводствених политика, те да захтијевају извјештавање о рачуноводственим политикама транспарентно као и о осталим сегментима пословања, што, испоставило се кроз истраживање тренутно није случај.

3.3. Избор и примјена рачуноводствених политика

Избор и усвајање рачуноводствених политика посао је првенствено менаџмента који би требао бити координиран и усмјераван од стране рачуновођа. Рачуновође кроз своју професију треба да континуирано прате пословање и успостављају критерије праћења и информисања који осигуравају фер и објективно финансијско извјештавање. Приликом избора и усвајања рачуноводствених политика потребно је водити рачуна о критеријима опрезности и значајности. Опрезност подразумијева да избор рачуноводствених политика задовољава садржај а не само форму и задовољење критерија постојања политика као формалног задовољења услова извјештавања. Међутим детаљном анализом рачуноводствених политика могуће је доћи до закључка да у значајном броју случајева политике не одговарају стању презентованом у извјештајима што указује на проблематику формалног постојања рачуноводствених политика. Правилна примјена ових критерија подразумијева да информације у финансијским извјештајима буду (Жагер & други 2003.):

- а) Релевантне за доношење пословних одлука корисника;
- б) Вјеродостојне да вјерно предочавају пословање друштва и исправно одражавају економску бит пословања;
- ц) Цјеловите, те неутралне и непристрасне.

У складу са одредбама МРС-а избор рачуноводствених политика дио је процеса доношења одлука од стране менаџмента о неколико сегмената као што су: рачуноводственим методама за процјењивање имовине, обавеза, прихода и расхода, информацијама које треба објавити у забиљешкама уз финансијске извјештаје,

промјенама рачуноводствених процјена те одлука о томе које догађаје и трансакције укључити у финансијске извјештаје. Стога се рачуноводствене политике третирају као дио укупне пословне политике привредних субјеката које менаџменту пружају простор за дјеловање на укупне пословне одлуке.

Избор рачуноводствених политика подразумијева да се адекватим одабиром и најбољом комбинацијом изабраних рачуноводствених политика и сегмената обавезне рачуноводствене процјене испуне основни циљеви којима менаџмент нужно треба да тежи, а то је фер истинито и објективно приказивање финансијског положаја и успјешности пословања привредних друштава а у главном ти циљеви засновани су на максимизацији и стабилизацији добити али уз фер и истинито приказивање информација у склопу финансијских извјештаја. Обзиром да се политикама које бира менаџмент у главном настоји утјецати на финансијски резултат пажња се у процесу избора и примјене политика у главном заснива на политикама које имају значајно дејство на елементе финансијских извјештаја, кроз које се директно или индиректно може дјеловати на финансијски резултат. Посебну пажњу потребно је посветити избору оних политика које реално и објективно одражавају тренутно стање унутар привредног субјекта, без да се настоји манипулисати кроз политике које су усвојене. Степен намјере за прикривањем реалних чињница јесте елемент који директно одражава ниво квалитета финансијских извјештаја.

3.3.1. Утјецај рачуноводствене стандардизације на избор рачуноводствених политика

Процес стандардизације у већини земаља, па и у БиХ, уређен је законским оквиром. Регулисање стандардизације у БиХ одређено је Законом о стандардизацији БиХ (Сл. гл. БиХ број: 19/01) и Законом о оснивању Института за стандардизацију БиХ (Сл. гл. БиХ број: 44/04). У смислу ових законских одредби под појмом стандардизације подразумијева се „дјелатност успостављања одредби, за опћу и виšekратну употребу, које се односе на постојеће или могуће проблеме, ради постизања оптималног степена уређености у датом подручју“ (Закон о стандардизацији БиХ, ч.2). Поступак стандардизације на подручју рачуноводства, данас је једна од веома актуалних тема обзиром да глобализацијски процеси најзначајније дјелију на привредне субјекте који

кроз међународно пословање имају обавезу али и потребу извјештавати, постојеће али и потенцијалне кориснике о свом пословању. Дуго времена финансијско извјештавање руковођено је прописаним националним законским оквиром, у већини случајева и националним стандардима све до 2001. године када је основан Међународни одбор за рачуноводствене стандарде, који је 2003. године објавио први МСФИ и када се 19 земаља чланица обавезало на усклађивање националних прописа те на примјену МСФИ-ја касније и МРС-а чија је прва примјена била за финансијске извјештаје за период који почиње од 1. јануара 2005. године (Цвијић, 2017.).

Стандардизација финансијског извјештавања у БиХ почела је одмах када и стандардизација ове области на подручју ЕУ, гдје је БиХ преузела обавезу примјене МРС-а и МСФИ-ја за финансијске извјештаје привредних субјеката који послују на подручју БиХ. Међутим у погледу процјене квалитета извјештаја на подручју БиХ, а у контексту стандардизације битно је направити појмовну и суштинску разлику између стандардизације и хармонизације. Nobes истиче да је „хармонизација процес повећања подударности рачуноводствених пракси утврђивањем граница могућег степена њихових разлика“ (Nobes & Parker, 2008). Дефиниција коју даје Саудагуаран у потпуности је компатибилна са претходном и гласи: „хармонизација је процес смањења националних разлика у праксама финансијског извјештавања, како би се обезбедили за одлучивање корисни и упоредиви финансијски извештаји између земаља“ (Saudagaran, 2004). Иако се у терминологији рачуноводства користе стандарди те је оваквој терминологији приближнији термин стандардизације, рачуноводствена пракса, а све више и теорија, опредјељује се за хармонизацију из разлога што појмовно стандардизација подразумијева строго увођење ужег сета стандарда и поштивање истих правила на нивоу свих земаља (према Rueschhoff, 1987). Увођење овако дефинисаног процеса стандардизације подразумијевало би обавезу постојања уједначног рачуноводственог система и рачуноводственог модела извјештавања, што је практично скоро па немогуће постићи.

Међутим усаглашавање модела извјештавања нужно је, и проводи се, кроз увођење МСФИ-ја и МРС-а, које би поштовали привредни субјекти. У процесу извјештавања данас већина привредних субјеката поред националних усваја Америчке општеприхваћене рачуноводствене стандарде (принципе) – Generally Accepted

Accounting Principles (GAAP) и Међународне стандарде финансијског извештавања. GAAP стандарди се углавном примењују у САД, али постоје нека привредна друштва која послују изван граница САД, односно у Европи, па самим тим своје финансијске извештаје морају да прилагоде према другим стандардима.

f

Приведни субјекти земаља Европског подручја су прихватили МСФИ и МРС као основу свог извјештавања од момента оснивања IASB тачније од 2002. године. Данас преко 100 земаља је усвојило МРС и МСФИ као стандардизирану основу финансијског извјештавања настојећи хармонизирати постојећу националну регулативу са захтјевима извјештавања према МРС и МСФИ. Обзиром да процес глобализације подразумијева уједначавање извјештавања на свјетском нивоу, то је потребно усагласити и донијети опште стандарде извјештавања за све земље, што би подразумијевало усаглашавање МРС-а и МСФИ-ја и GAAP принципа извјештавања. Правци стандардизације све више указују на потребу прихватања МРС-а и МСФИ-ја у процесу финансијског извјештавања на глобалном нивоу. У контексту квалитета то би омогућило успоредивост информација у финансијским извјештајима али и основу за манипулације због немогућности потпуног усаглашавања националног правног оквира са одредбама међународних стандарда.

Евидентна је чињеница, након анализе релевантне литературе из ове области, али и практичне примјене стандарда на финансијским извјештајима, да је нужно прихватити МРС и МСФИ и прилагођавати националне прописе овим стандардима како би извјештавање задовољило услове у погледу квалитета финансијских извјештаја. Значајно је напоменути да, у БиХ неповјерење у информације у финансијским извјештајима је последица недоследности у примјени свих прописа, па тако и МРС-а и МСФИ-ја. Такођер, носиоци система финансијског извјештавања би требало да осигурају правовремено објављивање стандарда како би се смањили трошкови закашњеле примјене и обавезе ретроактивне исправке ставки у финансијским извјештајима.

3.3.2. Рачуноводствене политике vs. лажно финансијско извјештавање

Процјена квалитета финансијских извјештаја и моделирање процјене квалитета подразумијева познавање техника и метода којима се може „управљати“ финансијским извјештајима тј. манипулисати појединим позицијама како би се приказала жељена успјешност или положај извјештајног субјекта. Идентификација поступака манипулације подразумијева и њихово познавање а исти се могу свртстати у четири основне категорије:

- а) Манипулације процјенама – подразумијевају неадекватно процјењивање позиције за коју је нужно вредновање процјеном бирајући алтернативне начине процјене у односу на конкретно ангажовање стручних и непристрасних особа које би могле обавити адекватну и реалну процјену.
- б) Класификацијске манипулације – подразумијевају класификацију ставки извјештаја значајно различито од онога што је стандард прописао и представљају избор повољније варијанте која стандарном није прецизно регулисана.
- ц) Алтернативне рачуноводствене политике – пружају могућност менаџменту за опортунистичко понашање и кориштење алтернатива с циљем да се искриви слика и економска стварност пословања субјекта. Избор рачуноводствених политика које ће представљати легалне алтернативе и управљање подацима путем избора алтернативних политика није значајно различито од истог управљања путем илегалних манипулација. Потребно је континуирано пратити усклађивати правилно креирати и проводити рачуноводствене политике како се кроз њихову успоставу не би створила ситуација недоречености, двојности, нејасноће у примјени што ће резултирати значајно великим простором за манипулисање а самим тим и значајним утјецајем на квалитет финансијских извјештаја.
- д) Реалне трансакције – чине у ствари догађаји који се проводе, најчешће на крају извјештајног периода како би се провођењем реалних трансакција промијенило стање имовине, обавеза, прохода или расхода извјештајног периода. Наравно овакве трансакције нужно морају бити усаглашене кроз рачуноводствене али и пословне политике субјекта.

Емпиријска су истраживања показала ипак да најзначајнији сегмент манипулација или тзв. лажног финансијског извјештавања чине рачуноводствене манипулације са приходима, те да се у анализи рачуноводствених манипулација посебна пажња треба посветити сегменту признавања прихода и избору политика признавања прихода са циљем да се утврди да ли изабрана рачуноводствена политика одговара стварном стању или се истим настоји изманипулисати. Манипулисање приходима у главном се огледа у настојању да се исказе мањи односно већи финансијски резултат а што зависи од крајњег циља менаџмента. Алтернативни поступак у процесу креирања финансијских извјештаја огледа се у циљном смањењу односно повећању трошкова како би се постигао циљани финансијски резултат.

Манипулисање информацијама у финансијским извјештајима директно утјече на ниво квалитета информација и повјерење корисника којима су то нужне информације. Евидентно је да претходно наведено представља категорије манипулисања које су директно или индиректно повезане са избором и примјеном одговарајуће рачуноводствене политике. Ова елаборација битна је како би се могла доказати чињеница да се рачуноводственим политикама и њиховим правилним избором и примјеном може значајно побољшати квалитет информација у финансијским извјештајима.

3.4. Анализа позиција финансијских извјештаја подложних утјецају измјена рачуноводствених политика

Презентација финансијских извјештаја одређеног обрачунског раздобља зависе у већини од рачуноводствених политика које доноси превасходно управа друштва. Евидентно је да права и одговорности везане за доношење и провођење рачуноводствених политика леже на управи друштва. Међутим као уско специјализована материја избор рачуноводствених политика у главном је посао којег уз сагласност менаџмента обавља рачуновођа. Рачуновођа најбоље познаје реално стање и адекватне начине примјене рачуноводствених прописа који ће осигурати исправну класификацију, признавање и мјерење елемената појединих финансијских

извјештаја. Стога ће се у наставку рада идентификовати подручја на која се значајно може дјеловати избором и примјеном рачуноводствених политика.

3.4.1. Рачуноводствене политике и утјецај на позиције биланса стања

Најзначајнији елемент који диференцира рачуноводствену политику од рачуноводствене процјене јесте избор методе вредновања. Рачуноводствена политика подразумијева избор методе вредновања која ће вјеродостојно представљати дату позицију финансијских извјештаја. Рачуноводствене политике карактеристичне су за оне позиције финансијских извјештаја за које МСФИ и МРС дозвољавају алтернативне методе вредновања. Најзначајније позиције биланса стања су: дугорочна нематеријална имовина, дугорочна материјална имовина, залихе, резервисања те вредновања финансијске имовине и финансијских обавеза.

Карактеристике нематеријалне имовине огледају се у потреби јасне идентификације нематеријалне имовине како би се исправно примјењивао МРС 38 или уколико је значајнији материјални дио средстава потребна је примјена МРС-а 16. Признавање ставки нематеријалне имовине захтијева од субјекта да покаже да та ставка задовољава критерије дефинисања и критерије признавања нематеријалне имовине. Субјекат је дужан процијенити вјероватноћу очекиваних будућих економских користи на начин да примјењује разумне и доказиве претпоставке које представљају најбољу процјену менаџмента о укупним економским условима који ће постојати током цијелокупног вијека употребе имовине.

Процјена се користи за расуђивање степена сигурности будућих токова готовине а на основу расположивих доказа о времену почетног признавања, при чему се већи значај даје екстерним доказима. Након што су испуњени почетни услови и постоји очекивана корист онда се у свим случајевима нематеријална имовина мјери почетно по трошку стицања. Накнадно мјерење нематеријалне имовине је према трошку стицања умањеном за акумулирану амортизацију и акумулиране губитке од умањења вриједности. При стјецању нематеријалне имовине потребно је водити рачуна о томе да ли се нематеријална имовина стиче засебно или се интерно генерише из разлога што је различита структура трошка стицања. Примјена рачуноводствене политике за

нематеријалну имовину карактеристична је још и за избор методе амортизације. Најчешће кориштена метода амортизације нематеријалне имовине као карактеристичне имовине јесте линеарна метода обрачуна амортизације.

Ставке некретнина, постројена и опреме почетно се признаје по методу трошка стицања међутим уважавајући МРС „субјект као своју рачуноводствену политику након почетног признавања некретнина постројења и треба одабрати или модел трошка или модел ревалоризације и примијенити ту такву политику на цјелокупну групу некретнина, постројења и опреме“ (МРС16 т.29). Метода трошка подразумијева да се некретнине постројења и опрема требају исказати по трошку умањеном за сваку акумулирану амортизацију и све акумулиране губитке од умањења вриједности. Метода реваоризације подразумијева да се некретнине постројења и опрема чија се фер вриједност може поуздано измјерити треба исказати по реваоризованом износу који чини њену фер вриједност на датум ревалоризације умањену за накнадно акумулирану амортизацију и накнадно акумулиране губитке од умањења вриједности имовине. У складу са одредбама описане тачке 31. МРС-а 16 „ревалоризацију тј. утврђивање фер вриједности потребно је проводити довољно редовно да се осигурају информације представљене у финансијским извјештајима и информације до којих би се дошло утврђивањем фер вриједности“ (МРС16 т.31). Осим избора методе вредновања материјалне имовине потребно је дефинисати и методу амортизације која најбоље презентује трошење материјалне имовине.

Истраживањем рачуноводствених политика компанија у БиХ показало се да на подручју вредновања дугорочне материјалне имовине преовладава политика вредновања према хисторијском трошку тј. према набавној вриједности умањеној за акумулирану амортизацију и акумулиране губитке од умањења вриједности. Анализом 100 компанија (избор и начин избора узорка накнадно је појашњен), анализирано је укупно у 6 година 600 финансијских и ревизорских извјештаја. У укупно 480 извјештаја објављено је као рачуноводствена политика вредновања, вредновање према трошку стицања односно према хисторијској вриједности. Интересантна чињеница јесте вредновање дугорочне имовине према моделу ревалоризације

Рачуноводствене политике везане за залихе захтијевају првенствено идентификацију структуре и врсте залиха како би се идентификовала структура трошкова по којима се залихе мјере. Идентификацијом залиха одређују се и вриједности по којима се алтернативно бирају вриједности за вредновање залиха. Залихе се, поштујући одредбе МРС-а 2, требају вредновати по трошку стицања или по нето утрживој вриједности, у зависности од тога шта је ниже. Трошак залиха чине сви трошкови набаве, трошкови конверзије и други трошкови који су настали довођењем залиха на садашњу локацију и у садашње стање. Залихе настале као плод биолошке имовине, која се мјери у складу са МРС 41 – Пољопривреда, мјере се према фер вриједности умањеној за трошкове продаје процијењене у тренутку жетве. За потребе извјештавања у складу са МРС-ом 2 готови производи настали као резултат употребе биолошке имовине вреднују се и признају као производи у складу са одредбама МРС-а 2.

3.4.2. Утјецај примјене рачуноводствених политика на позиције биланса успјеха

Дјеловање рачуноводствених политика на позиције биланса успјеха узрочно – посљедична веза је и сегмената дјеловања на биланс стања. Рачуноводствене процјене такођер као и рачуноводствене политике дејствују на биланс успјеха. Процјене било које позиције одражавају се директно на рачуне прихода и расхода. Избор рачуноводствене политике вредновања позиција биланса стања дејствује на износе по којима ће поједини елементи у билансу успјеха бити признати. Основни елемент рачуноводствених политика дејствовања на биланс успјеха јесте признавање и вредновање прихода. Постоје различите варијанте признавања прихода иако стандард јасно дефинише начин признавања специфичности појединих субјеката доводе до специфичности и признавања и мјерења прихода. Наиме у склопу анализираних компаније може се констатовати да у већини компанија се поштује концепт МРС-а 18, (након измјена које су услједиле поштују се одредбе МСФИ 15). Наиме примјењена рачуноводствена политика која је идентификована у већини анализираних компанија јесте политика признавања прихода по фер вриједности примљене накнаде или потраживања.

Приходи од продаје производа се признају када су на купца пренесени значајни ризици и користи власништва, када је вјероватно да ће трансакција бити праћена приливом економске користи када се трошкови и могући поврати робе могу поуздано измјерити и када компанија не задржава право на управљање и контролу над продатом робом. Поштујући надаље одредбе стандарда када се ради о признавању прихода од продаје тј. прихода пословне активности, расходи по истом основу признају се по принципу сучељавања прихода и расхода. Обрачун и вредновање расхода у највећем броју случајева заснива се на вредновању по методи просјечне пондерисане цијене.

Осим признавања прихода и расхода који се односе директно да основну дјелатност којом се компанија бави, најзначајније дејство на биланс успјеха, а односи се на рачуноводствене политике, јесу признавање и вредновање елемената корекције вриједности тј. процјена фер вриједности имовине и обавеза из биланса стања и с тим директно повезано признавање расхода по основу умањења и прихода од промјене вриједности као поништење ранијих смањења вриједности имовине и обавеза. Политике које се односе на избор и примјену извјештајне валуте и признавање позиција вреднованих у девизама као и превођење иностраног пословања дејствују на приходе односно расходе по основу курсних разлика. Међутим ови посљедњи сегменти, изузев процјене средстава и обавеза тј. евидентирања обрачунских категорија рачуноводствене политике су у главном устаљене те не постоје значајно различите алтернативе чијим би се избором могло значајно дјеловати на ниво финансијског резултата.

Политике које се односе директно на претходно поменуте елементе биланса стања али чијом се примјеном дјелује индиректно на ниво признатих расхода у билансу успјеха те којима се значајно може дјеловати на ниво оствареног финансијског резултата јесу политике које се односе на избор методе амортизације у признавању трошкова дугорочне имовине, избор методе обрачуна трошкова залиха по свим ставкама залиха којима се дејствује на ниво признатих расхода у билансу успјеха. Наконведеног истраживања може се констатовати да у структури објављених рачуноводствених политика компанија чијим се вриједносним папирима тргује на тржишту капитала БиХ ове методе се везују у значајном броју компанија за избор методе обрачуна линеарне амортизације за дугорочну и материјалну и нематеријалну имовину те примјену методе

просјечног пондерисаног трошка за обрачун утрошка залиха. Када се посматрају трошкови ситног инвентара у погледу избора рачуноводствене методе обрачуна трошкова све компаније, према објављеној рачуноводственој политици, примјењују метод 100% отписа ситног инвентара.

Значајне ставке у погледу процјене дејства измјене рачуноводствених политика на финансијски положај и успјешност, те позиције која ће бити тестиране у поступку процјене елемената дејства на квалитет финансијских извјештаја из сегмента досљедности примјене рачуноводствених политика јесу ставке које се објављују у другом дијелу извјештаја о свеобухватној добити а односе се на позиције добитака и губитака насталих усљед промјене рачуноводствене политике која је дјеловала на нужност измјене појединих сегмената имовине кроз признавање нето добитака (дејство на повећање финансијског резултата) и нето губитака (дејство на смањење финансијског резултата).

У структури осталих елемената избора рачуноводствених политика којима се дјелује на позиције извјештаја о свеобухватној добити значајно је нагласити да се, кроз анализиране рачуноводствене политике могу идентификовати елементи прихода и расхода на чије се износе значајно може дијеловати примјеном одговарајуће рачуноводствене политике на пољу процјене вриједности односно на пољу избора метода вредновања по фер вриједности. Методологија која налаже вредновање по фер вриједности јесте методологија која ствара обрачунску категорију чије корекције, до трошка стицања, у моменту процјене имају ефекте на промјене износа рачуна добитака и губитака у билансу успјеха, што је директна посљедица дјеловања рачуноводствених политика.

Анализа и процјена квалитета финансијских извјештаја у сегменту процјене обрачунских категорија везати ће се, између осталог, за анализу износа и значајности износа евидентираних на рачунима добитака и губитака насталих на основу промијене вриједности дугорочне материјалне и нематеријалне имовине, те анализа динамике износа на овим рачунима. Већа пажња бити ће посвећена анализи износа на рачунима прихода и расхода насталих као посљедица измјене рачуноводствених политика гдје ће се анализирати износи на овим рачунима са конкретним објавама (не)постојања

промјене рачуноводствене политике. Испитивањем нивоа значајности повезаности поменутих елемената оцијенити ће се ниво значајности ставке као варијабле у моделу процјене квалитете финансијских извјештаја.

3.4.3. Подложност извјештаја о новчаним токовима промјенама рачуноводствених политика

Извјештај о новчаним токовима субјекта постао је значајан сегмент сета финансијских извјештаја посебно у последњем десетљећу од велике економске кризе за коју економски аналитичари, једним дијелом, „криве“ фер вријдност. Извјештај о свеобухватној добити састављен је на обрачунским основама (акруална основа), те постоји могућност манипулисања обрачунским ставкама чиме се директно дјелује на ниво приказаног финансијског резултата. У зависности од циља и интенције менаџмента, рачуноводствене политике су те којима се може директно дјеловати на износе исказаних и објављених елемената прихода и расхода и ниво оствареног финансијског резултата. Елементи извјештаја о новчаним токовима огледају се у извјештавању које се заснива на новчаном принципу односно износи приказани у структури новчаних токова представљају реализацију прихода односно реализацију расхода из извјештаја о свеобухватној добити.

Позиције извјештаја о новчаном току нису директно повезане са измјенама рачуноводствених политика нити су под директним дејством и могућности манипулација промијенама рачуноводствених политика. Наиме, елементи извјештаја о новчаним токовима огледају се у структури прилива и одлива ставки из пословне (оперативне) дјелатности, улагачке дјелатности и финансијске дјелатности. Процјена квалитета извјештаја и односа обрачунских и реализираних категорија у главном се везује за ниво и структуру оперативног новчаног тока. Дјеловање на оперативни нето новчани ток могуће је једино прелијевањем ставки које чине новчане токове из улагачких и финансијских активности у активности оперативног карактера. Каква је улога рачуноводства и рачуноводствених политика у овом прелијевању евидентно је једино у сегменту избора рачуноводствених политика признавања појединих елемената. Не може се до краја занемарити, вредновање позиција финансијских извјештаја, међутим класификацијски дио је значајнији сегмент којим се опредјељују

и новчани токови обзиром да класификација ставки значи и могућност дјеловања на структуру новчаног тока. Дјеловање на оперативан новчани ток као главни сегмент процјене квалитете наплате и реализације пословних активности могуће је на начин да се врше прелијевања новчаних токова, прилива и одлива, из и у финансијске и улагачке активности. Наравно овај дио је краткорочног карактера док се дугорочно поравнају сегменти ових активности, ипак се краткорочно може дјеловати на доношење пословних одлука.

Однос позиција исказаних у извјештају о новчаном току и позиција исказаних у извјештају о свеобухватној добити указују на потенцијално нереално исказане позиције прихода и расхода чиме се указује на постојање манипулација у извјештавању што нарушава квалитет информација представљених финансијским извјештајима. Доследно праћење позиција прихода и расхода те прилива и одлива као и усклађеност дугочног кретања ових односа један је од индикатора измјена сегмената рачуноводствених политика којима се настоји дјеловати на финансијски резултат с једне или новчани ток с друге стране како би се дјеловало на доносиоце пословних одлука. Уколико постојеће стање исказано у финансијским извјештајима истовремено значи и релано стање и пословање субјекта онда такви односи не нарушавају квалитет. Међутим нереално приказивање позиција са циљем усмјеравања доносиоца пословних одлука нарушава основну сврху финансијског извјештавања. Обзиром да се све више губи повјерење у информације из основних извјештаја биланс стања и биланс успјеха и да се значајније прате позиције новчаних токова адекватне информације прикупљају се праћењем показатеља анализе новчаних токова, превасходно квалитете добити и квалитете продаје. Утјецај политика на ове показатеље и закључци који се могу донијети на бази ових показатеља бити ће анализирани у наставку.

3.4.4. Утјецај рачуноводствених политика на квалитет добити

Класификација показатеља анализе финансијских извјештаја подразумијева подјелу на показатеље базиране на акруалној основи и показатеље базиране на начелу новчане реализације. Обзиром да акруална основа чини основу обрачунских категорија то је новчана реализација приказана новчаним токовима реалнији показатељ и у посљедње

вријеме све чешће кориштен. Показатељи анализе новачних токова јесу показатељи квалитете добити показатељи квалитете продаје.

Показатељи квалитете добити приказују разлику између новчаних примитака и обрачунатих и признатих прихода а с тим повезане и добити у одређеном раздобљу. Што је ова разлика мања то је квалитета добити и квалитета признатих прихода већа. Вриједи и обрнуто. Различити су приступи класификацији новачних показатеља квалитете добити с тим да је најчешћи израчун стављањем у однос позиција извјештаја о новчаном току и позиција биланса успјеха. Разлике показатеља квалитете добити и квалитете продаје огледају се у томе што квалитета продаје оцјењује само сегменте признатих прихода од пословне дјелатности и мјери степен њихове реализације док на квалитет добити дејствују не само приходи него и расходи и одливи који настају по основу оперативних активности предузећа.

Показатељи квалитете продаје указују колики је однос остварених новчаних примитака темељених на продаји тј. приходима од продаје. Идеална вриједност овог показатеља била би један па да нема никаквих сумњи у признате приходе од продаје нити утјецаја на финансијски резултат. Већи показатељ указује на наплату потраживања из ранијих периода док мањи показатељ указује на признавање прихода који се не могу у потпуности реализовати и већи јаз од референтне вриједности значи и потенцијално нереалне рачуноводствене политике признавања прихода. Уколико се кроз анализу установи да постоје значајне осцилације показатеља тј. да у текућем периоду новчани ток чини наплата не само текућег раздобља него и претходних онда је потребно процјене квалитете добити радити на бази просјечних вриједности примитака и просјечних вриједности прихода од продаје.

Политике које могу значајно дјеловати на ниво остварене квалитете добити огледају се, најчешће, у следећим сегментима:

- а) Кредитна политика према купцима успостављена је либерално – повећање продаје утјече на повећање обрачунате добити што нужно не значи и пораст новачних токова из пословне активности. Истоврсне ефекте има груписање ставки које се реализују нпр. производи и услуге те примјена политике акруала на све ставке без озбира колико је реално

и објективно такво признавање прихода и с њима повезано признавање расхода.

- б) Политике одгоде плаћања обавеза доводе до смањења повећања нето новчаног тока без да се дјелује на ниво остварене добити чиме се опет може значајно манипулисати одлукама које се доносе на бази новчаних токова.
- ц) Политике минималних стопа амортизације утјечу на традиционалне показатеље перформанси на начин да указују на смањење новчаних док евидентно прикривају не постојање нето инвестиција које би реално требало да доведу до раста новчаних токова.

Иако се неријетко указује на довољност показатеља извјештаја о новчаним токовима у сегменту процјене квалитете реализације обрачунских категорија прихода и расхода ипак детаљнија анализа указује на потребу да се, осим претходних, прате у континуитету показатељи дана наплате потраживања и динамика ових показатеља али и континуирано праћење структурних показатеља финансијских извјештаја гдје осцилације у тенденцији ових показатеља могу бити индикатор настанка догађаја који могу имати значјно дјеловање на квалитет финансијских извјештаја.

3.5. Анализа досљедности примјене рачуноводствених политика

Досљедност примјене рачуноводствених политика подразумијева да се једном усвојена рачуноводствена политика примјењује на исти начин за више узастопних периода с тим да, уколико постане нужна измјена рачуноводствене политике признавања или вредновања појединих позиција финансијских извјештаја онда је потребно учинке такве измјене објавити. Поштивање захтијева досљедности исходиште налази у МРС-у 1 који прописује нужност успоредног извјештавања које ће бити успоредиво што подразумијева да се ставке и елементи финансијских извјештаја презентују на истим основама. Такођер текстуалне податке представљене кроз забиљешке уз финансијске извјештаје потребно је објављивати континуирано за најмање два узастопна периода. Обзиром да ставке финансијских извјештаја морају имати исту основу извјештавања то је онда нужно, када се говори о финансијским извјештајима, да се и политике признавања и вредновања прихватају и поштују у складу са овим прописима.

Досљедност примјене рачуноводствених политика подразумијева да се једном усвојене рачуноводствене политике досљедно примјењују за више узастопних периода осим ако се десе непредвиђене ситуације у којима би поштивање принципа досљедности довело до погрешних закључака и навело доносиоце одлука на погрешне одлуке. У том случају субјекат може одступити од одређене политике и то у складу са МРС-ом објавити али и ретроактивно измјенити ставке финансијских извјештаја на начин да исте презентује као да је измјењена рачуноводствена политика примјењивана и у претходном извјештајном периоду.

Поштујући одредбе МРС-а и МСФИ-ја субјекат у већини случајева постиже фер презентацију финансијских извјештаја. Одржавање фер и објективне презентације података у финансијским извјештајима захтијева да се (МРС1 т. 120-123):

- а) Изаберу и примјењују рачуноводствене политике које су усклађене са МРС-ом 8,
- б) Презентује информације укључујући рачуноводствене политике које пружају релевантне, поуздане, успоредиве и разумљиве и
- ц) Објави додатне податке када усклађеност за одређеним МСФИ-јевима није довољна.

Измјена усвојене рачуноводствене политике, под условом да изабрана политика јесте она која на реалан и објективан начин осликава стања и успјешност пословања субјекта могућа је у сљедећим ситуацијама (МРС8 т.13-14)::

- а) Измјене и доношења нових МРС-а и МСФИ-ја;
- б) Измјене националних прописа гдје долази до неусаглашености извјештавања према националним и међународним прописима (што је мањи разлог за одступање од примјене рачуноводствене политике усклађене са МРС-ом и МСФИ-јем;
- ц) Измјене природе пословања привредног субјекта гдје би примјена дате рачуноводствене политике довела до погрешне интерпретације финансијских извјештаја од стране корисника извјештаја.

У циљу осигурања довољно адекватних варијабли које дејствују на квалитет финансијских извјештаја један од испитиваних фактора јесте досљедност примјене политика. Анализа досљедности проведена на рачуноводственим политикама

котираних компанија на SASE и BLSE. Анализом утврђене чињенице презентоване су кроз емпиријски дио рада.

3.5.1. Временска анализа измјена националних рачуноводствених прописа

Претходни дијелови рада значајно обрађују тематику и структуру националних законских прописа којима се директно или индиректно дејствује на структуру елемената финансијских извјештаја. Закон о рачуноводству и ревизији најзначајнији је национални пропис којим се одређују формални али и материјални аспекти финансијског извјештавања. Обзриом да је у фокусу анализа досљедности примјене рачуноводствених политика у систему квалитета финансијских извјештаја то је веома значајно анализирати како се кроз временски оквир мијењао Закон о рачуноводству и ревизији што је захтијевало да измјене појединих прописа мијењају и политике пословања. Закон о рачуноводству и ревизији уређивао је одвојено ова два сегмента. Стога први прописи у БиХ из ове области донесени су кроз Закон о рачуноводству из 1995. године са допунама истог 1998. године. Истовремено је донесен Закон о ревизији.

У периоду до 1998. године професија је регулисана претходно поменутих законима који су прописивали рачуноводствене стандарде и стандарде извјештавања ФБиХ. Међутим, цјелокупно извјештавање и одлуке о структури извјештаја и начину извјештавања доношене су индивидуално што је угрожавало успоредивост финансијских извјештаја и неусаглашеност на цјелокупној територији БиХ. Неупоредивост је истовремено била евидентна и на међунаордном нивоу.

Интегрисани Закон о рачуноводству и ревизији донесен је крајем 2004. године са обавезном примјеном за период извјештавања који почиње од 1.1.2005. Овим Законом се први пут налаже обавезна примјена Међународних рачуноводствених стандарда и Међународних стандарда финансијског извјештавања. Прописивањем обавезне примјене Међународних стандарда утјече се на ниво усклађености и успоредивости информација у финансијским извјештајима.

Доношење Закона дјеловало је на измјену и доношење рачуноводствених политика које би биле усклађене са Законом али и са МРС-ом и МСФИ-јем. Овим Законом се такођер

регулише начин стјецања и структура звања у рачуноводственој професији. Обзиром да су рачуновође носиоци процеса финансијског извјештавања то је битно да ниво образовања и начини стјецања звања у рачуноводственој професији буду регулисани Законским прописима те да ти прописи поставе професију на довољно висок ниво да се осигура минимум квалитета информација презентованих у финансијским извјештајима.

Посљедња до сада извршена измјена Закона о рачуноводству и ревизији јесте измјена из 2009. године са обавезном примјеном на финансијским извјештајима за пеиоде који почину од 1.1.2010. године. Измјене Закона захтијевају детаљније извјештавање у погледу измјене структуре сета финансијских извјештаја те јачање рачуноводствене професије. Већ је наведено да се измјена која захтијева додатни извјештај о измјенама рачуноводствених политика у БиХ не поштује. Овим законом значајно се дјеловало на уређењу система финансијског извјештавања међутим десетогодишњи период захтијева додатна усклађивања и измјене прописа што је тренутно у процедури. Наиме уколико БиХ жели кандидатуру за ЕУ потребно је да се и систем финансијског извјештавања континуирано усклађује са прописима у ЕУ.

Планиране измјене рачуноводствених прописа чија примјена би требала бити од 1.1.2020. године односи се на дефинисање услова за пружање рачуноводствених услуга у смислу физичких и правних лица. Новим најављеним измјенама Закона о рачуноводству значајна пажња посветити ће се и облицима организовања субјеката пружалаца рачуноводствених услуга те обавезне регистрације пружалаца истих. Битно је нагласити да се измјенама Закона о рачуноводству планира укинути обавеза полугодишњег финансијског извјештавања те одредити минималан број потребних ревизора. Такођер је планирана нова класификација правних лица према величини и нови критерији који ће бити основа за разврставање. Већ у најави измјена евидентно је да ће промјене бити значајне, промјенама се настоји дејствовати на ниво квалитета финансијских извјештаја међутим одредбе Закона неће захтијевати значајније измјене рачуноводствених политика.

3.5.2. Временска анализа измјена међународних рачуноводствених прописа

Уколико се посматра хронологија доношења и измјена међународних рачуноводствених прописа потребно је првенствено кренути од концептуалног оквира који се мијењао 4 пута и то донешен је 1989. године као Оквир за припрему и презентацију финансијских извјештаја. 2010. године донешен је Концептуални оквир након чега су усвојени амандмани у току 2018. године са почетком примјене од 1.1.2020. године.

Међународни стандарди финансијског извјештавања састоје се од укупно 17 објављених стандарда у БиХ до данас објављено 16 није преведен а односи се на уговоре о осигурању. МСФИ1 донесен је 2003. године, док су МСФИ-јеви од 2 – 7 донесени 2004.године, док су МСФИ-јеви 7, 8 и 9 донесени у периоду 2005. – 2009. година. Остали МСФИ-јеви изузев 16 и 17 који су донесени 2016. и 2017. године донесени су 2011. године. Анализом хронологије измјена МСФИ-ја на основу презентације Амандмана од стране Међународне асоцијације рачуновођа¹⁴ може се закључити да су се у посматраном периоду од доношења првог стандарда па до усвајања посљедњег стандарди мијењали у просјеку у 3 године посматраног периода. Такођер се може закључити да од укупно 47 амандмана колико их је донесено у посматраном пеироду њих скоро 40% односи се на сегменте који значе класификацију тј. промјену класификације и мјерење односно измјене у мјерењу. Ове ставке су измијењене са циљем побољшања финансијског извјештавања и квалитета финансијских извјештаја што се у процентуалном смислу након што се изврши анализа измјена МРС-а може сматрати основом за процјену оправданости измјене рачуноводствених политика у финансијским извјештајима у БиХ.

Када је ријеч о Међународним рачуноводственим стандардима онда је од укупно 28 усвојених МРС-ова њих 16 усвојено 2003. године. Укупно 9 Стандарда усвојеное је након а 3 стандарда у годинама прије 2003. године. Посљедњи усвојени МРСови су 2011.године. Евидентно је да је 2003.година окосница усвајања МРС-а с тим да је у другој скупини након 2003. највећи број стандарда усвојен је 2008.године што се веже

¹⁴ <https://www.iasplus.com/en/standards/effective-dates/effective-ifrs> (посјећено 10.09.2019.)

и за годину свјетске економске кризе која је проузроковала неповјерење у финансијске извјештаје које је требало вратити. Међународни рачуноводствени стандарди су се у посматраном периоду мијењали и усвајали су се амандмани у просјеку у 2,5 година посматраног периода. Видимо да су се учесталије мијењали МСФИ-јеви у односу на МРС-ове. Међутим измјене МРС-а значајније дјелују на износе у погледу мјерења али и класификацији елемената финансијских извјештаја што је значајније дејство на нужност измјене рачуноводствених политика које ће бити анализирани као сегмент оцјене квалитета финансијских извјештаја.

Укупно је извршено 65 измјена МРС-а, од чега се 33% односи на измјене из сегмента мјерења и признавања елемената финансијских извјештаја. Оно што је битно нагласити у овом дијелу временске анализе измијена рачуноводствених стандарда јесте да се највећи број измијена и донесених амандмана десио 2013. године. Измјене стандарда и усвојени амандмани за циљ имају јачање квалитета финансијског извјештавања. Структура и временска динамика измијена рачуноводствених стандарда послужити ће као основа компарације извјештајне основе у БиХ те доношење закључака о квалитету финансијских извјештаја, елементима који директно и индиректно дјелују на квалитет извјештаја те процјену досљедне примјене рачуноводствених политика и дјеловања сегмента недосљедности или неправилности у примјени политика на ниво квалитета извјештаја.

3.6. Фактори утјецаја на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика

Поштивање одредби МРС-а 8 значи да се у слободној интерпретацији, носиоци система финансијског извјештавања привредних субјеката, нужно морају потрудити како би изабране рачуноводствене политике, у случајевима гдје постоји могућност алтернативног извјештавања, правилно представљају финансијски положај и успјешност пословања извјештајног субјекта. То подразумијева да доносиоци политика познају пословање, његову суштину и начин на који ће одређена изабрана политика дјеловати на доносиоце одлука, као и то која политика вредновања и признавања

позиција у финансијском извјештају на најбољи начин одражава суштину пословања субјекта.

Једном изабране рачуноводствене политике потребно је досљедно примјењивати из године у годину како би се осигурала успоредивост података представљених у финансијским извјештајима. Досљедно примјењивати рачуноводствене политике у појединим случајевима није могуће, а у неким случајевима се свјесно одступа од примјене једне и прелази на другу политику извјештавања. Чињеница се да, у оба случаја се нарушава успоредивост података стварајући простор за манипулисање објављеним информацијама. Уколико се ове радње обављају са циљем да се корисник извјештаја погрешно информише онда се оваквом недосљедном примјеном рачуноводствених политика нарушава квалитет извјештавања. Рачуноводствених стандарди налажу објављивање

3.7. Утјецај досљедне примјене рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја

Рачуноводствена професија је у значајној мјери регулисана дијелом законским оквиром финансијског извјештавања, дијелом МРС-ом и МСФИ-јом те се рачуновође морају придржавати прописаних регула у процесу припреме и презентације финансијских извјештаја. Сегмент који се не може и још увијек нема ни начела регулисања у БиХ јесте сегмент квалитета финансијских извјештаја. Чињенично стање указује на постојање само формалне стране извјештавања и настојања да се задовољи регулисани оквир без настојања успоставе система квалитета. Међутим, интенција уласка у ЕУ захтијевати ће и испуњење услова на пољу финансијског извјештавања и између осталог успоставом система провјере квалитета финансијских извјештаја.

Многи су фактори који дјелују на ниво квалитета информација објављених у финансијским извјештајима те исти фактори угрожавају и нарушавају систем успоставе контроле квалитета финансијских извјештаја. Један од идентификованих фактора утјецаја на ниво квалитета финансијских извјештаја јесте доношење и примјена рачуноводствених политика у првом реду а у другом реду досљедност

примјене рачуноводствених политика те усклађеност примјењених и објављених рачуноводствених политика. Наиме, у тијеку провођења истраживања могло се доћи до закључка да у значајном броју случајева објављена рачуноводствена политика није она која је примјењена у сегментима признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја. То је у коначници чињеница која директно дејствује на квалитет објављених информација у финансијским извјештајима.

Проблематика досљедне примјене рачуноводствених политика огледа се у чињеници да се рачуноводствене политике, уколико се мијењају, мијењају ретроактивно. Потребно је усклађивање почетног стања сваке компоненте капитала на коју се та промјена одражава за најранији презентирани период те додатне успоредне информације објављене за сваки презентирани период на начин као да је примјењена рачуноводствена политика била таква континуирано. Ове измјене и објављивање ретроактивних измјена Стандардом је наложено на начин да се кроз одвојени сегмент сета финансијских извјештаја објаве успоредни подаци о измјенама рачуноводствених политика. Истраживањем и анализом објављених финансијских извјештавања субјеката чијим се вриједносним папирима тргује на SASE и BLSE утврђено је да нити једна компанија није објавила успоредне податке нити утјецаје измјена рачуноводствених политика на финансијске извјештаје.

Цјелокупна анализа досљедности примјене рачуноводствених политика проведена је на начин да су анализирани ревизорски извјештаји компанија који у склопу извјештаја о обављеној ревизији садрже и преглед рачуноводствених политика. Посматрано формално компанија досљедно примјењује рачуноводствене политике посматрано са формалног аспекта. Међутим евидентна је чињеница да су се сегменти признавања и вредновања мијењали а да исти нису објављивани нити кроз напомене нити кроз нагласак на измјени рачуноводствених политика. Може се закључити да, компаније које су у посматраном периоду мијењале одређене сегменте признавања и вредновања имале су значајне осцилације у исказаним ревизорским мишљењима. Наиме у посматраном периоду чешће су мијењале ревизије и недосљедна су и неусклађена ревизорска мишљења са објављеним чињеницама.

4. АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА И ПОСЉЕДИЦЕ МАНИПУЛАЦИЈА У ПРОЦЕСУ КРЕИРАЊА И УПОТРЕБЕ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА

Финансијски извјештаји сами по себи садрже значајне и незамјењиве податке потребне за доношење пословних одлука. Неријетко се дешава да су у ствари финансијски извјештаји подлога за доношење круцијалних одлука али и за осигурање релевантних и достатних извора финансирања с једне стране, те за извршење фискалних обавеза према држави с друге стране. Зараде власника капитала зависе од пословања компаније чије огледало су финансијски извјештаји. Стога су они често предмет прилагодбе како би се задовољиле различите интересне групе. Процјене адекватности информација захтијевају добро познавање материје али истовремено и аналитичких односа и заступљене динамике појединих позиција које могу указивати на неправилности. Анализа финансијских извјештаја осигурава значајне додатне информације које се директно читајући финансијске извјештаје није могуће пронаћи. Подаци и показатељи који буду резултат анализе финансијских извјештаја достатних на тржиштима капитала у БиХ указати ће на важност али и селектовати сегменте које је нужно потребно пратити како би се осигурао довољан степен квалитета и осигурало повјерење у финансијске извјештаје.

4.1. Улога анализе финансијских извјештаја у процесу финансијског извјештавања

Релевантна литература из области рачуноводства и финансијског извјештавања сматра да је у ствари рачуноводство језик пословања и да је немогуће управљати и руководити без рачуноводства. Уколико се поједностави рачуноводствене информације су окосница за процјену успјешности и квалитете пословања привредних субјеката. Како би се неки подаци из финансијских извјештаја учинили адекватнијим у процесу процјене стања и успјеха то се прибјегава анализи финансијских извјештаја. „Цјелокупна

пословна анализа односно анализа успјешности пословања обухваћа анализу финансијских извјештаја, тржишних показатеља те утврђивање кључних показатеља пословања“ (Белак, 2014.).

„Уколико се посматра финансијски аспект анализе финансијских извјештаја онда се може рећи да анализа обухвата анализу пословања за потребе менаџмента, анализу финансијских резултата, финансијских услова, финансијске структуре и промјена у финансијској структури“ (Жагер & Жагер, 2003.). Осим познавања финансијске структуре потребно је детаљно пратити и усаглашавати све елементе нефинансијских информација како би се створила цјелокупна слика о стању и успјеху пословања привредних субјеката. Нефинансијски показатељи перформанси показују понашање у предузећу, организацијску климу и стајалишта окружења према пословању предузећа. Посебно су значајни са аспекта будућности и процјене будућних перформанси привредних субјеката.

Улога анализе финансијских извјештаја огледа се у осигурању правовремених аналитичких показатеља добијених на бази информација презентованих у финансијским извјештајима како би се једноставније и брже створила адекватна информациона основа за пословно одлучивање и управљање. Континуираном анализом финансијских извјештаја посебно праћењем вертикалних и хоризонталних односа појединих позиција могуће је утврдити осцилације које у датом моменту анализе не представљају значајну информацију у погледу одлучивања али могу сугерисати на потенцијалне промјене и очекивана кретања у будућности. Континуирано праћење кретања и односа појединих позиција индикатор је и неких наглих, неочекиваних промјена које се, директно из извјештаја, нужно не морају, у већини случајева и не могу уочити. Анализа финансијских извјештаја у основи се након хоризонталне и вертикалне анализе заснива на израчууну тумачењу и праћењу кретања и односа појединих позиција који се формирају у аналитичке показатеље стања успјешности и процјене квалитета финансијских извјештаја.

Показатељи анализе финансијских извјештаја, у зависности од анализиране литературе, у главном се свode на неколико скупина показатеља на бази којих се процјењује стање појединих сегмената пословања и процјене успјешности пословања субјекта. Кључни

проблем јесте потреба израчуна и праћења мноштва показатеља како би се створила одређена слика о стању и успјешности пословања компаније те новчаним токовима али и будућим очекиваним перформансама. Настојање стручњака из области анализе финансијских извјештаја у главном је фокусирано на конципирање модела који би јединственом структуром индикатора и значајним пондерима успјели указати на положај и успјех компаније. Такођер успостављени модел би био довољан уколико би се на бази истог адекватно могле предвиђати будуће перформансе. Обзиром да је предузеће сложен систем који функционише под дејством мноштва фактора то је тешко конципирати понашање сваког појединог субјекта кроз јединствен модел, али адекватном улогом анализе финансијских извјештаја могуће је интерпретирати значајније податке корисницима финансијских извјештаја у односу на информације које се генерално презентују кроз главни, прописани образац финансијских извјештаја.

4.1.1. Анализа могућности континуиране анализе и објављивања аналитичких података у систему финансијског извјештавања

Могућност континуиране анализе финансијских извјештаја неизоставна је тема коју је потребно истражити у контексту објављивања додатних података уз финансијске извјештаје а којима би се требао и могао побољшати квалитет презентованих информација у финансијским извјештајима. Показатељи који су резултат анализе финансијских извјештаја могу се подијелити генерално на традиционалне и савремене групе показатеља. Такођер ови показатељи се могу посматрати и као појединачни и групни показатељи анализе о којима ће бити више говора у наставку рада.

Појединачни показатељи као елементи анализе у главном се третирају у групи традиционалних показатеља финансијских извјештаја док се савремена анализа везује за групне показатеље који једним индикатором пружају могућност процјене кључних елемената пословања као што су постојање манипулација, процјена наступања банкрота, процјена непредвиђених околности које би могле угрозити концепт временске неограничености пословања и слично. Израчун ових показатеља највећим дијелом везан је за податке у финансијским извјештајима. Проблематика анализе која је кроз проведено истраживање идентификована у финансијским извјештајима бх компанија заснована је на неусклађености и необјављеним елементима који се у већини

случајева користе у процесу израчуна традиционалних и савремених показатеља анализе финансијских извјештаја.

Већина показатеља, посебно савремених скупних показатеља користи као мјере процјене EBIT (Earnings Before Interest and Taxes) i EBITDA (Earnings Before Interest and Taxes Depreciation Amortization), с тим да се ови елементи изворно не налазе као подаци у финансијским извјештајима те их је потребно израчунати из објављених података. Камате (Interest) потребан за израчун ових мјера налази се у скубини Расхода од финансирања без могућности тачног одређивања износа камате на бази обавезног финансијског извјештаја. Такођер амортизација (која се у овом показатељу сматра као отпис нематеријалне имовине) није објављена одвојено од амортизације (депрецијације) сталне материјалне имовине, те се у овом случају користи скупни индикатор Извјештаја о свеобухватној добити – Амортизација. Израчун ових индикатора из података финансијских извјештаја захтијева сегменте процјене који субјективизмом нарушавају квалитет показатеља а самим тим и процјене пословања на бази података из финансијских извјештаја.

Друга мјера која се користи у анализи финансијских извјештаја јесте „Оперативна добит“ која се као таква такођер не објављује кроз званични сет финансијских извјештаја. Различити аутори, приликом израчуна оперативне добити недоследно користе два начина обрачуна и то: оперативна добит која се поистовјећује са EBIT, наиме према концепцији обрачуна Altman Z-Score један од елемената скупног индикатора у изворном облику јесте EBIT/Укупна имовина¹⁵. „Оваква мјера кориштена је при процјени скупних индикатора компанија на тржишту капитала у БиХ, међутим с друге стране значајан број аутора оперативну добит представља као прихода и расхода пословне дјелатности“ (Хелферт, 1997., Сердарушић, 2010.). Обје мјере исказују исти резултат уколико не постоје приходи и расходи од других дјелатности предузећа те уколико је остварени профит поријеклом искључиво из пословне дјелатности, што је риједак случај те је потребно прихватити досљедно један начин израчуна како би се објављени подаци учинили релевантним и успоредивим.

¹⁵ <https://www.gmtresearch.com/en/accounting-ratio/altman-z-score/> (посјећено 15.11.2019.)

Званични сет финансијских извјештаја који објављују компаније чијим се вриједносним папирима тргује на званичном тржишту капитала ФБиХ не објављују податак о укупним износима прихода и расхода за разлику од компанија на тржишту капитала РС-а. Обзиром да се у значајном броју показатеља индивидуалних и скупних користе подаци о укупним приходима и расходима то се необјављивање поменутих података сматра значајним недостатком објаве финансијских извјештаја нарушавајући квалитет извјештаја. У сегменту анализе финансијских извјештаја, проведено истраживање резултирало је чињеницама да, финансијски извјештаји које објављују компаније на тржишту капитала РС-а пружају детаљније и употребљивије податке у односу на компаније са тржишта капитала ФБиХ. Наиме посљедни дио показатеља анализе финансијских извјештаја јесу показатељи засновани на новчаним токовима гдје је кључни елемент укупан прилив пословне активности. Компаније које послују на тржишту капитала РС извјештај о новчаном току састављају и презентују према директној методи пружајући информације потребне за анализу извјештаја о новчаном току док компаније са тржишта капитала ФБиХ састављају извјештај о новчаним токовима примјењујући превасходно у 64% случајева, на бази анализираног узорка компанија, индиректну методу састављања извјештаја.

Не умањујући вриједност индиректне методе, подаци које иста пружа, у контексту финансијске анализе јесте недостатна, обзиром да не пружа изворно податак о укупним приливима готовине из пословне дјелатности што је кључни елемент израчуна показатеља анализе извјештаја о новчаном току. Такођер значајан је и податак да компаније у дијелу ФБиХ недоследно примењују поменућу методу састављања овог извјештаја, што податке чини неупоредивим а сасвим тим у контексту примјене анализе финансијских извјештаја и неупотребљивим. На бази претходно представљених чињеница, установљених проведеном анализом структуре објављених извјештаја за период од 6 година, евидентно је да постоји потреба за објављивањем додатних података првенствено података анализе финансијских извјештаја с тим да су ограничене могућности провођења анализе на постојећим извјештајима.

4.1.2. Анализа финансијских извјештаја у функцији ефикасног управљања и пословног одлучивања

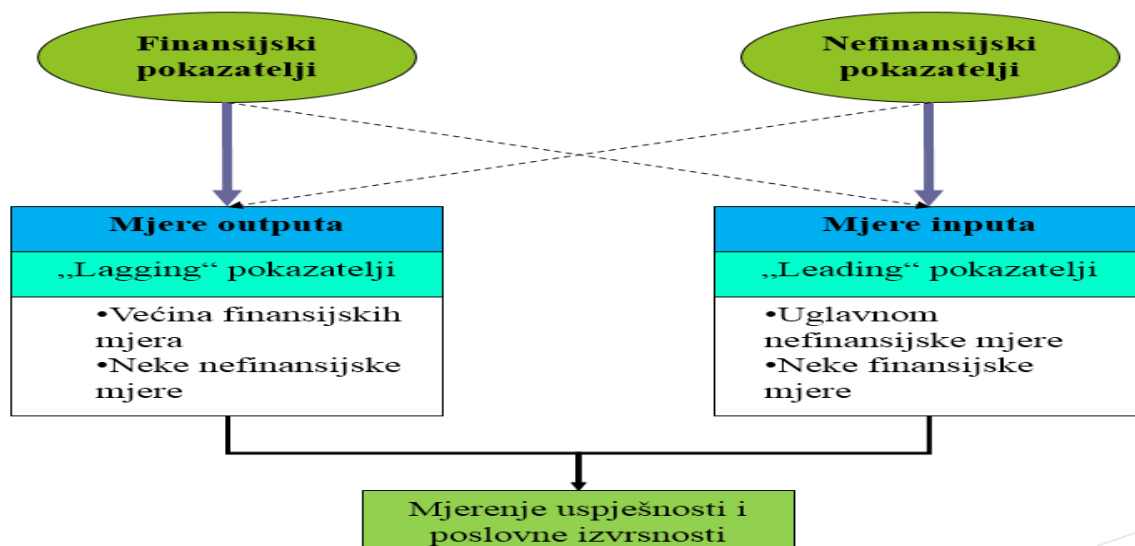
Успјех управљања и руковођења те ефикасног доношења пословних одлука зависи од правовремених и квалитетних информација. Цјелокупан управљачки процес може се дефинисати као „игра информацијама“. Почетна позиција јесу финансијски извјештаји који истина пружају мноштво информација, али које у неким ситуацијама могу отежати исправно доношење одлука обзиром да у кратком року треба одлучити шта од мноштва јесте а шта није релевантно. Сувремени облици руковођења базирају се на кориштењу комбинације финансијских и нефинансијских информација те индикатора добијених њиховим односима. У основи је и управљања и руковођења континуирана правовремена анализа финансијских извјештаја и то анализа заснована на комбинацији финансијских и нефинансијских података, те анализа на бази финансијских података за чију оцјену се не користе само изворни подаци финансијских извјештаја него и подаци интерних евиденција компаније.

Употрена анализе финансијских извјештаја у контексту управљања и руковођења води ка праћењу и управљању перформансама у цјелини што захтијева детаљнију, свеобухватнију и континуирану анализу финансијских извјештаја кроз усаглашавање са додатним подацима који чине цјелокупне перформансе пословања. Систем управљања перформансама подразумева следеће (Белак, 2007.):

- а) Мјерење перформанси;
- б) Анализа рачуноводствене подлоге за мјерење финансијских перформанси;
- ц) Извјештавање о перформансама;
- д) Доношење одлука на бази информација о перформансама;
- е) Прогнозирање на бази перформанси;
- ф) Унапријеђење постојећих перформанси;
- г) Управљање дивизионалним перформансама.

Елементи система управљања перформансама значајни су у анализи сегмената употребе анализе финансијских извјештаја у процесу управљања и руковођења. Међутим евидентна је чињеница да, мјерење перформанси значајним дијелом

финансијских перформанси задржало је традиционални приступ мјерења, тумчења, употребе и презентације добијених информација. „Савремено мјерење перформанси засновано је мултидимензионалном праћењу више сегмената пословања са финансијског и нефинансијског аспекта, док је традиционални и задржани приступ у главном заснован на финансијским информацијама генерисаним након насталог догађаја. Систем анализе и мјерења заснован је на задовољењу форме извјештавања и најчешће се користи као контролни механизам док су захтјеви у погледу специфично финансијског извјештавања усмјерени ка стварању додатне вриједности имплементацији циљева и стратегија компаније а не ка задовољењу формалних захтјева у погледу извјештавања“ (Белак, 2007.).

Слика бр. 1 - Преглед разврставања показатеља потребних за мјерење перформанси

Извор: Белак, 2008.

Управљање перформансама а самим тим и генерисање подлоге за исправну анализу финансијских и нефинансијских података захтијева поставку циљева дводимензионално кроз анализу инпута и оутпута у смислу квантифицирања улазних ка жељеним излазним перформансама. Такав приступ захтијева и дводимензионално генерисање података како би анализа била адекватан инпут управљању и руковођењу. Претходна слика указује на потребу равноправног кориштења финансијских и нефинансијских показатеља уколико се правилно желе пратити и мјерити успјешности и пословна извршност са циљем креирања подлоге за адекватно руковођење и пословно

одлучивање. С друге стране оваква потреба за информацијама налаже носиоцима функције извјештавања усмјеравање извјештавања ка повећању нивоа квалитета и ка креирању финансијских извјештаја на начин да пружају квалитетне информације неопходне менаџменту за ефикасно управљање.

4.2. Показатељи анализе финансијских извјештаја у процјени квалитета финансијских извјештаја

Оцјена позиција у финансијским извјештајима захтијева детаљно и континуирано праћење позиција финансијских извјештаја. Праћење позиција и доношење одлука на бази прикупљених информација захтијева и детаљну анализу финансијских извјештаја. Релевантна литература из поменутог домена под анализом финансијских извјештаја подразумијева: хоризонталну, вертикалну и анализу на бази финансијских показатеља.

Осим што је потребно анализирати хисторијске податке и утврдити стање унутар предузећа, значајнија улога анализе финансијских извјештаја окренута је ка прогнози сигурности и успјешности пословања. У контексту анализе финансијских извјештаја и процјене квалитета извјештаја потребно акцентирати правовременост наспрам прецизности како би се квалитетна одлука донијела у адекватно вријеме. Аналитичка средства и поступци који се користе у креирању информација из сегмента анализе финансијских извјештаја су (Шибер, 2010.):

- а) Праћење успоредивих финансијских извјештаја и идентификовање кључних промјена кроз више обрачунских раздобља (динамичка анализа);
- б) Праћење промјена путем индексних бројева;
- ц) Стурктурно праћење позиција финансијских извјештаја;
- д) Анализа извјештаја помоћу специфичних односа и показатеља анализе финансијских извјештаја.

Најчешће праћени и презентовани сегменти анализе подразумијевају хоризонтану, вертикалну и анализу помоћу аналитичких показатеља. Обзиром да је фокус рада процјена квалитета финансијских извјештаја, између осталог, квалитативне аспекте

финансијских извјештаја немогће је установити без детаљне и концизне анализе финансијских извјештаја. Акценат, у анализи финансијских извјештаја, бит ће стављен на показатеље анализе финансијских извјештаја те на системе показатеља који су установљени како би се процијенило стање и успјешност пословања, предвиђање наступања нежељених стања унутар предузећа те идентификовања манипулација са извјештајима као значајног сегмента у процесу процјене квалитета финансијских извјештаја.

Елементи који ће се користити приликом анализе финансијских извјештаја како би се идентификовали фактори утјецаја на квалитет финансијских извјештаја састоје се у дијеловима анализе извјештаја према традиционалним показатељима, процјене могућности примјене савремених прилагодби и израчуна модификованих показатеља анализе финансијских извјештаја, те у коначници у процјени система показатеља. Први корак у процјени квалитете извјештаја, и према досадашњим истраживањима јесте процјена тенденције промјене у нивоима прихода, обзиром да су приходи елемент сета финансијских извјештаја који је у највећој мјери подложен манипулацијама. Значајно идентификоване осцилације у нивоу прихода од пословне дјелатности и укупних прихода указују на постојање манипулација у извјештајима што показује да такав извјештај није квалитетан.

Прегледом претходних истраживања и потенцијалног конструисања јединственог модела који би процјењивао квалитет финансијских извјештаја долази се до закључка са су се истраживања углавном базирала на анализи нивоа субјективних процјена (обрачунских величина) у финансијским извјештајима (Jones, 1991. Dechow & Dichev, 2002.). Након процјене нивоа обрачунских величина утјецај на квалитет извјештаја анализиран је кроз скупине финансијских и нефинансијских показатеља, индивидуалних и скупних показатеља анализе финансијских извјештаја (Beneish, 1999. Dechow, 2010.). Резултати спроведених истраживања јесу скупни индикатори процјене успјешности пословања кроз различите аспекте од процјене степена манипулација у финансијских извјештајима до процјене финансијске позиције компанија.

Сложени модели мјерења перформанси интересантни су првенствено због чињенице да у једној информацији односно једним бројем представљају цјелокупне перформансе

пословања. Овакви модели у највећем броју случајева имају и прогностичку моћ обзиром да су постављени тако да осим оцјене текућег дају и процјену за потенцијална будућа стања. Процјена квалитете финансијских извјештаја на бази ових модела заснивати ће се на идентификацији елемената модела који у значајној мјери осцилирају код компанија чији су извјештаји континуирано оцијењени као квалитетни у односу на оне који то нису како би се установило који су најзначајнији фактори дејства на квалитет. У овом раду бит ће обрађени сљедћеи сложени модели мјерења и прцјене будућних кретања:

- а) Benish модел процјене манипулација у финансијским извјештајима
- б) Altman Z-Score за прогнозирање опасности од банкрота котирајућих компанија
- ц) Altman Z-Score за прогнозирање опасности од банкрота некотирајућих компанија
- д) BEX индекс процјене пословне изврсности компанија и
- е) Kraličekov DF показатељ¹⁶

Резултати спроведеног истраживања на узорку од 100 компанија тржишта капитала БиХ за период од 6 година (2013. – 2018. година) представљају значајну основу за процјену кључних елемената квалитете извјештаја у контексту анализе финансијских извјештаја. У анализу је укључено укупно 600 извјештаја, те су добивени сљедећи резултати који се односе на скупне показатеље анализе финансијских извјештаја.

Benish M-Score модел заснива се на процјени постојања манипулација у финансијским извјештајима на бази израчуна индивидуалних показатеља из финансијских извјештаја уз које су процјењени пондери на бази дискриминационе анализе те су одређене референтне вриједности за процјену показатеља. M-Score модел заснива се на два групна показатеља један је скуп од 8 варијабли а други је заснован на 5 варијабли. Варијабле за процјену модела Benish M-Score модела представљени су наредном табелом:

¹⁶ Скупине показатеља идентификоване анализираном и претходно цитираном литературом

Табела бр. 9 – Односи за израчун скупног Benish M-Score модела процјене манипулација

Назив показатеља	Бројник	Називник
DSRI – Day Sales Recivables index	Потраживањат/Приход од продајет	Потраживањат-1/Приход од продајет-1
GMI - Gross Margin Index	(Приход од продаје – Расход продаје)т/Приход од продајет	(Приход од продаје – Расход продаје)т-1/Приход од продајет-1
AQI - Asset Quality Index	(Укупна актива–Текућа имовина–Материјална имовина)т/Укупна активат	(Укупна актива–Текућа имовина–материјална имовина)т-1/Укупна активат-1
SGI – Selling, General Index	Приходи од продајет	Приходи од продајет-1
DEPI - Depreciation index	Амортизацијат/(Амортизација +Материјална имовина)т	Амортизацијат-1/(Амортизација+Материјална имовина)т-1
SGAI - Selling, General, and Administration Expenses Index	Трошкови управе продаје и администрацијет/Приходи од продајет	Трошкови управе продаје и администрацијет-1/Приходи од продајет-1
LVGI-Leverage index	Укупно обавезе	Укупно имовина
TATAI-Total accruals to Total Assets Index	Радни капитал – Амортизација	Укупно имовина

Извор: MacCarthy, 2017.

Израчун индекса према M-Score моделу са осам варијабли (M8 модел) представљен је наредном формулом:

$$M - Score = -4.84 + 0.92*DSRI + 0.528*GMI + 0.404*AQI + 0.892*SGI + 0.115*DEPI - 0.172*SGAI + 4.679*TATA - 0.327*LEVI$$

Benish M-score модел у скраћеном облику заснива се на процјенама на бази пет од претходно представљених 8 варијабли модела обиљежен као M5 модел и изгледа како слиједи (MacCarthy, 2017.):

$$M\text{-Score} = -6.065 + 0.823*DSRI + 0.906*GMI + 0.593*AQI + 0.717*SGI + 0.107*DEPI$$

Илустрација и тумачење овог модела јесте уколико је вриједност скупног индекса $M > -2,2^{17}$ то указује на висок степен односно високу вјероватноћу постојања манипулација у финансијским извјештајима. Референтна вриједност идентична је код оба М модела и М8 и М5. Истраживања на основу овог модела нису вршена у БиХ, међутим обизором да се овај модел у свијету користи за идентификацију и процјену степена вјероватноће постојања манипулација у финансијским извјештајима то ће се његови индивидуални показатељи али и скупни показатељи према претходно приказаном моделу уврстити у моделирање и провјеру валидности на домаћим компанијама.

Altman Z-Score модел заснива се на процјени вриједности 5 индивидуалних показатеља из финансијских извјештаја чијим се пондерисањем израчунава јединствени Z-Score показатељ за процјену тренутне успјешности пословања и процјена будуће тенденције кретања успјешности пословања компаније. Индивидуални односи који су полазна основа процјене Altman Z-Score модела представљени су наредном табелом:

Табела бр. 10 – Израчун индивидуалних односа за оцјену Altman Z-Score модела

Назив показатеља	Бројник	Називник
X ₁	Радни капитал (текућа средства – текуће обавезе)	Укупна имовина
X ₂	Задржана (акумулирана добит)	Укупна имовина
X ₃	ЕБИТ	Укупна имовина
X ₄	Тржишна вриједност капитала	Књиговодствена вриједност дугова
X ₅	Приходи од продаје	Укупна имовина

Izvor: MacCarthy, 2017.

Скупни пондерисани индекс Altman Z-Score модела на основу претходно представљених индивидуалних показатеља рачуна се према сљедећој формули:

¹⁷ Према: <https://www.businessinsider.com/the-beneish-m-score-identifying-earnings-manipulation-and-short-candidates-2011-5>

$$\text{Altman Z-Score} = 1.2X_1 + 1.4X_2 + 3.3X_3 + 0.60X_4 + 0.99X_5$$

Параметри процјен на основу Z-Score модела процјене успјешности пословања компанија јесте распон од 1,8 до 3. Компаније чији је Z индекс испод 1,8 су компаније које лоше послују, те је нужна цјелокупна реорганизација пословања како би овакве компаније могле опстати. С друге стране, уколико је вриједност 3 – сора изнад 3 онда су то компаније које спадају у скупину изврских компанија и предвиђа им се успјешно пословање у будућности. Компаније чији се индекс креће у распону од 1,8 до 3 су компаније које уколико наставе исто пословати, предвиђа им се лоша тенденција у наредне 2 године, с тим да још увијек постоји могућност да се квалитетним одлукама може пословање усмјерити ка успјешном пословању.

ВЕХ модел предвиђа успјешност пословања на основу 4 индивидуална показатеља и то: показатеља профитабилности, показатеља потенцијала стварања вриједности, показатеља ликвидности и показатеља финансијске снаге. Приказ израчуна индивидуалних показатеља за скупни ВЕХ модел рачуна се на основу сљедећих података из финансијских извјештаја (Белак & Аљиновић Бараћ, 2008.):

Табела бр. 11 – Израчун индивидуалних односа за оцјену ВЕХ модела процјене изврности

Назив показатеља	Бројник	Називник
ex1 – Профитабилност	ЕБИТ	Укупна актива
ex2 - Потенцијал стварања вриједности	Нето пословна добит	Властити капитал * цијена
ex3 - Показатељ ликвидности	Радни капитал	Укупна актива
ex4 - Показатељ финансијске снаге	5*ЕБИТДА	Укупне обавезе

Извор: Белак & Аљиновић Бараћ 2008.

Идентификација скупног индекса за модел ВЕХ израчунава се пондерисањем претходних величина израчунатих на основу износа из финансијских извјештаја користећи пондере добијене факторском анализом како слиједи:

$$\text{ВЕХ Model} = 0.388*ex1 + 0.579*ex2 + 0.153*ex3 + 0.316*ex4$$

Пондерисањем ових показатеља добива се ВЕХ индекс који указује на изврсне компаније, уколико поприма вриједност која је већа од 1. Уколико је вриједност ВЕХ индекса између 0 и 1 ради се о компанијама којима су нужна унапријеђења уколико желе успјешно пословати и прерасти у изврсне компаније, док компаније чији ВЕХ индекс поприма негативне вриједности класификују се у лоше компаније којима је угрожена егзистенција.

Посљедњи анализирани скупни показатељ јесте Kraličekov DF показатељ који се најчешће користи у процјени наступања стечаја и процјене вјероватности наступања стечаја разврставајући компаније у 5 скупина ранжираних од изврских до лоших. Индивидуални показатељи који су основ за процјену Краличековог DF модела приказани су сљедећом табелом:

Табела бр. 12 – Израчун индивидуалних показатеља оцјене Kraličekovog DF модела

Назив показатеља	Бројник	Називник
X ₁	ЕБИТ + амортизација	Укупне обавезе
X ₂	Укупна имовина	Укупне обавезе
X ₃	ЕБИТ	Укупна имовина
X ₄	ЕБИТ	Укупни приходи
X ₅	Залихе	Укупни приходи
X ₆	Пословни приходи	Укупно имовина

Извор: Рајин, Миленковић & Радојевић 2016. & Видимлић, 2018.

Пондерисањем индивидуалних вриједности добије се интегрисани Краличеков DF модел који има сљедећи облик (Рајин, Миленковић & Радојевић, 2016. & Видимлић, 2018.):

$$\text{Kraličekov DF model} = 1.5X_1 + 0,08X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0.3X_5 + 0.1X_6$$

Компаније чији DF показатељ поприма вриједност већу од 3 су изврсне компаније, док су лоше компаније чији је DF индекс испод вриједности 1 с тим да истовремено није нижи од 0,3. Вриједност DF индекса испод 0,3 указује на компаније којима је угрожена

солвентност. Интересантно је нагласити да се од претходно анализираних скупних показатељ показатељи M-Score и показатељ DF користе и сегментима извјештаја о новчаним токовима за разлику од осталих скупних показатеља који за процјену успјешности пословања користе податке садржане у извјештају о финансијском положају и извјештају о свеобухватној добити компаније. Наконведеног истраживања резултати добијени на 600 анализираних извјештаја показују слједеће:

Табела бр. 13 – Преглед резултата анализе извјештаја према скупним моделима процјене успјешности пословања

Опис	M8-Score model	M5-Score model	Z-Score model	BEX model	DF model
Број анализираних извјештаја у узорку	600	600	600	600	600
Недостајући подаци за израчун показатеља	42	40	0	1	1
Број израчунатих показатеља	558	560	600	599	599
Извјештаји са идентификованим манипулацијама	521	126	X	X	X
Извјештаји у којима нису идентификоване манипулације	37	434	X	X	X
Компаније које послују изврсно	X	X	203	194	222
Компаније које послују добро – са потребним унапријеђенијма	X	X	168	249	167
Компаније које послују лоше	X	X	229	156	210

Извор: Истраживање аутора спроведено на компанијама чијим се дионицама активно тргује на тржиштима капитала у БиХ

Успоредни подаци према скупним моделима процјене успјешности указују на постојање манипулација у финансијским извјештајима. Чињеница јесте да се значајно разликују закључци који се могу донијети на бази 2 успоредна приказа M-Score индекса. Наима истраживања која су проведена и на основу којих је установљен M-model предвиђају идентичне закључке на бази оба модела потпуног са 8 и скраћеног са 5 варијабли, међутим евидентно је да постоје разлике у анализираним извјештајима те

да су те разлике у броју извјештаја које карактерише вјероватноћа постојања манипулативних радњи значајне.

Када се говори о процјени успјешности пословања и прогнозирању будућих резултата пословања компанија евидента је усаглашеност сваког од модела гдје је укупно посматрано мало преко 50% компанија које послују изврсно и оних које имају потенцијал да своје пословање усмјере ка успјешном док је друга половина компанија које лоше послују те које без значајне реорганизације не могу очекивати успјешан наставак свог пословања.

4.2.2. Анализа структуре биланса стања и успјеха

Анализа финансијских извјештаја осим показатеља (скупних и индивидуалних) који су кључни у генералисању оцјене успјешности пословања, служи се и другим процедурама анализе у циљу идентификовања кључних одступања у сегментима пословања што генерише пут доношења исправних пословних одлука. Поступци анализе финансијских извјештаја, како је то и претходно представљено, заснивају се првенствено на рашчлањивању, успоређивању те у коначници синтетизовању добијених резултата пословања. Поступак анализе финансијских извјештаја који омогућава успоређивање података у дужем временском раздобљу, да би се откриле тенденције и динамика промјена појединачних билансних позиција јесте хоризонтална анализа. Ова врста анализе у главном се базира на праћењу тренда појединих елемената извјештаја те анализа заснована на индексима. Потпуно сагледавање пословања компаније те идентификовање кључних недостатака могуће је тек када је подлога за хоризонталну анализу сачињена од извјештаја за дужи временски период (минимално 5 година). Тенденција кретања позиција финансијских извјештаја обично се не ради за све елементе финансијских извјештаја. Хоризонталном анализом третирају се кључне позиције чије осцилирање у дужем временском периоду значи да постоје елементи који могу угрозити успјешност пословања. У контексту процијене квалитета финансијских извјештаја потребно је идентификовати тенденцију елемената извјештаја о свеобухватној добити (биланса успјеха) те кретање позиција потраживања из биланса стања како би се односом кретања установио потенцијални ниво субјективних оцјена вриједности позиција финансијских извјештаја. Такођер из истог разлога потребно је

идентификовати тенденцију елемената извјештаја о новчаним токовима као што су нето ток пословне активности, нето готовински ток те приливи од пословне активности компаније.

Провођењем хоризонталне анализе на домаћим предузећима дошло се до сљедећих чињеница:

- а) структури анализираних компанија са аспекта потраживања од купаца, у 49% посматраних компанија стопа раста потраживања је позитивна тј. установљен је раст потраживања с тим да је у 47% случајева стопа раста у просјеку до 50%, док стопу преко 50% има свега 2% компанија.
- б) Са аспекта пословних прихода 59% компанија има тенденцију раста прихода с тим да њих 5% има стопу раста која прелази 50% остатак компанија има тенденцију смањења пословних прихода;
- ц) Уколико се посматра извјештај о новчаним токовима анализираних предузећа, код 55% предузећа идентификован је тренд раста прилива од пословне активности док остатак компанија карактерише континуирани пад прилива пословне активности.

Интересантно је нагласити да од укупно стотину посматраних компанија у 15% компанија јесте усаглашено кретање свих анализираних елемената са аспекта тенденције, тј. постоји усаглашеност: потраживања од купаца, прихода пословне активности, прилива пословне активности те новчаних токова пословне активности и нето новчаних токова. Обзиром да, анализом показатеља квалитета финансијских извјештаја на ниво акруала значајно дјелује однос признатих потраживања од купаца и прихода пословне активности то је битно нагласити да у 57% анализираних компанија постоји усаглашеност кретања ових категорија. Од ових 57% компанија у њих 16% постоји усаглашеност кретања по три критерија и то кретања и потраживања од купаца и прихода те прилива пословне активности.

Поступак анализе структуре позиција финансијских извјештаја јесте тзв. ветикална анализа. Испитивање тенденције кретања појединих позиција финансијских извјештаја јесте хоризонтална анализа финансијских извјештаја. „Вертикалном анализом финансијских извјештаја у главном се уочава, када се говори о билансу стања,

структура активе и структури пасиве. Показатељи структуре тј. резултати вертикалне анализе јесу индикатор дјелатности компаније и то је уједно најзначајнији фактор који опредјељује структуру извјештаја (.Жагер & Жагер, 2003.).

Реални показатељи спроведене анализе на сто компанија показују да учешће укупних обавеза у структури пасиве је испод 10% за чак 60% посматраних компанија, док у кумулативном износу за чак 78% анализираних компанија учешће укупних обавеза у структури пасиве је ниже од 50%. Када се говори о структури активе учешће текућих средстава до 10% од укупне активе евидентно је код 63% компанија док код 74% компанија учешће текућих средстава је до 50% што указује да се у главном ради о компанијама које се баве производњом са значајним удјелима дугорочне имовине у структури имовине.

4.2.3. Фундаментална анализа као претпоставка квалитета финансијских извјештаја

Фундаментална анализа појмовно се одређује са неколико различитих аспеката. Карактеристике конкретног истраживања одређују могућности, предности и недостатке кориштења елемената фундаменталне анализе. У смислу оцјене квалитета финансијских извјештаја фундаменталном анализом настоји се утврдити однос и степен процјене тржишне вриједности појединих елемената пословања и њихова усаглашеност са стањем унутар компаније. Основа фундаменталне анализе јесу информације презентоване у финансијским извјештајима. Оцјена пословања субјеката који котирају на тржиштима капитала, кроз фундаменталну али и друге анализе у основи је подржана рачуноводственим информација. Конкретно, анализа кретања појединих позиција презентованих у финансијским извјештајима те настојање побољшања кључних фактора успјеха зависи од анализе показатеља. Дубина проведене анализе детаљно може указати на индикаторе нивоа квалитета презентованих, процјењених и реалних информација у финансијским извјештајима који указују на степен квалитета презентованих информација у финансијским извјештајима.

Грешка која се појављује при анализи успјешности пословања огледа се, првенствено у ниском степену познавања свеобухватне тематике пословања привредних субјеката и оцјене пословања кроз анализу показатеља. Значајан дио релевантне литературе која се бави поменутом тематиком не прави разлику између фундаменталне и рацио анализе. Међутим у зависности од аспекта посматрања и прихватања основних постулата једне и друге врсте анализе, оне се могу различито тумачити. Појам фундаменталне анализе у основи се везује за оцјену и анализу макроекономских фактора дјеловања на пословање предузећа, док се рацио анализа везује за оцјену показатеља израчунатих на микро нивоу тј. на бази финансијских извјештаја сваког појединог субјекта. Обје врсте анализе, у коначници имају исти именитељ из разлога што макроанализа води ка валоризацији и оцјени квалитете финансијског извјештавања резултирајући поново анализом и оцјеном рацио показатеља израчунатих на бази изворних финансијских извјештаја.

Различити аутори различито тумаче и успостављају релевантне скупове показатеља пословања. Наставак рада приказати ће структурно низ показатеља који се рачунају односима позиција финансијских извјешаја. Разлози анализе и оцјене финансијских показатеља јесу путоказ за оцјену квалитете и довољности рачуноводствених информација за квалитетно доношење пословних одлука. Најзначајнији аналитички показатељи који се везују за рацио анализу успјешности пословања са аспекта индивидуалних индикатора су сљедећи показатељи (Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег, 2008.):

- а) Показатељи ликвидности пословања;
- б) Показатељи задужености;
- ц) Показатељи активности;
- д) Показатељи економичности пословања;
- е) Показатељи профитабилности.

Обзиром да се, анализа извјештаја спроведена са циљем утврђивања индикатора успјешности пословања компанија у БиХ, базирала на информацијама из финансијских извјештаја то је последњи сегмент традиционалних показатеља успјешности пословања компања (показатељи инвестиционог капитала) замијењен анализом елемената извјештаја о новчаним токовима. Стручна литература рачуноводства указује

на растући интерес за анализом извјештаја о новчаним токовима гдје се кроз периоде креирало неколико десетина различитих односа који су индикатори анализе извјештаја о новчаним токовима. Међутим, већина аутора је прихватила подјелу показатеља коју су креирали Царслау и Миллс и то: показатељи ликвидности и солвентности, показатељи квалитете добити, показатељи капиталних издатака и показатељи поврата новачног тока. Ипак не постоји јединствени приступ израчунају сваког од поменутих показатеља. Закључак већине аутора јесте да „показатељи извјештаја о новчаним токовима, самостално не могу бити поуздан индикатор успјешности пословања нити прогносе токова кретања нивоа успјешности, али могу бити значајна и квалитетна допуна показатељима који се израчунавају на основу биланса стања или биланса успјеха“ (Маријановић & Грбавац, 2015.). Израчун индивидуалних показатеља који су касније укључени у моделе процјене квалитета финансијских извјештаја и могућности предвиђања на основу ових модела рачунају се према сљедећим односима:

а) Показатељи ликвидности пословања

Табела бр. 14 – Израчун показатеља ликвидности

Назив показатеља	Бројник	Називник
Коефицијент тренутне ликвидности	Новац	Текуће обавезе
Коефицијент убрзане ликвидности	Новац+ Потраживања	Текуће обавезе
Коефицијент текуће ликвидности	Текућа имовина	Текуће обавезе
Коефицијент финансијске стабилности	Дугорочна имовина	Капитал+Дуг.обавезе

Извор: Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег 2008.

б) Показатељи задужености предузећа

Табела бр. 15 – Израчун показатеља задужености

Назив показатеља	Бројник	Називник
Коефицијент задужености	Укупне обавезе	Укупна имовина
Коефицијент вл. финансирања	Капитал	Укупна имовина
Коефицијент финансирања	Укупне обавезе	Капитал
Покриће трошкова камата	ЕВИТ	Камате
Фактор задужености	Укупне обавезе	Акумулирана добит+Амортизација
Степен покрића И	Капитал	Дугорочна имовина
Степен покрића ИИ	Капитал+дуг. Обав.	Дугорочна имовина

Извор: Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег 2008.

ц) Показатељи активности

Табела бр. 16 – Израчун показатеља активности

Назив показатеља	Бројник	Називник
Коефицијент обрта укупне имовине	Укупно приход	Укупно имовина
Коефицијент обрта текуће имовине	Укупно приход	Краткорочна имовина
Коефицијент обрта потраживања	Приходи од продаје	Потраживања
Трајање наплате потраживања	Број дана у години	К. О. потраживања

Извор: Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег 2008.

д) Показатељи економичности

Табела бр. 17 – Израчун показатеља економичности

Назив показатеља	Бројник	Називник
Економичност укупног пословања	Укупно приходи	Укупно расходи
Економичност пословне активности	Приходи од продаје	Расходи од продаје
Економичност финансирања	Финансијски приходи	Финансијски расходи

Извор: Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег 2008.

е) Показатељи профитабилности

Табела бр. 18 – Израчун показатеља профитабилности

Назив показатеља	Бројник	Називник
Нето профитна маржа	Нето добит + камате	Укупно приход
Бруто профитна маржа	ЕБИТ	Укупно приход
Нето рентабилност имовине	Нето добит+камате	Укупно имовина
Бруто рентабилност имовине	ЕБИТ	Укупно имовина
Рентабилност властитог капитала	Нето добит	Власитит капитал

Извор: Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег 2008.

Надаље, употреба информација извјештаја о новачним токовима у неким случајевима доводи до заблуде приликом тумачења показатеља до чак немоћности исправног тумачења истих, из разлога што, кључни елементи овог извјештаја могу попримити позитивне и негативне вриједности (ток пословне активности, ток финансијске активности те ток инвестицијске активности), с тим да негативне вриједности ових елемената, нужно не морају значити негативне елементе пословања. Такођер однос двије величине, у случајвима када обје попримају негативне вриједности могу значити високу позитивну вриједност индикатора што реално и није тачно, стога је употреба ових показатеља само допуна постојећим показатељима анализе биланса стања и биланса успјеха.

4.3. Квалиет добити као показатељ квалитета финансијских извјештаја

Коефицијент квалитете добити указује на ниво способности предузећа да генерише нето новчане токове по основу пословних активности на сваку новчау јединицу остварене нето добити једног обрачунског периода. Суштински, овај показатељ нам говори колико од остварене добити приказане у извјештају о свеобухватној добити је субјекат способан новчано реализовати. Показатељ квалитете добит говори нам колики је ниво слагања остварене добити признате по принципу настанка догађаја са износом нето новчаног тока из пословне дјелатности признатог по принципу реализације

односно по новчаном принципу. Израчунати показатељи квалитете добити су показатељи разлике обрачунатих и признатих прихода те новчаних примитика по основу тих прихода у односу на остварену добит компаније у датом раздобљу.

Квалитета добити већа је уколико је разлика између обрачунских и новчаних величина мања, важи и обратно. Израчунати показатељи на основу новчаних токова, а који ће се користити као један од фактора који потенцијано утјечу на квалитет финансијских извјештаја су показатељи квалитете продаје и квалитете добити. Показатељи се рачунају на основу извјештаја о свеобухватној добити (биланса успјеха) и показатеља новчаног тока и то како је наведено у наредној табели:

Табела бр. 19 – Израчун показатеља новчаних токова

Назив показатеља		Бројник		Називник	
Квалитет пословне дјелатности		Новчани примици пословне дјелатности		Приходи пословне дјелатности	
Квалитет добити		Новчани ток пословне активности		Добит пословне дјелатности	

Извор: Жагер, Мамић – Сачер, Север & Жарег 2008.

У практичном смислу ови показатељи указују на ниво утјецаја рачуноводствене политике на квалитету финансијских извјештаја. Разлог јесте у могућности процјене јаза насталог примјеном различитих обрачунских политика, у односу на политику новчаних примитика, у признавању биланца успјеха у односу на позиције извјештаја о новчаним токовима. Неусаглашеност ових позиција указује, значајно, на постојање нивоа обрачунских категорија, тј. категорија које се процјењују и признају кроз финансијске извјештаје а које се не реализују у датом периоду. Анализа извјештаја о новчаним токовима такођер подразумијева анализу више временских периода из разлога што, у неким случајевима, признавање прихода и обрачун финансијског резултата текућег периода може значити његову реализацију у неким будућим периодима без да то ствара реалан јаз обрачунских и новчаних категорија. С друге стране уколико је јаз присутан у више временских периода узастопно може се констатовати да постоје елементи процијењених вриједности које нису реалне и чије

присуство значајно умањује квалитет признатих позиција и квалитет укупно презентованих информација у финансијским извјештајима.

Истраживање проведено на конкретним финансијским извјештајима указује на чињеницу да показатељи односа примитака пословне дјелатности и прихода пословне дјелатности у 10% анализираних предузећа исказују за шестогодишњи период неусаглашено кретање тј. у 10% случајева забиљешене су значајне осцилације посматраних показатеља док се код 36% анализираних компанија показатељ квалитета пословне дјелатности креће у распону од 1 до 1,30. Ниво показатеља у 36% случајева показује усаглашеност кретања, те у овом сегменту анализе указује на усаглашено кретање наплате признатих прихода без да се идентификују могући елементи који би чинили процијењене вриједности признатих прихода без могућности наплате истих. Остатак од 54% анализираних компанија има показатељ квалитета пословне дјелатности нижи од један што је индикатор немогућности наплате прихода признатих кроз биланс успјеха.

Испитивање квалитет добити као односа нето новчаног тока пословне активности признатог као нето салдо прилива и одлива по основу пословне дјелатности компаније и финансијског резултата основне активности као разлике прихода и расхода основе дјелатности евидентне су значајне неусаглашености у чак 83% анализираних случајева у 17% случајева јављају се усаглашености кретања нивоа остварених нето токова и нето оствареног финансијског резултата. Идентификујући у коначници број компанија код којих се јавио јаз по основу примитака и прихода пословне дјелатности у односу на број неусаглашености по основу резултата нето тока и добити пословне дјелатности евидентно је да постоји неусаглашеност и у сегменту одлива и признавања расхода. Чињеница је да се ови елементи не могу пратити на исти начин као приливи и приходи нити могу довести до експлицитних закључака али су значајан индикатор постојања потенцијалних неусаглашености и субјективних процјења како у сегментима признатих прихода тако и у признатим расходима по основу пословне дјелатности компаније. Накнадним тестирањем коефицијената у развијању модела процјене квалитета бити ће приказани резултати корелције ових коефицијената и степена њихове усагашености на групама идентификованим као квалитетни vs. неквалитетни финансијски извјештаји

4.4. Креативно рачуноводство и квалитет финансијских извјештаја

Основна сврха састављања и презентације финансијских извјештаја јесте приказивање објективне слике пословања компаније која ће бити адекватна основа за доношење пословних и финансијских одлука различитих корисника и различитих интересних група. Неријетко, услјед различитих мотива и циљева слика коју требају приказати финансијски извјештаји може бити приказана искривљено. Финансијско извјештавање јесте сегмент пословања који је подложен манипулацијама што као резултат има лажирање информација и фалсификовање финансијских извјештаја. Циљ креативног рачуноводства јесте да корисницима извјештаја пружи реалан приказ стварног стања и успјешности пословања компанија. Први корак ка реалнијем исказивању позиција финансијских извјештаја у одређеним ситуацијама јесте приступ вредновању имовине према фер вриједности те увођење различитих модела процјене вриједности имовине и обавеза. Проблеми се јављају у моменту када примјена агресивног приступа финансијском извјештавању резултира, не фер вриједношћу, него лажним финансијским извјештајима. „Креативно рачуноводство подразумијева поступке који се користе како би се манипулисало подацима у финансијским извјештајима укључујући агресивно рачуноводство, примјену рачуноводствених принципа супротно њиховом духу, лажно финансијско извјештавање и све поступке који воде ка управљању добитком или манипулисању приходима“ (Шкарић – Јовановић, 2007.).

Основна претпоставка креативног рачуноводства огледа се у настојању постављања флексибилних основа извјештавања у складу са оквирним регулаторима, међутим граница између „регулисаног“ и „нерегулисаног“ у овом дијелу креативног рачуноводства веома је танка и неријетко води ка фризираним финансијским извјештајима и лажном финансијском извјештавању, иако основа креативног рачуноводства није лажно него истинито финансијско извјештавање. Креативно рачуноводство није искључиво усмјерено на кршење законских прописа и професионалне регулативне рачуноводства. Примјена методологије креативног рачуноводства могућа је унутар регулаторног оквира. Међутим, „неријетко се дешава да се граница пређе те да методологија креативног рачуноводства пређе границу и да креативно рачуноводство

постане негативни аспект извјештавања, стога већина аутора прави подјелу креативног рачуноводства на позитивно креативно рачуноводство и негативно креативно рачуноводство“ (Кнежевић, Станишић & Миздраковић, 2013.).

Анализирањем претходних дефиниција и основних претпоставки успоставе метода креативног рачуноводства и креативног извјештавања могуће је дефинисати и основне особине креативног рачуноводства а то су (Белак, 2011.):

- а) Прилагођавање финансијских извјештаја;
- б) Искориштавање легалних могућности избора алтернативних рачуноводствених метода, поступака и процјена;
- ц) Искориштавање недовољно дефинисаних и јасних области у рачуноводственим стандардима који отежавају контролу и ревизију;
- д) Истицање као значајне оне информације чије кориштење одговара извјештајном субјекту уз истовремено скривање оних информација чија употреба није погодна за извјештајни субјекат;
- е) Злоупотребе којима се значајно прекорачују законски и професионални оквири понашања.

„Квалитет финансијских извјештаја подразумијева објективно, фер и истинито финансијско извјештавање. Спречавање пријевара у финансијским извјештајима уопштено чини најбољу стратегију која осигурава квалитет финансијских извјештаја“ (Rezaee & Riley, 2014.). Спречавање и успостављање система спречавања превара доводи до употребе тзв. креативног рачуноводства. Креативно рачуноводство посматра се кроз призму дјеловања на биланс искривљивајући постојећу слику стања и успјешности пословања предузећа. Искривљивања се најчешће сматрају билансним деликтима обзиром да се одступа од основних принципа уредног билансирања позиција финансијских извјештаја. У зависности од тога која начела билансирања и фер извјештавања су прекршена при састављању финансијских извјештаја, те у зависности од посљедица непоштивање начела има на позиције биланса разликују се два облика билансног деликта и то: замагљивање биланса и фалсификовање биланса.

Замагљивање биланса, односно билансних позиција настаје када није до краја испоштовано начело јасности у презентацији финансијских извјештаја. Замагљене

билансне позиције су оне које кориснику који посједује довољан степен знања из области финансијског рачуноводства и финансијског извјештавања онемогућавају јасно сагледавање позиције и успјешности пословања компаније. Наиме, замагљивања билансних позиција кориснике могу довести у заблуду у процесу процјене цјелокупне рентабилности и финансијског положаја субјекта иако је износ нето имовине, износ финансијског резултата износ нето новчаних токова тачно приказан.

Фалсификовање билансних позиција подразумијева искривљену слику стварног стања пословања предузећа. Фалсификовање биланса значи погрешно исказивање финансијског положаја и успјешности пословања субјекта који за циљ има погрешно презентовање информација корисницима извјештаја. Овако презентовање информација у финансијским извјештајима кориснике извјештаја навести ће на доношење одлука које нису у складу са њиховим очекивањима. Фалсификовањем се директно дјелује на погрешно исказивање позиција нето имовине, финансијског резултата и нето новчаних токова предузећа.

Примјеном обје врсте креативног рачуноводства при састављању и презентацији финансијских извјештаја нарушава квалитет извјештаја обзиром да корисници нису у могућности процијенити који је разлог овакве презентације извјештаја, која их наводи на погрешне одлуке. Примјена фалсификовања биланса јесте свјесно дјеловање на остварени резултат пословања, на положај предузећа те на ниво новчаних токова значајно нарушава квалитет финансијских извјештаја. Начини идентификовања постојања манипулативних радњи у финансијским извјештајима и негативног кориштења креативног рачуноводства још нису установљени. Евидентно је да постоје групе трансакција и групе рачуна чија салда могу бити индикатори постојања или непостојања елемената примјене креативног рачуноводства а то су:

- а) Манипулације трошковима и расходима,
- б) Манипулације приходима,
- ц) Манипулације резервисањима,
- д) Стварање нереалне активе,
- е) Капитализација текућих трошкова
- ф) Агресивна ревалоризација ради побољшане слике о солвентности и смањење утисака о високом нивоу зарада,

- г) Скривање обавеза,
- х) Исисавање новца из компаније,
- и) Сложене трансакције,
- ј) Крађа готовине.

Неке од поменутих елемената могуће је идентификовати док неке, без детаљне форензичне истраге и није. Међутим без детаљних истраживања немогуће је, чак и ако се идентификују, са сигурношћу тврдити да постоје манипулативне радње те да стања појединих елемената финансијских извјештаја нису реална него су посљедица примјене креативног рачуноводства. Наиме кроз спроведено истраживање идентификовано је неколико ставки кроз финансијске извјештаје компанија у БиХ које би могле бити индикатор постојања примјене одређених сегмената креативног рачуноводства.

Истраживањем које је проведено за потребе ове дисертације на домаћим компанијама уочено је да су се најзначајније осцилације јављале кроз рачуне „приходи и расходи од промјене рачуноводствених политика и исправки грешака“, „приходи и расходи од усклађивања имовине“ „губитак до висике капитала“ те „ревалоризационе резерве“. У 19% случајева идентификована је разлика у ставкама бруто добити исказане у билансу успјеха и нивоа добити која се прерачуна као разлика остварених укупних прихода и остварених укупних расхода. Додатним провјерама идентификовано је да је разлика „сакривена“ кроз рачун „Губитак до висине капитала“. Евидентно је постојање грешке али и намјере да се финансијски резултат искаже другачијим међутим тешко је идентификовати пут, и потенцијално дејство на још неке од елемената финансијских извјештаја.

4.5. Методе креативног рачуноводства у процесу израде финансијских извјештаја

Настанак креативнр рачуноводства везује се за могућности тражења и проналажења недостатака или непрописаних сегмената у циљу креирања извјештаја о пословању онаког какав субјекат жели исказати. Основна сврха примјене креативног

рачуноводства на дијеловима извјештаја који нису строго прописани била је јачање квалитета информација које је потребно презентовати корисницима. Међутим, природа рачуноводства и финансијског извјештавања указује на злоупотребу основних мотива што доводи до злоупотреба у финансијским извјештајима. Најзначајнији облици манипулација у финансијским извјештајима огледају се у два очигледна елемента а то су (Цветковић & Бошковић, 2018.):

- а) Исказивање бољег имовинско – финансијског положаја и успјешности пословања и
- б) Исказивање лошијег имовинско – финансијског положаја и успјешности пословања.

Исказивање искривљене слике имовинско финансијског положаја и успјешности пословања субјеката најчешће настаје као посљедица страха од превеликих будућих губитака те се некад добици који су реално настали искривљују стварајући резерве за будуће периоде док истовремено у пеиродима лоших резултата резерве се користе да би се лоши резултати прилагодили и „испегали“ како неби дошло до значајних осцилација у исказаним резултатима. Постизање претходних циљева менаџмента од стране рачуновођа могуће је онда кориштењем различитих форми и метода кретативног рачуноводства, најчешће њиховим злоупотребама. Појавни обици злоупотреба креативног рачуноводства су сљедећи (Цветковић & Бошковић, 2018.):

- а) Управљање зарадама (engl. Earning menagement) – подразумијева исказивање нивоа добити у складу са жељама и преференцијама манаџмента или у складу са претходном одлуком рачуновође о томе који ниво добити мора бити исказан уколико се жели одржати планирани тренд нивоа финансијског резултата и прикриле евентуалне осцилације.
- б) Агресивно рачуноводство подразумијева у главном исказивање већег нивоа финансијског резултата без обзира да ли је ниво исказаних одступања у складу или није са постојећим реалним стањем. Овакви поступци агресивнг рачуноводства доводе до класичне злоупотребе рачуноводства тј. доводе до фалсификовања финансијских извјештаја.
- ц) Уједначавање добити или тзв. “пеглање зарада” јесте облик манипулација које за циљ имају исказивање истог нивоа добити у низу узастопних периода.

- д) Лажно финансијско извјештавање јесте намјерно погрешно приказивање и изостављање износа или избјегавање објављивања напомена уз финансијске извјештаје са циљем да се корисници извјештаја доведу у заблуду. Примјери лажног финансијског извјештавања јесу издавање лажних рачуна, продаја на црно, терећење трошкова на расходе или на залихе, фиктивна продаја повезаним друштвима, лажни путни налози, скривене исплате одбити, трошење новца компаније.

Примјеном претходних метода креативног рачуноводства, менаџмент компаније настоји направити обмане према корисницима финансијских извјештаја са циљем: „повећања вриједности компаније и настојање утјецаја на раст цијене дионица, затим због везаних уговора и стимулација менаџменту, позајмљивање средстава и цијене капитала, тј. лакшег и јефтинијег прибављања капитала и слични разлози“ (прилагођено према: Цветковић & Бошковић, 2018.). Идентификовање и отклањање манипулативних радњи у финансијским извјештајима захтијева познавање дјелатности компаније и природе рачуноводственог процеса.

Оквирно процес идентификовања постојања рачуноводствених манипулација састоји се од неколико нужних корака спровођења анализе цјелокупног рачуноводственог система. У првом кораку потребно је детаљно анализирати рачуноводствене политике из разлога што избор карактеристичних рачуноводствених политика или измјене рачуноводствених политика које дјелују на поједине елементе финансијских извјештаја, указују на потенцијалне елементе примјене манипулативних радњи у финансијским извјештајима. Други корак јесте процјена нивоа флексибилности компаније при избору и примјени рачуноводствених политика. Флексибилност се огледа и у нивоу прописаности рачуноводствене евиденције и обиму рачуноводствених политика. Потребно је процијенити да ли је компанија користила приступ агресивности или приступ конзерватизма из разлога што то указује на постојање или непостојање манипулација. У коначници „потребно је изанализирати цјелокупну стратегију компаније са акцентом усвојене рачуноводствене стратегије са циљевима компаније али и усаглашености рачуноводствене стратегије компаније са главним конкурентима“ (Mohanram, 2003.). Овако спроведена цјелокупна анализа показати ће да ли постоје

манипулације те такођер, указати на елементе финансијских извјештаја на које су усмјерене манипулације.

Након спроведене анализе идентификовања слиједе кораци отклањања манипулација у извјештајима. Први корак друге фазе процеса јесте вредновање квалитета напомена уз финансијске извјештаје и рачуноводствених политика. Процјена квалитета подразумијева оцјену адекватности информација које се објављују за процјењу стратегије и економске суштине пословања компаније. У овом кораку потребно је процијенити и побољшати ниво транспарентности објављивања информација, са акцентом на транспарентност објављивања негативних токова пословања. Посљењи корак јесте идентификовање листе индикатора најзначајнијих разлика и најзначајнијих одступања од успостављених оквирних правила што је уједно тачан показатељ манипулација и то показатељ врсте манипулација које онда у коначници указују на ниво квалитета финансијских извјештаја.

4.6. Примјена метода креативног рачуноводства и процјена обима обрачунских категорија у елементима финансијских извјештаја

Показатељи, на које начине манипулативне радње дјелују на поједине елементе финансијских извјештаја, представити ће се кроз практичне примјере радњи које се у нашој рачуноводственој пракси најчешће идентификују као методе креативног рачуноводства којима се значајно мијена реално, фер и објективно финансијско извјештавање. Претходна истраживања метода и примјене метода креативног рачуноводства указује да је најзначајније дејство ових елемената на финансијске извјештаје кроз: ревалоризацију дугорочне имовине, отпис потраживања и промјене вриједност и залиха. Преко ових рачуна дјелује се на измјене позиција стања али значајније је дејство на биланс успјеха и на ниво признатих и презентованих прихода и расхода. Примјеном поменутих метода креативног рачуноводства, могуће је, значајно дјеловати и на ниво обрачунатог и плаћеног пореза на добит.

Утјецај метода креативног рачуноводства кроз ревалоризацију огледа се кроз промјене вриједности имовине и главнице за износ процијењене ревалоризације али се дилеме и расправе појављују и у дијелу који се односи на обачун и плаћање пореза по основу ревалоризације. Тачније елементи креативног рачуноводства али и погрешног финансијског извјештавања јављају се у избору различитих дозвољених метода признавања елемената у финансијским извјештајима који су настали као посљедица ревалоризације.

Према одредбама МРС-а (МРС16 т. 31) прописано је да:

„Након признавања имовине, ставке некретина постројења и опреме чија се фер вриједност може поуздано измјерити треба се исказати по ревалоризованом износу који чини њену фер вриједност на датум ревалоризације умањену за накнадно акумулирану амортизацију и накнадно акумулиране губитке од умањења вриједности. Ревалоризација се треба проводити довољно редовно, тако да се књиговодствена вриједност значајно не разликује од оне до које би се дошло утврђивањем фер вриједности на крају извјештајног периода.“

Међутим, без обзира на одребе постоје два различита модела опорезивања ефеката ревалоризације. Први начин јесте да се ревалоризацијски добици опорезују без обзира да ли су реализовани или не, и други начин да се „ревалоризацијски добитак опорезује у моменту када је реализован (тј. када је средство повучено из употребе, отуђено или се не користи)“ (МРС12, т.20). Када се опорезивање ревалоризацијског добитка у текућем пеириоду проведе то онда доводи накнадно да се амортизације признаје у порезне сврхе. Са аспекта обвезника ово је неповољан модел због тога што добитак није реализован а порез је плаћен. Уколико се с друге стране бира модел признавања пореске обавезе након реализације ревалоризацијског добитка онда се долази до чињенице да се акумулирана ревалоризација преноси директно у акумулирану добит која се не проводи кроз биланс успјеха. Ревалоризацијски добитак постаје опорезив у моменту преноса са рачуна ревалоризацијског добитка у акумулирану добит што доводи до неусклађености исказане добити и плаћеног пореза на добит због избора различитих политика признавања. Посљедице избора оваквог модела огледа се да у случају преноса ревалоризацијских резерви директно на нераспоређену добит значајно

се мијењају и значајно се умањује транспарентност информација за инвеститоре и дионичаре о нивоу стварног износа финансијског резултата.

Други поступак примјене метода креативног рачуноводства јесте отпис залиха и утјецај тог отписа на финансијске извјештаје. МРС захтијева да се „залихе отписују до нето вриједности која се може остварити“ (МРС2 т.28-35). Овакав отпис заснива се на процијени која може бити заснована на „скривеном“ принципу конзерватизма али и на принципу агресивног рачуноводства у зависности од преференција менаџмента у датом моменту када се вриједност залиха процијењује. Порески аспект расхода по основу отписа залиха неће бити признати док се те залихе не продају или не употребе на неки други начин. Отпис залиха значајно ће дјеловати на финансијски резултат пословања али неће значајно дјеловати на пореске елементе извјештаја.

Манипулације у финансијским извјештајима и примјена метода креативног рачуноводства значајно је заступљена код отписа потраживања и процјене износа сумњивих и спорних потраживања. Најчешће процијењене манипулације које се јављају у вези са потраживањима од купаца су (Пиљић, 2018.):

- а) Прецјењивање потраживања од купца (признавањем нереално већих потраживања од купаца дјелује се индиректно на повећање нивоа прихода од продаје и реализације учинака на тржишту).
- б) Продаја испод фер вриједности (доводи до смањења прихода од продаје)
- ц) Фиктива продаја (води ка евиденцији прихода по основама које још увијек нису или се неће ни десити)
- д) Нетачно разграничавање прихода од продаје (значајна могућност прелијевања прихода из периода у период и један од метода пеглања добитака),
- е) Неуобичајено давање високих попуста купцима и сл.

Приходи се признају у складу са одредбама МРС-а 18 и МСФИ-ја 15. Обзиром да се у овом случају говори о приходима који настају по основу продаје производа, робе и услуга то је у поступку признавања прихода релевантан је МСФИ 15 – Приходи од уговора с купцима чији циљ гласи (МСФИ15, т.1-3):

„Циљ је овог стандарда утврдити начела која субјект треба примјењивати ради извјештавања корисника финансијских извјештаја о корисним информацијама у погледу врсте, износа, временског оквира и неизвјесности прихода и новчаних токова који произлазе из уговора с купцем. Субјект треба признати приход како би приказао пријенос обећане робе или услуга купцима у износу који одражава накнаду на коју субјект очекује да има право у замјену за ту робу или услуге. Субјект треба узети у обзир увјете уговора и све релевантне чињенице и околности приликом примјене овог Стандарда. Субјект треба досљедно примијенити овај Стандард, укључујући кориштење свих практичних рјешења, на уговоре са сличним обиљежјима и у сличним околностима.“

У складу са дефиницијама цитираног МСФИ-ја 15 (МСФИ, појмовник):

„Приходи представљају повећања економских користи тијekom рачуноводственог раздобља у облику приљева или повећања имовине или смањења обвеза, која за резултат имају повећање капитала, осим повећања која се односе на уплате судионика у капиталу, док пословни приход је приход настао у току редовног пословања субјекта.“

Признавање прихода прије испуњења било којег од услова наведених у МРС и МСФИ представља класичан примјер превара у домену признавања прихода. У циљу исказивања бољег финансијског резултата и приказивање бољег финансијског положаја менаџмент предузећа може се одлучити за признавање прихода и упркос неизвјесности притицања будућих економских користи. „Оваква ситуација, осим неоправданог признавања прихода када нису испуњени услови за то, у будућности ће довести до обавезе исказивања расхода по основу ненаплативих потраживања и тиме до угрожавања финансијског резултата у периоду када дође до обавезе исказивања расхода по основу исправке вриједности ненаплативих потраживања“ (Исаковић – Каплан, 2016.).

У моменту када менаџмент процијени да је дошло до неизвјесности у погледу наплате признаје расход по основу ненаплативих потраживања. Озбиром да Стандардом није дефинисано након којег времена се може престати очекивати наплата признатих

потраживања, те да се ради о субјективној процјени очекивања наплате, то пружа довољно простора за манипулисање са приходима односно расходима по основу отписа и накнадне наплате отписаних потраживања.

„Продаја залиха треба бити евидентирања у пословним књигама истовременим књижењем прихода од продаје уз признавање потраживања по основу продаје и искњижавањем залиха уз исказивање расхода од продаје залихе, тј. по принципу сучељавања прихода и расхода насталих по истом основу. Књижење само прихода од продаје, а изостављање искњижавања расхода по основу продаје представља још једну од потенцијалних манипулација која резултира исказивањем бољег финансијског резултата и бољег финансијског положаја“ (Исаковић – Каплан, 2016.).

Признавање прихода по основу извршених услуга обавља се у складу са степеном довршености трансакције на датум финансијског извјештаја, уколико се исход трансакције, која обухвата пружање услуга, може поуздано процијенити. Сматра се да се „исход трансакције може поуздано процијенити када су испуњени сви сљедећи услови (МРС18, т.20, МСФИ15):

- а) износ прихода се може поуздано измјерити;
- б) вјероватно је да ће економске користи повезане са трансакцијом притицати у субјект;
- ц) степен довршености трансакције на датум извјештаја о финансијском положају може се поуздано измјерити и
- д) настали трошкови трансакције и трошкови завршавања трансакција се могу поуздано измјерити.

„Уколико се догоди да се исход трансакције која обухвата пружање услуга, не може поуздано процијенити, приход ће се признати само до висине признатих расхода који се могу надокнадити“ (МРС18, т.26), како би се испоштовао принцип опрезности тј. не признавати приходе прије него су зарађени. Обзиром да у овом дијелу признавање прихода подразумијева рачуноводствену процјени флексибилно тумачење прихода, у складу са потребама менаџмента, често јесте основа за манипулацију износима прихода по основу пружања услуга и дјеловања на искривљивање износа оствареног финансијског резултата.

Приходи по основу камата треба да се признају примјеном ефективне каматне стопе у складу са одредбама МРС-а 18, приходи по основу тантијема признају се по основу настанка догађаја, док се дивиденде признају када је установљено дионичарево право на наплату дивиденде (МРС18, т.30). Ове три категорије прихода мање су подложне манипулативним радњама с тим да постоје ситуације манипулативних радњи. Камате се неријетко признају као наплата потраживања по основу кредита, умањујући потраживање без признавања прихода. Овом трансакцијом се одгађа признавање прихода уколико је у интересу менаџмента да се исказе мањи финансијски резултат.

Генерално посматрано, преваре и манипулативне радње у сегменту признавања прихода огледају се у повећању обима исказаних прихода обрачунског периода или исказивањем нижих износа како би се прикрило лоше или у одређеним ситуацијама прикрило добро пословање субјекта. Поменуте категорије огледају се у:

- Повећање обима прихода (Исаковић-Каплан, 2016.):
 - Признавање фиктивних (непостојећих) прихода по основу фиктивне продаје фиктивним купцима,
 - Признавање фиктивних (непостојећих) прихода по основу фиктивне продаје стварним купцима,
 - Признавање фиктивних (непостојећих) прихода по основу стварне продаје стварним купцима али у вриједности већој него што је догађај продаје стварно реализиран,
 - Пријевремено признавање прихода.
- Смањење обима исказаних прихода у обрачунском период (Исаковић-Каплан, 2016.):
 - Нефактурисање продаје добара купцима,
 - Непризнавање остварених прихода по другим основама,
 - Признавање прихода у мањој вриједности него што су исти стварно настали,
 - Одгађање момента признавања прихода.

Умањења вриједности средстава у складу са МРС 36 су још једна од ставки које су подложне манипулацијама те приказивањем нереланих стања појединих рачуна

везаних за приходне односно расходне ставке настале по основу процјене очекиване будуће економске користи од појединих средстава и промјене вриједности изказане у рачуноводственој евиденцији на процијењене очекиване износе. „У ситуацији када је одређено средство исказано у износу већем од надокнадивог износа субјекат је дужан признати губитак од умањења вриједности. Надокнадиви износ је онај износ који се треба надокнадити употребом или продајом средства“ (МРС36, т.1). „Умањење средстава вршити ће се у случајевима када је књиговодствена вриједност средства већа од фер вриједности умањене за трошкове продаје или вриједности у употреби. Процјена вриједности у употреби директно одређује: процјену будућих новчаних токова који се очекују остварити од имовине, очекивања могућих варијација у износима или временској динамици тих будућих новчаних токова, временску вриједност новца, коју одређује текућа тржишна неризична каматна стопа, цијену преузимања неизвјесности својствене имовини и остали фактори“ (МРС36, т.19).

Евидентно је да промјене вриједности за које је у складу са МРС-ом 36 потребно урадити процјене то је такођер чињеница да постоји значајан простор за примјену одредби креативног рачуноводства. Процес умањења вриједности један је од процеса у којем су најзначајније укључене субјективне процјене менаџмента. Ниво субјективне процјене одређује и ниво потенцијалног субјективитета и погрешног извјештавања лица које саставља и презентује финансијске извјештаје. Субјективност нарушава повјерење у финансијске извјештаје и сумњу у квалитет извјештавања. Истовремено, укључивање значајног обима пријењених категорија у финансијске извјештаје указује на смањен квалитет финансијских извјештаја и информација које се се презентовале.

5. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ МЕНАЏМЕНТА И УТЈЕЦАЈ НА КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА

5.1. Менаџерска одговорност и обавеза финансијског извјештавања у компанијама

Систем финансијског извјештавања карактеришу особине континенталног модела финансијског извјештавања тј. систем извјештавања у БиХ у значајном обиму, скоро и цјелокупан одређен прописаном законском регулативом. Структура финансијских извјештаја, њихов квалитет али и испуњење обавезе финансијског извјештавања примарна је одговорност менаџмента предузећа, с тим да садржај и форму финансијских извјештаја дефинише законски оквир извјештавања. Истина је да се припрема информација и састављање финансијских извјештаја првенствено повјерава професионалним особама из области рачуноводства, ипак је одговорност за квалитет извјештаја првенствено на менаџменту компаније која је директно одговорна власницима капитала, као једној од кључних интересних скупина. Такођер, у поступку финансијског извјештавања компанија извјештај и презентацију информација интерно менаџменту, скупштини дионичара обавља менаџер.

Међутим, финансијско извјештавање, далеко је од формалног задовољења услова које поставља законски оквир извјештавања те се као такво финансијско извјештавање у ријетким ситуацијама повјерава искључиво менаџерима и њиховом интегритету у погледу реалне и фер презентације финансијских извјештаја, обзиром да, кључне информације из финансијских извјештаја одражавају слику менаџмента и њихов однос са власницима капитала. Ефикасан систем финансијског извјештавања требало би да пружи адекватне, истините и фер информације доносиоцима пословних одлука, од којих у значајној мјери зависи повјерење, власника, инвеститора али и свих кључних особа којима су информације из извјештаја корисне. Менаџмент предузећа има кључну улогу када је ријеч о правдању и подношењу рачуна власницима капитала и њиховим повезаним странама. Менаџмент презентује информације о повјереним средствима и оствареним перформансама пословања компаније кроз основне дијелове сета финансијских извјештаја а то су у главном биланс стања и биланс успјеха који морају

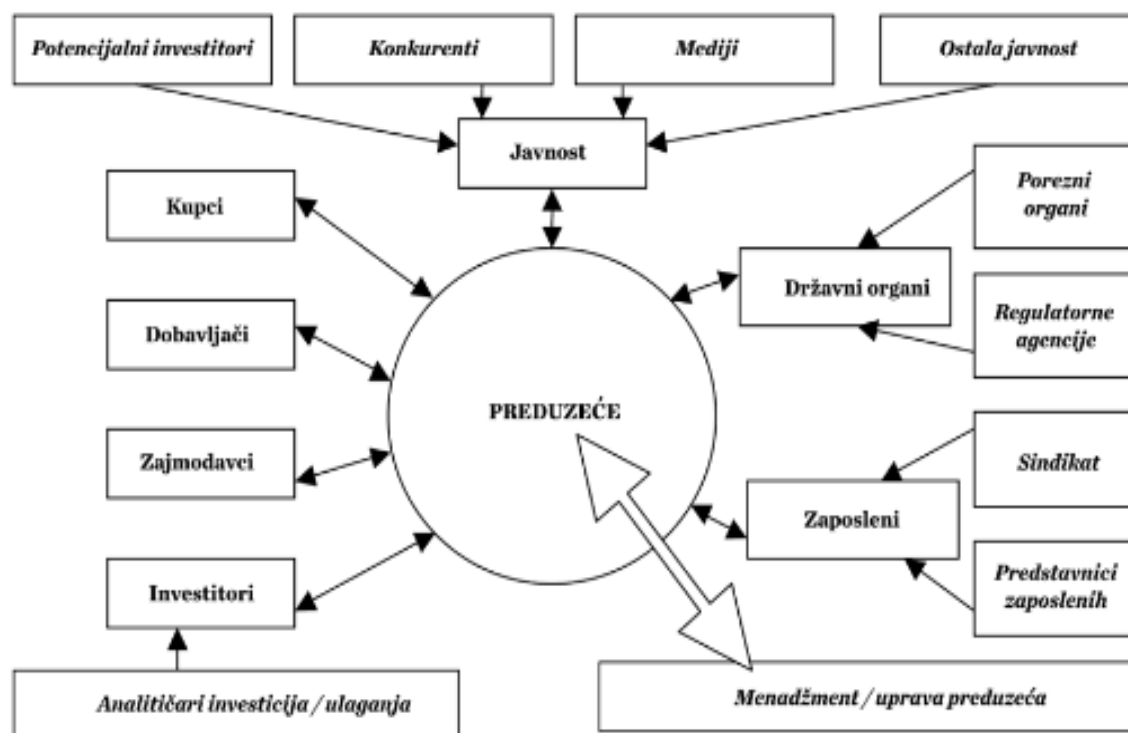
бити састављени и презентовани у складу са одредбама МРС-а и МСФИ-ја. У погледу одговорности менаџмента, важно је нагласити, да је одговорност менаџмента и јавна презентација и објављивање финансијских извјештаја. Процедура објављивања финансијских извјештаја јесте да након што менаџмент припреми финансијске извјештаје, исти иду на усвајање скупштини дионичара. Сврха усвајања извјештаја јесте верификација усаглашености интереса између менаџмента и власника и својеврсна провјера менаџмента који је одговоран за финансијске извјештаје. Власници капитала провјеравају интегритет и способност менаџмента за управљањем и руковођењем капиталом. Менаџмент компаније одговоран је за састављање и приказивање финансијских извјештаја предузећа чијим се капиталом управља. Истовремено ти финансијски извјештаји су користан информациони извор за спровођење управљачких активности.

5.1.1. Одговорност за састављање и презентовање финансијских извјештаја

Улога финансијског рачуноводства и финансијског извјештавања, сматра се, све више главним инструментом заштите јавног интереса. Јавни интерес штити се кроз јасно, благовремено, фер и објективно финансијско извјештавање. Припрема, објављивање и презентовање финансијских извјештаја један је од накомплекснијих процеса, значајан, ако не и кључан, за пословање компанија. У контексту одговорности за презентацију, те уопштено говорећи о квалитети финансијских извјештаја нужно је поменути и кључне кориснике финансијских извјештаја и у главном се, задовољењем њихових потреба задовољава јавни интерес уколико су финансијски извјештаји за заштиту јавног интереса, заштиту институционалне инфраструктуре економске и информационе активности те јачање националног и међународног финансијског система, за који, рачуноводствене информације чине кључни ресурс. „Носиоци јавног интереса на националном нивоу су инвеститори, кредитори, државни органи, пословни партнери, запослени, као и најшира јавност. У међународним оквирима носиоци јавног интереса су финансијски аналитичари, мултинационалне компаније, велике рачуноводствене фирме, пореске власти, владе и бројни други. Дакле јавност, као корисник финансијских извјештаја, обухвата бројне и хетерогене групе корисника информација, са често врло различитим и супротстављеним захтјевима и интересима“ (Малинић & Тодоровић, 2012.).

Систем финансијског извјештавања, услед обима и значаја информација које нуди, њиховог јавног карактера и улоге у очувању јавног интереса, има кључну улогу у информационом опслуживању интересних скупина заинтересованих за финансијске извјештаје које презентују компаније. Спроведба традиционалних елемената и задатака рачуноводства и професионалних рачуновођа заснива се на формалном испуњавању законски наметнутих обавеза пасивног евидентирања пословних догађаја и презентовања ефеката тако презентованих информација. Савремени услови пословања пружају рачуноводству тј. носиоцима рачуноводственог извјештавања да буду канал директне и усмјерене комуникације компаније и екстерних интересних скупина. Рачуноводствени информациони систем и резултати овог система најквалитетнији су и најпоузданији елемент подсистема управљања компанијом кроз информациону структуру која се пружа менаџменту. Улога професионалних рачуновођа, који су кључни носиоци информационог система, мијењала се кроз временска раздобља, и у главном се дијели на традиционалну и савремену улогу професионалних рачуновођа. „Савремено или традиционално, од рачуновође се захтијева да: доноси рачуноводствене политике, да учествује или креира правна акта из области рачуноводствене регулативе те да на адекватан начин организује рачуноводствени информациони систем те да презентује финансијске извјештаје“ (Тодоровић & Филиповић – Лалевић 2013.).

Улога рачуновође у процесу припреме финансијских извјештаја је јасна и недвосмислена, немогуће је да без постојања квалитетног и јакон рачуноводственог информационог система постоји квалитетан систем извјештавања, међутим питање одговорности је дисперзирано. Одговорност за састављање и адекватну презентацију финансијских извјештаја потребно је тражити дубље у систему функционисања и интеракције са корисницима финансијских извјештаја. Садржај презентованих извјештаја директна је одговорност менаџера док је истовремено директна одговорност менаџера и доношење одлука на бази презентованих информација што пружа кључну спрегу у процјени квалитета презентованих информација кроз идентификовану одговорност за презентовање информација у финансијским извјештајима (Исаковић – Каплан, 2016.).

Слика бр. 2 – Односи и позиција корисника финансијских извјештаја у односу на предузеће

Извор: Исаковић – Каплан, 2016.

Степен одговорности скоро је немогуће утврдити обзиром да је, у процесу извјештавања нужна спрега рачуновођа – менаџмент, стога се улога рачуновође и подводи под функцију управљања, неријетко као продужена рука управе компаније. Ниво детаљности и транспарентности објављених информација зависи од фокусне интересне групе за менаџмент. У основи, припрема, познавање прописа, усаглашеност прописа, приједлог рачуноводствених политика, примјена и досљедност примјене рачуноводствених политика главна је задаћа рачуновође. Рачуновођа је значајно одговоран и за пореске извјештаје које је дужно подносити правно лице. С друге стране, састав извјештаја, измјене рачуноводствених политика (намјерне и сврсисходне или намјерне и циљане на одређена подручја) спада у одговорност менаџмента компаније. У процесу идентификовања одговорности може се закључити да је значјанија одговорност на цјелокупном топ – менаџменту компаније обзиром да и избор рачуновође јесте одговорност менаџмента. Структура и квалитет менаџмента

један је од фактора који је потребно анализирати како би се тај сегмент укључио у модел процјене квалитета информација представљених у финансијским извјештајима.

5.1.2. Одговорност за провођење интерних контрола

Интерну контролу чине методе поступци уграђени у организацију предузећа, а усвојени од менаџмента, како би осигурали неометано дјеловање свих пословних функција предузећа. Интерна контрола јесте процес којег обликује управа предузећа, виши менаџмент и особље компаније а све са циљем стјецања разумног увјерења о остварењу циљева: „поузданост финансијских извјештаја, усклађеност извјештаја са законом и осталом регулативом, учинковитост и дјелотворност пословних операција и заштита имовине“ (Тушек, 2008,). Циљеви интерне контроле дијеле се на оперативне, информацијске, и циљеве усклађености и подударности. Циљ постојања и функционисања интерних контрола над финансијским извјештавањем јесте да се осигура интегритет и поузданост финансијског извјештавања предузећа. Контролама није намијењено да пружају увјерење о успјешности пословања нити будућим резултатима. „Интерне контроле могу бити: превентивне (спречавају настанка неправилности, погрешака, пријевара које за посљедицу имају нетачно представљање финансијских извјештаја) те детективне контроле (откривање постојања неправилности, погрешака и пријевара које су се већ десиле и резултирале су нетачним извјештавањем)“ (Тушек, 2008).

Упознавање са системом интерних контрола, њиховим провођењем те утврђивањем одговорности за успостављање система интерних контрола могуће је уколико се прво упознамо са интерном контролом као функциом. Наиме, The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission дефинисала је интерну контролу као процес који је установљен и спровођен од стране управног одбора предузећа, руководства, ревизора и свих запослених са циљем обезбјеђења разумног увјерења који се везују за постизање циљева по следећим категоријама (према: Лаковић Вукајловић, 2009.):

- а) Ефикасност и успјешност пословања, ефикасност и успјешност кориштења ресурса предузећа, при чему интерна контрола треба да обезбједи коректне услове пословања процеса и пословних активности

који ће спријечити нерационално трошење, губитке, проневјере и злоупотребе,

- б) Поузданост финансијског извјештавања, припрема тачних и поузданих финансијских извјештаја при чему интерна контрола треба да спријечи да се поједини пословни догађаји формирају без адекватне документације и одговарајуће рачуноводствене евиденције,
- ц) Усаглашеност са постојећим законима и прописима о пословању компаније те континуирано усаглашавање Законских одредби са интерним прописима унутар компаније, при чему је у овом случају интерна контрола задужена да на сваком нивоу брине о усаглашености пословања организације према интерним прописима у односу на законску регулативу али и усаглашености организације пословања са важећим националним законима и међународном регулативом.

Интерне контроле унутар компаније успостављају се са циљем дјеловања на тачност, поузданост и потпуност рачуноводствене евиденције, чиме се директно дјелује на вјеродостојно и поштено приказивање података у рачуноводствним исказима. Под контролним поступцима подразумијевају се они поступци и усмјеравања које је успоставило руководство компаније са циљем обезбјеђења прихватљиве гаранције и увјерења да је пословање, исказано кроз рачуноводствени систем и рачуноводствену евиденцију реално и објективно. У складу са суштином задатака интерне ревизије и контролних поступака идентификовани су сљедећи елементи које интерни контролни поступци према свом карактеру морају да обезбједе (Одар, 2013.):

- Да се пословне промјене у рачуноводственој евиденцији извршавају и спроводе у складу са стандардима, законима правилницима и упуштима,
- Да се стање средстава у рачуноводственој евиденцији у сваком моменту може успоредити и да се те успоредбе спроводе, те да се кроз систем интерних контрола обезбједе адекватне мјере које указују на разлике ових стања али и мјере које ће редуцирати настале разлике,
- Да се пословне промјене евидентирају тако да обезбједе тачно, правилно и вјеродостојно приказивање средстава и обавеза те да евиденцију обављају само особе које су за приступ таквим информацијама овлаштене.

Дјеловање интерних контрола и контролних поступака под дејством је цјелокупног контролног окружења и његове уређености. Уколико је окружење уређено у смислу провођења успостављених интерних контрола онда је повећана ефикасност интерних контролних поступака које су успостављене унутар компаније. Организација и спровођење интерних контрола у првом реду је провјера од стране екстерних ревизора те у зависности од организације успостављања и поштивања контролних поступака интерне контроле зависити ће обим и начин организације екстерне ревизије и пружања увјерења о финансијским извјештајима од стране екстерне ревизије.

5.1.3. Одговорност за планирање и провођење екстерне ревизије

Учинковита и успјешна екстерна ревизија захтијева нужно правилно планирање ревизије и ревизорских активности. „Кораци који се подузимају у овој фази обухватају: стјецање знања о пословању комитента и дјелатности на начин да ревизор може разумјети пословне догађаје и активности које могу имати утјецаја на финансијске извјештаје, обављање прелиминарних аналитичких поступака ради препознавања посебних пословних догађаја или салда на које треба обратити посебну пању јер могу садржавати значајне грешке“ (Messier, 1997.). Планирање ревизије у основи подразумијева добро познавање претходно представљених основних елемената интерне ревизије, те функционисање и поштовање успостављених интерних контрола и контролних поступака.

Основни циљ екстерне ревизије јесте формирање и изражавање мишљења о финансијским извјештајима. У складу са Међународним стандардима ревизије, ревизија се дефинише кроз постизање основног циља ревизије, а који јесте да омогући ревизору да изрази мишљење о томе да ли су финансијски извјештаји по свим битним питањима састављени у складу са идентификованим оквиром за финансијско извјештавање. Разумијевање потребе за планирањем и провођењем екстерне ревизије могуће је кроз анализу потребних информација корисника финансијских извјештаја те корисника ревизорских извјештаја. Наиме све активности корисника у процесу прихватања рачуноводствених информација усмјерене су ка два циља (Јакшић & Андрић, 2009.):

- а) Разумијевање информационог садржаја у циљу стјецања знања о питањима која су за кориснике значајна;
- б) Вредновање квалитета добијених информација.

Улога екстерне ревизије је да пружи подршку корисница финансијских извјештаја у процесу процјене нивоа и вредновања квалитета информација презентованих у финансијским извјештајима. Екстерна ревизија настоји пружити сигурност корисницима финансијских извјештаја да оно што је у извјештајима пезенотвано јесте истинита, објективна и фер слика пословања извјештајног субјекта. Екстерна ревизија нема задатак да елаборира и објашњава ставке у финансијским извјештајима него само пружа увјерење да ли оно што је презентовано у извјештају јесте одраз реалног стања или постоји сумња у настојање да се корисници извјештаја доведу у заблуду. Потреба за интерном ревизијом јавила се због низа ралога од којих су најзначајнији: конфликт интереса, посљедице одлука, комплексност проблема, удаљеност.

Конфликт интереса јавља се на релацији власник – менаџмент с једне стране, и менаџмент – корисници финансијских извјештаја с друге стране. Наиме екстерни корисници финансијских извјештаја, који су заинтересовани за пословање компаније најчешће информације и могу добити једино кроз финансијске извјештаје док истовремено, неријетко, менаџмент функција и њена успјешност зависи од информација презентованих у извјештајима. Стога се јавила потреба за екстерном независном ревизијом која ће корисницима али и власницима у супротстављеним интересима пружити увјерење у (не)постојање значајне грешке или неправилности у финансијским извјештајима. Доношење пословних одлука и успјешност пословања екстерних корисника значајно зависи од реалности и објективности информација презентованих у финансијским извјештајима.

Потреба за екстерном ревизијом већа је код извјештајних субјеката за које су карактеристичне комплексне трансакције те за које је у датим околносима, и без озбира на ниво образовања и стручност корисника извјештаја, недовољна за разумијевање догађаја, трансакција нити њиховог дејства на позиције извјештаја. Стога је потребна независна екстерна ревизија како би пружила разумно увјерење о реалности и објективности финансијских извјештаја. Такођер, често се догађа да су корисници и

извјештајни субјект удаљени довољно да је корисник физички, правно или са трошковног аспекта спријечен да оствари директни увид у пословање извјештајног субјекта и да провјери информације које су представљене у финансијским извјештајима. Изузев претходно представљених разлога због којих је корисницима финансијских извјештаја неопходна екстерна ревизија, улога ревизије значајна је и у процесу контроле квалитета рачуноводствених информација. Њена улога огледа се у: обезбјеђењу независне екстерне провјере рачуноводствених информација, зато што стимулише менаџере да више пажње посвете ефикасности рачуноводствених система и квалитету рачуноводствених информација, обзиром да је свјестан да ће се проводити екстерна ревизија.

5.2. Носиоци рачуноводственог извјештавања компанија у БиХ

Рачуноводствено извјештавање, најједноставније је схватити као извјештавање унутар компаније извјештавање за потребе искључиво менаџмента те праћење и евидентирање догађаја хисторијског карактера како би се евидентно презентовали ефекти таквих догађаја. Финансијско извјештавање далеко је од чисто рачуноводственог извјештавања и могуће је посматрати га са неколико аспеката. Релевантне елементе финансијског извјештавања, кроз носиоце извјештавања, представити ћемо с циљем идентификовања степена утјецаја структуре носилаца извјештавања на ниво квалитета финансијских извјештаја. Носиоци рачуноводственог извјештавања унутар компанија јесу: рачуновође и релевантне интересне групе које, кроз информациона очекивања и информационе захтјеве усмјеравају рачуновође ка релевантним елементима које рачуновође, у облику извјештаја, треба да презентују. Рачуноводствено извјештавање подразумијева дневно праћење појединих сегмената пословања како би, првенствено менаџмент имао увид у тренутно стање и релевантне информације за рутинске одлуке и обезбјеђење континуитета у пословању.

Носиоци финансијског извјештавања су унутар компаније менаџмент и рачуновође, уз праћење од стране аналитичара и интерних ревизора. С друге стране, шире посматрано, носиоци цјелокупног комплексног процеса финансијског извјештавања су осим компаније и екстерне институције. У складу са ЗоРР ФБиХ и РС, правна лица дужна су своје финансијске извјештаје и извјештај о пословању, ревизорске извјештаје

компанија које су обвезници ревизије те консолидоване финансијске извјештаје и ревидиране консолидоване финансијске извјештаје доставити Финансијско – информатичкој агенцији у наставку ФИА-и, у Федерацији, односно Агенција за посредничке, информатичке и финансијске услуге – АПИФ-у у Републици Српској. Дјелокруг пословања ових агенција јесте успостављање и управљање регистара/рима пословних субјеката. Агенције, такођер организују и спроводе обраду и контролу финансијских извјештаја, воде регистар рачуна пословних субјеката и преглед дуговања привредних субјеката с циљем оцјене бонитета пословања субјеката. Агенције су задужене за продају такси и мјеница, верификацију старе девизне штедње те креирање додатних извјештаја и статистичких прегледа. Осим пословног сектора, агенције обрађује податке из различитих извора повезујући их чиме им пружа мултидимензионалност и вишеструку намјену почевши од употребе од стране других субјеката па све до највећег државног нивоа (министарства и владе).

Агенција ФИА задужена је за обраду финансијских извјештаја који су већ готов производ рачуноводства, односно успостављеног система финансијског извјештавања и дефинисана је одредбама ЗоРР ФБиХ. Комплексност система финансијског извјештавања произилази из комплексности регулативе. Тако да, у складу са одредбама ЗоРР БиХ основана је Комисија за рачуноводство и ревизију, која је кроз институционални оквир сљедећи од дефинисаних носилаца финансијског извјештавања.

Комисија за рачуноводство и ревизију (у наставку Комисија) је основана у складу са одредбама ЗоРР БиХ. Комисија је задужена за provedбу и објављивање стандарда, пратећих упутстава и објашњења, те смјерница и начела професионалне етике. Комисија такођер утврђује критерије и доноси јединствени програм квалификације, обуке, тестирања, сертификарања и лиценцирања за рачуноводствену професију а све то у складу са прописаним смјерницама Међународне федерације рачуновођа. Генерално посматрано задаци Комисије могу се подвести под двије основне скупине и то: успостава и провођење јединственог система едукације, сертификарања и лиценцирања у рачуноводственој професији као и провођење практичних обука и надгледање процедуре сертификарања; друга задаћа јесте надзор над доношењем, превођењем и примјеном стандарда и пратећих упустава.

Министарство финансија (на ентитетским нивоима) као државна институција једна је од кључних носилаца система извјештавања у БиХ озбиром да је Порезна управа под ингеренцијама Министарства а истовремено Порезна управа надзори над креаторима финансијских извјештаја. Министарство финансија обавља управне и стручне послове али и друге повјерене послове које су у надлежности ентитета, и који се директно односе на порезни систем и пореску политику, девизни систем, Централну банку, банкарски систем, финансијско пословање, рачуноводство, књиговодство и финансијско извјештавање, систем осигурања, систем такси доприноса и других дацбина, финансирање јавне потрошње, израду и извршавање буџета, надзор извршења буџета, трезорско пословање, управљање новчаним токовима итд. Сви наведени послови, који су у надлежности Министарства директно или индиректно дјелују на систем финансијског извјештавања. Стога се Министарство и сматра индиректним учесником али и једним од носилаца адекватног система извјештавања који има надлежности којима може поменути систем учинити успјешнијим и квалитетнијим. Обзиром да је прва задаћа, од претходно представљених управо порески систем и пореска политика то је онда Порезна управа, дио организације Министарства финансија у ствари продужена рука Министарства која има директне надлежности контролисања правних лица у систему финансијског извјештавања.

Порезна управа је задужена и овлаштена да обавља надзор над активностима правних лица са циљем провјере усклађености обављања пословних активности субјеката у смислу организације рачуноводства и књиговодства и функционисања система извјештавања, са законом. Надзор од стране Порезне управе јесте надзор над праћењем, прикупљањем књиговодствених исправа, пословних књига и финансијских извјештаја, порезних и статистичких извјештаја. Порезна управа задужена је и за провјеру система за обраду података. Порезна управа задужена је за тачност разврставања правних лица, организацију система рачуноводства и интерних рачуноводствених контролних поступака. Као један од кључних носилаца финансијског извјештавања у БиХ, Порезна управа је задужена за надзор над предајом финансијских извјештаја у Регистар финансијских извјештаја. Извршење обавеза у погледу ревизије финансијских извјештаја и достављања извјештаја о ревизији финансијских извјештаја.

Савез рачуновода, ревизора и финансијских дјелатника Федерације Босне и Херцеговине (у наставку СРРиФ-ФБиХ) је невладино, непрофитно, струковно удружење сертификираних рачуноводствених техничара, сертификираних рачуновођа, овлашћених ревизора као и осталих књиговодствених, рачуноводствених, ревизијских, финансијских дјелатника и других сродних занимања у Федерацији Босни и Херцеговини. Функција СРРиФ-ФБиХ огледају се у настојању развоја рачуноводствене, ревизијске и финансијске струке и осталих сродних струка. Савез промовише и одржава највише стандарде професионалне компетенције. Квалитет услуга за професионално оспособљавање и усавршавање својих чланова у смислу потребних квалификација, стручне обуке, сертификарања и лиценцирања те обављања других послова и активности из дјелокруга рачуноводственог тијела.

Обавеза Савеза је да ради на пријеводу, објави и подизању свијести о важности увођења и провођења стандарда као и свих пратећих упутстава, објашњења и смјерница Међународне федерације рачуновођа и других тијела која доносе правила из области рачуноводства. Савез је такођер задужен за осигуравање обуке и тестирања те сертификарања чланова Савеза као и лиценцирање у складу са стандардима и смјерницама надлежних међународних организација и тијела из области рачуноводства још је једна од задаћа из надлежности Савеза.

Интеракција претходно елаборираних тијела из области рачуноводства, ревизије и цјелокупног система финансијског извјештавања један је од предуслова осигурања квалитета финансијских извјештаја. Државно устројство БиХ усложнило је учеснике и носиоце система финансијског извјештавања у БиХ. На различитим нивоима постоје и двојне институције задужене за исте пословне у систему на различитим нивоима власти, што у одређеним сегментима умењује квалитет извјештавања док с друге стране различите институције на нивоима спровођења стандарда омогућава значајан напредак у систему квалитета финансијских извјештаја.

5.3. Систем континуиране едукације рачуновођа у БиХ

Едукација рачуновођа, према спроведеном истраживању, једна је од кључних одредница квалитета финансијских извјештаја. Наиме, истраживање је показало, да

према ставовима рачуновођа у БиХ, један од најзначајнијих фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја јесте ниво образовања рачуновођа. Образовање рачуновођа подразумијева задовољење услова формалног образовања те праћење континуиране практичне едукације рачуновођа. Интернационализација пословања те примјена нових технолошких рјешења, а посебно учесталих измјена регулативе и законских прописа подразумијева па чак и захтијева успостављање високих стандарда квалитета у рачуноводственој и ревизијској професији. На нивоу Еуропске уније успостављени су и стандардизирани прописи из области рачуноводства и ревизије са препоруком примјене МРС-а и МСФИ-ја у процесу финансијског извјештавања на националном нивоу, с тим да су поједина законодавства прописала и националне стандарде. Међутим, едукацију, знања и кадрове у области рачуноводствене професије није погодно, у неким случајевима није ни могуће стандардизовати. Дјеловање у рачуноводственој и ревизијској професији заправо значи успостављање услова под којима одређена особа може добити статус у рачуноводственој односно ревизијској професији.

Рачуноводствена знања у професији стјечу се формалним образовањем и накнадним стјецањем знања у процесу континуиране едукације. Земље ЕУ дужне су примјењивати Међународне стандарде едукације које доноси Међународна федерација рачуновођа и Одбор за међународне стандарде едукације са циљем развоја рачуноводствене професије кроз настојање стандардизације компетенција, знања, вјештина те моралних и етичких вриједности. Међународни стандарди едукације представљају једно од кључних мјерила квалитете кроз програм образовања будућих рачуновођа и ревизора. Одбор за међународне стандарде едукације кроз стандарде едукације препознаје два нивоа образовања и то: иницијално и континуирано образовање. Међутим, на нивоу ЕУ искуства земаља су различита док су код неких земаља прописани начини сертификарања и лиценцирања звања у рачуноводственој професији, код неких земаља нису прописани начини сертификарања у рачуноводственој професији. Рачуноводствена професија у БиХ регулисана је професија у смислу стјецања звања али и услова за стјецање звања у рачуноводственој професији. Прописано сертификарање рачуновођа могуће је отпочети након завршеног формалног образовања (високо образовање) те кроз стјецање практичних знања испуњавање другог услова а то су године радног искуства.

Претходне компетенције особа које се укључују у рачуноводствену професију одређују и ниво сертификарања у професији. У складу са ЗоРР ФБиХ и РС-а постоје три нивоа у сертификарању и то (ЗоРР ФБиХ, ч.58):

- а) Сертифицирани рачуноводствени техничар,
- б) Сертифицирани рачуновођа и
- ц) Овлашћени ревизор.

Једном стечено звање у процесу сертификарања рачуновођа није заувјек стечено звање него је прописана и обавеза лиценцирања те обавезна континуирана едукација рачуновођа како би се постигао и одржао ниво квалитета у систему финансијског извјештавања. Закон о рачуноводству и ревизији прописује стјецање звања док је у складу са овим Законом донесен и Правилник о континуираној едукацији рачуновођа којим се прописује начин стјецања накнадних компетенција и лиценцирање кроз прописано испуњавање услова из дјелокрука континуиране едукације.

Правилник о континуираној едукацији регулише примјену обавеза и цјелокупан процес континуиране едукације, те облик и начине бодовања у процесу континуиране едукације, начин извођења едукације те начине остварења накнадних обавеза у процесу лиценцирања. Под појмом континуирана професионална едукација представља обнављање, проширивање и осувремењивање стручних знања у рачуноводственој професији и сродним дјелатностима (професијама), које доприноси стручности рачуновођа, ревизора и сродних професија, у складу са Правилима ИФАС-а, Кодексом етике професионалних рачуноводствених експерата, Међународним образовним стандардима, Законима о рачуноводству и ревизији у БиХ, ФБиХ и РС-у основама и критеријима које је утврдила Комисија, те другим релевантним прописима и стандардима.

Сваки члан рачуноводствене професије и сродних дјелатности обавезан је да реализира и похађа континуирано професионално образовање у оквиру основних критерија за признавање континуиране едукације. Критерије признавања утврдила је Комисија. Услови које је потребно испунити да би се признала континуирана едукација јесте 120 бодова током трогодишњег помјерајућег раздобља, односно најмање 40 бодова

годишње за издавање лиценце за наредну годину. Континуирана едукација проводи се самостално кроз индивидуалну едукацију и као континуирана едукација организована у облику организоване едукације кроз семинаре, курсеве, радионице, симпозије и друге видове организоване едукације. Минимално половина бодова (сати) мора бити одслушана на стручним предавањима у склопу одобрене организоване едукације.

Индивидуална едукације обавља се кроз континуирано праћење стручне литературе на бази које је могуће проширити и унаприједити своја знања у струци с тим да Управни одбор Савеза прихвати одабрану и праћену литературу. Професионална знања се потврђују и објављивањем стручних књига из области рачуноводства, ревизије и других сродних области, с рецензијом универзитетског професора као и објављивањем текстова у стручним часописима признатим од Комисије. Садржај континуиране едукације обухвата области рачуноводства, ревизије, финансијска те повезаних знања. Такођер, потребно је познавање и оргзанизације пословања као и усвајање знања и компетенција из области информацијских технологија.

Континуирана едукација рачуновођа у БиХ подразумијева праћење различитих облика едукације а огледају се у сљедећем (Правилник о континуираној едукацији):

- а) присуствовање конгресима и симпозијима у организацији професионалних тијела;
- б) присуствовање једнодневним програмима едукације;
- ц) предавања на симпозијима, семинарима, савјетовањима, курсевима, радионицама и другим организованим облицима континуиране едукације;
- д) судјеловање и рад у техничким комитетима и групама за дискусију;
- е) претплата на стручне часописе признате од Комисије;
- ф) објављивање стучних књига из области рачуноводства, ревизије и других сродних области с рецензијом Универзитетског професора;
- г) објављени чланци из области рачуноводства ревизије и других стручних области у стручном часопису од стране Комисије.

Постизање одговарајућег квалитета финансијских извјештаја могуће је почевши са успоставом и одржавањем адекватног система едукације рачуновођа. У БиХ

успостављен је детаљан систем, и евидентно је праћење квалитета едукације. Низ елемената обавезне континуиране едукације и самоедукације у одређеним сегментима, евидентно је формалног типа и није га могуће до краја, досљедно, исконтролисати и пратити како би се осигурао адекватан ниво квалитета. Други проблем који се појављује у БиХ јесте потреба континуираног усаглашавања прописа на ентитетским нивоима те учестале измјене прописа које дозвољавају и измјене структуре особа које у датим моментима могу приступити и наставити бити чланови Професије. Сљедеће измјене из области континуиране едукације рачуновођа требају бити усмјерене ка конкретизацији захтјева континуиране едукације, побољшању увођења стандарда те усаглашавању правила на ентитетским нивоима што би повећало квалитет финансијских извјештаја.

5.4. Ниво образовања и стандарди едукације као одредница квалитета финансијских извјештаја

Развој, било којег сегмента, живота, друштва и привреде под значајним је, ако не и пресудним утјецајем знања. Турбулентно привредно окружење захтијева значајан ниво квалитетних знања како би се могла повећати успјешности и конкуретност привређивања субјеката који су носиоци генерално привредног система било које државе. Привредне активности, креирање и доношење пословних одлука под значајним је утјецајем рачуноводства те су рачуноводствена знања најзначајнија на листи потребних и неопходних знаја. Рачуноводствене активности у главном захтијевају висок ниво знања како из области рачуноводствене струке тако и из области примјене научне методологије на област рачуноводства. Развој рачуноводствене професије захтијева и континуирану професионалну едукацију рачуновођа и већина земаља, као и БиХ има развијен систем професионалне едукације рачуновођа на националном нивоу, међутим, основна одредница нивоа квалитета извјештаја и система извјештавања јесте тежња ка јачању националне едукације и развоја знања кроз усмјеравање ка међународној образваној регулативи за професионалне рачуновође. У посљедњој декади турбулентних привредних кретања, развој и јачање међународне професионалне едукације рачуновођа постала је и главна одредница дјеловања

Међународне федерације рачуновођа те је ова организација развила Међународне образовне стандарде за професионалне рачуновође.

Међународна федерација рачуновођа (у наставку IAFC од International Federation of Accountants) основала је тзв. Образовни комитет (у наставку ЕЦ, од Educational committee) чији је основни циљ постојања служење јваном интересу на начин да настоји контнуирано унапријеђивати образовање и развој професионалних рачуновођа. ЕЦ своје циљеве постиже кроз развој и усавршавање рачуноводствених образовних програма (Малинић, 2009.).

Основне функције ЕЦ-а су:

- а) Прописивање успостављање стандард опште прихваћене “добре праксе” у образовању и развоју професионалних рачуновођа;
- б) Припремање упутстава, тумачења, рсправа, илустрованих примјера, како би се прописана “добра пракса” олакшано и ефикасно примјенила и остварила, те
- ц) Разрјешавање несугласица, откривање нових чињеница и рјешења при истраживањима, те промоција других важних питања у вези образовања и развоја професионалних рачуновођа.

ЕЦ ове циљеве постиже кроз креирање: Међународних образовних стандарда за професионалне рачуновође (ИЕС), Међународних образовних смјерница за професионалне рачуновође (ИЕГ) те Међународни образовни документи за професионалне рачуновође (ИЕП).¹⁸ Поменути документи јасно и недвосмислено дефинишу основне елементе који чине документе чиме се настоји ојачати систем едукације и квалитет рачуноводствене професије и самог финансијског извјештавања. Наиме, у складу са овим документима: „Образовање јесте главни процес учења који је систематизован и програмиран у најзначајнијој мјери као и процес обуке који чини посебну врсту образовања а која подразумијева спој наставе и праксе уско повезан са искуством.“

¹⁸ Параграф 14 и 15 Оквир за међународна образовна саопштења IFAC Образовног комитета, New York, јули 2003.

Развој се дефинише као процес и исход односно резултат, који означава напредовање и пораст способности које доприносе компетентности, стечене професионалним учењем или на неки други начин било којег рачуновође појединца. Као резултат развој подразумијева стање у коме су способности стечене као коначни степен развоја и потпуна изграђеност, али не као фиксна и стална стања. Професионални рачуновођа је особа која је члан неке од ИФАЦ-ових организација, чланица која је испунила и наставља на испуњава захтјеве за очувањем професионалног звања заснованог на професионалном знању, вјештинама, вриједностима и етици.

Међународни образовни стандарди за професионалне рачуновође прописују услове за образовање, учење и развој професионалних рачуновођа према сљедећим стандардима:

- ИЕС 1 – Услови за приступање (пријем) програма образовања професионалних рачуновођа;
- ИЕС 2 – Садржај програма образовања професионалних рачуновођа;
- ИЕС 3 – Професионалне вјештине;
- ИЕС 4 – Професионалне вриједности, етика и ставови;
- ИЕС 5 – Захтјеви за практичним искуством;
- ИЕС 6 – Процјена професионалне способности и компетентности;
- ИЕС 7 – Континуирано професионално усавршавање;
- ИЕС 8 – Захтјеви компетентности за професионалне рачуновође који се баве ревизијом.

Развој рачуноводствене професије у главном предодређен је континуираним захтјевима за унапријеђење цјелокупне привредне дјелатности посматрано са макро аспекта до промицања привредне дјелатности кроз успјешно пословања привредних субјеката на микро нивоу. Потреба за континуираним праћењем пословања и креирањем квалитетних информација за доношења пословних одлука, значајно је допирнијела и натјерала рачуновође да континуирано усавршавају своја знања и вјештине те креирају стандарде које је потребно поштовати како би се постигао и задржао жељени ниво квалитета и професионализма у рачуноводственој професији.

5.5. Улога ревизије у процесу јачања квалитета финансијских извјештаја

Ревизија финансијских извјештаја је испитивање финансијских извјештаја ради давања мишљења о томе да ли они објективно и истинито, по свим материјално значајним питањима приказују стање имовине, капитала и обавеза, резултате пословања, токове готовине и промјене на капиталу, у складу са Међународним рачуноводственим стандардима и Међународним стандардима финансијског извјештавања (ЗорРР ФБиХ, ч.2). Ревизија, са аспекта захтјева за обављањем исте, може се посматрати као добровољна и обавезна ревизија. Уколико су интереси власника капитала и менаџмента неусаглашени онда је нужна редовна добровољна ревизија како би власници капитала били сигурни да се њиховом имовином управља на исправан начин.

Квалитет ревизије неоспорно одређује и ниво повјерења корисника финансијских извјештаја у резултате проведене ревизије и повјерења у објављене ревизорске извјештаје. Изражено позитивно ревизорско мишљење пружа у одређеној мјери степен повјерења и даје кредибилитет финансијским извјештајима. Повјерење у ревизорске извјештаје уздрмано је када су предузећа, за чије је финансијске извјештаје изражено позитивно мишљење недуго након доживјела банкрот. Стога је потребно континуирано пратити, надзирати и контролисати процес ревизије (интерне и екстерне) финансијских извјештаја. Контрола и надзор над радом ревизора и ревизорских друштава од кључне је важности за успостављање квалитетног система ревизије у одређеној земљи па и у БиХ. „Систем контроле квалитета рада ревизије захтијева надзор над испуњењем услова који су утврђени законима. Потреба за успостављањем система контроле квалитета ревизорских извјештаја јавља се као последица чињенице да су и ревизорска друштва профитабилне компаније које у првом реду настоје задржати клијенте. Ова чињеница указује на потребу јавног надзора над ревизорским друштвима и обављају ревизорске професије уопште“ (Пољашевић, 2016.).

Познавање процедура и одговорности особа у ланцу испуњења законских захтјева али и припреме састављања и презентовања финансијских извјештаја, изражавање ревизорског мишљења те контроле квалитета сваког од корака у ланцу вриједности

подразумијева и познавање процедура за стјецање звања и познавање система одговорности за састављане и презентовање извјештаја. Потребно је разликовати контролу квалитета и јавни надзор. Јавни надзор у главном обављају надлежна министарства (министарство финансија, правде) док контролу квалитета врше професионална тијела која су задужена за процес едукације и сертификација. Ова професионална тијела такођер надзире и њихов рад контолише надлежно министарство. Како би се исправно обављао процес припреме и презентације финансијских извјештаја и с њима повезаних ревизорских извјештаја успостављена је следећа хијерархија у процесу надзора и контроле квалитета ревизорске професије:

- а) Рачуновођа саставља а менаџмент предузећа одобрава финансијске извјештаје;
- б) Ревизори ревидирају финансијске извјештаје како би се утврдило да ли су фер презентовани;
- ц) Професионалне асоцијације конторлишу квалитет обављеног посла и рачуновођа и ревизора са циљем да се професионална дјелатност обавља у складу са професионалном регулативом,
- д) Министарство контролише да ли се рачуноводствена и ревизорска дјелатност обавља у складу са формалним захтјевима и контролише рад професионалних асоцијација.

У Републици Српској ЗоРР утврђено је да надзор над пословима рачуноводства обавља Пореска управа ради провјере обављају ли се рачуноводствени послови, сачињавају и презентују финансијски извјештаји у складу са одредбама наведеног Закона. Односно пореска управа има мандат да обави надзор над тачношћу разврставања правних лица, организацији система рачуноводства, вјеродостојности књиговодствених исправа, вођењу и чувању пословних књига, примјени контог оквира, попису имовине и обавеза, сачињавању и прензетовању финансијских извјештаја, те провођењем обавезне ревизије. „Надзор над правним лицима и предузетницима који се баве пружањем рачуноводствених послова, те ревизорским друштвима врши Министарство финансија. Наведеним законом професионална асоцијација дужна је да између осталог донесе и спроводи прописе којима се уређују услови и начин обављања контроле квалитета рада њених чланова. На наведене прописе министарство даје сагласност.

Поред тога, професионална асоцијација је дужна министарству достави извјештај о раду и стању у области рачуноводства и ревизије“ (Пољашевић, 2016.).

У складу са чланом 65. Нацрта Закона о рачуноводству и ревизији у Федерацији БиХ („Службене новине ФБиХ“ бр.83/09), исти је у међувремену усвојен, Порезна управа је надлежна са спровођење активности надзора над активностима правних лица у сегменту организације и функционисања рачуноводства, осим надзора на примјеном МРС-а и МСФИ-ја. Формално испуњење услова које захтијева Закон од организација које обављају послове и пружају услуга из области рачуноводства надзире такођер порезна управа, док квалитет пружених услуга надзире професионално тијело Комора, које је независна професионална организација. Комора надзире квалитету рада друштава за ревизију и овлашћених ревизора ради провјере послују ли и обављају ли ревизију у складу с овим Законом, МСР и другим правилима ревизорске струке. Комора надзире квалитету рада обављених ревизија и извјештаја друштава за ревизију, уговоре и накнаде обављених ревизија, оцјењује систем унутарње контроле квалитете ревизорског друштва, провјерава власничке и управљачке структуре, надзире упошљавање овлашћених ревизора и провјерава друга подручја у складу са одредбама ЗоРР ФБиХ. Јавни надзор над Комором, друштвима за ревизију и ревизорима проводи Одбор за јавни надзор чије чланове именује и разрјешава Влада ФБиХ.

Вјеродостојност и потврда квалитете финансијских извјештаја често се посматра кроз изражено мишљење ревизора о финансијским извјештајима. С друге стране, уколико се ради о обавезној ревизији финансијских извјештаја онда је исту потребно посматрати са више аспеката, односно изражена мишљења посматрати кроз контекст наручиоца ревизије те усаглашености изражених мишљења у више извјештајних периода како би исти били погодна варијабла у оцјени квалитета финансијских извјештаја.

Обавезној ревизији подлијежу финансијски извјештаји и консолидирани финансијски извјештаји правних лица разврстаних у велика и средња предузећа, те финансијски извјештаји правних лица чијим се вриједносним папирима тргује или се врши припрема за њихово емитовање на организованом тржишту вриједносних папира. „Обавезној ревизији подлијежу и финансијски извјештаји правних лица уколико је то прописано посебним прописима којим се уређује њихово пословање“ (Пољашевић, 2016.).

Генерално посматрано, ревизорска дјелатност као кључну одредницу има ревизију финансијских извјештаја. Процјеном степена усаглашености финансијских извјештаја са оквиrom финансијских извјештаја, МРС-ом и МСФИ-јом и Законским оквиrom утврђује се кроз ревизорске активности представља оцјену реалности и објективности информација садржаних у финансијским извјештајима.

Оцјену реалности и објективности финансијских извјештаја потребно је провести у складу са Међународним ревизијским стандардима и Кодексом професионалне етике ревизора. Ревизија, посебно екстерна ревизија мора нужно бити неовисна како би оцјена била поуздана и одражавала адекватан ниво квалитета извјештаја. Презентовање информација у финансијским извјештајима за сврху има омогућавање подлоге за доношење пословних одлука. Да би пословне одлуке биле донесене исправно подлога мора бити реална и објективна. Финансијски извјештаји су реални и објективни ако информације које презентују одражавају стање какво јесте реално унутар извјештајног субјекта. Да ли је стање и успјешност представљено у финансијским извјештајима оно које је реално унутар извјештајног субјекта приказује се провјером усаглашености ових ставки, а презентује се кроз ревизорски извјештај. Провјера информација у финансијским извјештајима резултат је провођења реизворских поступака од стране екстерног ревизора.

У складу са одредбама ЗОР ФБиХ резултатведеног поступка ревизије финансијских извјештаја јесте изражавање мишљења, од стране неовисног ревизора, о информацијама презентованим у финансијским извјештајима компанија. Мишљење може бити изражено кроз: стандардни позитиван извјештај, изражавање мишљења с резервом, изражавање негативног мишљења те суздржавање ревизора од давања мишљења о финансијским извјештајима. Употреба резултата ревизорских активности у поступку процјене квалитета финансијских извјештаја захтијева да се кроз дужи временски период пратит обављање ревизије, да се прати структура ревизорских друштава која обављају ревизију, врсте изражених мишљења те разлоге за одступање од стандардног позитивног мишљења. Интересантан податак јесте и међузависност промјене ревизора који обавља ревизију и израженог мишљења о финансијским извјештајима, посебно када се ради о компанијама чији финансијски извјештаји подлијежу обавезној ревизији финансијских извјештаја.

У складу са спроведеним истраживањем за потребе израде докторске дисертације, а прије елаборације цјелокупних резултата истраживање битно је нагласити у овом дијелу да стање у БиХ, када се говори о обавезној ревизији финансијских извјештаја није на задовољавајућем нивоу. Компаније чији финансијски извјештаји подлијежу обавезној ревизији финансијских извјештаја а које су истовремено дужне транспарентно објављивати извјештаје у преко 75% случајева то не чине у континуитету. Наима праћење објављених финансијских и ревизорских извјештаја и усаглашеност података објављених у једним и другим на подручју БиХ било је могуће у око свега 25 до 30% компанија чијим се вриједносним папирима тргује на јавним тржиштима капитала. Овај проценат компанија послужити ће као основа за процјену параметара које је нужно пратити како би се могао формулисати модел процјене квалитета финансијских извјештаја.

6. МОДЕЛ ПРОЦЈЕНЕ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА У ФУНКЦИЈИ ЈАЧАЊА ЕФИКАСНОСТИ ПОСЛОВАЊА ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТА У БИХ

Ефикасност пословања привредних субјекат у БиХ кључни је елемент креирања конкуренске предности на микро нивоу који би био иницијални импулс и за јачање конкурентности цијеле државе. Ефикасност у пословању захтијева правовремено и квалитетно доношење стратешких одлука. Стратешке, све више и рутинске, одлуке зависе и захтијевају квалитетне и правовремене информације које као позадину имају квалитетан и континуиран систем. У савременим пословним токовима извор таквих информација све чешће су финансијски извјештаји, специфично када се ради о великим и о субјектима чијим се вриједносним папирима тргује на уређеном тржишту капитала. Обзиром да развијено тржиште капитала представља један од потенцијалних извора финансирања привредних субјеката и предуслов ефикасног пословања субјеката те се, од привредних субјеката са тржишта капитала захтијева али и очекује да транспарентно објављују своје финансијске извјештаје.

Кључно питање у процесу доношна одлука и кориштењу информација јесте ниво квалитета и употребна вриједност информација презентованих у финансијским извјештајима. Сумња у квалитет финансијских извјештаја оправдана је из разлога што привредни субјекти имају законску обавезу презентовања финансијских извјештаја те се у процесу задовољења законске обавезе неријетко изгуби квалитет презентованих информација. Креирање модела процјене квалитета финансијских извјештаја има за циљ презентовати путоказ провјере појединих сегмената пословања, елемената финансијских извјештаја и избор адекватних рачуноводствених политика како би се могао дати одговор да ли информације презентоване у финансијским извјештајима појединих субјеката у БиХ могу послужити као основа за ефикасно доношење пословних одлука.

Варијабле кориштене у моделу процјене су разноврсне, неке од њих је континуирано тешко пратити док неке од них су видљиве одмах из објављених финансијских и нефинансијских информација у сету транспарентно доступних финансијских извјештаја. Доносиоци одлука бити ће у прилици, пратећи низ представљених корака модела да процјене постојања или не постојања значајних намјерних манипулација и кривог представљања стања извјештајних субјеката.

6.1. Развој хипотеза

Сложеност проблематике истраживања али и предмета на коме ће се проводити цјелокупно истраживање резултира захтјевом за прецизно дефинисање хипотеза истраживања које су главна смјерница истраживања и окосница структурирања и дефинисања самог рјешења представљених проблема истраживања. Проблеми истраживања представљени су кроз једну главну истраживачку, која је даље рашчлањена на пет помоћних хипотеза кроз које ће се настојати идентификовати варијабле које дејствују на ниво квалитета финансијских извјештаја. Варијабле тестирања засноване су у првој фази на елементима финансијских извјештаја које карактеришу сталне измјене, а које нису очекиване у складу са основном пословном активношћу и усвојеним рачуноводственим политикама. Стога је главна истраживачка хипотеза дефинисана како слиједи:

„Сталне измјене нормативне основе доводе до недоследности у примјени рачуноводствених политика што негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.“

На основу главне истраживачке хипотезе, те како би се ставови, у њој представљени, могли исправно бранити изведене су сљедеће помоћне истраживачке хипотезе:

“Хармонизација рачуноводствених прописа значајно утјече на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика.”

“Рачуноводствене политике привредних субјеката одређују начин признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја, те одређују положај и успјешност финансијских извјештаја.”

“Недоследна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризиранију финансијских извјештаја.”

“Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.”

“Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачуновођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја.”

Постављене хипотезе истраживања кроз једну главну и пет помоћних хипотеза оправдати ће се иницијално истражени елементи као фактори дјеловања на квалитет финансијских извјештаја. Процес израде модела кроз математички или логички модел провјере појединих елемената кроз дијаграм тока који би у коначници указао на (не)постојање грешака у финансијским извјештајима захтијева статистичко тестирање значајности утјецаја и међузависности варијабли које потенцијално могу бити индикатори (не)квалитета информација презентованих у финансијским извјештајима. Стога је истраживачке хипотезе потребно развити и представити статистичке хипотезе које је могуће, адекватном методологијом тестирати (потврдити или оповргнути).

У складу са претходно наведеним за тестирање се може користити неколико статистичких хипотеза које гласе:

„Измјене рачуноводствених политика статистички значајно су одређене измјенама законске регулативе.“

„Избор различитих рачуноводствених политика на различитим тржиштима капитала у БиХ указује на регулативу која није хармонизирана.“

Поступак доказивања претходних статистичких хипотеза бити ће спроведен тестирањем статистичких хипотеза путем непараметарских тестова значајности али и методом анализе и синтезе представљених чињеничних стања добивених детаљном анализом финансијских, ревизијских те посебно објављених рачуноводствених политика компанија које дјелују на тржишту капитала у БиХ.

Друга помоћна хипотеза истраживања представља основу за анализу елемената рачуноводствених политика али и значајно мјерење измјена износа на појединим рачунима које у датој ситуацији није једноставно објаснити. У том случају евидентно је постојање недоследности у примјени рачуноводствених политика. Проблеми доказивања оваквих хипотеза огледају се у чињеници да, са аспекта мишљена рачуновођа, рачуноводствене политике представљају формални сегмент сета извјештаја те се тешко може ослонити на оцјену досљедности објављених рачуноводствених политика обзиром да у закључивању релевантних чињеница може се констатовати да су се суштински рачуноводствене политике у значајном обиму различито примјењивале. Анализом објављених рачуноводствених политика и успоређбом са објавама у финансијским извјештајима може се закључити да измјене нису транспарентно објављиване. Измјене рачуноводствених политика, стога потребно је мјерити кроз тестирање значајности нивоа на појединим рачунима.

Мјерење утјецаја измјене рачуноводствених политика на вредновање позиција провести ће се кроз неколико корака. Идентификацијом елемената узорка који су имали салда, те посматрано континуирано, промјене на салдима на рачунима прихода и расхода од измјена рачуноводствених политика идентификовати ће се, уз претходне напомене, као фактор измјене политике за процјење досљедности примјене политика. Прегледом изабраних рачуноводствених политика и идентификацијом досљедности примјене истих тестирати ће се хипотеза да су, рачуноводствене политике те које у значајној мјери утјечу на вредновање позиција финансијских извјештаја чиме се индиректно дјелује на положај и успјешност пословања компанија.

Трећа помоћна хипотеза која гласи:

“Недоследна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризирењу финансијских извјештаја.”

надаље се може рашчланити на неколико статистичких хипотеза за доказивање значајности разлика салда појединих рачуна за које је у узорку идентификована одређена особина (досљедна вс. недосљедна примјена рачуноводствених политика). Манипулације информацијама у финансијским извјештајима огледају се, према претходним истраживањима у неколико сегмената. За потребе доказивања петходно наведене хипотезе корисити ће се елементи финансијских извјештаја а то су ставке прихода и расхода (обзиром да су то елементи извјештаја који су подложни манипулацијама). Осим елемената финансијских извјештаја корисити ће се и показатељи успјешности пословања, у овом случају, скупни показатељи успјешности пословања који, у својој основи дају могућност за процјену постојања манипулација у финансијским извјештајима а то су показатељи M-Score. Индикатори M-Score и преглед стања према овом показатељу у БиХ обрађени су у поглављу четири док ће се кроз процес доказивања хипотеза корисити појединачни елементи овог показатеља како би се идентификовале разлике код компанија које су досљедно или недосљедно примјењивале рачуноводствене политике. Примјена модела на компанијама из БиХ, иако раније није рађена, бити ће проведена употребом двије варијанте M-Scoreмодела. Варијанта прва јесте она која садржи претходно (у поглављу 4) представљених 8 варијабли (означити ћемо је са M8) и друга варијанта са кориштених 5 варијабили (означена као M5).

Четврта помоћна хипотеза односи се на процјену квалитета финансијских извјештаја кроз процјену и утјецај нивоа субјективно процијењених позиција извјештаја на ниво квалитета финансијских извјештаја. Четврта помоћна хипотеза истраживања гласи:

“Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.”

Под појмом субјективних процјена подразумијевају се износи на рачунима на којима се појављују као последица успоставе фер вриједности одређене имовине и извора средстава. Значајна је повезаност између доказивања треће и четврте помоћне хипотезе, обзиром да се најчешће манипулације остварују кроз приказивање субјективних износа на појединим рачунима стања и рачунима успјеха. Стога ће доказивање четврте помоћне хипотезе бити логичан слијед и повезаност између треће и четврте хипотезе. Процјеном нивоа манипулација установити ће се ставке које садрже

манипулације те мјерити њихово дејство на квалитет финансијских извјештаја. Најчешће се разлике у реалности приказаних позиција мјере кроз мјерење акруала. Акруали се, генерално рачунају кроз динамику прихода и проценом „нормалних“ износа и осцилација на рачунима прихода из периода у период, те односима позиција биланса успеха презентованог према акруалном принципу и извјештаја о новачним токовима презентованог према принципу новчане реализације. За ове процјене користити ће се показатељи квалитете пословне активности и квалитете добити.

Пета помоћна хипотеза која гласи:

“Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачуновођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја.”

доказивати ће се кроз тестирање ставова рачуновођа у БиХ с једне стране о квалитети, континуитету и важности едукације рачуновођа и с друге стране повезаности истих са квалитетом финансијских извјештаја. Употребом непараметарских тестова утврдити ће се ниво значајности дјеловања фактора едукације и генерално структуре менаџмента на ниво квалитета финансијских извјештаја.

Потврђивањем или оповргавањем поретходно детаљно разрађених помоћних хипотеза установити ће се закључци коју су потребни за успостављање модела процјене квалитета извјештаја за потребе доношења одлука корисника финансијских извјештаја.

6.2. Дефинисање узорка

Научно – истраживачки рад подразумијева познавање материје с којом се оперише у процесу закључивања као и познавање подлоге која се користи у процесу закључивања. У емпиријским истраживањима потребно је, прије спровођења истраживања дефинисати узорак на којем ће се проводити цјелокупна анализа. Подлога за истраживање квалитета финансијских извјештаја захтијевала је дефинисање двије појмовно различите групе узорака и то узорак компанија чији ће се финансијски и ревизијски извјештаји користити као основа за процјену квалитета финансијских извјештаја, и други узорак је узорак на којем је проведено примарно анкетно истраживање, а односи се на ставове и мишљења креатора и особа одговорних за финансијске извјештаје. Цјелокупно истраживање у коначници засновано је на два претходно поменута

различита узорка, при чему се потврђивање и/или оповргавање истраживачких хипотеза заснива на комбинацијама могућих закључивања на основу оба узорка. Гдје то није било могуће истраживање се базирало на појединачне закључке сваког од узорака индивидуално. У циљу лакшег објашњења појединачних закључака битно је нагласити да су узорци класификовани као узорак за прикупљање примарних података и узорак за прикупљање секундарних података.

Узорак за истраживање примарних података односи се на узорак рачуновођа који су приступили попуњавању анкете која је креирана за потребе доншења закључака релевантних за провођење истраживања. Структура анкете и закључци који су донесени на основу анкете приказани су у наставку истраживачког дијела рада. Прикупљање података за анализу обављено је слањем анкете на различите адресе, гдје су анкете адресиране на рачуновође компанија (лични контакт), на рачуноводствене агенције, те дијељењем анкете путем друштвених мрежа кроз групе које су сачињене од особа укључених у рачуноводствену професију. Од укупно посланих 130 анкета путем личних контаката добијен је одговор на 87 анкетних упитника што чини 67% добијених повратних одговора. Обзиором да су, анкетни листићи, добијени личним контактима са различитих територија у БиХ, те су такођер заступљена различита предузећа овај ниво узорка се може сматрати репрезентативним. Значјанији закључци се могу добити повећањем узорка. Обзиром да се ради о осјетљивој тематици настојао се повећати обим узорка за прикупљање примарних података, те је анкетни упитник подијељен преко друштвених мрежа. Тачан број употријебљених анкета путем друштвених мрежа, као ни тачан број особа укључених у овај сегмент истраживања није могуће одредити те није могуће доредити проценат повратних одговора. Оно што је значајно констатовати да је добијено још додатних 154 одговора. Комплетирањем цјелокупних резултата истраживања може се констатовати да је узорак од 241 попуњеног анкетног упитника довољан узорак за провођење истраживања. Заступљеност компанија чије су рачуновође попуниле анкетни листић задовољена је у дијелу слања упитника путем личних контаката те је осим аспекта довољности задовољен и аспект репрезентативности.

Друга скупина информација прикупљених за доношење закључака за потребе овог истраживања јесу секундарне информације. Дефинисање узорка за прикупљање

секундарних података у првом кораку подразумијевало је истраживање свих компанија чијим се вриједносним папирима тргује на тржишту капитала БиХ. Детаљном анализом свих јавно објављених извјештаја компанија са тржишта SASE са BLSE појавило се низ ограничења у погледу дефинисања елемената у узорак што је довело и до смањеног обима кориштених компанија за анализу у односу на извјештаје компанија које су у укупном износу објављене на поменутиим тржиштима. Ограничења су довела до дефинисања узорка који чини умањену слику онога што јесте тренутно стање тржишта капитала БиХ.

У наредној табели представљено је стање и обим компанија чијим се вриједносним папирима тргује на тржишту капитала те узимајући у обзир претходно представљена ограничења дефинисан узорак компанија изабраних за провођење истраживања квалитета финансијских извјештаја.

Табела бр. 20 – Преглед избора елемената у узорак за анализу (дефинисање узорка)

ОПИС	Број компанија
Укупан број емитената на SASE	316
Број компанија чијим се дионицама тргује на SASE	214
Укупан број емитената на BLSE	312
Број компанија чијим се дионицама активно тргује на BLSE	146
Оквир избора узорка – компаније којима се активно тргује на берзи	360
Изабрано у узорак	100

Извор: Израда аутора према подацима са SASE и BLSE

Услови избора елемената узорка који су определијелили број изабраних елемената су сљедећи:

- а) Доступност финансијских извјештаја у узастопном шестогодишњем период;
- б) Доступност ревизорских извјештаја који садрже рачуноводствене политике за посматрани период (уколико рачуноводствене политике нису објављене одвојено);
- ц) Активност трговања на тржишту капитала.

Прегледом свих 628 компанија, извршена су елиминисања емитената обвезница, инвестиционих фондова, компанија из области осигурања, компанија банкарског сектора, компанија које су у процесу ликвидације и стечаја у активном трговању остало је 214 компанија на SASE те 146 компанија на BLSE који чине оквир избора узорка. Детаљном анализом извјештаја изабрано је 100 компанија чијим се вриједносним папирима трговало активно на SASE и BLSE. Изабране компаније чине скоро 30% оквира избора узорка што процијењујемо као довољно за адекватне закључке. Потврду наведене тврдње чини и недоступност релевантних информација компанија које нису укључене у узорак. Кључна особина избора поменутих 100 компанија у узорак јесте доступност финансијских и ревизорских извјештаја те нужна доступност рачуноводствених политика.

У циљу изналажења адекватних резултата истраживања спроведених на узорку потребна је усалгашеност информација и временског оквира информација. Прегледом доступних извјештаја који су јавно објављени путем SASE и BLSE утврђено је да највећи број компанија има доступне извјештаје за период од 2013. до 2018. године. Стога је шестогодишњи период изабран као релевантан за провођење цјелокупне анализе финансијских али и ревизорских извјештаја који ће послужити за процјену елемената који значајно дјелују на ниво квалитета извјештаја. У процесу истраживања узорак ће се даље дијелити на двије групе компанија чији ће извјештаји и подаци из поменутих извјештаја послужити за тестирање хипотеза у циљу изналажења модела за процјену (не)квалитетних извјештаја. Прву, контролну групу чинити ће компаније које су у посматраном шестогодишњем периоду имале неквалификовано ревизорско мишљење у свим анализираним годинама. Друга група су компанија које су имале одређене квалификације у ревизорским мишљењима и различите модификације мишљења. Тестирањем разлика у карактеристичним информацијама двије групе утврдити ће се одреднице квалитета финансијских извјештаја.

Обзиром да су, као одредница квалитета информација представљених у финансијским извјештајима изабрани и анализирани фактори транспарентност објављивања и досљедност примјене рачуноводствених политика то је потребно одредити и групе које досљедно и недосљедно примјењују рачуноводствене политике. Наиме,

истраживање проведено на сету финансијских извјештаја компанија изабраних у узорак (који је претходно дефинисан), са квалитативног аспекта, те истраживање доступности потребних информација, резултирало је чињеницом да не постоје рачуноводствене политике које су објављене за све компаније у узорку. Тачније, већина компанија, своје извјештаје учинила је јавним осим сегмента забиљешки уз финансијске извјештаје и рачуноводствених политика. Непостојањем рачуноводствених политика као засебног елемента сета финансијских извјештаја. Анализа рачуноводствених политика обављена је на истом поменутом узорку, и то кроз анализу ревизорских извјештаја, при чему, цјеловити извјештај ревизора садржи и осврт на изабране рачуноводствене политике. Коначно изабрани узорак за прикупљање секундарних података резултирао је прикупљеним, јавно објављеним, финансијским и ревизорским извјештајима, те рачуноводственим политикама за 100 компанија што је укупно 600 сетова финансијских извјештаја, обзиром да је временски оквир 6 година. Такођер за исте компаније прикупљено је 600 ревизорских мишљења те анализирано преко 600 објављених рачуноводствених политика.

Цјелокупно истраживање засновано је на примарним и секундарним подацима. Закључци о факторима дјеловања на квалитет финансијских извјештаја од стране рачуновођа бити ће донијети на основу примарних података кроз анкетно истраживање у које су укључене рачуновође. Структуру, односе, међузависности и међудејства појединих позиција финансијских извјештаја и разлике које идентификоване за компаније које су имале квалификовано у односу на неквалификовано мишљење приказати ће анализа секундарних података за укупно 100 компанија у периоду од 6 година што чини укупно 600 финансијских извјештаја, 600 ревизорских извјештаја те преко шестстотина рачуноводствених политика.

6.2.1. Методолошки приступи избору узорака у сличним истраживањима

Избор методологије истраживања базиран је у главном на истраживањима релевантне литературе и научно – истраживачких радова из области процјене квалитета информација, релевантности информација у финансијским извјештајима те процјена манипулација и погрешних приказивања података финансијских извјештаја. Обзиром да се показало да основу, већине оваквих истраживања, чини истраживање анализе

финансијских извјештаја то је онда била још једна одредница избора узорка могућност спровођења анализе те могућност израчуна аналитичких рацио показатеља. Преглед претходних истраживања представља индикатор адекватности методологије избора елемената у узорак.

Истраживања проведена 2007. године (Jones, 2007.) заснована су на процјени адекватности модела утврђивања и предвиђања погрешних приказивања кроз компарацију најзначајнијих и најпознатијих модела у процесу управљања зарадама и рачуноводственим манипулацијама. За потребе овог истраживања у узорак је укључено 118 компанија чији су годишњи финансијски извјештаји садржавали значајна погрешна приказивања према јавно доступним подацима комисије за вриједносне папире *SEC-a* (*engl. Security Exchange Commision*) у пеироду 1988 до 2001. године. Контролни узорак истраживања чинили су извјешаји који нису садржавали значајна погрешна приказивања процијењено на бази доступних и јавно објављених информација из базе података SEC-a (Computstat).

Истраживање које је провео Skousen (Skousen, 2008.) засновано је на мјерењу учинковитости фактора ризика превара према Ceresu теорији са циљем утврђивања могућности употребе ове теорије у предвиђању превара у финансијским извјештајима. Формирани узорак истраживања укључивао је финансијске извјештаје предузећа који су садржавали било какве елементе превара у периоду од 1992. до 2001. године. Прикупљени подаци о узорку су из јавно доступних извора, и то Комисије за рачуноводствене и ревизијске објаве (AAER – *eng. Accounting and Auditing Enforcement Releases*), те од Комисије за вриједносне папире (SEC). Узорак је обухватио финансијске извјештаје за 86 компанија. Додатни услови избора елемената у узорак били су слична или истоврсна дјелатност те слична величина предузећа.

У истраживање и анализу фактора дјеловања на појављивање значајне погрешке у финансијским извјештајима формиран је према проведеном истраживању (Dechow, 2010.) у узорак је укључено 2.190 компанија тј. финансијски извјештаји поменутих компанија који су у периоду од 1982. до 2005. године садржавали значајну погрешку. Узорак је такођер формиран темељем јавно доступних информација из финансијских извјештаја и других објава Комисије за вриједносне папире у САД-у (SEC). Контролни

узорак овог истраживања јесу финансијски извјештаји поменутих компанија из појединих раздобља посматраног временског оквира били без значајне погрешке. Поменуто истраживање садржи такођер и компаративну анализу са додатним контролним узорком финансијских извјештаја за око 130.000 чији су финансијски извјештаји били јавно доступни а без значајних рачуноводствених погрешака у посматраном развоју.

Истраживања проведена на нашем подручју обухватају истраживање (Габрић, 2017.) укључено је 117 предузећа, односно емитената за које се, за једну или више година из проматраног раздобља, успјело прикупити 257 ревизорских и годишњих финансијских извјештаја, за потребе утврђивања и предвиђања значајног погрешног приказивања информација из финансијских извјештаја. Компаније укључене у основни и контролни узорак такођер су компаније чији су финансијски и ревизијски извјештаји јавно доступни и транспарентно објављени на Сарајевској берзи вриједносних папира.

На основу претходно приказаних приступа дефинисању и избору елемената узорка код сличних истраживања а која су кроз манипулације и истраживање погрешног приказивања информација у финансијским извјештајима имали у фокусу квалитет финансијских извјештаја и управљање зарадама путем манипулација у финансијским извјештајима може се закључити да је избор узорка за поменуто истраживање адекватан, те да закључци који се могу извести из поменутог истраживања релевантни за посматрани период и предузећа која послују на поменутом подручју.

6.3. Избор релевантне методологије истраживања

Прикупљање и обрада података предуслов је доношења закључака о посматраној истраживаној и анализираној материји. Методологија прикупљања и обраде података подразумијева избор адекватних инструмената и техника. Емпиријски дио овог истраживања подразумијева обраду података прикупљених анализом садржаја из финансијских и ревизорских извјештаја за период 2013. – 2018. године и то за компаније које су јавно и континуирано објављивале и финансијске и ревизорске извјештаје у посматраном периоду. Компаније које су анализирале односно извјештаји анализираних компанија прикупљени су из јавних објава са Сарајевске и Бањалучке

берзе. Осим примјене истраживања секундарних података потребно је изабрати и адекватно обрадити примарне податке који се односе на истраживање ставова рачуновођа и истраживање фактора дјеловања на квалитет, процјену стања квалитета финансијских извјештаја бх компанија те идентификовања кључних елемената финансијских извјештаја који су подложни манипулативним радњама, чиме се умањује квалитет финансијских извјештаја компанија у БиХ.

Методолошки приступ анализи секундарних података из финансијских извјештаја подразумијева тестирање разлика података објављених у финансијским извјештајима компанија укључених у основни и контролни узорак за истраживање. Тестирањем разлика појединих елемената извјештаја идентификовати ће се у првом кораку елементи финансијских извјештаја који одређују (не)квалитет финансијских извјештаја. Тестирање разлика елемената финансијских извјештаја провести ће се примјеном параметарских тестова разлика. Други корак идентификовања кључних елемената квалитета финансијских извјештаја и избора елемената у процјени модела квалитета јесте мјерење корелације показатеља анализе финансијских извјештаја. Наиме, индивидуални и скупни показатељи анализе финансијских извјештаја представљају коефицијенте те се постојање разлика може тестирати помоћу параметарских тестова, међутим, обзиром да се ради о коефицијентима поузданија процјена јесте на бази мјерења коефицијента корелације показатеља. Груписањем индивидуалних елемената идентификовати ће се кључни показатељи који могу ући као варијабле у модел процјене квалитета финансијских извјештаја. С друге стране, груписањем и мјерењем значајности корелације појединачних показатеља који улазе у скупни показатељ идентификовати ће се фактори који најзначајније одступају од кључних елемената процјене квалитета извјештаја компанија у БиХ. Елементима дескриптивне статистике те тестирања непараметарским тестовима утврдити ће се значајност фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја. Обзиром да се, у фокус процјене квалитета извјештаја у другој фази истраживања, ставила досљедност примјене рачуноводствених политика то су детаљно и као непараметарске варијабле анализирани рачуноводствене политике и њихова примјена.

Методама дескрипције приказати ће се кључни елементи рачуноводствених политика кроз идентификовање кључних рачуноводствених политика примјењиваних при

састављању и презентацији финансијских извјештаја компанија у БиХ. Дејство измјена рачуноводствених политика на ниво квалитета финансијских извјештаја бити ће тестиран кроз примјену методе компарације и мјерењем значајности разлика (истоврсности) кључних елемената финансијских извјештаја и кључних показатеља идентификованих као адекватни у процесу истраживања квалитета финансијских извјештаја. Мјерење утјецаја фактора измјене рачуноводствених политика тешко је из разлога што су политике предузећа чијим се дионицама тргује на берзи у значајном броју случајева номинално објављене док је суштинска примјена била другачија. Наиме, објављене политике за субјекте укључене у узорак карактерише досљедна примјена у посматраном периоду од 6 година (2013. – 2018.). Међутим, детаљном анализом позиција појединих рачуна финансијских извјештаја на којима су се десиле значајне промјене у салдима а дешавају се при промјени рачуноводствених политика идентификовани су финансијски извјештаји са значајним измјенама и окарактерисани као извјештаји компанија које су мијењале своје политике у појединим или током цијелог периода. Рачуни који су одредили постојање индиције измјена рачуноводствених политика у првом реду су компаније које су имале значајне измјене тј. евиденцију значајних износа на приходима и расходима насталим због промјене рачуноводствених политика. На овим рачунима се евидентирају износи прихода и расхода који настају и када се одступи од примјене одређене рачуноводствене политике а што се у коначници сматра промјеном рачуноводствене политике.

Потврду овој тврдњи тражили смо у измјенама салда рачуна ревалоризационих резерви те прихода и расхода од промјене вриједности дугорочне и краткорочне имовине. Наиме измјене вриједности на ревалоризационим резервама (специфично раст салда овог рачуна) карактеристичан је у случајевима примјене политике вредновања дугорочне имовине по принципу ревалоризације док су, при анализи рачуноводствених политика, у 95% случајева идентификоване политике вредновања према принципу хисторијског трошка (трошка стицања) имовине, те су стога извјештаји компанија које су карактерисале претходно наведене осцилације издвојени као извјештаји при чијем се састављању и презентовању нису досљедно примјењивале политике.

Наконведеног тестирања примјеном параметарских тестова, те корелационом анализом примјеном мулти – факторске анализе корелације идентификовати ће се

карактеристични елементи извјештаја и показатеља који су значајни за извјештаје компанија оцјењених као квалитетне а који се нису као такви показали на елементима узорка који има особине неквалитетних извјештаја према принципу који је претходно објашњен у избору основног и контролног узорка. Примјеном елемената мултипла регресије установити ће се модел по којем ће се карактеристичне варијабле укључити у модел процјене квалитета финансијских извјештаја. Идентификацијом фактора које рачуновође сматрају релевантним при процјени квалитета финансијских извјештаја израдити ће се ток праћења елемената и података који карактеришу пословање и финансијско извјештавање компанија у БиХ како би се у сваком моменту могли процијенити извјештаји да ли су, или нису квалитетни за доношење адекватних пословних одлука. Дескрипцијом узорка анкетираних рачуновођа ће се у поступку истраживања идентификовати фактори које, искуствено рачуновође сматрају најзначајнијим у процјени квалитета финансијских извјештаја, идентификовати ће се степен перцепције рачуновођа о квалитету финансијских извјештаја домаћих компанија те ће се у коначници идентификовати и фактори које рачуновође сматрају највише подложним различитим врстама манипулативних радњи које су у директој корелацији са смањеним нивоом квалитета финансијских извјештаја.

6.4. Тестирања у процесу закључивања

Примјена одговарајуће, претходно дефинисане методологије подразумијева развој хипотеза надаље од претходног до најнижег нивоа а то је дефинисање статистичких хипотеза које се могу тестирати примјеном адекватне статистичке методологије. У одређеним корацима статистичко тестирање неће бити у потпуности компатибилно са дефинисаном главном и дефинисаним помоћним хипотезама истраживања међутим парцијална статистичка тестирања усмјеравати ће релевантне закључке ка изналажењу значајних доказа којима се постављене хипотезе истраживања могу потврдити или оповргнути.

Цјелокупан порокес тестирања у процесу закључивања о истраживаној тематици има за циљ детаљно елаборирање, потврђивање или оповргавање постављених помоћних истраживачких хипотеза са циљем потврђивања или оповргавања главне истраживачке хипотезе. Кроз тестирање идентификовати ће се финансијски и нефинансијски фактори

дјеловања на квалитет финансијских извјештаја што би требало резултирати успостављањем модела потребних процјена нефинансијских информација које ће се идентификовати кроз процес прегледа нефинансијских информација истраживања, те успостављање математичког модела процјене квалитета финансијских извјештаја на основу финансијских информација из финансијских извјештаја и употребом индикатора упјешности пословања, индикатора процјене наступања банкрота и индикатора идентификације постојања манипулација у финансијским извјештајима.

6.4.1. Анализа примарних и секундарних података релевантних за процјену квалитета финансијских извјештаја (дескрипција и мјерење каузалности)

Претходном анализом дефинисана су два различита узорка за прикупљање података релевантних за истраживање и формирање скупине елемената дјеловања на квалитета финансијских извјештаја, а то су узорак примарних података прикупљених од 241 рачуновође како би се могли анализирати ставови креатора и корисника финансијских извјештаја о факторима дјеловања на квалитет финансијских извјештаја, те узорак од 100 компанија за прикупљање секундарних података из финансијских извјештаја и података о рачуноводственим политикама из ревизорских извјештаја чиме ће мјерењем корелације, тестирањем разлика те процјеном односа и утјецаја на квалитет финансијских извјештаја позиционирати кључни елементи као одреднице квалитета извјештаја. У наставку ће бити представљени основни подаци из поменутих узорака који ће се користити и за будуће процјене, анализе и статистичка тестирања података.

Анкетни упитник структуриран је на начин да пружи податке о структури рачуноводственог сектора, рачуновођа те менаџмента и основним карактеристикама компаније за коју се пружају примарни подаци те о ставовима, мишљењима о квалитету финансијских извјештаја али и о чињеницама у субјекту за који је попуњена анкета а које пружају значајне информације у погледу процјене квалитета финансијских извјештаја. Упитник је састављен кроз шест међусобно повезаних и условљених цјелина које треба да пруже цјеловиту слику стања у области финансијског извјештавања и процјени квалитета истог кроз ставове рачуновођа. Први дио упитника састоји се од питања који одређују квалификације менаџмента и квалификације

рачуновођа. Упитник је намјењен и попуњајавале су га рачуновође с тим да је такођер дио питања која се односе на менаџмент постављен рачуновођама које су требале да дају одговоре у име менаџмента. Одлука о оваквој структури питања условљена је временом и обимом прикупљених података али и релевантности података који се касније односе на конкретне рачуноводствене ситуације а на које можда менаџмент неби могао дати одговоре. Такођер, у првом дијелу упитника истражен је облик организовања субјеката те величина субјеката у складу са одредбама Закона. Наиме у складу са ЗоРР ФБиХ и ЗоРР РС-а сви привредни субјекти се дијеле на мале, средње и велике субјекте, док класификацију одређује ниво оствареног промета, ниво имовине те број запослених радника. Привредни субјекти дужни су на крају године извјештавати о класификацији субјекта у једну од поменутих скупина. Класификација одређује обим и основу презентације финансијских извјештаја. У БиХ су преведени и усвојени МСФИ и МРС у складу са којима привредни субјекти припремају и презентују своје извјештаје, те су усвојени и МСФИ-јеви за МСС. Међутим примјену ових стандарда одређује не само величина субјекта него и степен одговорности субјекта у погледу својих интересних скупина. У грубој подјели субјеката на мале и средње који примјењују МСФИ-јеве за МСС, и велике субјекте који примјењују МРС и МСФИ, потребно је и значајно нагласити да, субјекти који имају јавну одговорност тј. субјекти чијим се вриједносним папирима тргује на јавном уређеном тржишту капитала, без обзира на одлуку о класификацији дужни су примјењивати МРС и МСФИ. Ово је бино нагласити због структуре информација које су презентоване у субјектима од јавног интереса и оних који то нису, и за које је, одредница примјене стандарда у ствари изјава и чињеница о испуњену услова за класификацију на мале, средње или велике субјекте. Први дио (Дио А) резултирао је квалитативним подацима чије фреквенције одређују значајност појединих одговора из анкетног упитника без постављања било које скале и без одређивања нумеричке вриједности за квалитативне податке из анкетног упитника.

Други дио упитника односи се на питања о постојању рачуноводствених политика и повезаности рачуноводствених политика и квалитета финансијских извјештаја. У овом дијелу прикупљени су подаци о постојању рачуноводствених политика, о квалитети финансијских извјештаја уопштено али и о процјени квалитета припремљених и презентованих извјештаја за компаније које су укључене у узорак за последњи шестогодишњи период. Други дио анкете (Дио Б) такођер је резултирао прегледом

одговорности за доношење и усвајање рачуноводствених политика, одговорности за примјену истих те о процјени ефеката измјене рачуноводствених политика и постојању транспарентне објаве рачуноводствених политика, објаве промјена рачуноводствених политика те постојања извјештаја о ефектима измјене рачуноводствених политика. У другом дијелу такођер као и у првом нема рангирања нити додјељивања вриједности одговорима и исти представљају ставове рачуновођа дескрипцијом а закључци на основу овог дијела засновани су на распореду фреквенција те на њиховој међузависности тестираној Chi – Square тестом.

Трећи дио анкетног упитника (Дио Ц) захтијевао је од рачуновођа да дају оцјену квалитета финансијских извјештаја у БиХ кроз оцјењивање оцјенама од 1 до 5 (Ликертова скала оцјењивања ниво слагања) при чему је оцјена један значила да се рачуновође не слажу са представљеном тврдњом док оцјена 5 је значила да су рачуновође у потпуности усаглашене са наведеном тврдњом. Овај дио анкетног упитника настојао је идентификовати утјецај транспарентности презентације извјештаја, досљедности примјене рачуноводствених политика, нивоа процјена у извјештајима, нивоа образовања рачуновођа те врсте ревизорског мишљења на квалитет финансијских извјештаја. У овом дијелу даје се нумеричка оцјена али се ради о степену слагања или неслагања са тврдњом а не са правом оцјеном што онемогућава адекватне закључке на основу просјека него се и даље захтијева примјена методологије која је релевантна за квалитативне податке.

Четврти дио (Дио Д) захтијевао је од рачуновођа да направе ранг фактора који могу и који дјелују на квалитет финансијских извјештаја, те да рангирају елементе финансијских извјештаја који подлијежу процјенама од стране менаџмента како би се идентификовали фактори који могу дјеловати на ниво квалитета финансијских извјештаја. Понуђено је по десет фактора утјецаја на квалитет и десет елемената извјештаја гдје је направљен ранг од 1 до 10 при чему је ранг 1 значио најзначајнији фактор и позицију која је највише подложна процјенама од стране менаџмента, док је ранг 10 значио најмање значајан фактор утјецаја на квалитет и позицију која је најмање подложна субјективној процјени менаџмента. Овај дио је пружио и податке о томе ко врши, уколико је то потребно, процјену позиција у финансијским извјештајима. Озбиром да се ради о сличним факторима (Дио Ц и Дио Д) ипак су резултирали оцјеном

(Дио Ц) да ли значајно или мање значајно одређени идентични фактори дјелују на повећање или смањење квалитета финансијских извјештаја док је рангирање фактора (Дио Д) одредио који је пак фактор најзначајнији.

Пети и шести дио анкетног упитника (Дио Е и Дио Ф) односе се на оцјену нивоа заступљености појединих особина извјештаја у структури извјештаја које су субјекти презентовали за посљедњи шестогодишњи период (Дио Е), те оцјењивање значаја усвојених рачуноводствених политика у процјени квалитета финансијских извјештаја (Дио Ф). Оба дијела резултата су оцјенама слагања (неслагања) са објављеним тврдњама које су оцијењене оцјенама од 1 до 5, при чему је оцјена 1 значила потпуно неслагање са тврдњом док је оцјена 5 значила потпуно слагање са постављеном тврдњом.

6.4.2. Анализа примарних података прикупљених анкетним истраживањем

Истраживање којим су прикупљени примарни подаци у главном о ставовима и мишљењима рачуновођа о квалитети финансијских извјештаја и о факторима који одредјељују и праве разлику између квалитетних и некавалитетних извјештаја. Први сегмент анкетног упитника односи се на основне карактеристике рачуновођа с циљем утврђивања евентуалне повезаности и дјеловања старосне доби и пола на процјену валидности и квалитета финансијских извјештаја у БиХ.

Обзиром да се кроз истраживање поставила једна помоћна истраживачка хипотеза која се односи на утјецај структуре менаџмента на квалитет финансијских извјештаја то ће се провјерити, старосна и образовна структура рачуноводственог одјела и менаџмента компанија које су укључене у примарно истраживање. С друге стране када се говори о примарним подацима и структури менаџмента битно је нагласити да је образовна структура менаџмента како слиједи:

Табела бр. 21 - Преглед образовне структуре рачуновођа укључених у узорак

Образовна структура		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Средња стручна спрема	10	4.1	4.1	4.1
	Виша стручна спрема	7	2.9	2.9	7.1
	Висока стручна спрема	207	85.9	85.9	92.9
	Магистериј	17	7.1	7.1	100.0
	Total	241	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 22 - Преглед образовне структуре директора / менаџера компаније

Образовна структура		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Средња стручна спрема	38	15.8	15.8	15.8
	Виша стручна спрема	17	7.1	7.1	22.8
	Висока стручна спрема	110	45.6	45.6	68.5
	Магистериј	52	21.6	21.6	90.0
	Докторат	24	10.0	10.0	100.0
	Total	241	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Дескриптивна анализа образовне структуре указује да преовладава висока стручна спрема на нивоу менаџмента и на нивоу рачуноводственог одјела с тим да је распршеност података значајнија код менаџмента док су одступања знатно мања код структуре рачуновођа односно особа задужених за рачуноводство анализираних компанија. Дескриптивном анализом утврђено је да је старосна структура рачуновођа/шефова рачуноводства анализираних компанија и директора/менаџера у просјеку идентична тј. да су и шефови рачуноводства/рачуновође и менаџери у просјеку између 40 и 45 година.

Табела бр. 23 - Дескрипција узорка са аспекта старосне структуре

Старосна структура	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Старост рачуновође	241	25.00	55.00	43.5892	9.01858
Старост директора	241	25.00	55.00	44.0041	9.43420
Valid N (listwise)	241				

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Просјечна старосна доб рачуноводја је 43 године док је директора односно менаџмента 44 са одступањем рачуновођа 9 а менаџмента скоро 10 година. Закључци на цјелокупном узорку указују да је у просјеку старосна доб рачуновођа и старосна доб менаџмента једнака. Када се говори о образовној структури такођер се може констатовати да је у просјеку једнака образовна структура менаџмента и рачуновођа. Међутим, битно је нагласити да, рачуновође имају додатне захтјеве у погледу стручног образовања и усавршавања те се у том погледу рачуновође посједују значајније квалификације.

Табела бр. 24 - Облик организовања компанија

Облици организације – регистрације компанија		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Јавна установа	48	20.0	20.0	20.0
	Обрт	28	11.6	11.6	31.6
	Друштво ограничене одговорности	141	58.5	58.5	90.1
	Дионичко друштво	24	9.9	9.9	100.0
	Total	241	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Спроведеним истраживањем дакле обухваћени су различити облици организација с тим да констатујемо да у цјелокупном узорку за прикупљање секундарних података преовладавају компаније организоване као дионичка друштва те у узорку од којег су прикупљани примарни подаци перовладавају компаније организоване као друштва ограничене одговорности. Величина компанија у процесу финансијског извјештавања значајна је одредница из разлога што величина одређује структуру информација али и

основе на којима се заснива припрема и презентација информација у финансијским извјештајима. Субјекти који су кроз анкетни упитник идентификовани подијељени су на групе малих, средњих и великих субјеката, међутим одлука о класификацији не значи нужно да мали и средњи субјекти примјењују МСФИ за МСС. Уколико се упоре резултати презентовани у претходној табели бр. 24 и подаци из табеле бр. 25 осим што пружају информације који су улазни параметри за процјене квалитета одговора такође указују да од 241 анкетног упитника свега њих 24 су попуниле рачуновође чији су субјекти регистровани као дионичка друштва те који су дужни без обзира на облик организовања примјењивати МРС и МСФИ.

Стога је идентификација облика организовања и величине субјеката значајна и указала је да је у структури компанија које су анализирани кроз испуњени анкетни упитник заступљено више субјеката који су класификовани као мали и средњи те који немају јавну одговорност. С друге стране у другом дијелу истраживања, када се у потпуности анализирају подаци из финансијских извјештаја то ће релевантни бити МРС и МСФИ обзиром да се ради о субјектима који имају јавну одговорност.

Табела бр. 25 - Класификација компанија према величини

Класификација субјеката		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Мало предузеће	124	51.5	51.5	51.5
	Средње предузеће	41	17.0	17.0	68.5
	Велико предузеће	41	17.0	17.0	85.5
	Не постоји одлука о класификацији	35	14.5	14.5	100.0
	Total	241	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

У структури анкетираних најзначајнији број, а што се показало и провођењем одговарајућих тестова значајности распореда података јесте из сегмента предузећа класификованих као мала предузећа. Иако у посматраном узорку није значајно, интересантна је чињеница и да постоје компаније које не предају одлуку о класификацији иако се иста Законским оквиром захтијева приликом предаје

финансијских извјештаја званичној агенцији. Обзиром да је фокус анкетног истраживања на везама рачуноводствених политика и квалитете у једном сегменту док су у другом дијелу анкете у фокусу фактори утјецаја на квалитет то ће у наставку ставови о квалитету извјештаја у експлицитном облику бити изражени заједнички у једној јединственој табели.

Табела бр. 26 - преглед ставовоа рачуновођа о квалитету финансијских извјештаја у домаћим компанијама

		ФИ ¹⁹ компанија у БиХ су квалитетни	ФИ Ваше компање у посљедњих 6 година су подложни манипулацијама	Да ли Ваша компанија има усвојене РП ²⁰
Valid	ДА	165	3	200
	НЕ	41	220	28
	Не знам	35	18	13
	Total	241	241	241

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of Finansijski izvjestaji kompanija u BiH su kvalitetni occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.
2	The categories of FI Vase kompanije za posljednjih 6 godina su bili podložni manipulacijama occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.
3	The categories of Da li Vasa kompanija ima usvojene racunovodstvene politike occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 3 - Тест значајности једнакости распореда одговора испитаника о квалитету извјештаја

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

¹⁹ ФИ - Финансијски извјештаји

²⁰ РП - Рачуноводствене политике

Према проведеном тестирању значајности евидентно је да постоји статистички значајна разлика у одговорима чиме се према распореду фреквенција, а на нивоу поузданости 95% може утврдити на спроведном узорку анкетираних да рачуновође сматрају да су извјештаји компанија у БиХ квалитетни, те да не постоје манипулације у извјештајима тј. да је финансијско извјештавање генерално транспарентно. Фокус интересовања овог рада јесте и повезаност доношења, примјене и измјена у примјенама рачуноводствених политика. Упаривањем варијабли кроз исказане ставове о квалитети финансијских извјештаја и постојања донесених рачуноводствених политика представљен је наредном табелом. Такођер урађено је и тестирање хипотезе о утјецају постојања усвојених рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја.

Табела бр. 27 - Усвојене рачуноводствене политике политике и Квалитет финансијских извјештаја

Crosstabulation				
		Финансијски извјештаји су квалитетни		Total
		ДА	НЕ	
Компанија има усвојене рачуноводствене политике	ДА	165	35	200
	НЕ	0	41	41
Total		165	76	241

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 28 – Chi – Square test међузависности усвојених рачуноводствених политика и квалитета финансијских извјештаја

Chi – Square tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	107.261 ^a	1	.000		
Continuity Correction ^b	103.474	1	.000		
Likelihood Ratio	114.948	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	106.816	1	.000		
N of Valid Cases	241				
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12.93.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Према резултатима Chi – Square теста и на нивоу 95% ($\alpha = 0,05$, $p < 0,05$), значајности може се закључити да постоји статистички значајна повезаност у ставовима рачуновођа о постојању рачуноводствених политика и квалитета финансијских извјештаја. Овим се може закључити да постоји статистички значајан утјецај постојања рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја. Евидентно је да у већини случајева рачуновође компанија које посједују рачуноводствене политике сматрају да су извјештаји компанија у БиХ квалитетни, док истовремено рачуновође свих компанија које немају усвојене рачуноводствене политике сматрају да извјештаји нису квалитетни.

Обзиром да су методолошки предуслови за израчун повезаности упарених варијабли значајан обим и заступљеност фреквенција по свим елементима то је, због валидности теста било потребно урадити трансформацију варијабли. Понуђени одговори у постављеним питањима били су ДА, НЕ и Не знам. Због валидности теста трансформацијом су одговори не знам класификовани у НЕ те је након тога урађен тест са претходним резултатима. Анализом факотра који значајно дјелују на квалитет

финансијских извјештаја према ставовима рачуновођа чије мишљење је евидентирано анкетним истраживањем показало се да је најзначајнији фактор у процјени квалитета финансијских извјештаја у ствари неовисност рачуновође тј. онога ко креира финансијске извјештаје од менаџера или менаџмента у зависности од организације компаније.

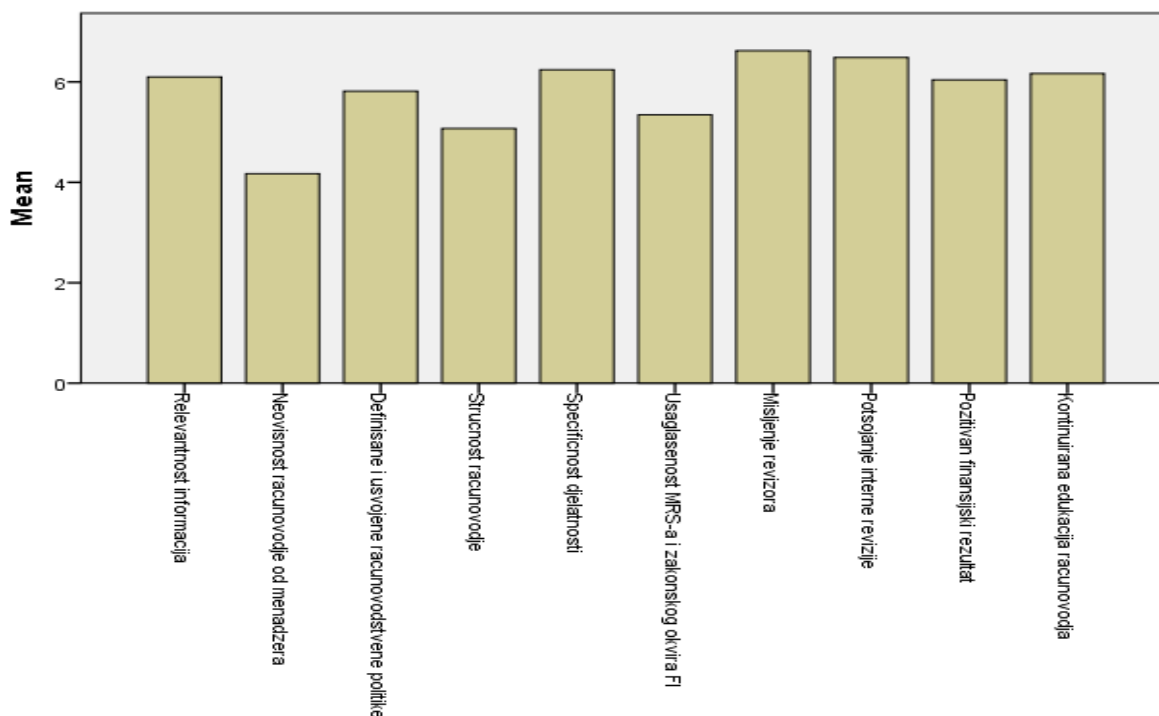
Табела бр. 29 - Рангирање фактора који одређују квалитет финансијских извјештаја према ставовима рачуновођа

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Неовисност рачуновође од менаџера	241	1	10	4.17	2.831
Стручност рачуновође	241	1	10	5.07	3.186
Усаглашеност МРС-а и Законског оквира ФИ	241	1	10	5.34	2.262
Дефинисане и усвојене рачуноводствене политике	241	1	10	5,81	2.781
Позитиван финансијски резултат	241	1	10	6.04	2.956
Релевантност информација	241	1	10	6.10	2.866
Континуирана едукација	241	1	10	6.17	3.142
Специфичност дјелатности	241	1	10	6.24	2,996
Постојање интерне ревизије	241	2	10	6.49	2.451
Мишљење ревизора	241	2	10	6.62	2.011
Valid N (listwise)	241				

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

У значајне факторе још спадају и стручност рачуновође што подразумеива и формално образовање али и континуирану едукацију рачуновођа у турбулентном рачуноводственом окружењу. Фактор дјеловања на квалитет финансијских извјештаја јесте и усаглашеност међународних прописа са националним оквирима извјештавања.

Графички приказ бр. 1 - Рангирање фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја

Извор: Преглед на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Обзиром да је неовисност рачуновође од менаџера кључни фактор који одређује квалитет финансијских извјештаја онда је у процјени квалитета значајно елаборирати и кључне елементе финансијских извјештаја који подлијежу субјективним процјенама менаџмента. Ниво субјективних процјена води потенцијално ка фризиранију финансијских извјештаја и манипулисању одређеним позицијама финансијских извјештаја. Анализом је утврђен сљедећи редосљед кључних елемената извјештаја који су подложни субјективним процјенама од стране менаџмента. Тестирањем значајности понуђених одговора и распореда фреквенција Shi-Square тестом показало се да су разлике настале између одговора статистички значајне на нивоу поузданости од 95% те се претходно рангирање може прихватити као статистички значајно на нивоу поузданости од 95%. Статистички Chi-Square тест значајности показан је наредном табелом.

Табела бр. 30 – Shi-Square test значајности тестираних фактора утјецаја на квалитет извјештаја

Test Statistics				
	Неовисност рачуновође од менаџера	Стручност рачуновође	Усаглашеност МРС-а и законског оквира ФИ	Дефинисане и усвојене рачуноводствене политике
Chi-Square	71.822 ^a	46.759 ^a	61.826 ^b	16.303 ^a
Df	9	9	8	9
Asymp. Sig.	.000	.000	.000	.061
a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 24.1.				
b. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 26.8.				

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Табела бр. 31 - Рангирање елемената финансијских извјештаја подложних субјективним процјенама менаџмента

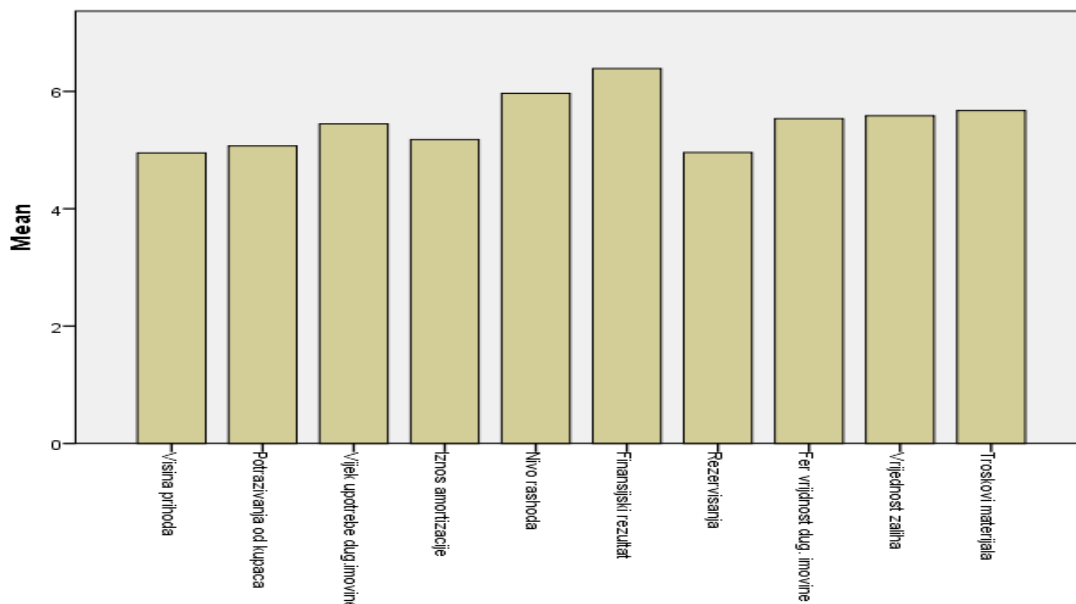
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Вриједност прихода	241	1	10	4.95	3.550
Резервисања	241	1	10	4.96	2.688
Потраживања од купаца	241	1	10	5.07	3.154
Ниво амортизације	241	1	9	5,18	2.130
Вијек корисне употребе дугорочне имовине	241	1	10	5.45	2.963
Фер вриједност дугорочне имовине	241	1	10	5.54	2.748
Вриједност залиха	241	2	9	5.59	2.333
Трошкови материјала	241	1	10	5.67	2,912
Ниво расхода	241	2	10	5.97	2.057
Финансијски резултат	241	1	10	6.39	2.392
Valid N (listwise)	241				

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Рангирањем елемената финансијских извјештаја подложних субјективним процјенама менаџмента евидентно је да су приходи основни елемент који је подложен манипулативним радњама те је овај елемент извјештаја укључен у тестирања која ће бити проведена на основу анализираних финансијских извјештаја на узорку прикупљања секундарних података. Други фактор јесу резервисања с тим да овај рачун индивидуално није укључен у анализе из разлога што су и резервисања и временска разграничења исказана скупно те је тај конто изостављен. Потраживања су из овог сегмента још један елемент који се укључује у анализу. Обзиром да се анализа врши према два различита фактора: фактор квалитета и фактор досљедности примјене рачуноводствених политика то су у канију анализу укључени и неки од фактора који се нису саставни дио анкете.

Графички приказ просјечних вриједности ранжираних елемената финансијских извјештаја према подложности субјективним процјенама менаџмента приказан је у наставку. График је приказан с циљем да се јасније идентификује да ни рачуновође не могу до краја идентификовати кључне факторе тј. да је значајан обим фактора идентификованих кроз истраживање подложен процјенама менаџмента.

Графички приказ бр. 2 - Рангирање елемената подложних субјективним процјенама менаџмента

Извор: Преглед на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Евидентно је да приликом рангирања на бази просјечних вриједности постоји неколико фактора који су подједнако подложни субјективним процјенама према ставовима рачуновођа а то су вриједност прихода, резервисања и потраживања од купаца, то ће ови фактори бити кључни елементи који ће се анализирати на бази секундарних податак из финансијских извјештаја као кључни елементи анализе постоја субјективних процјена елемената финансијских извјештаја. Тестирањем значајности потврђено је Chi – Square тестом да постоји статистички значајана разлика у распореду одговора према захтијеваном рангу а дескрипција је показала да су за поменуте факторе преовладавали различити рангови те се на бази прегледа значајности дескрипције констатовати да су ипак ниво прихода и потраживања од купаца фактори које су рачуновође рангирани као кључне елементе које су подложне субјективним процјенама те истовремено и подложне манипулацијама од стране менаџмента. Уједно, ниво прихода и ниво потраживања ће бити први и кључни сегмент анализе финансијских извјештаја у другом дијелу спроведених анализа као фактори који могу бити опредјељујући фактор процјене квалитета финансијских извјештаја.

Табела бр. 32 – Тестирање значајности одговора у погледу елемената положних субјективним процјенама менаџмента

Test Statistics ^a										
	Висина прихода	Потраживања од купаца	Вијек употребе дуг.имовине	Износ амортизације	Ниво расхода	Финансијски резултат	Резервисања	Фер вриједност дуг. имовине	Вриједност залиха	Трошкови материјала
Chi-Square	120.905 ^a	26.178 ^b	15.888 ^b	66.830 ^a	82.087 ^c	120.867 ^b	45.183 ^b	27.921 ^b	5.871 ^c	33.398 ^b
Df	8	9	9	8	7	9	9	9	7	9
Asymp. Sig.	.000	.002	.069	.000	.000	.000	.000	.001	.555	.000
a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 26.8.										
b. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 24.1.										
c. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 30.1.										

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Такођер, не постоји статистички значајна разлика у ставовима од „не слагања“ до „слагања“ око фактора вијека употребе имовине и вриједности залиха стога се ови одговори не сматрају релевантним нити у претходном прегледу рангирања фактора. Иако, у процесу анализе финансијских извјештаја, која ће бити накнадно представљена, показало се да су присутне значајне промјене вриједности залиха ипак је евидентно кроз рачуноводствене политике да је кључна политика вредновања залиха код свих субјеката укључених у узорак вредновање по нижој између набавне и нето продајне вриједности

Анкетом су, такођер испитани ставови корисника и креатора финансијских извјештаја о општем стању у систему финансијског извјештавања, о факторима дјеловања на квалитет те о рачуноводственим политикама изоловано, њиховом дејству на финансијско извјештавање, те о потреби (не)доследне примјене рачуноводствених политика. Ставови о транспарентности објаве финансијских извјештаја и информација у финансијским извјештајима оцјењивани су оцјенама од 1 до 5 (на исти начин вршена је оцјена свих елемената у наставку истраживања) гдје оцјена 1 означава потпуно неслагање док оцјена 5 подразумијева потпуно слагање рачуновођа са представљеном тврдњом.

Прва група питања односи се на процјену квалитета извјештаја кроз транспартно објављивање информација, досљедну примјену политика, постојање субјективних процјена те ниво образовања и структуру менаџмента и рачуновођа као факторе квалитета. Показало се рангирањем фактора да је најзначајнији фактор образовна структура менаџмента те да се позитивно оцјењени финансијски извјештаји сматрају квалитетним. Обзиром да је у претходном рангирању фактора ниско оцјењено генерално ревизорско мишљење ипак је евидентно да позитивно ревизорско мишљење указује на већи ниво квалитета информација у односу на модификације у мишљењима, стога је ова чињеница определијелила подијелу узорка секундарних података који ће бити анализирани у наставку. Рангиране чињенице представљене су сљедећом табелом:

Табела бр. 33 - фактори дјеловања на промјењу нивоа квалитета финансијских извјештаја

	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Ниво образовања и усавршавања рачуновођа указује на висок ниво квалитета ФИ	241	2	5	4.40	1.03
Позитивно ревизорско мишљење указује на висок ниво квалитета ФИ	241	2	5	3.91	1.06
Досљедња примјена РП указује на висок квалитет ФИ	241	1	5	3.89	1.01
Транспарентно објављивање ФИ указује на висок квалитет ФИ	241	2	5	3.78	1.07
Процјена вриједности позиција ФИ указује на смањен квалитет ФИ	241	2	5	3.16	1.05
Valid N (listwise)	241				

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Chi-Square тест говори о значајности распореда података и фреквенција по датим оцјенама и указује на значајно већи број оцјена које су изнад просјека по свим претходно представљеним елементима. Закључујемо да рачуновође сматрају да је образовање најзначајнији фактор дјеловања на квалитет финансијских извјештаја што је уједно и слједећа варијабли која ће опредјељивати путању процјене квалитета финансијских извјештаја. Битно је нагласити да фактор процјене позиција иако је у овом редосљеду на најнижем нивоу показује да рачуновође ипак сматрају да процјене негативно дјелују на ниво квалитета финансијских извјештаја. Наима, све представљене оцјене у просјеку су изнад 3 што указује на чињеницу да се рачуноводје или слажу у потпуности или слажу дјелимично са претходно представљеним констатацијама. Резултати Chi-Square указују на постојање статистичке потврде претходних тврдњи на нивоу поузданости од 95%.

У овом дијелу битно је представити повезницу претходно објашњена два дијела анкете који су међусобно повезани наине у табели бр. 29 приказано је рангирање фактора који, према мишљењима рачуновођа, дјелују на ниво квалитета финансијских извјештаја. Реферишући се на табелу бр. 29 најзначајнији фактор према рагну рачуновођа јесте

неовисност рачуновође од менаџера те стручност рачуновође. Уколико се повежу ови фактори са процјеном дјеловања на квалитет идентификовано је такођер да је генерални став рачуновођа како ниво образовања и континуитет образовања рачуновођа дјелује на повећање нивоа квалитета. Рачуновође су ранг фактора представиле кроз мјерење значајности дејства и оцјену да ли дати фактор дјелује на повећање или смањење нивоа квалитета извјештаја. Стручност рачуновође, степен континуиране професионалне едукације и самоедукације рачуновођа уз самосталност рачуновође од утјецаја менаџера водити ће ка високом нивоу квалитета финансијских извјештаја извјештајног субјекта..

Табела бр. 34 - Chi – Square test значајности тестираних одговора

	Транспарентно финансијско извјештавање указује на висок ниво квалитета ФИ	Процјена позиција ФИ указује на смањен квалитет ФИ	Ниво образовања и усавршавања рацуновође утјече на ниво квалитета ФИ	Позитивно ревизорско мишљење указује на висок степен квалитета ФИ	Досљедња примјена РП указује на висок ниво квалитета ФИ
Chi-Square	95.079 ^a	98.357 ^a	212.959 ^b	103.212 ^a	114.664 ^a
df	4	4	3	4	4
Asymp. Sig.	.000	.000	.000	.000	.000
a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 48.2.					
b. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 60.3.					

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Обзриом да је цјелокупно истраживање засновано на финансијским извјештајима које су привредни субјекти у БиХ предали и транспарентно учини јавно доступним ширем кругу корисника у посљедњих 6 година то се први сет ставова рачуновођа односи на посљедњи шестогодишњи период. Прикупљеним одговорима добијени су подаци како је представљено у наредној табели:

Табела бр. 35 - Рангирање фактора стања финансијског извјештавања у БиХ

Descriptive Statistics					
	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Финансијски извјештаји задовољавају законску форму извјештавања привредних субјеката	241	2	5	4.78	0.603
Састављање и презентација ФИ урађени су у складу са МРС и МСФИ	241	2	5	4.75	0.567
ФИ компанија у последњих 6 година су квалитетни	241	1	5	4.57	0.807
Преведени и усвојени МРС и МСФИ прихватају се континуирано и досљедно од стране извјештајног субјекта	241	2	5	4.54	0.734
ФИ одражавају реално, фер и објективно стање извјештајног субјекта	241	2	5	4.47	0.762
ФИ су релевантни за доношење пословних одлука	241	2	5	4.46	0.756
ФИ прије предаје контролише менаџмент компаније	241	1	5	4.04	1.237
ФИ не представљају све податке потребне корисницима	241	1	5	3.59	1.326
Valid N (listwise)	241				

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Ставови рачуновођа указују на чињеницу да је финансијско извјештавање у БиХ окренуто задовољењу првенствено законске форме извјештавања, у складу са МРС и МСФИ те сматрају да су извјештаји квалитетни. Такођер рачуновође су најнижом оцјеном оцијенили констатације да извјештаји не представљају све податке те да извјештаје контролише менаџмент. Овим се може констатовати да, генерално у малим и средњим субјектима (значајније малим) те огранизованим као д.о.о. предати о објављени финансијски извјештаји су усклађени са порписима те да су квалитетни извјештаји. Интересантно је обратити пажњу на релативно висок ниво одступања података када се говори о контроли менаџмента и нивоу и структури потребних информација. Уколико се подаци распоређују на основу претходно представљених дескриптивних мјера потребно је, када се говори о овим факторима додатно истражити поменуте елементе.

Табела бр. 36 – Тест значајности ранжираних фактора

Test Statistics ^a							
	Састављање и презентација ФИ уградјени у складу са МРС и МСФИ	Финансијски извјештаји задовољавају законску форму извјештавања привредног субјекта	Финансијски извјештаји на истинит и фер начин приказују финансијско стање и успјесност пословања компанија у БиХ	Предати ФИ су квалитетни	Преведени и усвојени МРС и МСФИ прихватају се континуирано и досљедно од стране компаније	Финансијске извјештаје прије предаје контролисе менаџмент компаније	Финансијски извјештаји не представљају све податке потребне корисницима
Chi-Square	402.170 ^a	478.386 ^a	224.954 ^b	276.295 ^a	241.207 ^a	184.747 ^b	54.581 ^b
df	3	3	4	3	3	4	4
Asymp. Sig.	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 60.3.							
b. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 48.2.							

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испитис SPSS v.21

Спроведеним Chi – Square тестом евидентно је да постоји статистички значајна разлика понуђених одговора те је стога потребно још једном анализирати дескриптивни распоред података при идентифковању ставова рачуновођа у погледу фактора који значајно опредјељују перцепцију квалитетних и неквалитетних извјештаја. На основу анализе претходних ставова рачуновођа евидентно је да су формални елементи извјештавања задовољени у процесу извјештавања међутим суштинска стана која се односи на квалитативни карактер информација није значајно перципирана од стране рачуновођа као чињеница којој се поклања значајна пажња у процесу извјештавања.

Посљедњи сегмент анализе ставова рачуновођа односи се на процијену утјецаја измјена Законског националног оквира извјештавања, измјена МРС-а и МСФИ-ја те измјена и досљедне примјене рачуноводствених политика на ниво квалитета финансијских извјештаја. Значајност овог сегмента истраживања огледа се и у чињеници да су ови ставови директно везани са првом помоћном истраживачком хипотезом рада те дјелимично и са осталим помоћним истраживачким хипотезама чијим потврђивањем (оповргавањем) се потврђује или оповргава главна истраживачка

хипотеза. Измјене прописа, те промјене и недоследна примјена рачуноводствених политика значајно дјелују на позиција објављене у финансијским извјештајима. Претходно смо видјели да су измјене законске регулативе и МРС-а и МСФИ-ја у ствари и најзначајнији разлози измјене рачуноводствених политика то ћемо сад показати да ли (према ставовима рачуновођа) измјене политика значајно дјелују на квалитет извјештаја.

Према проведеном истраживању у последњем дијелу анкете може се констатовати да је оцјеном од 1 до 5 оцијењено осам различитих тврдњи и просјечна оцјена код сваког сегмента је изнад 3.50 што значи да се рачуновође у већини случајева (статистички значајно на нивоу значајности 95%) слажу са постављеним тврдњама што доводи до сљедећих закључака:

- Рачуноводствене информације представљене у финансијским извјештајима на фер и истинит начин представљају стање и успјешност пословања малих и средњих компанија у БиХ организованих као д.о.о.;
- Компаније поменуте структуре досљедно примјењују рачуноводствене политике из периода у период;
- Измјене рачуноводствених политика значајно дјелују на могућности и начине признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја анализираних компанија чије рачуновође су укључене у узорак;
- Иако компаније досљедно примјењују политике ипак рачуновође сматрају да су рачуноводствене политике само формални дио званичног сета финансијских извјештаја што онда чини опречна мишљења и ставове рачуновођа. Уколико се узме у обзир да је проведено истраживање на финансијским извјештајима јавно доступних извјештаја гдје се показало да се политике формално досљедно објављују док истовремено постоје значајна одступања од примјене тако објављених рачуноводствених политика. Статистичком методологијом немогуће је направити повезивање ових ставки међутим аналогијом се може закључити да опречни ставови рачуновођа указују да се недовољна пажња поклања рачуноводственим политикама, адекватном избору политика примјени у одговарајућим ситуацијама како би извјештаји на реалан начин представљали стање и успјешност компанија које презентују;

- Иако је законски оквир финансијског извјештавања у БиХ подложен сталним измјенама због политичко-правног уређења БиХ ипак је ЗоР наредио примјену МРС-а и МСФИ-ја и финансијски извјештаји у БиХ усклађени су са МРС-има и МСФИ-јевима.
- Дјелови овог сегмента истраживања послужити ће за потврђивање прве и дјелимично треће помоћне истраживачке хипотезе те је због тога битно констатовати да измјене рачуноводствених политика значајно утјечу на признавање и вредновање позиција финансијских извјештаја те да је према ставовима рачуновођа досљедна и адекватна примјена рачуноводствених политика може значајно одредити ниво квалитета финансијских извјештаја.

6.4.3. Тестирање значајности фактора измјена рачуноводствених политика и могућности досљедне примјене рачуноводствених политика

У поступку доказивања прве истраживачке хипотезе потребно је нагласити да је потребно континуирано праћење измјена прописа, усвајања и измјена МРС-а и МСФИ-ја како би рачуноводствене политике и њихова примјена адекватно одражавале ниво квалитета информација презентованих у финансијским извјештајима и на реалан и објективан начин показали стање и успјешност пословања компаније. Већина компанија, према прегледу дескриптивних података има усвојене рачуноводствене политике. У наставку истраживања провести ће се тестирања досљедности примјене тих политика те квалитет политика и утјецај примјене истих на квалитет финансијских извјештаја.

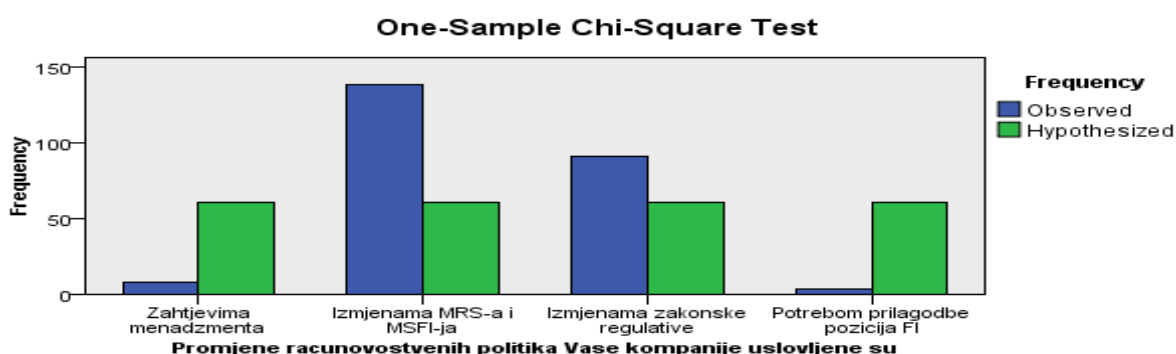
Табела бр. 37 - Условљеност измјена рачуноводствених политика према ставовима рачуновођа

Измјене рачуноводствених политика		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Захтјевима менаџмента	8	3.3	3.3	3.3
	Измјенама МРС-а и МСФИ-ја	138	57.3	57.3	60.6
	Измјенама законске регулативе	91	37.7	37.7	98.3
	Потребом прилагодбе позиција ФИ	4	1.7	1.7	100.0
	Total	241	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Евидентно је из дескрипције да је најзначајнији фактор измјена МРС-а и МСФИ-ја. Сљедећи по значајности јесте фактор јесте измјена законске регулативе. Претходним елаборацијама показано је да ЗоРР као оквирни национални пропис из области извјештавања наредио примјену МРС-а и МСФИ-ја то је онда евидентно да је потребно континуирано усклађивати и усаглашавати националне прописе са међународним прописима.

Графички приказ бр. 3 - Распоред података према одговорима из анкете

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Hypothesis Test Summary				
	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of Promjene racunovostvenih politika Vase kompanije uslovljene su occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 4 - Тест значајности распореда података

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Прегледом дескриптивних података истражених ставова рачуновођа и извршеног тестирања квалитативних података примјеном Chi – Square теста на једном узорку најзначајнији разлог за измјене рачуноводствених политика представљају сталне измјене рачуноводствених стандарда што је елаборирано и у првом дјелу када се истраживала учесталост измјена рачуноводствених прописа на међународном али уз то и на националном нивоу. Евидентно је на бази проведеног истраживања да су се рачуноводствени стандарди у посматраном периоду значајно мијењали и на међунаордном нивоу али су се истовремено код нас преводили и раније донијети стандарди што је допријнијело мијењају рачуоководствених политика. У другом поглављу рада представљен је преглед измјена прописа који одређују систем финансијског извјештавања. Међутим дескрипцијом је немогуће утврдити и тестирати значајност учесталости измјена. Стога је проведено испитивање ставова особа директно укључених у провођење у праксу одредби Оквира финансијског извјештавања. Рачуновође су оцјениле законски оквир финансијског извјештавања као подложен сталним измјенама. Потврда је извршена нивоу поузданости 95%.

Hypothesis Test Summary				
	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of Zakonski okvif FI u BiH podlozan je stalnim izmjenama occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 5 - Тест значајности разлика у ставовима рачуновођа у погледу измјена Законског оквира финансијског извјештавања

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Измјене рачуноводствених политика, те дјеловање измјена политика на финансијске извјештаје потребно је континуирао објављивати у посебном сегменту финансијског извјештаја и то кроз Извјештај о финансијском положају на почетку најранијег упоредног периода, ако субјект неку рачуноводствену политику примјењује ретроактивно, или ако ретроактивно преправља ставке у својим финансијским извјештајима или ако рекласифицира ставке у финансијским извјештајима. Разлози измјене рачуноводствених политика значајно дјелују на транспарентност објављивања измјена рачуноводствених политика. Поменута тврдња потврђена је такођер помоћу унакрсног Chi – Square теста којим се мјери постојање међузависноти непараметарских варијабли.

Табела бр. 38 - Условљеност промјена рачуноводствених политика и ретроактивног објављивања измјена рачуноводствених политика

Crosstabulation				
		Ретроактивно објављивање рачуноводствених политика		Total
		ДА	НЕ	
Условљеност промјене рачуноводствених политика	Захтјевима менаџмента	8	0	8
	Измјенама МРС-а и МСФИ-ја	48	90	138
	Измјенама законске регулативе	0	95	95
Total		56	185	241

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Према представљеној табели евидентно је да значајан број компанија не објављује измјене рачуноводствених политика својих компанија кроз извјештај који је захтјеван МРС-ом и МСФИ-јем. Такођер, значајан је број компанија које своје рачуноводствене политике мијењају из разлога што се континуирано мијењају МРС-и и МСФИ-јеви. Утјецај разлога измјене политике на објављивање ефеката постоји и статистички је значајан на нивоу поузданости 95% што је видљиво из Chi-Square теста. Разлози провођења теста огледају се у чињеници да је при процјени квалитета финансијских извјештаја могуће идентификовати значајан ризик постојања манипулација у

извјештајима уколико у званичном објављеном извјештају за компаније не постоји посебан извјештај који се односи на ретроактивне измјене позиција извјештаја уколико се десе одступања од усвојених политика или уколико је била нека грешка чије исправљање има дејства на позиције извјештаја које су објављене у финансијским извјештајима претходних периода, а које могу довести до погрешних закључака кориснике финансијских извјештаја.

Табела бр. 39 - Chi – Square test међузависности разлога за измјену рачуноводствених политика и постојања објаве измијењених рачуноводствених политика

Chi – Square tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	65.499 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	82.980	2	.000
N of Valid Cases	241		
a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.86.			

Извор: Израчун аутора на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Претходно проведеним тестовима потврђен је први дио статистички обликоване прве помоћне истраживачке хипотезе која гласи да су измјене рачуноводствених политика значајно одређене измјенама кључних прописа који одређују финансијско извјештавање.

У процесу провођења истраживања прикупљени су подаци о постојању и структури елемената финансијских извјештаја на тржиштима капитала SASE и BLSE те је идентификовано неколико чињеница које су релевантне за процјену квалитета финансијских извјештаја кроз процјени нивоа транспарентност извјештавања. Идентифиовано је та компаније чијим се вриједностим папирима тргује на SASE немају ни у ком облику објављену нити једну забиљешку уз финансијске извјештаје нити имају објављене рачуноводствене политике. Процјена квалитета финансијских извјештаја са аспекта рачуноводствених политика обављена је кроз детаљну анализу објављених ревизорских извјештаја који су садржавали рачуноводствене политике

компанија. Овај фактор је такођер ограничио обим узорка за процјену квалитета. С друге стране компаније чијим се вриједносним папирима трговало на тржишту BLSE у већем обиму објављују одвојено забиљешке уз финансијске извјештаје. Последњи посматрани период (последње 2 године) постоји значајан обим компанија које су објављивале и рачуноводствене политике. Међутим, обзриом да рачуноводствене политике нису објављене засебно анализа је и за компаније са BLSE обављена кроз анализу ревизорских мишљења. Чињеница да субјекти немају објављене политике не значи да субјекти исте не посједују и не поштују. Наиме, забиљешке уз финансијске извјештаје нису обликоване у званичну форму и достављају се берзама и регистру вриједносних папира у слободној форми што захтјева додатну обраду да би били јавно објављени. Обзиром да није постојала Законска обавеза трансформације и обраде овог сегмента извјештаја то он и није објављен.

На бази свега претходно наведеног може се закључити да се прописи из области финансијског извјештавања у БиХ значајно и често мијењају. Такођер је показано да су прописи у одређеним сегментима различити на различитим нивоима политичког уређења БиХ. Континуиране измјене прописа и закашњеле реакције на измјене међународних прописа доводи до нехармонизираниости прописа што у коначници негативно дјелује на досљедну примјену рачуноводствених политика. Овим је прва истраживачка хипотеза која гласи „Хармонизација рачуноводствених прописа значајно утјече на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика” потвђена.

Обзриом да се последња пета истраживачка (помоћна) хипотеза односи на мјерење дјеловања структуре менаџмента на ниво квалитета финансијских извјештаја то ће дио који се односи на старосну и образовну структуру менаџмента и дјеловање ових карактеристика на пороцјену квалитета финансијских извјештаја бити приказано код развоја (потврђивања/оповргавања) последње пете помоћне хипотезе те је стога тај дио изостављен у цјелокупној анализи податка прикупљених анкетним истраживањем.

6.4.4. Анализа ревизорских извјештаја компанија тржишта капитала укључених у узорак за процјену фактора квалитета финансијских извјештаја

Анализом ревизорских извјештаја компанија изабраних у узорак добијени су сљедећи подаци и генерисане сљедеће чињенице. Од посматраних 100 компанија изабраних у узорак само њих 26 (26%) није мијењало ревизорско друштво у посматраном шестогодишњем периоду. Преосталих 74% компанија су у посматраном периоду имале минимално једну измјену ревизорског друштва. Интересантна је чињеница да је 35% компанија од оних који су мијењали ревизора измјеном изазвали измјену ревизорског мишљења. Детаљном провјером по принципу компанија по компанија измјене мишљења су биле: негативно на позитивно, негативно на мишљење с резервом, мишљење с резервом на позитивно. Евидентно је да су измјене ревизора изазивале измјене мишљења са „неповољно“ на „повољније“.

Претходно дефинисани узорак одредио је да ће закључци бити донесени кроз анализу укупно 100 компанија за шестогодишњи период чини провјеру укупно 600 извјештаја. Дескриптивном анализом идентификованих објављених мишљења ревизора дошло се до сљедећих резултата:

Табела бр. 40 - Изражено мишљење на финансијске извјештаје за 100 компанија (период 2013 – 2018.)

Врста ревизорског мишљења		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Позитивно ревизорско мишљење	439	73.2	73.2	73.2
	Негативно ревизорско мишљење	11	1.8	1.8	75.0
	Мишљење с резервом	143	23.8	23.8	98.8
	Суздржан од давања мишљења	7	1.2	1.2	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Изражена ревизорска мишљења представљена су по појединачним извјештајима. Врста ревизорског мишљења послужила је као основа за мјерење нивоа квалитета

финансијских извјештаја тј. процјене контролног узорка. У контролном узорку укључене су компаније чији су финансијски извјештаји оцјењени искључиво позитивним мишљењем у цијелокупном шестогодишњем периоду компаније које нису имале квалификацију у мишљењу. Мјерење међузависности и утјецаја промјене ревизора на промјену мишљења урађено је непараметарским Chi-Square тестом са упаривањем података (фреквенција) изражено мишљење те података о промјени ревизора.

Мјерењем се показало, како је претходном табелом представљено, изражавање 4 облика мишљења (три врсте мишљења су квалификована мишљења док је позитивно окарактерисано као неквалификовано мишљење) те се ревизор мијењао и до 5 пута у посматраном шестогодишњем периоду у појединим субјектима. Обзиром да распоред фреквенција, и тестирање Chi – Square тестом захтјева распоред упарених варијабли такав да нити једна ћелија нема испод 5 фреквенција како би тест мјерења утјецаја био Validан то је урађено регрупасање варијабли на начин да су мишљења ревизора груписана тако да имамо неквалификовано и квалификовано мишљење, а измјене ревизора праћене су до треће промјене. Резултати тестирања представљени су наредном табелом:

Табела бр. 41 – Међузависност промјене ревизора који је обавио ревизију и израженог мишљења у ревизорском извјештају

Crosstabulation				
		Изражено мишљење у ревизорском извјештају		Total
		Неквалификовано ревизорско мишљење	Квалификовано ревизорско мишљење	
Ревизор који је обавио ревизију	Ревизор А	306	83	389
	Ревизор Б	123	27	150
	Ревизор Ц	56	5	61
Total		485	115	600
Shi-Square Tests				
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	
Pearson Chi-Square	6.052 ^a	2	.049	
Likelihood Ratio	7.043	2	.030	
N of Valid Cases	600			
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.69.				

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испит SPSS v.21

Промјена ревизора статистички значајно дјелује и на промјену ревизорског мишљења. Закључак је донесен на нивоу поузданости 95% што значи да уколико одређена компанија често мијења ревизоре, могуће је да постоје значајне манипулације које се желе прикрити те се промјеном ревизора значајно дјелује на изражено ревизорско мишљење о финансијским извјештајима компанија. Анализом рачуноводствених политика, које су се нужно морале анализирати кроз ревизорске, а не кроз јавно објављене финансијске извјештаје, анализирани су и претходни елементи ревизорског извјештаја али и фактори усклађености финансијских извјештаја са МРС-има и МСФИ-јевима, сталност пословања и ниво значајности на којима се процјењује квалитет и реалност информација као и ниво објављених процјена од стране менаџмента које садрже објављени финансијски извјештаји.

Према проведеном истраживању у посматраном узорку у 367 извјештаја констатовано је да не постоји сумња у временску неограниченост пословања те у 36 извјештаја изјава није постојала или се није радила процјена временске неограничености пословања. Непараметарским тестом на квалитативним подацима утврђено је да на нивоу поузданости 95% постоји статистички значајна разлика распореда фреквенција чиме се може констатовати да значајан број компанија послује на принципу временске неограничености пословања.

Табела бр. 42 - Преглед извјештаја према изјави о неограничености пословања

Изјава о неограничености пословања (Сталност пословања)		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Изјава да ће компанија пословати неограничено	367	61.2	61.2	61.2
	Постоји сумња у неограниченост пословања	197	32.8	32.8	94.0
	Нема изјава о процјени неограничености пословања	36	6.0	6.0	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Када се говори о усаглашености извјештаја са МРС-ом и МСФИ-јем такођер је значајан број компанија које посједују изјаву и потврду у ревизорским извјештајима да су финансијски извјештаји састављени у складу са стандардима.

Табела бр. 43 - Преглед компанија према изјави о усклађености са МРС-ом и МСФИ-јем

Изјава о усклађености извјештаја са МРС-ом и МСФИ-јем		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Извјештаји састављени у складу са МРС и МСФИ	521	86.8	86.8	86.8
	Извјештаји нису усклађени са МРС и МСФИ	43	7.2	7.2	94.0
	Не постоји изјава о усклађености са МРС и МСФИ	36	6.0	6.0	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Непараметарским тестом значајности потврђено је на нивоу значајности 95% да су финансијски извјештаји компанија укључених у узорак састављени на принципу одредби МРС-а и МСФИ-ја. Резултати спроведених тестова приказани су у сљедећом сликом.

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of RP 3 Izjava o uskladenosti sa MRS i MSFI occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.
2	The categories of RP 4 Izjava o neogranicenosti poslovanja occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 6 - Приказ значајности распореда одговора о усклађености са МРС-ом и МСФИ-јем и значајности распореда и процјене неограничености пословања

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Претходни тестови показују да постоји усклађеност те да су у ствари МРС и МСФИ оквир за припрему и избор рачуноводствених политика. Рачуноводствене политике се бирају и примјењују уколико МРС и МСФИ дозвољавају алтернативне методе, најчешће признавања и вредновања елемената финансијских извјештаја. Међутим, осим за потребе израде и класификације компанија у основни и контролни узорак

провјера и детаљна анализа ревизорских извјештаја извршена је и из разлога што, у склопу званичног сета финансијских извјештаја анализираних компанија, нису објављене рачуноводствене политике. Исте су се могле пронаћи у склопу образложења ревизорских извјештаја. На основу тих извјештаја, у овом дескриптивном дијелу представити ће се најчешће опције које су компаније представљале као своје рачуноводствене политике те ће се представити преглед кључних рачуноводствених политика које су компаније превасходно примјењивале у процесу припреме и презентације својих финансијских извјештаја. Интересантан податак који се односи на усклађеност подлоге за извјештавање и (не)постојања изјаве о неограничености пословања или сумње у неограничено пословање субјеката приказан је у наредним извјештајима.

Табела бр. 44 - Усаглашеност ставова о усклађености извјештаја са МРС и МСФИ и неограничености пословања

Crosstabulation					
		Изјава о неограничености пословања			Total
		ДА	НЕ	Нема изјава	
Изјава о усклађености са МРС и МСФИ	ДА	364	123	34	521
	НЕ	3	40	0	43
	Нема изјава	0	0	36	36
Total		367	163	70	600

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Табела бр. 45 – Тест међузависности претходно представљених ставова

Shi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	387.556 ^a	4	.000
Likelihood Ratio	262.893	4	.000
N of Valid Cases	600		
a. 1 cells (11.1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.20.			

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Наиме, утјецај усклађености са МРС-ом и МСФИ-јем на (не)постојање сумње у неограничено пословање компанија евидентан је кроз посматрани узорак на пеироду од 6 година (N=600). Тест указује на постојање утјецаја на нивоу поузданости од 95%. Међутим у даљњој интерпретацији резултата јасно се може закључити да, уколико субјекат настоји неоправдано одступати од примјене појединих рачуноводствених стандарда компанија је у проблематичном раздобљу тј. нарушен је концепт сталности пословања извјештајног субјекта.

Обзиом да се у наставку представљају политике признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја то је битно анализом утврдити на који начин се раде процјене унутар анализираних компанија. Такођер, анализом примарних података фокус ће бити стављен на начине и принципе процјене појединих елемената финансијских извјештаја из разлога што се процјенама значајно манипулише и што је обим процјењених категорија значајна одредница квалитета финансијских извјештаја. Постојање процјење и обрачунских категорија евидентно је у свим компанијама а стање на бази спроведене анализе је како слиједи у наставку:

Табела бр. 46 - Објављени начини процјена категорија финансијских извјештаја

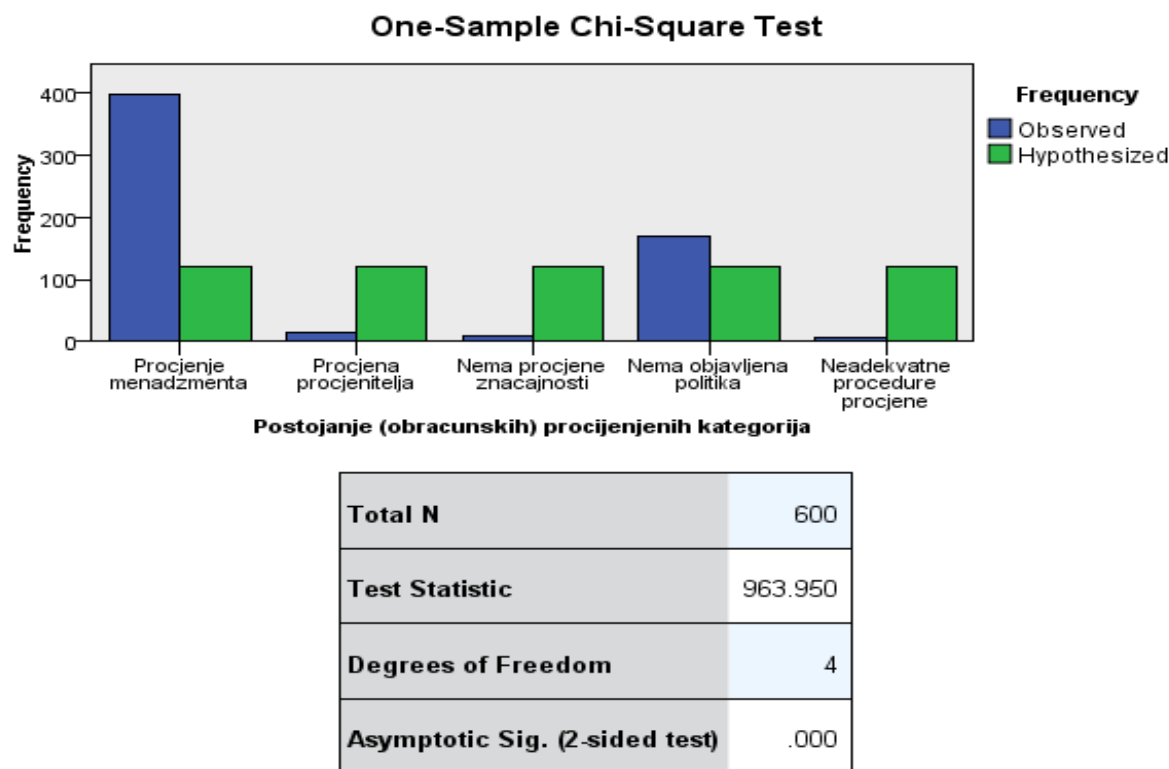
Врсте објављених политика процјена позиција финансијских извјештаја		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Процјене елемената ФИ од стране менаџмента	398	66.3	66.3	66.3
	Процјене елемената ФИ врши овлаштени процијенитељ	15	2.5	2.5	68.8
	Нема процјене значајних елемената ФИ	9	1.5	1.5	70.3
	Процјене постоје – процедуре процјене неадекватне	8	1.3	1.3	71.6
	Нема објаве која се односи на постојање процјена	170	28.4	28.4	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија истис SPSS v.21

Процјене унутар компанија порводи у главном менаџмент. Менаџмент уколико у структури нема овлашћеног процјенитеља увијек је субјективан наспрам позиција у финансијским извјештајима, специфично уколико су угрожени извори финансирања те уколико резултати (стање и успјешност) представљени у финансијским извјештајима могу одредијелити одлуке екстерних корисника. Истаживање квалитета финансијских извјештаја у једном сегменту одређено је постојањем процијењених категорија те је стога представљен распоред значајности фактора и особа које су вршиле процјене унутар компанија изабраних у узорак у претходном периоду.

На основу проведеног теста евидентно је да постоји статистички значајна (на нивоу поузданости 95%) потврда да је менаџмент у ствари тај који врши све процјене унутар посматраних компанија. Уколико се сагледају декриптивно чињенице онда је евидентно да постоји „уплитање“ менаџмента у одлуке о извјештавању те да уплитање које је са намјером измјена позиција финансијских извјештаја нарушава ниво квалитета финансијских извјештаја. Рачуновође су као кључни фактор који умањује квалитет финансијских извјештаја идентификовале зависност рачуновође од менаџмента, са чињеницом да менаџмент врши процјене у главним износима то је онда потребно континуирано указивати и настојати пратити ниво инволвираности менаџмента у процес финансијског извјештавања и ниво објективности менаџмента када је у питању извјештавање.

Слика бр. 7 - Преглед постојања процјене категорија финансијских извјештаја и тест значајности

1. There are 0 cells (0%) with expected values less than 5. The minimum expected value is 120.

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

6.4.4.1. Рачуноводствене политике вредновања имовине

Вредновање имовине подразумејева одређивање вриједности по којима ће се одређене позиције изразити у финансијским извјештајима. Вредновање се у главном односи на вредновање дугорочне и краткорочне материјалне и нематеријалне имовине. У већини случајева у процедурама вредновања имовине акценат се ставља на вредновање дугорочне имовине обзиром да је иста у скоро свим анализираним компанијама значајнија по износу у односу на краткорочну имовину. Стога су у наставку представљене методе вредновања и најчешће примјењиване политике вредновања дугорочне материјалне и нематеријалне имовине анализираних компанија у укупно 600 извјештаја (N=600).

Табела бр. 47 – Кључне политике вредновања нематеријалних сталних средстава

Политике вредновања нематеријалне имовине		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Трошак стицања и почетно и накнадно	480	80.0	80.0	80.0
	Трошак стицања почетно - ревалоризација накнадно	8	1.3	1.3	81.3
	Фер вриједност имовине	9	1.5	1.5	82.8
	Нема објављене политике	103	17.2	17.2	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of Vrednovanje nematerijalnih stalnih sredstava occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 8 - Test значајности за избор политике вредновања дугорочне нематеријалне имовине

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Вредновање дугорочне нематеријалне имовине у већини случајева, а што је видљиво и изведеног теста значајности врши се по методи трошка стицања имовине према објављеним рачуноводственим политикама. У складу са MPC и МСФИ могуће вредновање дугорочне имовине зависи од начина стицања имовине и могуће је јединствено вредновање код почетног и накнадног признавања. Компаније преферирају идентично вредновање код почетног признавања по иницијалном трошку стицања док се накнадно дугорочна нематеријална имовина вреднује по трошку стицања умањеном за акумулирану аморитизацију и акумулирана умањења вриједности дугорочне имовине, чиме је то и најчешће кориштена рачуноводствена политика компанија у БиХ.

Табела бр. 48 - Политике вредновања дугорочне материјалне имовине

Вредновање дугорочне материјалне имовине		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Трошак стицања почетно и накнадно	480	80.0	80.0	80.0
	Трошак стицања почетно - метод ревалоризације накнадно	14	2.4	2.4	82.4
	Дио имовине по трошку стицања – дио имовине по методу ревалоризације	53	8.8	8.8	91.2
	Нема објављена политика	53	8.8	8.8	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of Metoda vrednovanja stalnih materijalnih sredstava occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 9 - Тест значајности изабраних политика вредновања сталних материјалних средстава

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Изабрана рачуноводствена политика вредновања дугорочне материјалне имовине на нивоу значајности 95% јесте политика којом се имовина вреднује почетно по трошку стицања а накнадно по трошку стицања умањеном за исправку вриједности по основу амортизације и умањења вриједности. Интересантна чињеница карактеристична за процјену досљедности примјене политика јесте да у 16% компанија што је у процијењеном износу у 100 извјештаја забиљежен раст износа на рачунима ревалоризационих резерви што указује на вредновање методом ревалоризације које није објављено у рачуноводственим политикама. Чињенице указују на одступања од примјене објављених и примјењених рачуноводствених политика, што ће у наставку послужити за процјену компанија које су недосљедно примјењивале рачуноводствене

политике. Од значајних рачуноводствених политика карактеристична је још и изабрана политика вредновања залиха материјала и то како слиједи у наредној табели:

Табела бр. 49 - Политике вредновања залиха

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Набавна вриједност (трошак стицања) залиха	88	14.7	14.7	14.7
	Нето продајна вриједност	11	1.8	1.8	16.5
	Нижа између набавке и нето продајне вриједности	411	68.5	68.5	85.0
	Нема објављена политика	90	15.0	15.0	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The categories of Metode vrednovanja zaliha occur with equal probabilities.	One-Sample Chi-Square Test	.000	Reject the null hypothesis.

Asymptotic significances are displayed. The significance level is .05.

Слика бр. 10 - Тест значајности методе вредновања залиха

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Залихе се у 411 тј. у 68,5% случајева вреднују примјењујући нижу између набавне или нето продајне вриједности. Анализом података који ће у процјени квалитета финансијских извјештаја у наставку бити представљени утврђено је да постоје значајни износи признатих прихода и расхода од промјене вриједности имовине. У 55% извјештаја, ставку прихода и расхода од промјене вриједности, чине промјене вриједности залиха што потврђује претходну хипотезу да се вриједности залиха редовно тестирају на умањења. Умањења се у главном односе на вредновање залиха производа и робе обзиром да се материјал у изнимним ситуацијама, под одређеним прописаним околносима може вредновати по нето продајној вриједности. Интересантно је и овај сегмент политика повезати са процјеном менаџмента о вриједности залиха као фактора дјеловања на квалитет извјештаја. Наиме, рачуновође су показале да постоји недоумица у поступку рангирања вриједности залиха (самим тим и промјена на рачунима залиха) као фактора процјене нивоа квалитета извјештаја.

6.4.4.2. *Рачуноводствене политике признавања елемената финансијских извјештаја*

Признавање елемената финансијских извјештаја у значајном обиму односе се на елементе признавања прихода и расхода којима се директно дјелује на квалитет финансијских извјештаја. Како би се касније могла радити процјена квалитета финансијских извјештаја потребно је направити преглед политика којима се одређује признавање прихода и расхода те елемената који индиректно могу дјеловати на настанак прихода и расхода. Преглед кључних политика признавања прихода и расхода дат је у наставку.

Табела бр. 50 - Методе признавања прихода

Политике признавања прихода		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	У складу са дефиницијом из МРС 18 (сада МСФИ- 15 акруална основа)	409	68.2	68.2	68.2
	Комбиновано акруална основа и готовински метод	105	17.5	17.5	85.7
	Готовински метод	32	5.3	5.3	91.0
	Нема објављена политика	54	9.0	9.0	100.0
	Total	600	100.0	100.0	

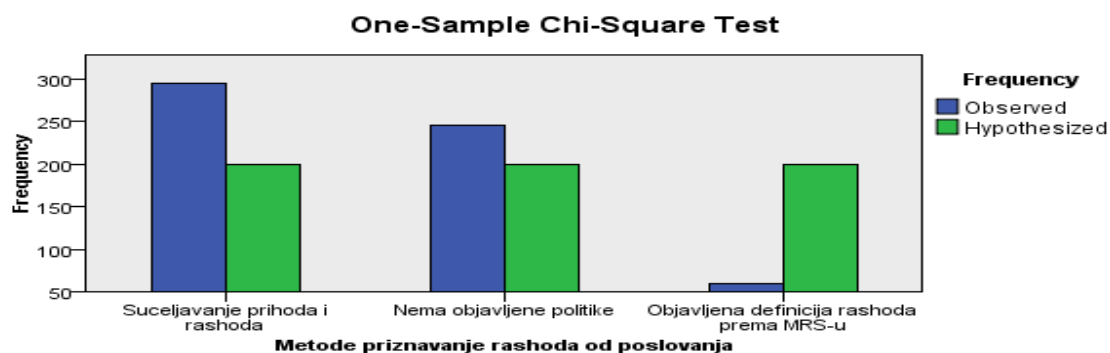
Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Евидентно је да се признавање приходна врши према принципу настанка догађаја тј. признају се приходи када купац прихвати испоруку и када се иста фактурише без обзира на термин и рокове наплате. Значајан број компанија прихватио је поменути политику, с тим да се за компаније које нису имале објављену политику се може, на бази извјештаја закључити да су и те компаније примјењивале политику акруалне основе. Овакво признавање прихода, који чине најзначајнију ставку прихода у свим анализираним али и компанијама које нису укључене у узорак, пружа могућност манипулације кроз финансијске извјештаје. Стога је сљедећи дио анализе посвћен (не)усаглашености кретања просјечних стопа промјене прихода и промјене потраживања од купаца. Значајан обим одступања ових ставки од којих једни чине ефекте признавања по акруалима а други ефекте наплате указује да уколико постоји

значајно одступање постоји и сумња у реалност признатих износа прихода у финансијским извјештајима.

Осим признавања прихода значајно је напоменути и изабране политике признавања расхода. Када се говори о признавању расхода по основу продаје текуће имовине (готових производа) онда преовладава политика сучељавања прихода и расхода, с тим да је евидентно да, у односу на признавање прихода, број компанија које не објављују политике везане за признавање расхода те је у већини случајева немогуће утврдити оправданост, реалност и објективност признатих расхода по основу продаје. Статистичким тестирањем се ипак показало да постоји статистички значајна разлика у фреквенцијама тј. у броју компанија које примјењују политике признавања расхода. Стога се може закључити да је значајно на нивоу значајности 95% примјењивана политика признавања расхода од продаје текуће имовине политика сучељавања прихода и расхода док код продаје дугорочне материјалне и нематеријалне имовине политике признавања расхода у значајном обиму нису објављене.

Према сљедећем графичком приказу распореда односа фреквенција видљиво је да је статистички значајна разлика у идентификованим политикама при чему се најчешће ипак примјењивала и као политика објављивала политика сучељавања прихода и расхода. Ниво значајности тестирања хипотезе о значајности јесте 95% што је за природу овог истраживања довољно значајно. Непараметраски тест кориштен је из разлога што се ради о процјени учесталости и значајности примјене појединих објављених политика.

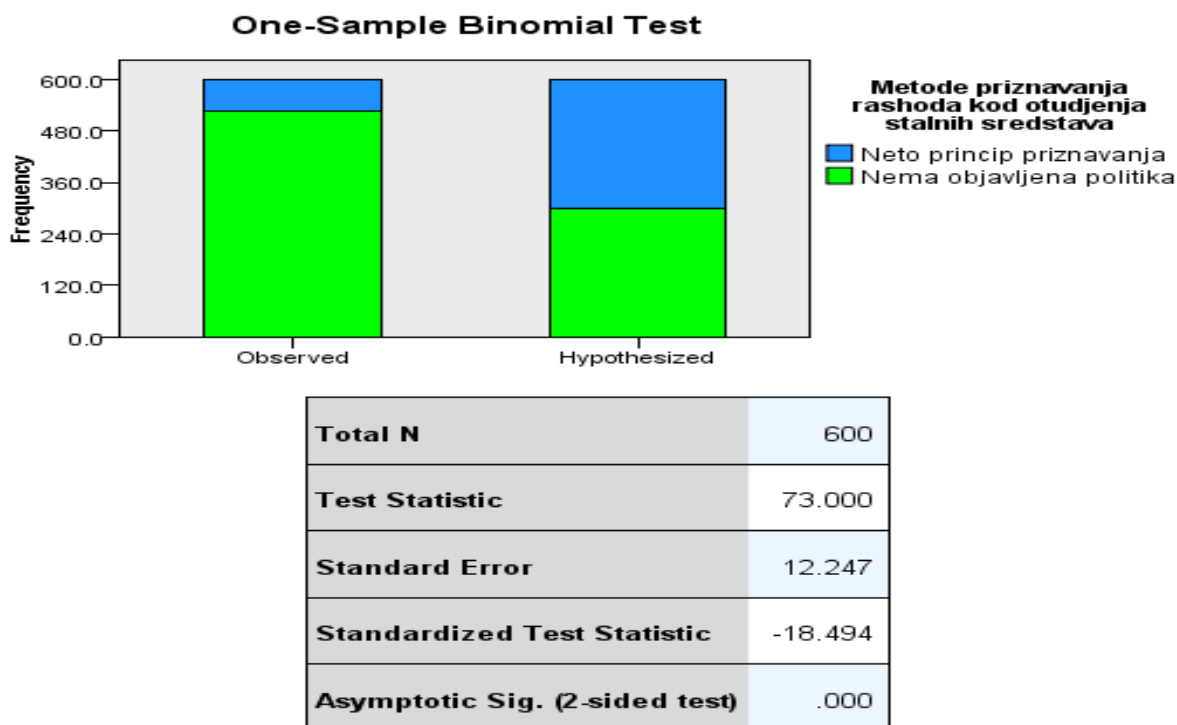
Total N	600
Test Statistic	153.250
Degrees of Freedom	2
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

1. There are 0 cells (0%) with expected values less than 5. The minimum expected value is 200.

Слика бр. 11 - Распореод учесталости објављених политика признавања расхода и тест значајности

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испис SPSS v.21

Обзриом да су принципи признавања расхода од трансакција са текућом и дугорочном имовином незнатно различити то је кроз ревизорске извјештаје само спорадично објављена политика признавања дугорочне имовине. Са циљем конзистентности и свеобухватности података политике вредновања расхода по основу отуђења дугорочне имовине приказано је у наставку иако због значајној броја необјављених политика овај сегмент нема снагу за адекватно закључивање.

Слика бр. 12 - Распоред учесталости објављених политика признавања расхода отуђења дугорочне имовине и тест значајности

Извор: Израчун аутора на бази ревизорских извјештаја компанија испитис SPSS v.21

Што се тиче дугорочне имовине значајан је број извјештаја са необјављеним политикама признавања расхода од отуђења дугорочне имовине што указује на сумњу у реалност и квалитет објављених рачуноводствених политика. Политике признавања добитака и губитака од дугорочне имовине помињу се тек код неколицине извјештаја те је потребно у том смислу урадити прилагодбу политика већине компанија. Политике које могу индиректно довести до настанка прихода и расхода те до временског прелијевања износа признатих прихода и расхода чиме се може манипулисати износима у финансијским извјештајима јесу политике отписа потраживања те политике признавања и капитализирања камата те политике примања запослених, исплата јубиларних награда, резервисања за отпремнине за одлазак у пензију те износи признати на рачунима резервисања по различитим основама. Статистичим тестовима показало се да компаније на нивоу значајности од 95% не објављују политике које се односе на поменуте ставке. Наиме постоје дефинисане политике код значајно мањег броја извјештаја. Тако уколико се изузме чињеница да компаније не објављују кључне

рачуноводствене политике имају карактеристичне принципе признавања претходних елемената и то:

- Када се говори о отпису потраживања, компаније настоје урадити континуиране процјене извјесности наплате потраживања што укључује субјективни карактер (нема конкретне дефинисане политике нити начина отписа поступа се по принципу од случаја до случаја);
- Када су у питању признавања резервисања у главном се признају када постоји извјесност настанка будућег одлива готовине (процјена која је досљедна код већине компанија). Вредновање резервисања обавља се по принципу процјене будућих новчаних токова, очекиваних будућих одлива који се ефективном каматном стопом дисконтују на садашњу вриједност и тиме чине;
- Процјене осталих обавеза (изузев резервисања) признају се у моменту када су фактурисане док се вреднују према износима исказаним на фактури, уколико нису фактурисане, признају се и вреднују по истом принципу као и резервисања;
- Дугорочни пласмани вреднују се по принципу фер вриједности и уједно чине једини сегмент објављених политика имовине чије вредновање значајно је одређено фер вриједношћу;
- Када се ради о признавању камата објављене политике су значајно мањем обиму у односу на необјављене што и даље указује на пропусте компанија када су у питању транспарентна објава изабраних и примјењених рачуноводствених политика. Од објављених политика значајна објава постоји само уколико се камате капитализирају тј. постоје објаве за камате које се односе на стицање дугорочне имовине финансиране кредитним средствима;
- Анализиране компаније значајно на нивоу значајности од 95% примјењују политику признавања амортизације на годишњем нивоу по принципу линеарне амортизације за цјелокупну имовину;
- Трошкови залиха утврђују се по методи просјечне цијене у значајном обиму објављено изабраним рачуноводственим политикама.

6.4.5. Тестирање елемената финансијских извјештаја и кључних финансијских индикатора

Прегледом и анализом рачуноводствених политика установљено је неколико кључних чињеница које ће послужити за тестирање истраживачких хипотеза. Како би се могла адекватно провести анализа и потребна тестирања на узорку је потребно, како је и раније помињано, на основни и контролни узорак компанија тј. узорак компанија чији се извјештаји сматрају квалитетнима (компаније чији су финансијски извјештаји у шестогодишњем периоду у континуитету оцијењени позитивним мишљењем) у наставку ће бити обиљежен са Д1, и узорак компанија за које постоји сумња у квалитет извјештаја у посматраном периоду те ће ове компаније и њихови извјештаји у наставку бити обиљежени са Н1.

Табела бр. 51 - Преглед варијабли процјене квалитета финансијских извјештаја

ИСТРАЖИВАЧКА ВАРИЈАБЛА	ПРОЦЈЕНА КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА	
Врста и ознака варијабле	Зависна варијабла	КВ1
Операционализација варијабле	Финансијски извјештаји су квалитетни (Д1)	Финансијски извјештаји нису квалитетни (Н1)
Мјерење варијабле	Позитивно ревизорско мишљење – континуирано у шестогодишњем периоду	Одступање од позитивног мишљења у шестогодишњем периоду
Технике прикупљања података	Анализа садржаја ревизорских извјештаја	Анализа садржаја ревизорских извјештаја
Рангирање варијабле	Један (1)	Два (2)

Извор: Израда аутора

Други корак анализе јесте друга подјела узорка на компаније које су оцјењене као компаније које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике и компаније које су у посматраном периоду мијењале рачуноводствене политике. У дијелу тестирања досљедности примјене рачуноводствених политика бити ће детаљно објашњене процедуре које су праћене са циљем процјене досљедности примјене рачуноводствених политика. Компаније оцијењене као компаније које досљедно примјењују

рачуноводствене политике бити ће обиљежене са ДО1, док компаније оцијењене као компаније које недоследно примјењују политике бити ће обиљежене са НД1. Варијабле квалитет/неквалитет извјештаја те досљедност/недоследност примјене рачуноводствених политика бити ће уведене у тестирања, те у процјене фактора квалитета и потврђивање/оповргавање хипотеза као тзв. дами варијабле.

Табела бр. 52 - Преглед варијабли процјене квалитета финансијских извјештаја

ИСТРАЖИВАЧКА ВАРИЈАБЛА			ПРОЦЈЕНА КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА	
Врста и ознака варијабле	Независна варијабла	ДОС1		
Операционализација варијабле	Рачуноводствене политике се примјењују досљедно (ДО1)	Рачуноводствене политике се не примјењују досљедно (НД1)		
Мјерење варијабле	Нема осцилација кључних салда нити промјене (раста) салда појединих рачуна у билансу стања и билансу успјеха	Значајне осцилације и промјене кључних салда (раст) у билансу стања и билансу успјеха		
Технике прикупљања података	Анализа садржаја финансијских извјештаја у шестогодишњем периоду	Анализа садржаја финансијских извјештаја у шестогодишњем периоду		
Рангирање варијабле	Један (1)	Два (2)		

Извор: Израда аутора

6.4.5.2. Тестирање односа прихода од пословне дјелатности, потраживања од купаца и новчаних токова и њихов утјецај на квалитет финансијских извјештаја

Почетак анализе и тестирања параметара релевантних у процјени квалитета финансијских извјештаја односи се на цјелокупну анализу прихода, усаглашеност прихода од продаје и потраживања од купаца те усаглашеност кретања прихода од продаје, потраживања од купаца и кретања готовинских токова везаних са основном дјелатношћу компаније. Акруали, односно оцјена нивоа процјењених елемената и реалност вредновања појединих елемената финансијских извјештаја оцјењује се на

бази односа нивоа признатих прихода и прилива готовинских токова тј. могућности наплате потраживања. Друго тестирање и преглед узорка односити ће се на процјену односа признатих прихода од продаје и с њима повезаних рачуна потраживања од купаца како би се процијенио постојање манипулација са признавањем прихода чиме се индиректно дјелује на ниво финансијског резултата.

Анализа прихода од продаје урађена је у првом кораку индивидуално мјерењем промјена прихода базним и ланчаним индексима те мјерењем просјечне стопе промјене прихода. Однос просјечне стопе промјене прихода од пословне активности компанија чији су извјештаји у цјелокупном посматраном периоду оцијењени позитивним ревизорским мишљењем (у наставку обиљежени са Д1) и просјечне промјене прихода компанија чији су извјештаји према оцјени ревизора имали модификације у мишљењима (у наставку обиљежени са Н1) приказан је на наредном графичком приказу.

Графички приказ бр. 4 – Однос просјечне стопе прихода за компанија Н1 и Д1

Извор: Израда аутора на бази финансијских извјештаја компанија из узорка

Приказом поменутог односа видљиво је да су значајније осцилације прихода компанија обиљежених са Н1 тј. компанија које су у контролном узорку оцијењене као компаније чији извјештаји нису квалитетни. У процјени квалитета финансијских извјештаја први корак јесте процјена нива осцилација прихода. Значајне осцилације у приходима кроз дужи временски период први су индикатор смањеног квалитета финансијских извјештаја. Други корак јесте процјена односа прихода пословне активности и потраживања од купаца. Уколико постоје значајне осцилације тј. неусаглашеност кретања прихода од продаје и потраживања од купаца

Графички приказ бр. 5 – Однос просјечне стопе прихода од продаје и потраживања од купаца за све компаније из узорка

Извор: Израда аутора на бази финансијских извјештаја компанија из узорка

Евидентно је из претходног графичког приказа да у појединим сегментима кретање прихода од продаје и потраживања од купаца није усаглашено за поједине компаније посматраног узорка што указује на нереално признавање прихода од продаје чије се признавање у мјери већој од вјероватне наплате карактерише као индикатор манипулативних радњи. Раздвајањем узорка на основни и контролни узорак провјерена

је усаглашеност кретања потраживања и прихода од продаје у ова два поменута узорка и кретање је видљиво са наредних графичких приказа.

Графички приказ бр. 6 – Однос кретања просјечних стопа промјене потраживања и прихода од продаје за компаније Д1

Извор: Израда аутора на бази финансијских извјештаја компанија из узорка

Евидентно је да компаније чији су извјештаје у поступку екстерне ревизије добили позитивно мишљење за цијелокупни посматрани шестогодишњи период имају и усаглашено кретање потраживања и прихода од продаје у свим значајним сегментима. Такођер је евидентно са графичког приказа да уколико постоје осцилације ради се о значајнијим осцилацијама потраживања што може бити оправдано без да се нарушава квалитет извјештаја. С друге стране уколико се успореде ове двије категорије за компаније обиљежене са Н1 тј. компаније чији су ревизорски извјештаји били различити из периода у период и није их карактерисало искључиво позитивно мишљење имали су однос кретања просјечних стопа промјене поменутих категорија како је представљено на наредном графичком приказу.

Графички приказ бр. 7 – Однос кретања просјечне стопе промјене потраживања и прихода од продаје за компаније Н1

Извор: Израда аутора на бази финансијских извјештаја компанија из узорка

Видљиво је да компаније Н1 карактерише значајно одступање прихода од кретања износа потраживања и то код значајног броја компанија укључених у контролни узорак. Стога је други индикатор „квалитет вс. неквалитет“ извјештаја у ствари усаглашеност кретања података о потраживања и приходима од продаје. Посматрајући појединачне кванитативне односе, те групишући податке на начин да су створене групе компанија са просјечном стопом промјене до 10%, стопе промјене у распону од 10 до 50%, просјечне стопе промјене од 50 до 90% и промјене преко 90%. Истраживањем цјелокупног узорка груписани су подаци према свим категоријама чија усаглашеност или неусаглашеност указује на постојање обрачунских категорија тј. процијењених категорија које су у финансијским извјештајима признати у износима који не одговарају реалном и објективном стању унутар компаније што нарушава квалитет финансијских извјештаја. Мјерењем су обухваћене категорије прихода од пословне

дјелатности, потраживања од купаца, готовинских прилива пословне активности нето ток пословне активности те укупан нето готовински ток. Резултати проведених мјерења су представљени у наредној табели.

Табела бр. 53 - Усаглашеност кључних категорија мјерених просјечном стопом промјене

КАТЕГОРИЈЕ МЈЕРЕЊА УСАГЛАШЕНОСТИ	БРОЈ КОМПАНИЈА
Усаглашеност по свим елементима	14
Усаглашеност потраживања, прихода од продаје и прилива пословне активности	24
Усаглашеност потраживања и прихода од продаје	15
Неусаглашеност по било које комбинације елемената	47
Укупно компанија – усаглашеност кретања посјечних стопа	53
Укупно компанија – неусаглашеност кретања просјечних стопа	47

Извор: Израда аутора на бази финансијских извјештаја компанија из узорка

Неусаглашености су запажене код компанија сврстаних у категорију Н1 што потврђује претходну тврдњу. Озбиром да природа и карактер елемената новчаних токова није дозволила праћење графичким приказом то је дескрипцијом и анализом цијелокупног узорка установљен ниво усаглашености поменутих категорија. Компаније обиљежене са Д1 карактерише усаглашеност поменутих категорија.

6.4.5.3. Тестирање утјецаја досљедности примјене рачуноводствених политика на квалитет позиција финансијских извјештаја

Мјерење утјецаја досљедности примјене рачуноводствених политика процес је који се није могао обавити једнозначно, те је у првом кораку било потребно одредити шта оцјенити као досљедну а шта као недосљедну примјену рачуноводствених политика. Рачуноводствене политике компанија изабраних у узорак који се користио у цијелокупном процесу истраживања у значајном обиму су биле из периода у период једнозначне што је видљиво из претходне дескриптивне анализе узорка са аспекта ревизијских извјештаја обзиром да су рачуноводствене политике и објављене кроз

ревизорске извјештаје. На бази тих података могло би се закључити да су компаније примјењивале једнозначне рачуноводствене политике на пољу признавања и вредновања елемената финансијских извјештаја из периода у период. Најчешће примјењиване рачуноводствене политике су представљене претходно.

Даљом анализом рачуноводствених политика и њихове примјене на признавању и вредновању позиција финансијских извјештаја установљено је да постоје одступања од примјене објављених рачуноводствених политика. На бази те чињенице анализом је установљено да постоје одступања од пријемјене одређених рачуноводствених политика. Наиме најчешће примјењена политика почетног и накнадног мјерења сталне материјалне и нематеријалне имовине је хисторијски трошак. Међутим евидентне су значајне промјене на појединим рачунима ревалоризационих резерви (раст салда) сто је индикатор примјене методе ревалоризације, која кроз објављене рачуноводствене политике није представљена. Промјена салда на рачунима „Приходи од промјене рачуноводствених политика “ и „Расходи од промјене рачуноводствених политика“ указују на постојање одређених измјена или пак одступања од прописане рачуноводствене политике која се односи на вредновање и признавање појединих позиција. Појединачним прегледом промјена салда на поменутих рачунима установљено је да од укупног узорка 61 компанија је имала одступања од примјене рачуноводствених политика тј. постојале су недоследности у примјени рачуноводствених политика. Од поменутих 61 компаније 30% тј. 18 компанија је транспарентно објавило сваку измјену политике док преосталих 43 компаније су према званичним објавама примјењивали из године у годину идентичне рачуноводствене политике. Скупина од 61 компаније сврстана је у скупину компанија које су недоследно примјењивале рачуноводствене политике док преосталих 39 компанија су класификовани као компаније које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике јер нису имале објављене измјене политика нити било каква неубичајена стања рачуна нити промјене стања рачуна оја би могла бити изазвана измјенама рачуноводствених политика. Податке у поступку тестирања за компаније које су недоследно примјењивале рачуноводствене политике обиљежавати ћемо скраћено са НД1 док ће се компанијама које су недоследно примјењивале рачуноводствене политике додијелити код 1, податке за компаније које су досљедно примјењивале

рачуноводствене политике обиљежавати ћемо са ДО1 док ће компанијама овако обиљеженим бити додијељен код 0.

У поступку тестирања друге помоћне истраживачке хипотезе направљена је подјела цјелокупног узорка на 2 дијела основни узорак компаније које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике и контролни узорак компаније које су показале недосљедности у примјени рачуноводствених политика те су тестирани параметри узорака примјеном параметарског Т- теста. Наиме тестирања овако подјелених елемената у узорцима урађена су на кључним групним категоријама биланса стања и биланса успјеха: укупна актва, стална средства, укупни приходи и укупни расходи. Тестирања су показала сљедеће резултате:

Табела бр. 54 – Т-test једнакости укупне активе компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
УКУПНО АКТИВА	Equal variances assumed	2.028	.015	.926	237	.355	20836308	22497148.72524	-23483614.45339	65156231.85528
	Equal variances not assumed			6.349	233.	.000	20836308	3281878.95811	14370362.63661	27302254.76528

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Теситрањем поменутих параметра видљиво је да постоји статистички значајна разлика и то на нивоу поузданости 99% између нивоа укупне активе компанија које досљедно примјењују рачуноводствене политике и оних који недосљедно примјењују рачуноводствене политике. Тестирање је показало да је укупна актива компанија које мијењају рачуноводствене политике већа од компанија које досљедно примјењују рачуноводствене политике. Такођер су евидентне осцилације износа признате укупне активе тј. структуре биланса стања и признатих елемената биланса стања код компанија обиљежених са НД1 у односу на компаније обиљежене са ДО1.

Табела бр. 55 - Корелација износа укупне aktive компанија ДО1 и НД1

Correlations			
		Укупно актива - Досљедни	Укупно актива - Недосљедни
Укупно актива - Досљедни	Pearson Correlation	1	-.018
	Sig. (2-tailed)		.779
	N	234	234
Укупно актива - Недосљедни	Pearson Correlation	-.018	1
	Sig. (2-tailed)	.779	
	N	234	366

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На бази T-testa евидентно је да постоји статистички значајна разлика постављених узорака и то под претпоставком да су варијансе узорака укључених у анализу различите. Додатном анализом корелације представљених елемената евидентно је да не постоји корелација посматраних елемената узорака. Овај почетни дио анализе елемената финансијских односи се на износе елемената финансијских извјештаја изражених у апсолутним износима на којима је мјерење разлика T-testom поуздано. Међутим, кад се ради о коефицијентима (индивидуалним показатељима и елементима скупних показатеља представљених односима), T-test понекад не даје поуздану значајност разлика те је потребно мјерити корелацију таквих односа како би се могло процјењивати да ли или не постоји повезаност датих категорија у односу на дате факторе (у овом случају досљедност и квалитет).

Корелација је урађена као потврда да не постоји повезаност износа укупне aktive компанија обиљежених са ДО1 и НД1. Овим се може потврдити да постоји статистички значајна разлика укупне active компанија обиљежених са ДО1 и НД1, те је просјек укупне active компанија обиљежених са ДО1 статистички значајно мањи у односу на просјек укупне active компанија обиљежених са НД1.

Сљедећи изабрани елемент који ће се тестирати јесте елемент који је у посматраним компанијама значајна ставка у структури укупне active извјештаја а то су износи

укупних сталних средстава, тј. укупна дугорочна имовина. Тестирање је извршено према фактору досљедности и резултати теста приказани су у наредној табели.

Табела бр. 56 - T-test једнакости укупних сталних средстава компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
УКУПНО СТАЛНА СРЕДСТВА	Equal variances assumed	22.96	.000	-2.969	598	.003	-.92264099.	31077428	-153298269.7	-31229929.11
	Equal variances not assumed			-3.634	420.16	.000	-.92264099.	25391384	-142174068.5	-42354130.26

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Статистички значајна разлика постоји у нивоу признате дугорочне имовине компанија обиљежених са НД1 и компанија обиљежених ДО1. Дугорочна имовина компанија обиљежених са НД1 призната је у износима вишим у односу на дугорочну имовину компанија обиљежених са ДО1 и то на нивоу поузданости 95%. Призната догорчна имовина виша је код компанија НД1 у односу на компаније обиљежене са ДО1 те су осцилације компанија обиљежених са ДО1 ниже у односу на компаније обиљежене са НД1.

Корелационом анализом такођер се показало да не постоји статистички значајна корелација између ових елемената из финансијских извјештаја за компаније изабране у узорку (N=100 компанија); штестогодишњи период (N=600 извјештаја). Корелационом анализом се не може утврдити да нужно постоје разлике али за исте ставке из ове двије групе података не постоји ни статистички значајна повезаност.

Табела бр. 57 – Корелациона анализа података за износе укупних сталних средстава компанија НД1 и ДО1

		Укупно СС - Досљедни	Укупно СС - Недосљедни
Укупно СС – Досљедни	Pearson Correlation	1	-.031
	Sig. (2-tailed)		.634
	N	234	234
Укупно СС – Недосљедни	Pearson Correlation	-.031	1
	Sig. (2-tailed)	.634	
	N	234	366

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Анализа досљедности спроведена је на кључним и према износу најзначајнијим ставкама сегмената финансијских извјештаја те се претходно показало да постоји статистички значајна разлика у елементима признатим у билансу стања. Тестирани су такођер и износи из биланса успјеха и то ставке укупних прихода и укупних расхода те су резултати Levene's Testa приказани у наредној табели:

Табела бр. 58 . T-test једнакости укупних прихода компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Differenc e	Std. Error Differenc e	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
УКУПНО ПРИХОДИ	Equal variances assumed	27.243	.000	-3.267	598	.001	-31714728.9	9707126.41	-50778932.07	-12650525.74
	Equal variances not assumed			-3.980	431.839	.000	-31714728.9	7967544.59	-47374719.29	-16054738.52

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На базиведеног t-testa евидентно је да се за категорију укупни приходи може предпоставити да су варијансе посматраних података једнаке те да под претпоставком

једнаких варијанси постоји на нивоу значајности од 95% статистички значајна разлика између укупних прихода компанија обиљежених са ДО1 и компанија обиљежених са НД1. Статистичком анализом и компарацијом ових скупова компанија према фактору досљедности показало се да су приходи компанија које недосљедно примјењују рачуноводствене политике значајно већи него укупни приходи компанија које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике. Потврда претходне тврдње урађена је корелационом анализом представљеном наредном табелом.

Наиме, ен постоји статистички значајна корелација износа укупних прихода компанија обиљежених са ДО1 и НД1. Уз Levene's Test једнакости варијанси и једнакости аритметичких средина без постојања корелације ових података евидентно је да фактор досљедности (на нивоу поузданости од 95%) значајно дјелује на износе признатих елемената финансијских извјештаја који су претходно анализирани. Корелациона матрица приказана је у наредној табели према којој је евидентно да не постоји статистички значајна корелација.

Табела бр. 59 - Корелациона анализа података за укупне приходе компанија НД1 и ДО1

Correlations		Укупно приходи - Досљедни	Укупно приходи – Недосљедни
Укупно приходи – Досљедни	Pearson Correlation	1	-.054
	Sig. (2-tailed)		.409
	N	234	234
Укупно приходи – Недосљедни	Pearson Correlation	-.054	1
	Sig. (2-tailed)	.409	
	N	234	366

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Разлике које су претходно приказане и евидентне указују да значајан број компанија са недосљедном примјеном рачуновдствених политика манипулише и износима исказаним кроз своје финансијске извјештаје. Преглед рачуноводствених политика и анализа која је спроведена у раду како би се утврдило да ли компаније досљедно примјењују рачуноводствене политике показале су низ неправилности које могу

указивати, заједно са претходним чиненицама на присуство манипулативних радњи у процесу припреме и презентације финансијских извјештаја компанија у БиХ. Анализом расхода показало се следеће:

Табела бр. 60. T-test једнакости укупних расхода компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
УКУПНО РАСХОДИ	Equal variances assumed	35.53	.000	-3.559	598	.000	-34319760.87	9642312.91	-53256674.2	-15382847.4
	Equal variances not assumed			-4.370	412.377	.000	-34319760.87	7854087.77	-49758802.7	-18880719

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Расходи компанија које су досљедно примјењивале своје рачуноводствене политике, скупина компанија обиљежених са ДО1 јесу статистички значајно нижи у односу на расходе компанија које су недосљедно примјењивале своје рачуноводствене политике. На нивоу поузданости 99% може се тврдити да постоји статистички значајна разлика постојећих елемената извјештаја. Евидентно је показано оваквом анализом и тестирањем да избор рачуноводствених политика значајно може дјеловати на ниво признатих елемената у финансијским извјештајима тј. значајан утјецај измјена рачуноводствених политика на кључне елементе финансијских извјештаја указује на могућности манипулисања износима елемената признатих у финансијским извјештајима. Претходну чињеницу потврдила је и корелациона анализа представљена наредном табелом, а која је недвоједно показала да не постоји статистички значајна корелација елемената финансијских извјештаја који су (овом анализом) изабрани и представљени као кључни елементи за представљену анализу.

Табела бр. 61 – Корелациона анализа укупних расхода компанија ДО1 и НД1

Correlations		Укупно расходи – ДО1	Укупно расходи – НД1
Укупно расходи – ДО1	Pearson Correlation	1	-.087
	Sig. (2-tailed)		.185
	N	234	234
Укупно расходи – НД1	Pearson Correlation	-.087	1
	Sig. (2-tailed)	.185	
	N	234	366

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

6.4.5.4. Тестирање показатеља извјештаја о новчаним токовима и процјена утјецаја на квалитет финансијских извјештаја

Истраживања обрачунских категорија тј. нивоа субјективних процјена у финансијским извјештајима насталих као посљедица признавања по принципу акруалне основе (неријетко и злоупотребом акруалне основе) показују да се у анализу укључују показатељи анализе финансијских извјештаја који су добијени односом позиција биланса стања и биланса успјеха. Стога је сљедећи корак тестирање показатеља квалитета добити на двије групе узорака и то претходно идентификоване групе Д1 и Н1 (аспект квалитет) и узорак групе ДО1 и НД1 (аспект досљедност примјене рачуноводствених политика). Други дио рада, као што је евидентно односи се на анализу секундарних података и показатеља израчунатих на основу података из финансијских извјештаја компанија чије су рачуноводствене политике претходно анализиране како би се утврдила повезаност квалитета финансијских извјештаја и нивоа показатеља те повезаност досљедне примјене рачуноводствених политика на показатеље. Потврђивање (оповргавање) друге и треће помоћне хипотезе могуће је употпунити тек након спроведене анализе финансијских извјештаја и финансијских показатеља.

Елементи биланса стања и успјеха подложни процјенама и манипулацијама процијенили ће се кроз два корака у овом дијелу рада а то су кроз анализу показатеља извјештаја о новчаним токовима те кроз појединачне елементе M-Scoreмодела кроз 8

варијабли модела који одређује вјероватноћу постојања процјена и манипулативних радњи које скупа дјелују на смањење нивоа квалитета финансијских извјештаја. Први урађени тест јесте T-test разлика показатеља извјештаја новчаних токова компанија обиљежених са Д1 и Н1 и добијени су следећи резултати:

Анализа показатеља квалитетна пословне дјелатности (КВ-ОА) показало се на основу t-testa да не постоји статистички значајна разлика између просјечних величина показатеља на узорцима обиљеженим са Д1 и Н1, такођер тест је показао да се претпостављају неједнаке варијансе представљених података те се на основу теста не може тврдити да постоје нужно статистички значајне разлике између показатеља КВ-ОА за анализиране компаније под дјеловањем фактора квалитета, као претходно дефинисаног фактора.

Табела бр. 62 – T-test једнакости показатеља квалитета пословне дјелатности компанија обиљежених са Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
КВАЛИТЕТ ПОСЛОВНЕ АКТИВНОСТИ	Equal variances assumed	.178	.673	-.070	598	.944	-.167515994	2.397120	-4.8753138	4.5402818260
	Equal variances not assumed			-.070	579.420	.944	-.167515994	2.386664	-4.8550814	4.5200494790

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Међутим, како је раније и наведено, тестирање на основу T-testa може показати нелогичне резултате и бити непоуздано када се ради о коефицијентима те се у овом дијелу тестирања потврда тражила и резултати сублимирали на основу корелационе анализе показатеља скупина Д1 и Н1 на основу квалитете извјештаја. Корелациона анализа показала је следеће:

Табела бр. 63 – Корелациона анализа показатеља квалитета пословне дјелатности за компаније Д1 и Н1

Correlations		КВ ОА - Д1	КВ ОА – Н1
Квалитет пословне активности - Д1	Pearson Correlation	1	-.012
	Sig. (2-tailed)		.838
	N	294	294
Квалитет пословне активности - Н1	Pearson Correlation	-.012	1
	Sig. (2-tailed)	.838	
	N	294	306

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Не постоји статистички значајна повезаност показатеља анализе извјештаја о новчаним токовима за компаније обиљежене са Д1 и Н1. Корелационом анализом немогуће је утврдити да постоје значајне разлике али се може констатовати да повезаност показатеља не постоји што значи да фактор квалитете може бити одредница не постојања корелације показатеља који су рачунати стављањем у однос идентичних величина преузетих из финансијских извјештаја за све компаније изабране у узорак. Међутим, иако не постоји статистички значајна корелација показатеља извјештаја о новчаним токовима у овом кораку показатељи квалитета пословне дјелатности као фактора процјене квалитета финансијских извјештаја бити ће изостављени из поступка моделирања квалитета.

Сљедећа анализа односи се на процјену показатеља квалитета добити и резултати добијени овом анализом представљени су наредном табелом. Посматрано статистички не постоји статистички значајна разлика показатеља квалитете добити компанија обиљежених са Д1 и Н1 у поступку тестирања. Међутим уколико компарирамо резултате анализе квалитете пословне дјелатности и квалитете добити евидентно је да постоји разлика.

Тестирањем скупина поменутих показатеља сигнификантност ϕ теста од 0,005 указује да постоји статистички значајна разлика међу варијансама поменутих скупина финансијских показатеља, те је потребно пратити сигнификантност t-testa за неједнаке варијансе. Међутим вриједност t-testa (p-value) не указује на статистички значајне

разлике финансијских показатеља добијених на бази извјештаја о новчаним токовима, тј. односима прилива и прихода како би се утврдило статистички значајно постојање акурала код компанија чији су извјештаји оцијењени као Н1. Вриједност теста указује на потенцијално постојање разлика које би се могле утврдити уколико би узорак тестирања био знатно већи. Величина избор и ограничења избора узорка описани су у дијелу дефинисања узорка.

Табела бр. 64 – T-test једнакости показатеља квалитете добити компанија Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
КВАЛИТЕТ ДОБИТИ	Equal variances assumed	8.047	.005	1.394	598	.164	1778.1146	1275.3626	-726.619654	4282.84905
	Equal variances not assumed			1.367	293.004	.173	1778.1146	1301.1742	-782.717595	4338.94699

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Обзиром да се ради о коефицијентима процијену разлика, у неким случајевима, релевантније је радити преко процијене корелације тј. постојања или не постојања корелације. Уколико корелација не постоји могуће је да су различите основе биле подлога за израчун поменутих показатеља. Корелациона анализа показала је сљедеће:

Табела бр. 65 – Корелациона анализа показатеља квалитете добити компанија Д1 и Н1

Correlations		Квалитет добити - Д1	Квалитет добити - Н1
Квалитет добити - Д1	Pearson Correlation	1	.008
	Sig. (2-tailed)		.894
	N	294	294
Квалитет добити - Н1	Pearson Correlation	.008	1
	Sig. (2-tailed)	.894	
	N	294	306

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Пearсонов коефицијент корелације низак је на нивоу од 0,008 што указује да не постоји никаква корелација коефицијената на основу којих је урађена матрица корелације. Обзиром да су t-testovi показали да се не може одбацити хипотеза о једнакости показатеља и да корелација не постоји то бисмо и овај показатељ могли елиминисати из даљње анализе осим уколико у постављеном пробном моделу буде статистички значајан за процјену квалитета. Коефицијенти корелације упућују да су ипак основе, тј. подаци на основу којих су израчунати показатељи различите.

Са аспекта квалитета процијенити ће се коефицијенти корелације и урадити t-testovi за индивидуалне односе који чине саставницу M-Score модела који је елабориран у поглављу 4. Проведена анализа показатеља M-Score модела указала је да на основу непараметарског Mann-Whitney U testa, на основу t-testa те на основу мјерења корелације показатеља дошло се до сљедећих закључака. Не постоји статистички значајна разлика између показатеља (индивидуалних елемената) M-Score скупног индекса с тим да не постоји ни значајна корелација ових показатеља. Индивидуални показатељи M-Score модела неће бити укључени у процјени елемената квалитета извјештаја.

Процјена манипулативних радњи и негативног дејства на квалитет финансијских извјештаја на основу података скупног индекса урађена је тестирањем вриједности

показатеља скупног M-Score модела у односу на референтну вриједност представљеног модела те су добијени сљедећи резултати:

- а) Када се посматрају подаци за све компаније скупног индекса M-Score евидентно је да постоји статистички значајна разлика просјечних величина показатеља модела у односу на референтну вриједност -2,2.
- б) Критична т вриједност теста је позитивна што указује на чињеницу да је просјек узорка у односу на претпостављену вриједност већи што према процјенама овог модела указује да сви извјештаји (уколико се закључци генерализирају) садрже манипулативне радње. Тестирање је приказано у наредној табели.

Табела бр. 66 – T-test једнакости просјека узорка и претпостављене вриједности модела (оне сампле)

One-Sample Test						
	Test Value = -2.2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
M8-скупни CBE	2.691	599	.007	7.00071	1.8921	12.1093

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Међутим, процјена квалитета финансијских извјештаја компанија у БиХ урађен је подјелом цјелокупног узорка на основни и контролни узорак, тачније извршена је подјела под претпоставком квалитетних извјештаја како је претходно објашњено. Тестирањем се показало да на нивоу поузданости 95% не постоји статистички довољно јаких доказа да се одбаци нулта хипотеза о једнакости просјека изабраног узорка и претпостављене вриједности када се ради о скупини компанија у узорку (извјештаја за компаније из узорка) обиљежених са Д1. Обзиром да не постоји могућност процјене неједнакости ових величина могуће је претпоставити да значајан обим компанија обиљежених са Д1 има вриједност М која је нижа од -2,2 што указује на чињеницу да компаније из узрока обиљежене са Д1 су мање склоне манипулативним радњама него је то случај са компанијама обиљеженим са Н1.

Табела бр. 67 – T-test показатеља M-Score модела за компаније обиљежене са H1 (оне сампле)

One-Sample Test						
	Test Value= -2.2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
M8-скупни КВАЛИТЕТ	1.717	293	.087	8.97588	-1.3122	19.2640

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Тестирањем једнакости компанија обиљезених са H1 показало се да постоји статистички значајна разлика просјечне вриједности скупног показатеља М-соре модела и референтне вриједности овог модела што указује да су извјештаји обиљезени са H1 статистички значајно подложнији манипулацијама у односу на компаније које су обиљезене са Д1. Наиме, претходно претстављене чињенице указују да индивидуални показатељи скупног индекса М-соре модела компанија обиљезених са Д1 и обиљезених са H1 немају статистички значајну корелацију то се може говорити о постојању основа за процјену различитих основа на којима су израчунати ови показатељи.

Обзиром да је фокус овог дјела рада и потврђивања претходно представљених радних хипотеза X_2 и X_3 идентификовање потенцијалног постојања акруала (обрачунских вриједности) тј. процијењених вриједности који могу створити одступања реалних података од података представљених у извјештају то претходно представљено указује на чињеницу да компаније обиљезене са H1 су компаније чији извјештаји садрже значајан износ процијена које нарушавају квалитет финансијских извјештај у односу на компаније које су обиљезене са Д1.

Табела бр. 68 – T-test показатеља M-Score модела за компаније обиљежене са Д1

One-Sample Test						
	Test Value= -2.2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
M8 – Скупни индекс (Извјештаји Н1)	5.669	305	.000	5.10300	3.3318	6.8742

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Из свега претходно наведеног, идентификујући дејство примјене рачуноводствених политика на финансијске извјештаје и тестирањем разлика износа признатих у финансијским извјештајима компанија ДО1 и НД1 евидентно је да рачуноводствене политике дјелују и значајно одређују ниво вредновања позиција финансијских извјештаја. Уколико се ово посматра скупно са идентификованим рачуноводственим политикама, гдје се најзначајнија пажња посвећује признавању и начинима признавања позиција извјештаја то је евидентно да: **“Рачуноводствене политике привредних субјеката одређују начин признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја, те одређују положај и успјешност пословања привредних субјеката”** Чиме је друга помоћна радна хипотеза потврђена.

6.4.5.5. Тестирање утјецаја досљедности примјене рачуноводствених политика на постојање манипулација и успјешност пословања привредних субјеката

Досљедност примјене политика други је фактор процјене квалитета позиција финансијских извјештаја. Скупни индекс M-score (8 варијабли) указује на (не)постојање манипулација у финансијским извјештајима те је стога проведено тестирање поменутих показатеља са аспекта досљедности. Када су посматрани индивидуални подаци (појединачни показатељи као саставнице скупног индекса) показало се да не постоји статистички значајна корелација између индивидуалних саставница појединачних елемената скупног индекса што би се могло тумачити да су различите основе на којима су идентификовани показатељи тј. да је досљедна примјена рачуноводствених политика условила и разлике између индивидуалних показатеља.

Међутим, урађени t-test једнакости просјечних величина, иако мање Validан од корелационе анализе, показао је да не постоји статитички значајна разлика поменутих индивидуалних показатеља компанија обиљежених са ДО1 и НД1. Због свега наведеног али и због обима података и недостајућих података индивидуалне показатеље није могуће јасно укључити у закључке о значајности досљедне примјене рачуноводствених политика на квалитет извјештаја. Стога је и за процјену утјецаја досљедне примјене рачуноводствених политика кориштен скупни индекс M-Score за процјену.

Показало се да, у односу на референтну вриједности -2,2 код компанија обиљежених са ДО1 не постоји статистички значајно одступање. Међутим Т вриједност је позитивна што указује да постоји значајан број извјештаја у којима је ова вриједност већа од -2,2 али вриједност није статистички значајна па се може процијенити да компаније које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике су мање склоне манипулацијама у финансијским извјештајима.

Табела бр. 69 – T-test значајности за скупни М8 индекс компанија ДО1

One-Sample Test						
	Test Value= -2.2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
М8 – Скупни индекс (Извјештаји ДО1)	1.250	233	.212	2.79419	-1.6085	7.1968

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

С друге стране компаније обиљежене са НД1 имају показатеље М – Score који се значајно разликују од тестне референтне вриједности -2,2 што уз Т вриједност која је позитивна указује да су у већини случајева вриједности веће од -2,2 што указује на постојање значајног обима манипулативних радњи у извјештајима компанија које су недосљедно примјењивале рачуноводствене политике.

Табела бр. 70 – T-test значајности за скупни M8 индекс компанија НД1

One-Sample Test						
	Test Value= -2.2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
M8-Скупни индекс (Извјештаји НД1)	2.207	365	.028	8.99887	.9794	17.0183

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Наиме повезаност досљедне примјене рачуноводствених политика и износа признатих у финансијским извјештајима, али и дистинкција компанија према претходно поментим критеријима у циљу процјене успјешности пословања проведена је и на скупним показатељима Z-Score и BEX индекс као скупним индексима који служе за процјену успјешности пословања компанија са аспекта квалитета и аспекта досљедне примјене рачуноводствених политика. За поменуте показатеље извршено је тестирање и процјена разлика индивидуалних показатеља саставница Z-Score индекса али и BEX индекса те скупних показатеља у односу на референтне вриједности које су генерисане раније утврђеним моделима.

Тестирања индивидуалних показатеља показала су да не постоји (на основуведеног параметарског t-testa, ANOVA f теста те на основу непараметарског Mann-Whitney U testa) да се не може одбацити хипотеза једнакости просјечних величина и варијација идивидуалних показатеља који чине скупни индекс Z-Score модела и BEX модела за компаније обиљежене са Д1 и Н1. Међутим, обзиром да су показатељи коефицијенти који представљају односе и који имају као такви карактер коефицијената и различитих тумачења од апсолутних износа у финансијским извјештајима те обзиром на то да распоред података није довољно прилагођен адекватном закључивању то се о разликама могло закључивати и корелационом анализом. Биваријантна корелација показује да не постоји статистички значајна повезаност индивидуалних показатеља Z-Score модела компанија обиљежених са Д1 и Н1 нити за једну од пет варијабли укључених у Z-Score модел X_1 до X_5 . Када се посматра корелациона анализа индивидуалних индекса BEX модела евидентно је да корелација постоји само за једну од четири варијабле укључене у BEX модел процјене изврсноности у пословању

привредних субјеката. Уколико би се као релевантни узели подаци корелационе анализе то би подразумијевало надоградњу или израду новог модела који би био иманентан процјени изврсности компанија у БиХ, међутим обзиром да то овдје није предмет анализе то је ова анализа достатна да укаже на постојање разлике у извјештајима који се процијењују и овим моделима. У наставку је приказана анализа скупних индекса и њихове разлике и закључци који се на основу ових индекса могу донијети посматрано са аспекта дистинкције компанија Д1 и Н1 (квалитет) те компанија ДО1 и НД1 (доследност примјене политика). Altmanov Z – Score модела показало се да су у просјеку показатељи скупног Z-Score модела компанија обиљежених са Д1 значајно већи у односу на референтну вриједност 3 што би као закључак имало да су компаније обиљежене са Д1 компаније које послују изврсно и којима не пријети банкрот. С друге стране исти се закључак може донијети и за компаније које су обиљежене са Н1 тј. и компаније Н1 су изврсне према показатељима Z-Score модела тестирање референтних вриједности приказано је у наставку:

Табела бр. 71 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене с Д1

One-Sample Test						
	Test Value= 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
3 - Д1	3.073	293	.002	2.25352	.8104	3.6967

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр.72 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене са Н1

One-Sample Test						
	Test Value= 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
3 - Н1	2.981	305	.003	.71482	.2430	1.1866

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Интересантна чињеница за ове компаније јесте да између средњих вриједности показатеља за групе компанија обиљежених са Д1 и Н1 постоји статистички значајна разлика. Обзиром да су тестиране вриједности у оба случаја веће од референтне вриједности 3 то само указује да су за боље компаније показатељи већи и указују на боље перформансе компанија чији су извјештаји квалитетнији у односу на компаније чији су извјештаји оцијењени као мање квалитетни. Са аспекта квалитета могу се поставити два кључна питања:

- а) Да ли је овај модел референтан за компаније у БиХ?
- б) Да ли су компаније кроз манипулације фризирале извјештаје и представиле пословање бољим него што јесте реално?

Овај облик и врста истраживања не могу до краја краја одговорити на ова питања, међутим ако је карактеристично да за групу компанија које нису имале значајне осцилације у мишљенима ревизора о реалности и објективности финансијских извјештаја да имају Z-Score у просјеку изнад 5 а компаније чији извјештаји нису оцијењени реалним и објективним око 3 и да су те разлике статистички значајне када се посматрају индивидуални подаци то је онда реално и закључити да постоји сумња у фризирање извјештаја обиљежених са Н1. Тест једнакости аритметичких средина скупних показатеља Z-Score, компанија обиљежених са Д1 и Н1 приказан је наредном табелом.

Табела бр. 73 – T-test једнакост средњих вриједности показатеља Z-Score за компаније Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
3 - скупни CBE	Equal variances assumed	12.701	.000	2.024	598	.043	1.53646	.75922	.04540	3.02753
	Equal variances not assumed			1.992	355.12	.047	1.53646	.77148	.01921	3.05371

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Други анализирани скупни модел јесте ВЕХ модел чији резултати тестирања указују да скупни ВЕХ за компаније обиљежене са Д1 постоји статистички значајна разлика просјечне вриједности скупног индекса у односу на нижу вриједност 0 што указује да је просјек статистички значајно изнад вриједности 0, док према дескрипцији евидентно је да је просјек већи од 1 с тим да у односу на референтну вриједност 1 не постоји статистички значајна разлика. Стога се може констатовати да компаније које су обиљежене са Д1 имају повољне перформансе и према показатељима ВЕХ модела с тим да те перформансе нису у рангу изврсности у којем су перформансе оцјењене Z-Score моделом.

Табела бр. 74 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније Д1 (Реф. Вриједност = 0)

One-Sample Test						
	Test Value= 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ВЕХ - Д1	2.975	293	.003	1.62291	.5494	2.6964

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 75 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније Д1 (Реф.вриједност = 1)

One-Sample Test						
	Test Value= 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ВЕХ - Д1	1.142	293	.254	.62291	-.4506	1.6964

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Показатељи компанија обиљезених са Н1 статистички се значајно разликује у односу на референтну вриједност један (1) што значи да је у просјеку скупни индекс нижи од један указујући на лоше перформансе компанија које су обиљезене са Н1 тј. компанија чији извјештаји нису окарактерисани као квалитетни извјештаји. Међутим просјек је

незнатно изнад нула што указује да компаније из ове групе морају континуирано преиспитивати своје пословање уколико не желе угрозити свој опстанак.

Табела бр. 76 – T-test значајности резултата показатеља добијених BEX моделом процјене за компаније H1 (Реф.вриједност = 0)

One-Sample Test						
	Test Value= 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
BEX - H1	1.049	305	.295	.21861	-.1915	.6287

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 77 – T-test значајности резултата показатеља добијених BEX моделом процјене за компаније H1 (Реф.вриједност = 1)

One-Sample Test						
	Test Value= 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
BEX - H1	-3.749	305	.000	-.78139	-1.1915	-.3713

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Оно што је евидентно јесте да су реалније процјене перформантности добијене анализом на основу BEX модела него што је то био случај са Z-Score моделом. Скупни индекси BEX модела такођер се статистички значајно разликују између група што резултате чини вјеродостојнијим у односу на Z-Score.

Табела бр. 78 – T-test једнакост средњих вриједности показатеља ВЕХ модела за компаније Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ВЕХ скупни СВЕ	Equal variances assumed	9.361	.002	2.441	598	.015	1.40430	.57536	.27433	2.53427
	Equal variances not assumed			2.405	377.078	.017	1.40430	.58391	.25618	2.55242

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Трећи скупни индекс процјене изврсности који је и раније обрађен у поглављу бр. 4 јесте DF Краличков модел поцјене успјешности пословања компанија који је указао на скоро потпуно опречне резултате. Наиме и за компаније Д1 и Н1 показатељи овог модела стистички су значајно нижи од максималне вриједности према којој се компаније карактеришу као изврсне а то је референтна вриједност 3. Према овом моделу нити једне нити друге компаније не могу се похвалити изврсношћу. Међутим перформансе посматране према овом моделу боље су за компаније обиљежене са Н1 него компаније Д1. Подаци представљени овим моделом у несугласју су са осталим моделима те се и у пракси овај модел не користи и подаци који се односе на тестирање овог модела неће се узимати као релевантни, иако анализом показатеља компанија по компанија показало се да постоје значајне неусаглашености показатеља по периодима што указује да евидентно постоје манипулације појединим ставкама извјештаја идентификовано кроз показатеље по пеиродима.

Други дио анализе и изналажења доказа за прихватање или оповргавање треће помоћне хипотезе односе се на тестирање досљедности примјене рачуноводствених политика на перформансе пословања компанија те ће се скупни показатељи перформансности анализирати пема критерију (фактору) досљедности примјене рачуноводствених политика. Анализом групних показатеља показало се да са аспекта досљедности поменути подаци имају исте односе. Када се говори о показатељу 3 – Сцоре може се

констатовати да компаније обиљежене са ДО1 имају значајно већи просјек скупног показатеља у односу на компаније обиљежене са НД1 обзиром да постоји статистички значајна разлика између показатеља за двије поменуте групе показатеља.

Табела бр.79 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене са ДО1

One-Sample Test						
	Test Value= 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
3 - ДО1	2.970	233	.003	2.64759	.8910	4.4042

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Компаније које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике имају статистички значајно већу вриједност скупног индекса Z-Score у односу на референтну вриједност 3 која је гранична вриједност модела по којем је одређено да овакве компаније имају изврсне пословне резултате те да их очекује повољна пословна будућност у односу на компаније чији су извјештаји обиљежени са НД1. Просјечна вриједност скупног индекса компанија обиљежених са НД1 није значајно различита од 3 с тим да је значајно изнад ниже референтне вриједности што значи да се компаније обиљежене са НД1 налазе у тзв. сивој зони гдје је потребно континуирано преиспитивати пословање и донијети одлуке које ће пореокренути пословање, у супротном овим компанијама пријете негативни пословни резултати и пад пословне активности у будућем периоду.

Табела бр.80 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене са Н1

One-Sample Test						
	Test Value= 3					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
3 - НД1	1.625	365	.105	.29818	-.0627	.6590

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Наиме евидентно је да постоји разлика у просјецима поменутих показатеља и да се може констатовати да су боље перформансе компаније које досљедно примјењују своје рачуноводствене политике у односу на компаније које су недосљедне у примјени. Раније је поменуто да је мјерење перформансности овим показатељима у БиХ неадекватно у потпуности али обзиром да боље мјере у смислу скупних индикатора не постоје то је онда ово једини начин процјене укупних перформанси пословања субјеката у БиХ. Перформансе мјерене ВЕХ моделом показују да, компаније за које је процјеном установљено да досљедно примјењују своје рачуноводствене политике, не постоји статистички значајна разлика скупног ВЕХ индекса у односу на референтну вриједност један. Обзиром да је тестирана вриједност један на компанијама које послују у условима и под ингеренцијама најсличнијим компанијама у БиХ то је могуће оцјенити да се ВЕХ модел може користити за процјене успјешности пословања компанија скупним индикаторима.

Табела бр. 81 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније ДО1 (Реф.вриједност = 1)

One-Sample Test						
	Test Value= 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ВЕХ - ДО1	1.183	233	.238	.72949	-.4857	1.9447

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 82 – T-test значајности резултата показатеља добијених BEX моделом процјене за компаније ДО1 (Реф.вриједност = 0)

One-Sample Test						
	Test Value= 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
BEX - ДО1	2.804	233	.005	1.72949	.5143	2.9447

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Просјек величине BEX индекса није статистички значајно већи од референтне вриједности један. Тачније, евидентно је да просјек јесте већи, међутим разлика није статистички значајна. Разлика јесте статистички значајна у односу на нижу референтну вриједност а то је 0 тако да се може рећи да су перформансе компанија које су досљедно примјењивале рачуноводствене политике према методологији BEX-а успјешне с тим да су дужне преиспитивати пословање како би извјегле ризик од банкрота и перформансе нису на тако високом нивоу као код истих компанија мјерених 3 соре моделом. Компаније обиљежене са НД1 имају у просјеку статистички значајно нижу вриједност BEX индекса у односу на референтну вриједност 1 што указује на лошије перформансе док та вриједност јесте већа али не значјано од 0 као друге референтне вриједности BEX модела.

Табела бр. 83 – T-test значајности резултата показатеља добијених BEX моделом процјене за компаније НД1 (Реф.вриједност = 1)

One-Sample Test						
	Test Value= 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
BEX - НД1	-3.447	365	.001	-.65101	-1.0224	-.2797

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 84 – T-test значајности резултата показатеља добијених BEX моделом процјене за компаније НД1 (Реф.вриједност = 0)

One-Sample Test						
	Test Value= 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
BEX - НД1	1.848	365	.065	.34899	-.0224	.7203

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Иако су одступања компанија ДО1 и НД1 мања него што је то случај са 3 соре моделом може се констатовати и према овом моделу да компаније које досљедно примјењују рачуноводствене политике имају статистички различите и боље пословне перформансе у односу на компаније које имају одступања у примјени рачуноводствених политика. Иако се до краја не могу појаснити одступања која су евидентна код обје групе и ДО1 и НД1 могуће је закључити да се на пословне перформансе и успјешност пословања компанија може дјеловати кроз примјену рачуноводствених политика. Анализом је установљено да постоји статистички значајна разлика поменутих индекса за ове двије групе показатеља.

Табела бр. 85 – T-test једнакост средњих вриједности показатеља BEX модела за компаније ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
BEX све – ДОС	Equal variances assumed	4.664	.031	2.526	598	.012	1.38050	.54662	.30697	2.45403
	Equal variances not assumed			2.140	277.174	.033	1.38050	.64504	.11070	2.65030

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Последњи скупни индекс DF Краличков модел показује да у односу на једну изабрану вриједност која оцјењује перформансе као врло добре, компаније обиљежене са ДО1 показују да није статистички значајно нижи износ индекса у основу на поменути вириједност док НД1 компаније имају статистички значајно нижи индекс од ове референтне вриједности. DF модел у процесу тумачења има издиференцираних неколико прагова те је праг 2.2 узет као реалан обзиом да је на том прагу за овај модел могуће усаглашавање са осталим моделима ВЕХ и 3 соре моделом. На основу ових чињеница могуће је констатовати да су боље перформансе компанија ДО1 и према овом моделу у односу на компаније чији су извјештаји обиљежени са ДО1. У компарацији ових показатеља за двије групе према досљедности примјене не постоји статистички значајна разлика показатеља за компаније чији су извјештаји обиљежени са ДО1 и компанија чији су извјештаји обиљежени са НД1.

Класификација компанија на групе обављена је ради каснијег утврђивања предиктивног модела поштујући особине класификације и утјецај датих особина у предиктивном моделу. Претходна истраживања у БиХ указала су на релевантност израде оваквих модела и потенцијалне процјене вјероватноће настанка негативних посљедица на будуће пословање а који се на одређени начин могу предвидјети раније.

Претходна истраживања резултирала су моделом развијеним на привредним субјектима из РС-а који указује на процјену вјероватноћа наступања негативних догађаја релевантних за кориснике извјештаја. РАПО модел је модел развијен на подацима свих привредних друштава из РС-а (око 8000 привредних друштава) за период од последње три године. Модел даје вриједност која приказује вјероватноћу да ће привредни субјекта отићи у стечај, ликвидацију, односно да ће привредном субјекту бити блокиран рачун у периоду од годину дана од дана посљедњих финансијских извјештаја (стопа поготка износи 72%) (Пољашевић & Радивојац, 2016).

6.4.6. Тестирање једнакости индивидуалних традиционалних показатеља према фактору досљедности примјене рачуноводствених политика

Како би се потврдила хипотеза различитости перформанси и донијели закључци о фризирању финансијских извјештаја компанија које одступању од примјене и/или често мијењају своје рачуноводствене политике, а због граничних резултата постигнутих претходним анализама искључиво скупних индекса тестирање су величине и вриједности индивидуалних показатеља традиционалне анализе финансијских извјештаја. Наиме, подаци изабрани из извјештаја који су анализирани и употребљени у поменутом узорку израчунати су традиционални индивидуални показатељи анализе финансијских извјештаја. Претходно, при анализи обрачунских вриједности (акруала) приказана је анализа индивидуалних показатеља извјештаја о новчаним токовима док ће у наставку бити приказана тестирања проведена на основу аналитичких показатеља биланса стања и биланса успјеха. Израчунати су показатељи: ликвидности, задужености, активности, економичности и профитабилности.

6.4.6.2. Тестирање показатеља ликвидности

Показатељи ликвидности показатељи су који се најчешће користе када је у питању провјера стања унутар одређених предузећа и доношење пословних одлука на основу показатеља. Израчунати и тестирани показатељи ликвидности су: коефицијент текуће ликвидности (ЛК1), коефицијент убрзане ликвидности (ЛК2), коефицијент тренутне ликвидности (ЛК3) и коефицијент финансијске сигурности (ФС). Резултати показују сљедеће:

Табела бр. 86 – T-test показатеља тренутне ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1

One-Sample Test						
	Test Value= 2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ЛК 1 ДО 1	3.038	233	.003	2.43093	.8546	4.0073
ЛК 1 НД 1	2.731	365	.007	11.13087	3.1172	19.1445

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 87 – T-test разлика показатеља тренутне ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ЛК1	Equal variances assumed	9.232	.002	-1.693	598	.091	-8.69994	5.13798	-18.79062	1.39075
СВЕ	Equal variances not assumed			-2.095	392.768	.037	-8.69994	4.15291	-16.86465	-.53522
ДОС										

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Према коефицијенту текуће ликвидности и компаније које су обиљежене са ДО1 и НД1 су ликвидне са значајно високим нивоом коефицијента ликвидности. Коефицијент ликвидности компанија обиљежених са НД1 неубичајено је висок за дате компаније без обзира за скупину компанија. Показатељи ликвидности статистички су значајно различити посматрајући ове двије групе на нивоу поузданости 95% с тим да је ликвидност компанија обиљежених са ДО1 статистички значајно нижа од коефицијента ликвидности компанија обиљежених са НД1.

Уколико се из анализе ликвидности изузму само залихе показатељи и закључци идентични су. Коефицијент узбрзане ликвидности пружа исте закључке као коефицијент текуће ликвидности. Међутим, уколико се из анализе искључе износи потраживања и ликвидност се анализира са аспекта само новчаних средстава, те ако се

као референтна вриједност тренутне ликвидности узме вриједност 0.8 закључци су мало другачији.

Табела бр. 88 – T-test показатеља текуће ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1

One-Sample Test						
	Test Value= 0.8					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ЛК 3 ДО 1	1.019	233	.309	.28723	-.2679	.8423
ЛК 3 НД 1	1.670	365	.096	1.24597	-.2213	2.7132

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 89 – T-test разлика показатеља текуће ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ЛК 3 СВЕ ДОС	Equal variances assumed	2.762	.097	-.998	598	.318	-.95874	.96020	-2.84451	.92703
	Equal variances not assumed			-1.202	461.804	.230	-.95874	.79755	-2.52603	.60854

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Коефицијент тренутне ликвидности не разликује се значајно од референтне вриједности што значи да су компаније ако се искључе залихе и потраживања на граници ликвидности. Међутим, у контексту анализе и тематике овог рада интересантнија је чињеница да је разлику између просјечних вриједности коефицијената ликвидности ЛК1 и ЛК2 чинио износ потраживања. Обзиром да су коефицијенти ЛК1 и ЛК2 знатно виши износом код компанија обиљежених са НД1 него код извјештаја компанија обиљежених са ДО1 то се може закључити да се значајно манипулисало износима потраживања у извјештајима обиљеженим са НД1 јер

реализација је скоро па идентична код обје компаније. Ова чињеница такођер указује на постојање акруала унутар извјештаја обиљежених са НД1 што указује да је недоследна примјена рачуноводствених политика фактор којим је могуће процијенити постојање поменутих категорија. Такођер, евидентно је да се кроз измјене рачуноводствених политика значајно дјелује на износе признате у финансијским извјештајима.

Коефицијент финансијске сигурности указује на проценат финансирања дугорочне имовине дугорочним и трајним изворима средстава те указује на ниво финансирања текуће имовине дугорочним изворима. У главном је однос дугорочне имовине и дугорочних извора на нивоу од 80% у компанијама обиљеженим са НД1 што значи да у просјеку 20% извора остаје за финансирање текуће имовине и што је реалан показатељ док је код компанија обиљежених са ДО1 овај коефицијент значајно испод 80% што указује да су ипак перформансе компанија које досљедно примјењују политике значајно боље у односу на компаније које недоследно примјењују политике.

**Табела бр. 90 – T-test показатеља финансијске стабилности компанија
обиљежених са ДО1 и НД1**

One-Sample Test						
	Test Value= 0.8					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ФС ДО1	-2.949	233	.004	-.09977	-.1664	-.0331
ФС НД 1	.535	365	.593	.01435	-.0384	.0671

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 91 – T-test разлика показатеља финансијске стабилности компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ФС - СВЕ ДОС	Equal variances assumed	.135	.713	-2.649	598	.008	-.11412	.04308	-.19873	-.02952
	Equal variances not assumed			-2.644	493.334	.008	-.11412	.04316	-.19893	-.02931

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Коефицијенти финансијске сигурности различити су за различите компаније што опет указује на потенцијално постојање изманипулисаних ставки компанија које су недоследно примјењивале рачуноводствене политике. У коначници са аспекта анализе ликвидности евидентно је да разлике постоје у односима који укључују позиције извјештаја подложне процјенама и признавању износа који су нереални и неочекивани у датим временским периодима а све кроз измјене рачуноводствених политика које се мијењају али се њихове измјене не објављују кроз званични сет финансијских извјештаја.

6.4.6.3. Тестирање показатеља задужености

Друга група традиционалних показатеља на основу елемената финансијских извјештаја (биланса стања и биланса успеха) јесу показатељи солвентности. Показатељи солвентности указују на могућност дугорочног измирења обавезе кроз коефицијенте задужености (КЗ), коефицијент властитог финансирања (КОВФ), коефицијент финансирања (КОФ) и однос покрића камата (ПК). Резултати овог тестирања показују да постоји статистички значајна разлика показатеља задужености у односу на референтну вриједност од 0,5. Наиме, да би се компанија могла охарактерисати повољним показатељем задужености битно је да показатељ задужености буде максимално 50%, повољније да буде нижи.

Показатељи задужености нижи су од референтне вриједности и то за обје групе финансијских извјештаја и компаније обиљежене са ДО1 и НД1. Статистички значајно на нивоу поузданости 95% ови показатељи су нижи од референтне вриједности с тим да не постоји значајна разлика ових показатеља (просјечних вриједности ових показатеља) између група ДО1 и НД1. Ово указује на чињеницу да досљедност примјене значајне политике не дјелује на елементе показатеља задужености.

Табела бр. 92 – T-test показатеља задужености компанија обиљжених са ДО1 и НД1

One-Sample Test						
	Test Value= 0.5					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
КЗ - ДО1	-2.438	233	.016	-.05929	-.1072	-.0114
КЗ - НД1	-3.769	365	.000	-.08285	-.1261	-.0396

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Други показатељ јесте показатељ властитог финансирања који је пандан претходним показатељима и истоврсни су тестирани односи. Коефицијент финансирања и његова референтна вриједност нису једнозначне и у главном се везују за различите потребе од односа 1:1 до односа 2:1 којег захтијевају банке при одобравању кредита.

Табела бр. 93 – T-test показатеља коефицијента финансирања компанија обиљжених са ДО1 и НД1 (Реф. Вриједност = 1)

One-Sample Test						
	Test Value= 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
КОФ - ДО1	-.566	233	.572	-.06387	-.2860	.1583
КОФ - НД1	.300	365	.764	.03122	-.1732	.2357

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Табела бр. 94 – T-test показатеља коефицијента финансирања компанија обилежених са ДО1 и НД1 (Реф. Вриједност = 2)

One-Sample Test						
	Test Value= 2					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
КОФ - ДО1	-9.436	233	.000	-1.06387	-1.2860	-.8417
КОФ - НД1	-9.317	365	.000	-.96878	-1.1732	-.7643

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Коефицијент покрића камата јесте индикатор који показује могућност подмирања камата из остварене бруто добити. На овај начин се процјењује износ остварене добити потребан за покриће камата и дио који остаје за исплате дивиденди. Према процјенама које су рађене раније а односе се на задуженост компанија може се закључити са аспекта покрића камата да не постоји статистички значајна разлика ових вриједности код компанија обилежених са ДО1 и НД1 те је евидентно да се вриједности коефицијента крећу око 1 те да компаније из обје групе имају довољно средстава (извора) за подмирење својих обавеза те да су избор и распоред извора средстава адекватно постављени.

Тестирање показатеља обрта имовине указује да не постоји статистички значајна разлика између израчунатих показатеља обрта и то: обрта укупне имовине (ОБУИ), обрта краткорочне имовине (ОбКИ) и обрта потраживања (ОбП). Показатељи указују на чињеницу да је бржи обрт укупне имовине компанија које досљедно примјењују рачуноводствене политике у односу на компаније које недосљедно примјењују политике, разлика између група није статистички значајна. Иста ситуација је и са свим осталим показатељима обрта иако потраживања имају најбржи обрт имовине ипак је наплата нешто дужа и траје у просјеку око 70 дана што може бити један од индикатора детаљне анализе наплативости потраживања што у овом раду није фокус интересовања.

6.4.6.4. Тестирање показатеља економичности

Економичност као традиционални индикатор указује на ниво остварених прихода на јединицу остварених расхода, односно колико то јединица уложених средстава генерише прихода. За потребе процјена елемената традиционалних показатеља који могу послужити у процјени квалитета финансијских извјештаја и досљедности примјене рачуноводствених политика израчунати су, а на основу извјештаја компанија изабраних у узорак, показатељи економичности пословања (ЕкПосл) и показатељи економичности пословне активности (ЕкОА).

Табела бр. 95 – T-test показатеља економичности пословања компанија обиљежених са ДО1 и НД1

One-Sample Test						
	Test Value= 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
ЕкПосл - ДО1	1.463	233	.145	.13810	-.0478	.3240
ЕкПосл - НД1	3.822	365	.000	.49555	.2406	.7505

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Економичност пословања субјеката чији су извјештаји сврстани у групу обиљежену са НД1 статистички значајно је изнад референтне вриједности 1, док су компаније чији су извјештаји обиљежени са ДО1 пословале у просјеку на граници економичности када се говори о укупном пословању. Обзиром да се показатељ рачунао као однос укупних прихода и укупних расхода евидентно је да су компаније које недосљедно примјењују рачуноводствене политике значајно више признавале износа прихода у односу на компаније које су досљедно у посматраном периоду примјењивале политике.

Табела бр. 96 – T-test разлика показатеља економичности пословања компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
ЕкПосл - СВЕ	Equal variances assumed	14.292	.000	-1.989	598	.047	-.35580	.17891	-.70717	-.00442
	Equal variances not assumed			-2.218	593.285	.027	-.35580	.16038	-.67079	-.04081

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Тест је показао да постоји статистички значајана разлика, на нивоу поузданости 95% између показатеља економичности укупног пословања субјеката чији су извјештаји обиљежени са ДО1 и НД1, и статистички су значајно већи показатељи компанија означених са НД1 у односу на компаније ДО1 што потврђује претходне чињенице.

Када се говори о економичности пословне активности не постоји статистички значајна разлика показатеља пословне активности између претходно поменуте двије групе показатеља, док су и индивидуално посматрано обје групе компанија пословале на нивоу границе економичности. Може се закључити да су разлике које су се појавиле код показатеља економичности укупног пословања у ствари узроковане ставкама осталих прихода тј. кроз рачуне биланса успјеха који су директно повезани са процјенама које врши у већини случајева (приказано у рачуноводственим политикама) менаџмент. Ово је још једна потврда чињенице да се рачуноводствене политике кроз недоследну примјену користе како би се прилагодили ставке финансијских извјештаја.

6.4.6.5. Тестирање показатеља профитабилности

Структура показатеља профитабилности укључених у анализу у основи има елементе биланса успјеха бруто добит, нето добит, расходе финансирање и приходе (укупне и пословне активности). Израчунати су показатељи за изабрани узорак и то: нето профитна маржа (НПМ), бруто профитна маржа (БПМ), нето рентабилност имовине

(НРИ), бруто рентабилност имовине (БРИ) и рентабилност капитала (РК). Статистичким тестирањем није се могло утврдити значајно постојање разлика показатеља профитабилности између skupина показатеља обиљежених са ДО1 и НД1 (користећи претходно кориштену методологију тестирања разлика t-testom, f-testom и непараметарским тестовима за независне узорке). Међутим основном дескрипцијом показатеља резултати указују на постојање значајних одступања података од просјека те се на основу просјека и не може значајно закључивати о поменутих показатељима. Распоред података значано одступа од нормалног распореда те се може закључити да постоје износи који не прате нормалну дистрибуцију а који су укључени у израчуна односа у показатељима профитабилности.

Претходне анализе указале се на значајно постојане износа прихода који су стварали значајна одступања показатеља од просјека посебно у компанијама које недоследно примјењују рачуноводствене политике. Уколико направимо упоредбу појединачних показатеља према просјецима евидентно је да код показатеља профитабилности показатељи су значајно повољни за компаније чији су извјештаји обиљежени са ДО1 у односу на компаније обиљежене са НД1.

Табела бр. 97 – Цјелокупна дескриптивна статистика показатеља профитабилности компанија обиљежених ДО1 и НД1

Descriptive Statistics									
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
НПМ - ДО1	234	-52.03	1368.62	7.8961	93.10118	13.734	.159	198.588	.317
БПМ - ДО1	234	-52.03	1368.62	7.9008	93.10079	13.734	.159	198.589	.317
НРИ - ДО1	234	-1.15	22.48	.1273	1.47860	14.970	.159	227.187	.317
БРИ - ДО1	234	-1.15	22.66	.1297	1.48980	14.970	.159	227.183	.317
РК - ДО1	234	-2.31	9.90	.0663	.91838	8.002	.159	81.460	.317
НПМ - НД1	366	-32.68	11.46	-.4086	3.56529	-6.876	.128	53.951	.254
БПМ - НД1	366	-32.68	11.46	-.4058	3.56514	-6.877	.128	53.967	.254
НРИ - НД1	366	-.40	6013.50	16.4738	314.32843	19.131	.128	366.000	.254
БРИ - НД1	366	-.39	6013.50	16.4754	314.32835	19.131	.128	366.000	.254
РК - НД1	366	-1.36	5.37	.0937	.60247	5.626	.128	38.646	.254
Valid N (listwise)	234								

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Евидентно је да постоји и значајно различито одступање података обиљежених са ДО1 у односу на компаније обиљежене са НД1, те је и закључивање по овој методологији непоуздано стога је тестирана корелација показатеља како би се потенцијално могло закључивати о постојању разлика показатеља компанија обиљежених са ДО1 и НД1.

Корелациона матрица изгледа као у табели бр. 89 и резултира сљедећим закључцима:

- Показатељи профитабилности у основи имају исте ставке из финансијских извјештаја међутим корелација између ставки не постоји бар не на статистички значајном нивоу;
- Показатељи за компаније чији су извјештаји обиљежени са ДО1 указују да постоји статистички значајна позитивна корелација показатеља НПМ и БПМ на нивоу поузданости од 99%. Коефицијент корелације је 1 што значи да је корелација потпуна тј. да су генерално ови показатељи идентични. За компаније обиљежене са НД1 одвојено посматрано такођер постоје исти корелациони односи на истом нивоу;
- Показатељи НРИ и БРИ такођер су у потпуности корелирани за компаније обиљежене са ДО1 и за компаније обиљежене са НД1;
- Показатељи профитабилности капитала статистички значајно су корелирани са показатељима нето рентабилности имовине и бруто рентабилности имовине за компаније обиљежене са ДО1. Корелација је статистички значајна на нивоу поузданости 95% и посотји јака позитивна веза ових показатеља што хоће рећи да за компаније обиљежене са ДО1 раст показатеља профитабилности имовине директно дјелује на раст профитабилности имовине и обрнуто;
- Показатељи профитабилности капитала компанија обиљежених са НД1 статистички значајно су корелирани са показатељима нето и бруто профитне марже. Коефицијен корелације је низак те се може говорини о релативно слабој али статистички значајној корелацији. Може се закључити да остваривање добити значајно дјелује на профитабилност капитала. Ниво коефицијента корелација указује на низак ниво корелација који је могуће инициран кроз манипулација са приходима, међутим та се констатација не може до краја потврдити те се неће узимати као релевантна;

- Корелација показатеља између компанија чији су финансијски извјештаји обиљежени са ДО1 и НД2 нити на једном нивоу нити између било којег од показатеља не постоји;
- Чињеница је да, иако не на статистички значајном нивоу, коефицијенти корелације показатеља обиљежених са ДО1 и НД1 имају у већини случајева негативан предзнак што указује на супротносмјерно кретање;
- Примјена рачуноводствених политика значајно утјече на износе традиционалних показатеља на свим нивоима на начин да износи компанија обиљежених са ДО1 су значајно реалнији у односу на генерално све показатеље компанија обиљежених са НД1.

Табела бр. 98 – Корелациона матрица показатеља профитабилности компанија обиљежених са ДО1 и НД1

Correlations		НПМ - ДО1	БПМ - ДО1	НРИ - ДО1	БРИ - ДО1	РК - ДО1	НПМ - НД1	БПМ - НД1	НРИ - НД1	БРИ - НД1	РК - НД1
НПМ - ДО1	Pearson Correlation	1	1.000**	-.002	-.002	.000	.013	.013	-.006	-.006	-.016
	Sig. (2-tailed)		.000	.976	.975	.997	.840	.841	.932	.932	.807
	N	234	234	234	234	234	234	234	234	234	234
БПМ - ДО1	Pearson Correlation	1.000**	1	-.002	-.002	.000	.013	.013	-.006	-.006	-.016
	Sig. (2-tailed)	.000		.976	.975	.997	.840	.841	.932	.932	.807
	N	234	234	234	234	234	234	234	234	234	234
НРИ - ДО1	Pearson Correlation	-.002	-.002	1	1.000**	.770**	-.008	-.008	-.005	-.005	-.016
	Sig. (2-tailed)	.976	.976		.000	.000	.901	.903	.934	.934	.802
	N	234	234	234	234	234	234	234	234	234	234
БРИ - ДО1	Pearson Correlation	-.002	-.002	1.000**	1	.770**	-.009	-.008	-.006	-.006	-.017
	Sig. (2-tailed)	.975	.975	.000		.000	.896	.898	.933	.933	.801
	N	234	234	234	234	234	234	234	234	234	234
РК - ДО1	Pearson Correlation	.000	.000	.770**	.770**	1	-.110	-.110	-.005	-.005	-.030
	Sig. (2-tailed)	.997	.997	.000	.000		.092	.093	.938	.938	.645
	N	234	234	234	234	234	234	234	234	234	234
НПМ - НД1	Pearson Correlation	.013	.013	-.008	-.009	-.110	1	1.000**	.008	.008	.141**
	Sig. (2-tailed)	.840	.840	.901	.896	.092		.000	.885	.885	.007
	N	234	234	234	234	234	366	366	366	366	366
БПМ - НД1	Pearson Correlation	.013	.013	-.008	-.008	-.110	1.000**	1	.008	.008	.141**

	Sig. (2-tailed)	.841	.841	.903	.898	.093	.000		.885	.885	.007
	N	234	234	234	234	234	366	366	366	366	366
НРИ - НД1	Pearson Correlation	-.006	-.006	-.005	-.006	-.005	.008	.008	1	1.000**	-.001
	Sig. (2-tailed)	.932	.932	.934	.933	.938	.885	.885		.000	.988
	N	234	234	234	234	234	366	366	366	366	366
БРИ - НД1	Pearson Correlation	-.006	-.006	-.005	-.006	-.005	.008	.008	1.000**	1	-.001
	Sig. (2-tailed)	.932	.932	.934	.933	.938	.885	.885	.000		.988
	N	234	234	234	234	234	366	366	366	366	366
РК - НД1	Pearson Correlation	-.016	-.016	-.016	-.017	-.030	.141**	.141**	-.001	-.001	1
	Sig. (2-tailed)	.807	.807	.802	.801	.645	.007	.007	.988	.988	
	N	234	234	234	234	234	366	366	366	366	366
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).											

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Уколико се сагледају све претходно наведне чињенице али и чињениц које су детаљно елабориране у поступку доказивања друге помоћне хипотезе може се констатовати да: **“Недоследна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризиранију финансијских извјештаја”** чиме је трећа помоћна истраживачка хипотеза потврђена. Потврда је евидентна кроз цјелокупност елаборације скупних савремених показатеља успјешности пословања компанија и процјене банкрота али и на основу анализе традиционалних индивидуалних показатеља успјешности пословања. Када се говори о аспектима досљедности евидентно је да у прилог овим потврдама и чињеницама иду и чињенице које су приказане у сегменту анализе показатеља добијених на основу извјештаја о новчаним токовима.

6.4.7. Тестирање елемената биланса стања и биланса успјеха које се вреднују процјеном

Цјелокупним истраживањем и идентификацијом фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја, а и кроз анализу ставова рачуновођа идентификоване су кључне категорије које су подложне процјенама. Процјена јесте категорија која пружа простор за модификацију уколико се у финансијским извјештајима у одређеним ситуацијама жели представити стање које одступа од реалног и објективног стања.

Озбиром да свако одступање стварно презентованих информација у финансијским извјештајима од реалног и објективног извјештавања значи и дјеловање на квалитет и повјерење у финансијске извјештаје. Овај дио рада посвећен је тестирањима елемената биланса стања и биланса успјеха који су у значајним износима подложни процјенама и потенцијално подложни манипулацијама. Категорије које кроз процјене служе за апсорпцију износа из извјештаја којим се модификују одређена стања како би извјештаји представили (у датим ситуацијама) жељено а не реално и објективно стање и успјешност пословања привредних субјеката.

Елементи биланса стања и биланса успјеха који ће се анализирати у наставку су: приходи и расходи од усклађивања вриједности дугорочне и краткорочне имовине, приходи и расходи настали као посљедица промјене рачуноводствених политика и исправки грешака ранијих периода те ставке ревалоризационих резерви и губитка до висине капитала. Разлози због којих су изабрани поменути елементи као релевантни за процјену квалитета финансијских извјештаја налазе се у чињеници да су идентификована салда ових рачуна која се не могу објаснити нити рачуноводственим политикама нити праћењем досљедности објављених извјештаја за посматрани шестогодишњи период.

Прије него су елементи биланса стања и биланса успјеха изабрани као они који ће се у поступку доказивања хипотеза тестирати као релевантни, анализирани су поступцима хоризонталне и вертикалне анализе, те је установљено да је најзначајнији обим салда ових рачуна који су указивали на потенцијалне манипулације. Примјери који су резултирали избором претходно поменутих елемената у кључне за процјену квалитета извјештаја су:

- а) не постојање политике ревалоризације имовине – резултат у посматраном периоду приход од усклађивања имовине (раније није било расхода);
- б) расход од усклађивања дугорочне имовине – вриједност имовине умањења само за износ трошка амортизације;
- ц) изабрана политика вредновања дугорочне имовине по принципу трошак стицања појављује се значајан износ на ставци ревалоризационе резерве;

- д) нема објављена измјена рачуноводствене политике, није идентификовања значјана грешка нити има забиљешка да је потребно извршити исправку грешке, појављује се значајан износ на приходима/расходима од промјене рачуноводствених политика и исправки грешака.
- е) Салдо рачуна губитак до висине капитала мијењан по периодима без да је идентификована усклађеност са насталим финансијским резултатом;
- ф) из пеирода у период се у појединим субјектима јављали расходи и приходи од усклађивања вриједности залиха што се није могло објаснити нити је постојала забиљешка о разлозима;
- г) износи прихода и расхода у појединим пеиродима за одређене субјекте достизала су приближно салда рачуна прихода и расхода од пословне дјелатности.

Осим поменутих одступања идентификовани су и најчешћи разлози изражени у ревизорским мишљењима који су били основа за мишљење с резервом или негативно мишљење. Ти разлози су скупљени у сљедеће:

- а) друштво није водило адекватну евиденцију средстава у изградњи у погледу активирања средстава те постоје индиције да је надокнадиви износ средстава у изградњи био нижи од њиховог нето књиоводственог износа. Субјекат није извршио процјену у складу са МРС-ом 36 Умањење вриједности средстава;
- б) ревизор је утврдио да је друштво водило залихе по нето књиговодственој вриједности која је значајно нижа од њиховог надокнадивог износа;
- ц) друштво је у својим извјештајима исказало разграничени приход који се односи (према забиљешци) на корекције вриједности и уасглашавање дугорочне материјалне имовине, процијењени износ није реалан нити се може утврдити исправност износа признатих прихода/расхода по основу усклађивања,
- д) постоји сумња у могућност наплате износа потраживања за која друштво није утврдило исправку вриједности, такођер друштво је било дужно да обезбједи инструменте наплате које није учинило;
- е) друштво је презентовало износе некретнина постројења и опреме без земљишно књижног изватка те се није могао утврдити реални износ

средстава нити с њим повезаних прихода/расхода насталих као усклађивање вриједности;

- ф) друштво је у финансијском извјештају исказало износе потраживања и обавеза према кооперантима у нето износу, исправка потраживања обављена је без Validне потврде о нереалности и процјене неизвјесности наплате потраживања и сл.²¹

Због ових и многих других разлога идентификовани су поменути елементи биланса стања и биланса успјеха као битни и релевантни за процјену како квалитета финансијских извјештаја тако и за процјену досљедности примјене рачуноводствених политика. Ови елементи кориштени су у анализи из разлога што су идентификовани износи на овим рачунима којима се из пеирода у период манипулише вреднујући их кроз финансијски извјештај субјективним процјенама у циљу исказивања жељеног стања и успјешности пословања субјеката. Категорије анализиране у наставку су скупине прихода и расхода које су настале као посљедица усклађивања вриједности дугорочне и краткорочне имовине те ставке прихода и расхода настале као посљедица измјена рачуноводствених политика и исправке грешки ранијих периода. Анализа ставки биланса стања проширена је на ставке ревалоризационих резерви и рачуна губитак до висине капитала обзиром да је кроз анализу појединачних извјештаја идентификовано да се поједине нелогичности из финансијских извјештаја апсорбују кроз овај рачун финансијских извјештаја. Тестирањем разика износа на рачунима прихода и расхода од усклађивања вриједности дугорочне и краткорочне имовине дошло се до сљедећих резултата:

²¹ *Најчешћи узроци исказивања негативног и мишљења с резервом у зависности од процјене значајности.*

Табела бр. 99 – T-test разлика износа прихода од усклађивања вриједности компанија обиљежених са Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи од усклађивања вриједности	Equal variances assumed	2.926	.088	-.902	598	.368	-24162.562	26800.0944	-76796.310	28471.18551
	Equal variances not assumed			-.916	370.48	.360	-24162.562	26368.4081	-76013.078	27687.95323

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Статистички гледано приходи од усклађивања вриједности дугорочне и краткорочне имовине статисички се значајно не разликују према категоријама квалитета и неквалитета финансијских извјештаја. Просјечне вриједности прихода од усклађивања идентичне су статистички гледано у обје групе обиљежене са Д1 и Н1. Међутим ако се погледа стање прихода просјек прихода компанија обиљежених са Н1 дупло је већи од просјека компанија обиљежених са Д1. Просјечно одступање података од аритметичке средине те стандардна грешка оцјене аритметичке средине значајно су веће код компанија обиљежених са Н1 што указује на значајно распршене податке за компаније Н1. Разлоге за овакво стање потребно је сагледати и из природе анализираних ставки. Наиме, претходно је наведено да се квалификације у ревизорским мишљењима појављују управо из разлога што се није могла утврдити реалност усклађивања вриједности имовине те су изабрани рачуни биланса успјеха који су повезница са евиденцијом ових усклађивања. Међутим, природа ових ставки јесте различита из разлога што се промет рачуна Приходи од усклађивања дугорочне имовине појављује у ситуацији када се ради анулирање претходног умањења вриједности, у супротном настају ревалоризационе резерве (елемент који је додатно анализиран). Стога је у процесу тестирања хипотеза и статистичког закључивања теже установити разлике које се појављују на рачунима прихода од усклађивања, те су закључци о распршености распореда података, и о непостојању значајних разлика

компанија обиљежених са Д1 и Н1 оправдани када се ради о приходима од усклађивања.

Ситуација и природа ставке Расходи од усклађивања значајно је другачија. Свако умањење вриједности дугорочне имовине евидентирати ће се као Расход од усклађивања вриједности уколико за то средство не постоји ревалоризациона резерва, док умањење краткорочне имовине терети директно расход од усклађивања, те је распоред података такав да је реалније закључивање на основу ставке Расходи од усклађивања вриједности. Стога је друга анализирана категорија биланса успјеха расходи од усклађивања вриједности краткорочне и дугорочне имовине. Тестирање је показало када се ради о расходима од усклађивања да ипак постоји разлика компанија обиљежених са Д1 и компанија обиљежених са Н1.

Tabela br. 100 – T-test razlika iznosa rashoda od usklađivanja vrijednosti kompanija obilježenih sa D1 i N1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Расходи од усклађивања вриједности	Equal variances assumed	20.806	.000	-2.439	598	.015	-249232.8	102202.60	-449952.52	-48513.19
	Equal variances not assumed			-2.485	323.416	.013	-249232.8	100288.71	-446533.46	-51932.25

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Расходи од усклађивања имовине значајно се разликују код компанија обиљежених са Д1 и компанија обиљежених са Н1. Расходи усклађивања компанија Д1 знатно су нижи у односу на расходе компанија обиљежених с Н1. Обзиром да су ове ставке, идентификоване истраживањем, као ставке подложне манипулацијама то је евидентно да су компаније обиљежене са Н1 подложније субјективним процјенама од стране менаџмента, и да су значајно већи износи расхода признати код компанија обиљежених са Н1 у односу на компаније које су обиљежене са Д1. Као и код прихода одступања су

значајна код обје групе иако значајније одступању подаци компанија обиљежених са Н1 што указује на постојање категорија субјективних процјена које се дешавају по потреби у различитим периодима и у значајним износима.

Приходи од промјена рачуноводствених политика и исправки грешака су ставке које уколико су значајне саме по себи и по свом карактеру указују да постоје ставке које су у извјештајима, или биле погрешно исказане или су се промијениле рачуноводствене политике. Измјене рачуноводствених политика морају се оправдати те указати на постојане могућности да новом политиком извјештај буде реалнији и објективнији. Тестирање прихода из ове групе представљено је наредним тестирањем:

Табела бр. 101 – T-test разлика износа прихода од промјене рачуноводствених политика компанија обиљежених са Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи од промјена РП СВЕ	Equal variances assumed	16.154	.000	-2.150	598	.032	-130170.555	60558.5058	-249103.761	11237.350
	Equal variances not assumed			-2.193	307.683	.029	-130170.555	59367.2751	-246987.780	13353.330

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Статистички је значајна разлика у износима прихода од промјене рачуноводствених политика компанија обиљежених са Д1 и компанија обиљежених са Н1. Значајно већи износи прихода признати су код компанија обиљежених са Н1 него је то случај код компанија обиљежених са Д1. Евидентно је да компаније чији су извјештаји оцијењени позитивно мање признају прихода што указује да досљедније примјењују своје рачуноводствене политике али и мање калкулишу исправљањем грешака и код ових компанија мањи је ризик манипулација који постоји код компанија обиљежених са Н1.

Расходи од промјена рачуноводствених политика евидентно су већи код компанија обиљежених са Н1 у односу на компаније обиљежене са Д1. Такођер су у апсолутном износу одступања података од просјека и стандардна грешка оцјене аритметичке средине значајно веће код компанија обиљежених са Н1 у односу на компаније обиљежене са Д1. Ова чињеница има за посљедицу исте закључке који су претходно наведени у процесу елаборације прихода од промјена рачуноводствених политика.

Табела бр. 102 – T-test разлика износа расхода од промјене рачуноводствених политика компанија обиљежених са Д1 и Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Расходи од промјена РП	Equal variances assumed	19.947	.000	-2.307	597	.021	-126982.78	55032.848	-235064.30	-18901.262
	Equal variances not assumed			-2.347	331.73	.020	-126982.78	54113.869	-233432.33	-20533.224

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На базиведеног t-testa евидентно је да се не могу претпоставити исте варијансе података из финансијских извјештаја компанија обиљежених са Н1 и компанија обиљежених са Д1. Стога је релевантна вриједност процјене т теста из другог реда која говори да су подаци компанија обиљежених са Д1 статистички значајно нижи од компанија обиљежених са Н1 и то разлика је статистички значајна на нивоу поузданости од 95%. Интересантан податак у овом кораку тестирања јесте који су подаци већи тј. гдје су се десиле значајније процјене на рачунима прихода или на рачунима расхода, обзиром да се показало да разлике компанија обиљежених са Д1 и Н1 значајно разликују. Евидентно је да су процјењене категорије значјано веће код компанија обиљежених са Н1 него код компанија обиљежених са Д1 односно компаније чији су извјештаји окарактерисани као мање квалитетни су више подложни манипулацијама кроз процјене категорија него је то случај са компанијама које су у посматраном периоду имале континуирано позитивно мишљење.

Табела бр. 103 – T-test разлика прихода од усклађивања и расхода од усклађивања компанија обиљежених са Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи усклађивање Н1 + Расходи усклађивање Н1	Equal variances assumed	21.518	.000	-2.510	610	.012	-255883.08	101937.67	-456074.45	-55691.70700
	Equal variances not assumed			-2.510	344.01	.013	-255883.08	101937.67	-456382.64	-55383.51949

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Успоредба прихода и расхода од усклађивања за компаније чији су извјештаји обиљежени са Н1 указују да је већи обим процијењених категорија на страни расхода него на страни прихода што значи да је већи износ признатих расхода тј. да су проведена усклађивања вриједности компанија обиљежених са Н1 имали усклађивање ка смањивању вриједности него што је расла вриједност дугорочне и краткорочне имовине. Када се ради о компанијама чији су извјештаји обиљежени са Д1 не постоји статистички значајна разлика представљених категорија прихода и расхода од усклађивања вриједности дугорочне и краткорочне имовине на постављеном нивоу поузданости од 95%. На нивоу значајности од 90% постоји статистички значајна разлика под претпоставком неједнаких варијанси обзиром да су варијансе различите и код компанија обиљежених са Д1 и са Н1. Разлике на нивоу од 90% евидентне су и представљене у наредној табели.

Табела бр. 104 – T-test разлика прихода од усклађивања и расхода од усклађивања компанија обиљежених са Д1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи усклађивање Д1 + Расходи усклађивање Д1	Equal variances assumed	8.243	.004	-1.687	586	.092	-32160.5442	19065.84414	-69606.25	5285.16379
	Equal variances not assumed			-1.687	421.701	.092	-32160.5442	19065.84414	-69636.46	5315.38154

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На нивоу значајности од 90% такођер се може констатовати да су приходи од усклађивања вриједности категорија која је нижа од расхода по основу усклађивања вриједности. Генерални закључак је да корекције вриједности које су обављале компаније у БиХ у главном су се односиле на смањење вриједности имовине док је та активност према тестирањима израженија код компанија чији су извјештаји обиљежени са Н1 што указује на постојање могућности манипулација у финансијским извјештајима компанија обиљежених како је наведено.

Табела бр. 105 – T-test разлика прихода од усклађивања и расхода од усклађивања компанија

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи усклађивање све + Расходи усклађивање све	Equal variances assumed	24.936	.000	-2.769	1198	.006	-146822.498	53021.58874	-250848.000	-42796.996
	Equal variances not assumed			-2.769	680.299	.006	-146822.498	53021.58874	-250928.118	-42716.878

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

У укупном износу посматрано за све компаније када се ради о претходно поменутиим категоријама евидентно је да постоји статистички значајна разлика на нивоу поузданости 99% и то разлика која указује да су генерално расходи од усклађивања већи од прихода од усклађивања. Уколико се узму у обзир претходна тестирања може се констатовати да је пуно већи утјецај компанија обиљежених са Н1 у односу на компаније Д1 што указује да постојање манипулација урађених у извјештајима је иницирало одступање од позитивног ревизорског мишљења али је кроз проведена тестирања показано да је модификација мишљења била оправдана те да је ревизорско мишљење полазна основа за процјену квалитета финансијских извјештаја. Друга категорија овдје тестираних вриједности јесу приходи и расходи од промјене рачуноводствених политика и исправка грешки ранијих периода. Појединачно посматрано и код прихода и код расхода постојала је статистички значајна разлика и нижи су били изоси и прихода и расхода компанија обиљежених са Д1 у односу на компаније Н1. Међутим која ставка се више разликовала приходи или расходи приказати ћемо у наставку:

Табела бр. 106 – T-test разлика прихода и расхода од промјене политика компанија обиљежених са Д1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи политике Д1 + Расходи политике Д1	Equal variances assumed	31.250	.000	-3.037	586	.002	-36405.23	11988.539	-59950.97	-12859.49
	Equal variances not assumed			-3.037	362.497	.003	-36405.23	11988.539	-59981.05	-12829.41

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Код компанија обиљежених са Д1 постоји статистички значајна разлика између прихода и расхода насталих због промјене рачуноводствених политика и приходи су значајно мањи у односу на расходе а показало се износом да су приходи знатно мањи

код компанија обиљежених са Д1 у односу на компаније обиљежене са Н1. Надаље ако се индивидуално посматрају компаније обиљежене са Н1 евидентно је да остварени ниво и прихода и расхода по основу промјене рачуноводствених политика и исправки грешака није статистички значајно различит што је евидентно из наредне табеле.

Табела бр. 107 – T-test разлика прихода и расхода од промјене политика компанија обиљежених са Н1

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи политике Н1 + Расходи политике Н1	Equal variances assumed	.559	.455	-.418	609	.676	-33217.4602	79444.431	-189235.7	122800.83
	Equal variances not assumed			-.418	601.622	.676	-33217.4602	79429.586	-189210.4	122775.48

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испит SPSS v.21

Према вриједности t-testa евидентно је да је износом мањи приход у односу на расход и код компанија обиљежених са Н1 с тим да статистички не постоји разлика уколико се донесени ставови желе генерализовати. Уколико се укупни износи посматрају за све компаније такођер не постоји статистички значајна разлика.

Табела бр. 108 – T-test разлика прихода и расхода од промјене политика свих компанија

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Приходи политике све +	Equal variances assumed	2.046	.153	-.845	1197	.398	-34675.59	41044.43608	-115202.6	45851.4472
Расходи политике све	Equal variances not assumed			-.845	1186.530	.398	-34675.59	41041.16088	-115196.9	45845.7406

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Евидентно је да је утјецај компанија обиљежених са Н1 значајнији и кад се ради о износима прихода и расхода насталих под дејством измјена рачуноводствених политика и исправки грешака ранијих периода којих је евидентно било иако нити кроз једну објаву нису објављени (не у статистички значајном обиму), што нарушава квалитет генерално система извјештавања а чини нефинансијски фактор који је немогуће адекватно мјерити.

Како би се употпунио закључак да значајне промјене на кључним рачунима финансијских извјештаја који су подложни субјективним процјенама негативно дјелују на квалитет финансијских извјештаја кроз цјелокупну анализу. Осим ставки прихода и расхода претходно анализираних, изабрани су и рачуни ревалоризацијских резерви и рачуни губитка до висине капитала а претходно је објашњено зашто су управо ови рачуни укључени у анализу.

Анализа је показала да су износи ревалоризационих резерви у просјеку значајно нижи код компанија обиљежених са Д1 него код компанија обиљежених са Н1. Интересантна је анализа ревалоризационих резерви уколико се посматрају у контексту раније анализираних рачуноводствених политика гдје се у спорадичним случајевима код анализираних компанија примјењује политика ревалоризације код накнадног вредновања дугорочне имовине.

Табела бр. 109 – T-test разлика ревалоризационих резерви компанија обиљежених са Н1 и Д1

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Differenc e	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Ревалоризаци онне резерве	Equal variances assumed	50.162	.000	-3.645	598	.000	-11284095.9	3096138.5	-17364722.995	-5203468.978
	Equal variances not assumed			-3.714	324.093	.000	-11284095.9	3038282.0	-17261340.686	-5306851.287

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Претходна чињеница указује да компаније које су обиљежене са Н1 значајно су одступале од примјене објављених рачуноводствених политика у односу на компаније које су обиљежене са Д1. Евидентно је да износи признати у финансијским извјештајима настали као посљедица направљених грешки процијењених вриједности те промјене политика или примјене политике која није изабрана, а измјена није објављена, значајно дјелује на смањење квалитета финансијских извјештаја. Смањење квалитета евидентно је кроз нелогичности које су се показале кроз проведене анализе.

Посљедња ставка која је тестирана у контексту категорија подложних субјективним процјенама јесте губитак до висине капитала. Постоји значајна разлика између износа губитка до висине капитала компанија обиљежених са Н1 и Д1.

**Табела бр. 110 – T-test разлика губитка до висине капитала компанија
обилежених са Н1 и Д1**

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Differenc e	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Губитак до висине капитала	Equal variances assumed	11.825	.001	2.051	597	.041	3358724.22 2	1637617. 2	142533.119 1	6574915.32
	Equal variances not assumed			2.025	396.43 5	.043	3358724.22 2	1658324. 7	98514.1819 0	6618934.26

Извор: Резултати тестирања на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На бази претходно представљених ставки, идентификованих као ставке финансијских извјештаја подложних процјенама те ако се узме у обзир ранија анализа показатеља из извјештаја о новчаним токовима евидентно је да постоје значајне разлике компанија чији су извјештаји окарактерисани као квалитетни у односу на компаније чији су извјештаји окарактерисани као мање квалитетни. Стога је могуће на утврдити да **“Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја”** чиме је четврта помоћна хипотеза истраживања у цјелости потврђена.

6.4.8. Тестирање дејства структуре менаџмента на ниво квалитета финансијских извјештаја

Анализа којом се третира структура менаџмента у главном је везана за анкетно истраживање гдје се кроз идентификовање структуре менаџмента насотји идентификовати потенцијална повезаност структуре менаџмента и структуре особља задуженог за финансијско рачуноводствене послове и нивоа перципиране квалитете финансијских извјештаја. Када се говори о структури менаџмента компанија чији су финансијски извјештаји укључени у узорак прикупљених секундарних података могуће је било идентификовати само сполну структуру и закључити да се ради о високообразованим особама на директорским и рачуноводственим позицијама.

Такођер високообразовна структура јесте Управни одбор и Одјел интерне ревизије поменутих компанија.

Тестирање у циљу потврђивања пете помоћне истраживачке хипотезе провести ће се паралелно на оба узорка гдје ће се у узорку пиркупљених пирмарних података тестирати значајност повезаности, старосне и образовне структуре и ставова о квалитети финансијских извјештаја компанија. Анализа структуре менаџмента и финансијско рачуноводствене службе огледа се у анализи старосне и образовне структуре и њиховом дјеловању на ниво квалитета финансијских извјештаја чија је анализа представљена у наставку.

Табела бр. 111 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и старосне структуре менаџмента

Crosstab					
Count					
		Финансијски извјештаји су квалитетни			Total
		ДА	НЕ	Не знам	
Старост директора	До 40	86	0	0	86
	Од 40 до 50	76	0	0	76
	Преко 50	3	41	35	79
Total		165	41	35	241

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 112 – Chi-Square test међузависности старосне структуре менаџмента и квалитета финансијских извјештаја

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	227.633 ^a	4	.000
Likelihood Ratio	274.929	4	.000
N of Valid Cases	241		
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.04.			

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 113 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и старосне структуре рачуновођа

Crosstab					
Count					
		Финансијски извјештаји компанија у БиХ су квалитетни			Total
		ДА	НЕ	Не знам	
Старост рачуновође	До 40	103	0	0	103
	Од 40 до 50	62	0	0	62
	Преко 50	0	41	35	76
Total		165	41	35	241

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 114 – Chi-Square test међузависности старосне структуре рачуновођа и квалитета финансијских извјештаја

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	241.000 ^a	4	.000
Likelihood Ratio	300.439	4	.000
N of Valid Cases	241		
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9.00.			

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Евидентно је да рачуновође које су старије од 50 година сматрају да извјештаји нису квалитетни док млађе рачуновође сматрају да јесу што је значајна порука за цјелокупан систем извјештавања који указује на постојање мањкавости и мањак „укључености“ млађих рачуновођа у цјелокупан систем извјештавања и цјелокупно унапријеђење квалитета система финансијског извјештавања. С друге стране могуће је постојање неповјерења старијих рачуновођа у млађу популацију у смислу квалитете па су резултати истраживања како је представљено претходно. Ситуација је идентична и са ставовима менаџмента гдје такођер квалитетним извјештајима сматрају млађи менаџери и млађи директори у односу на оне који су старији од 50 година. Оно што је значајно за овај сегмент закључивања јесте да са статистичког аспекта постоји значајна међузависност сполне и старосне структуре са квалитетом финансијских извјештаја генерално.

Ова анализа порширена је додатном анализом о процјени ставова ових рачуновођа по питању извјештаја за последњи шестогодишњи период и донесени су закључци да према оцјени на ликертовој скали постоји статистички значајна међузависност старосне структуре и нивоа преципиране квалитете финансијских извјештаја. Осим фактора сполне и старосне структуре менаџмента анализирана је стручна спрема менаџмента и рачуноводствено финансијског сектора анализираних компанија чије су рачуновође/менаџери попунили анкету.

Табела бр. 115 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и образовне структуре рачуновођа

Стручна спрема рачуновође и Квалитет финансијских извјештаја				
Crosstabulation				
Count				
		Финансијски извјештаји у БиХ су квалитетни		Total
		ДА	НЕ	
Стручна спрема рачуновође	ССС	10	0	10
	ВСС	155	59	214
	Мр и Др	0	17	17
Total		165	76	241

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 116 – Chi-Square test међузависности образовне структуре рачуновођа и квалитета финансијских извјештаја

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	43.072 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	48.412	2	.000
Linear-by-Linear Association	26.078	1	.000
N of Valid Cases	241		
a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.15.			

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Значајна је међузависност стручне спреме рачуновођа и става о квалитету финансијских извјештаја што је евидентно из претходног извјештаја о статистичкој значајности

међузависности. Међутим, за адекватну могућностведеног Chi – Square теста потребна је била трансформација варијабли те су стога формиране нове варијабле и то:

- а) Квалитет се мјерио одговорима ДА и НЕ, док су одговори Не знам трансформисани у НЕ
- б) Стручна спрема мјерена је ССС, ВСС и Мр и Др, тансформацијом су спојене особе више и високе стручне спреме у једну те особе које имају магистериј и докторат у једну.²²

Табела бр. 117 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и старосне структуре менаџмента

Crosstabulation				
Count				
		Финансијски извјештаји у БиХ су квалитетни		Total
		ДА	НЕ	
Спрема-директор	ССС	38	0	38
	ВШС и ВСС	127	0	127
	Мр Др	0	76	76
Total		165	76	241

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 118 – Chi-Square test међузависности образовне структуре директора и квалитета финансијских извјештаја

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	241.000 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	300.439	2	.000
Linear-by-Linear Association	116.848	1	.000
N of Valid Cases	241		
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.98.			

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

²² Иста трансформација урађена је код директора/менаџера компаније за потребе провођења Chi-Square testa

Исти закључци се могу донијети када је у питању менаџмент тј. директори компанија у зависности од начина организовања компанија и постојања и облика постављених менаџерских функција. Евидентно је из претходне табеле да што је виши степен образовања и менаџера/директора компаније то је перцепција да су извјештаји неквалитетни. Међутим ово је израженије када су у питању рачуновође у односу на менаџере/директоре компанија. Са аспекта квалификације и генерално посматрано ставова рачуновођа и менаџера/директора о томе шта све значајно дјелује на квалитет извјештаја евидентно је да се систем образовања и едукације рачуновођа уз њихову неовисност о менаџмента сматра једним од кључних фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја. Кроз анкету су идентификовани и претходно представљени кључни фактори које анкетирани у изабраном узорку сматрају кључним у процесу процјене квалитета финансијских извјештаја. Према овим факторима кључни су како је претходно наведено: неовисност рачуновође од менаџера, стручност рачуновође те ниво образовања и усавршавања рачуновођа.

Табела бр. 119 - Ставови рачуновођа о факторима процјене квалитета финансијских извјештаја

Rang		N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
1	Неовисност рачуновође од менаџера	241	1	10	4.17	2.831
2	Стручност рачуновође	241	1	10	5.07	3.186
7	Континуирана едукација	241	1	10	6.17	3.142

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испит SPSS v.21

Обзиром да су поменути фактори рангирани на скали од 1 (најважнији фактор) до 10 (фактор који је најмање важан), евидентна је порука рачуновођа да су стручност, степен усавршавања рачуновође (наредна табела) значајни, међутим немају значајно повјерење у систем континуиране едукације рачуновођа што је порука за сљедеће кораке носиоцима едукације рачуновођа у БиХ. Статистички посматрано и непараметарским тестовима тестирано, евидентно је да статистички значајан број анализираних ставова рачуновођа јесте да ниво образовања и усавршавања значајно дјелује на ниво квалитета финансијских извјештаја.

Табела бр. 120 - Ниво образовања и усавршавања рачуновођа утјече на ниво квалитета финансијских извјештаја

Степен слагања са тврдњом		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Уопште се не слажем	15	6.2	6.2	6.2
	Неутралан сам	10	4.1	4.1	10.4
	Дјелимично се слажем	65	27.0	27.0	37.3
	У потпуности се слажем	151	62.7	62.7	100.0
	Total	241	100.0	100.0	

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Табела бр. 121 - Фактори дјеловања на промјену нивоа квалитета финансијских извјештаја

Анализирани фактори	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Ниво образовања и усавршавања рачуновођа указује на висок ниво квалитета ФИ	241	2	5	4.40	1.03
Позитивно ревизорско мишљење указује на висок ниво квалитета ФИ	241	2	5	3.91	1.06
Доследња примјена РП указује на висок квалитет ФИ	241	1	5	3.89	1.01
Транспарентно објављивање ФИ указује на висок квалитет ФИ	241	2	5	3.78	1.07
Процјена вриједности позиција ФИ указује на смањен квалитет ФИ	241	2	5	3.16	1.05
Valid N (listwise)	241				

Извор: Резултати тестирања на бази спроведене анкете испис SPSS v.21

Ово јесте фактор који је уједно кључни фактор процјене квалитета финансијских извјештаја за рачуновође компанија које су укључене у анализирани узорак. На основу претходних анализа и донесених закључака а и на основу прелиминарних разговора са рачуновођама (власницима рачуноводствених агенција које састављају и презентују по преко 50 финансијских извјештаја годишње) може се идентификовати и потврдити да **“Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачуновођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја”** чиме је и пета помоћна хипотеза истраживања потврђена.

6.5. Израда модела процјене квалитета финансијских извјештаја

Основна сврха цијелокупног истраживања јесте изналажење адекватног модела процјене квалитета финансијских извјештаја тј. идентификација кључних фактора који се користе у процесу предикције квалитета финансијских извјештаја. Основа класификације извјештаја како је претходно наведено јесте изражено ревизорско мишљење гдје је позитивно мишљење класификовало компаније у „квалитетне“ (бинарна варијабла у предиктивном моделу 1) и модификације позитивног мишљења у 3 облика која су претходно анализирана у компаније у чији се квалитет извјештаја сумња (бинарна варијабла предиктивног модела 0). Израда предиктивног модела у основи се темељи на раздвајању компанија чији се извјештаји, анализирајући различите аспекте, могу класификовати као квалитетни (релевантни за доношење одлука – без сумње у постојање манипулација којима се корисници извјештаја желе довести у заблуду) и извјештаји у чије се податке сумња да садрже намјерне манипулативне радње и нису релевантни за доношење пословних одлука.

Методологија која се често користи код ове врсте истраживања и у процесу успостављања овакве врсте модела јесте тзв. дискриминацијска анализа, међутим ова анализа има низ ограничења, док је ово истраживање истовремено постављено са више димензија које могу на одређене начине карактерисати квалитет финансијских извјештаја. Помоћне хипотезе истраживања успостављене су на начин да идентификују индивидуалне (финансијске и нефинансијске) факторе који могу утјецати на процјену нивоа квалитета финансијских извјештаја. Стога је за израду предиктивног модела у овом раду кориштена методологија која „има мање ограничења“ према (Розга, 2009, 42), и чешће се користи у посљедње вријеме а то је методологија бинарне логистичке регресије. Ова методологија се преферира и ако одређене групе укључених варијабли немају нормалну дистрибуцију.

Подаци кориштени у процесу истраживања у узорку код независних варијабли не слиједе нормалну дистрибуцију то је у процесу израде предиктивног модела истраживања употребљена биномна логистичка регресија. Биномна логистичка регресија јесте варијанта статистичке мултиваријацијске методологије која као зависну варијаблу има тзв. категоријалну варијаблу која има два могућа исхода тзв. бинарна

односно дихотомна варијабла која у овом конкретном истраживању и изради модела поприма двије вриједности (ранг 0) извјештаји у чији се квалитет сумња и (ранг 1) извјештаји за које постоји значајно увјерење да не садрже значајну грешку и да им квалитет није нарушен.

Опши израз модела бинарне логистичке регресије према (Розга, 2009.) има сљедећи облик:

$$\ln \left(\frac{\Pi(A)}{1-\Pi(A)} \right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n \dots\dots\dots(1)$$

Гдје је:

$$\ln \left(\frac{\Pi(A)}{1-\Pi(A)} \right) \quad \text{Логит израз омјера вјероватноћа класификације компанија}$$

$$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n \quad \text{Параметри (коефицијенти) уз независне варијабле}$$

$$X_1, X_2, \dots, X_n \quad \text{Предиктори модела (варијабле модела)}$$

Израз логит у употреби је из разлога што се и сам модел заснива на методологији логистичке регресије. Обзиром да је ово истраживање обухватило и финансијске и нефинансијске показатеље и факторе дјеловања на квалитет извјештаја потребно је нагласити да се нефинансијски сегменти анализе заснивају на процијени ставова и мишљења носилаца активности у систему финансијског извјештајавања у БиХ те се као такви нису адекватно могли укључити у модел. У модел су укључени кључни елементи из финансијских извјештаја изворно те кључни финансијски (индивидуални и скупни) показатељи успјешности пословања који су такођер анализирани и засебно у претходном дијелу тестирања у контексту како процјене квалитета тако и процјене досљедности примјене рачуноводствених политика и њиховог дејства на квалитет финансијских извјештаја. У том смислу а према претходно наведеном изворном моделу конструисан је општи облик предиктивног модела процјене квалитета финансијских извјештаја а има облик;

$$\ln\left(\frac{\Pi(A)}{1-\Pi(A)}\right) = \beta_{0in} + \beta_1, \beta_2 \dots + \beta_n(\text{ЕФИ КПФИ})_{\text{ин}}^{23}$$

Гдје је:

$$\ln \left(\frac{\Pi(A)}{1-\Pi(A)} \right)$$

Логит израз омјера вјероватноћа класификације компанија

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ Параметри (коэффициенты) уз независне варијабле

И, Н,

За предузеће и у раздобљу н

6.5.4. Развој предиктивног modela на основу елемената финансијских извјештаја за потребе процјене квалитета финансијских извјештаја

Истраживање кључних фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја у првом кораку предистраживања указало је да финансијски показатељи јесу одраз елемената финансијског извјештаја а који су настали под дејством цјелокупног стања, окружења и дјеловања успостављеног система извјештавања. Екстерни фактори су ти који значајно дјелују на креирање финансијских извјештаја и презентацију позиција у финансијским извјештајима које у одређеним сегментима доношења пословних одлука али и у одређеним ситуацијама кориснике извјештаја могу довести у заблуду и негативно дјеловати на њих.

Креирање модела засновано је на идеји и начину израчуна и израде предиктивног РАПО модела који је урађен за привредне субјекте са подручја РС-а а који је представљен на следећи начин (Пољашевић & Радивојац, 2016.)

²³ ЕФИ = Елементи финансијских извјештаја
КПФИ = Кључни показатељи финансијских извјештаја

$$P_i = P_{(y=j)}$$

$$= P_{(x)} = \frac{1}{1 + e^{-(0,6807224214 - 0,5140311245 \cdot X1 + 0,5076282824 \cdot X2 - 1,5606778219 \cdot X3 - 0,0311735833 \cdot X4 - 1,7373526565 \cdot X5)}}$$

У којем су (:

- X1 – Текућа имовина/Краткорочне обавезе
- X2 – (Текућа имовина - Залихе)/Краткорочне обавезе
- X3 – Готовина и готовински еквиваленти/Краткорочне обавезе
- X4 – Добит прије пореза/(Укупне обавезе + Резервисања)
- X5 – Пословни приходи/Пословни расходи
- 0,68007224214 – константа.

Обзиром да је и овај модел заснован на биномној логистичкој регресији и резултирао адекватним и квалитетним системом и показатељем за процјену вјероватноће наступања стечаја, ликвидације и/или блокирања рачуна то ће и предиктивни модел процјене квалитета финансијских извјештаја указивати на процјену вјероватноће да је ниво квалитета извјештаја значајно висок или значајно низак. Таблица распореда вјероватноћа настанка стечаја, ликвидације и блокирања рачуна у Рапо моделу представљена је на сљедећи начин:

- $3 > 0,216$ - "Несигурна зона" Могућност да ће компанија ући у стечајни поступак је веома вјероватна и са том чињеницом треба озбиљно рачунати приликом доношења пословних одлука
- $3 < 0,216$ "Сигурна" Зона. Могућност да ће компанија ући у стечајни поступак је занемарљива.

У складу са истраживањем установљеним релевантним категоријама за процјену квалитета финансијских извјештаја у наставку ће бити презентован предиктивни модел, израђен кроз модел биномне логистичке регресије који ће резултирати моделима за процјену квалитета финансијских извјештаја. Овим радом презентовати ће се три потенцијална предиктивна модела која укључују све претходно идентификоване варијабле које су се кроз цјелокупно истраживање могле сматрати релевантним. Израда модела подразумијева израду система вјероватноћа које су у датом моделу

поуздане на довољно високом нивоу да се адекватно могу радити процјене без да постоји значајна сумња у добијене резултате будуће предикције вриједности.

Први истраживачки дио рада у презентацији резултата добијених истраживањем указао је на кључне нефинансијске елементе и кључне елементе које је нужно пратити и континуирано провјеравати како би слика и перцепција нивоа квалитета финансијских извјештаја била потпуна. Други дио односио се на параметарску анализу која је подразумијевала у првом реду анализу кључних рачуна и износа изворно из финансијских извјештаја. Идентификовали су се кључни елементи који могу и дјелују на процес процјене квалитета финансијских извјештаја а то су: укупна актива (УА), укупна стална средства (СС), потраживања од купаца (ПотК), ревалоризационе резерве (РР), губитак до висине капитала (ГДВК), укупни приходи (УП), укупни расходи (УР), приходи пословне активности (ПрОА), бруто добит (БД), приходи од усклађивања имовине (ПрУИ), расходи од усклађивања имовине (РаУИ), приходи од промјене рачуноводствених политика и исправке грешака (ПрПол), расходи од промјене рачуноводствених политика и исправке грешака (РаПол), приливи пословне активности (ПриОА), ток пословне активности (ТокОА), нето готовински ток (НГТ). Надаље, извршена је статистичка анализа примјеном мултиваријацијске статистичке анализе бинарне логистичке регресије.

Одабрана је метода Backward Stepwise Wald која подразумијева да се све одабране варијабле, односно елементи из финансијских извјештаја уључују корак по корак у модел логистичке регресије. У сваком наредном кораку („корак по корак“) из модела искључују се оне варијабле чија је вјероватноћа односно статистичка значајност доприносу предвиђања слабија од 0,10 а у моделу остају варијабле које статистички значајно доприносе предвидивости модела, екзактније остају варијабле чија је вјероватноћа тј. статистичка значајност изнад 0,05. Примјеном логистичке регресије идентифициране су варијабле (елементи финансијских извјештаја) који на нивоу статистичке поузданости 95% односно уз статистичку значајност 0,05 доприносе процјени квалитета извјештаја са аспекта финансијских елемената предвиђања. Варијабле изабране у модел приказане су у наредној табели бр. 122.

Табела бр. 122 – Варијабле укључене у модел биномне логистичке регресије за процјену квалитета на основу елемената из финансијских извјештаја (модел ЕФИ)

Variables in the Equation									
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
								Lower	Upper
Step 5a	УП	-.767	.299	6.601	1	.010	.464	.259	.834
	УР	.840	.341	6.054	1	.014	2.316	1.186	4.522
	КП	-.278	.156	3.195	1	.074	.757	.558	1.027
	РР	-.057	.030	3.636	1	.057	.944	.891	1.002
	ГДВК	.100	.035	8.275	1	.004	1.105	1.032	1.182
	БД	.134	.026	26.199	1	.000	1.143	1.086	1.203
	ПрилОА	-.101	.055	3.367	1	.067	.904	.812	1.007
	ТокОА	.057	.026	5.016	1	.025	1.059	1.007	1.113
	НГТ	.145	.024	35.986	1	.000	1.157	1.103	1.213
	ПрПол	-.223	.071	9.857	1	.002	.800	.697	.920
	РаПол	.114	.061	3.485	1	.062	1.121	.994	1.263
	Цонстант	.667	.875	.581	1	.446	1.948		
a. Variable(s) entered on step 1: VAR00005, VAR00006, VAR00007, VAR00008, VAR00009, VAR00010, VAR00011, VAR00012, VAR00013, VAR00014, VAR00015, VAR00016, VAR00022, VAR00023, VAR00024.									

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Анализа у процесу логистичке регресије спроведена је након спровођена линеарне мултипла регресије како би се утврдила вриједност бета коефицијената обзиром да су према овом моделу бета коефицијенти конвергирају ка 0. Међутим, у поступку елиминисања поменутих елемената из финансијских извјештаја који су укључени у модел у претходним корацима, предиктивни модел је био значајно мање репрезентативан те су стога у овом кораку остављене варијабле елемената узетих као изворни елементи (не коефицијенти) из финансијских извјештаја. Међутим, иако су бета коефицијенти били статистички значајно репрезентативни као и сам модел, вриједност бета коефицијената 0,000 без наставка слиједа сводила је моделску вриједност у сваком случају на износ константе што је модел чинило неупотребљивим. Корекција модела урађена је увођењем идентичних варијабли са логаритамским вриједностима што је резултирало претходно представљеним моделом. Израчун предиктивних вриједности модела (због поменутих корективних радњи при изради

модела) захтјева да се логаритмирају апсолутне вриједности износа из финансијских извјештаја гдје се при уношењу у једначину поштују предзнаци оригиналних величина. Овако израчунати бета коефицијенти статистички су значајни на нивоу поузданости од 90 до 100%. На основу $\text{Exp}(B)$, односно количника вјероватноћа процјењује се вјероватноћа да ће извјештаји бити (не)квалитетни. Уколико анализирамо израчунате $\text{Exp}(B)$ количнике видимо да је највећи утјецај на очекивану промјену вјероватноће да ће извјештај бити неквалитетан код слједећих елемената из извјештаја: уколико се укупни приходи повећају за једну јединицу то ће смањити вјероватноћу да ће извјештаји бити квалитетни за $1 - \text{Exp}(B)$ ($1 - 0,464 = 0,536$) за 53,6%.

Кретање краткорочних потражијања и утјецај на вјероватноћу је истосмјеран с тим да је вјероватноћа када се ради о краткорочним потраживањима значјано мања те ће раст потраживања од купаца за једну јединицу довести до смањења вјероватноће да ће извјештај бити квалитетан за 24,3%. Вјероватноћа да ће извјештаји бити квалитетни смањити ће се за 20% ако се повећају приходи од промјене рачуноводствених политика и исправке грешака те за 10% и 5% респективно ако се за једну јединицу смање приливи од пословне активности (директно везани са оствареним приходима) те ревалоризационе резерве.

У модел су укључене варијабле које уколико се значајно мијењају тј. уколико су значајна одступања износа за више узастопних периода то води до закључка да постоји сумња у квалитет извјештаја. Уколико се удаљимо искључиво од статистичког закључивања евидентно је да значајна одступања предиктора као изворних елемената финансијских извјештаја нису пожељна те да она указују на сумњу у квалитет извјештаја.

Табела бр. 123 – Omnibus test коефицијената модела

Omnibus Tests of Model Coefficients				
		Chi-square	Df	Sig.
Step 1	Step	126.165	15	.000
	Block	126.165	15	.000
	Model	126.165	15	.000
Step 2 ^a	Step	-.110	1	.740
	Block	126.055	14	.000
	Model	126.055	14	.000
Step 3 ^a	Step	-.890	1	.345
	Block	125.164	13	.000
	Model	125.164	13	.000
Step 4 ^a	Step	-1.781	1	.182
	Block	123.384	12	.000
	Model	123.384	12	.000
Step 5 ^a	Step	-.131	1	.717
	Block	123.252	11	.000
	Model	123.252	11	.000
a. A negative Chi-squares value indicates that the Chi-squares value has decreased from the previous step.				

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Према претходно приказаном Omnibus testu добијени предиктивни модел на темељу кључних информација изворно из финансијских извјештаја статистички је значајан и релевантан што је евидентно из Chi – Square = 123,25, $p = 0,000$. Исправност модела евидентна је и из Nagelkarke R Square који каже да се око 25% процјене квалитета можа извести из категорија укључених у модел и то на нивоу значајности који превазилази захтјеваних минимално 90% што се може закључити на бази Hosmer and Lemeshow testa који износи 0,24 и превазилази минималних 0,05 колико је потребно прећи да би модел био репрезентативан у предикцији.

Варијације и процјене предиктивне способности модела односно тачности модела у оцјени квалитетних и неквалитетних компанија са аспекта изворних елемената из финансијских извјештаја свеукупна класификација и процјена тачности је 67,7%, с тим да модел тачно идентифицира чак 64,7% извјештаја за које постоји сумња у квалитет и релевантност информација представљених у извјештају док 70,7% је тачних процјена извјештаја који не садрже значајну намјерну погрешку и значајно намјерно манипулисање износима из извјештаја.

Табела бр. 124 – Таблица процјене класификације компанија

Classification Table ^a					
	Обсервед		Predicted		
			КВАЛИТЕТ		Percentage Correct
			Неквалитетни извјештаји	Квалитетни извјештаји	
Step 1	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	196	110	64.1
		Квалитетни извјештаји	87	207	70.4
		Overall Percentage			
Step 2	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	198	108	64.7
		Квалитетни извјештаји	84	210	71.4
		Overall Percentage			
Step 3	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	195	111	63.7
		Квалитетни извјештаји	86	208	70.7
		Overall Percentage			
Step 4	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	196	110	64.1
		Квалитетни извјештаји	87	207	70.4
		Overall Percentage			
Step 5	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	198	108	64.7
		Квалитетни извјештаји	86	208	70.7
		Overall Percentage			
a. The cut value is .500					

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На основу претходних података, процјене и класификације бета коефицијената бинарне логистичке регресије, оцјеном валидности и статистичке значајности поменутих елемената те процјеном валидности модела и предиктивне снаге модела може се успоставити и експлицитни облик функције за оцјену модела, а она у овом првом дијелу процјене на основу изворних елемената из финансијских извјештаја има сљедећи облик:

$$\ln\left(\frac{P(\text{МК} - \text{ЕФИ})}{1 - P(\text{МК} - \text{ЕФИ})}\right) = 0,667 - 0,767\text{УП} + 0,84\text{УР} - 0,278\text{КП} - 0,057\text{РР} + 0,10\text{ЛГДВК} + 0,134\text{БД} - 0,101\text{ПриЛОА} + 0,057\text{ТоКОА} + 0,145\text{НГТ} - 0,223\text{ПрПол} + 0,114\text{РаПол}^{24}$$

..... $f(\text{ЕФИ})$

Експлицитни облик функције за процјену изворних вриједности модела јесте сљедећи облик:

$$P(\text{МК} - \text{ЕФИ})_{\text{и,н}} = \frac{e^{f(\text{ЕФИ})}}{1 + e^{f(\text{ЕФИ})}},$$

Гдје је:

$P(\text{МК} - \text{ЕФИ})_{\text{и,н}}$ = вјероватноћа да су финансијски извјештаји квалитетни за предузеће и у раздобљу н
 e = Експонент

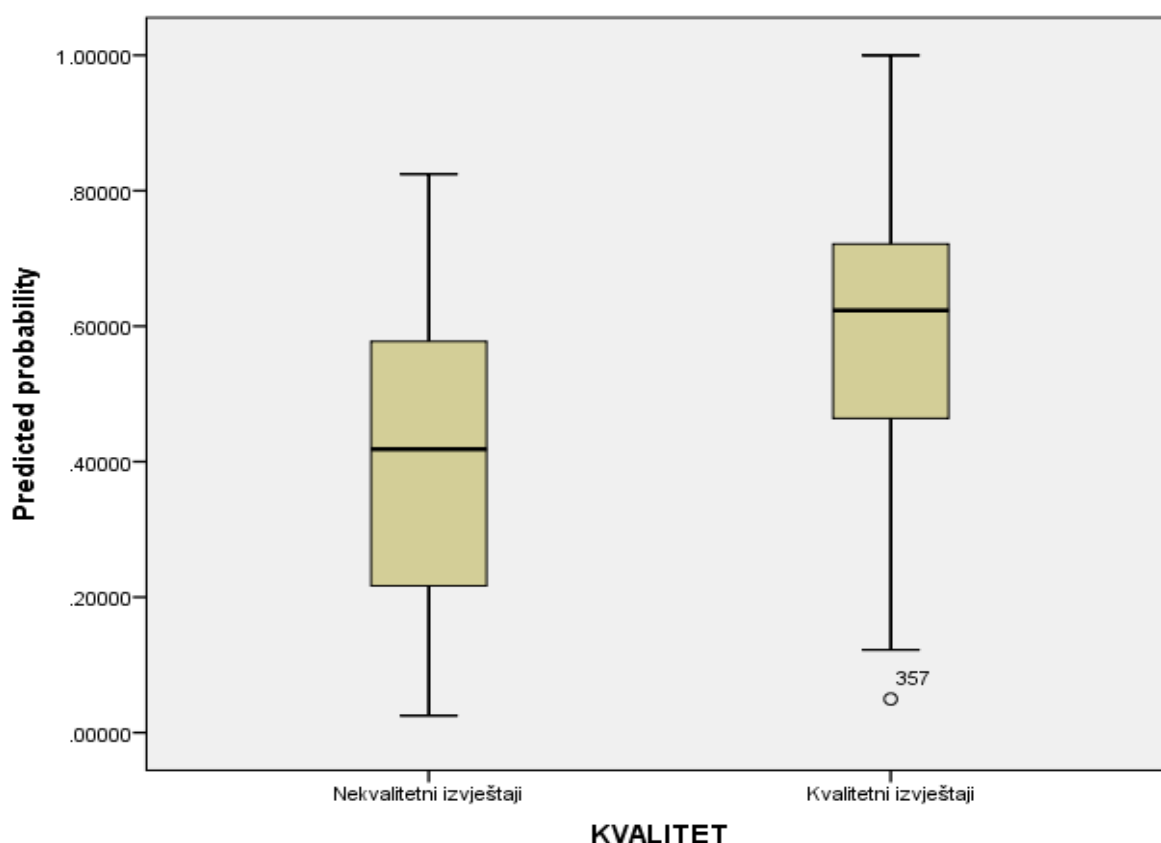
На основу претходне једначине могуће је процијенити граничне вриједности модела. График бр. 8 показује распоред вјероватноћа од 0 до 1 што представља бинарне вриједности зависне варијабле с тим да вриједност модела ближа 0 значи мању вјероватноћу да су извјештаји квалитетни док вјероватноћа (вриједност бинарног модела) ближе 1 значи већу вјероватноћу да су извјештаји квалитетни. Просјечна вриједност класификацијске вриједности предузећа са мањим квалитетом извјештаја износи 42% (0,42), док је просјечна класификацијска вјероватноћа предузећа која имају квалитетније извјештаје 62% (0,62), што указује на адекватну могућност класификације предузећа која имају значајно квалитетне извјештаје и предузећа чији су извјештаји мање квалитетни.

Код 50% предузећа са значајно смањеним квалитетом извјештаја оцјењене класификацијске вриједности крећу се у распону од 22% до 58% (0,22 – 0,58), док код

²⁴ Вриједности у моделу изабране из финансијских извјештајима потребно је логаритмирати у апсолутним износима и поштивати уношење предзнака изворних елемената

50% предузећа оцјењених као предузећа са висококвалитетним финансијским извјештајима класификацијске вриједности се крећу у распону од 50% до 75% што указује да модел на основу индивидуалних показатеља из финансијских извјештаја (логаритамски унос) има довољну снагу да подијели извјештаје према степену квалитете.

Графички приказ бр. 8 – Блокхлот распоред предиктивних вјероватноћа класификације квалитетних и неквалитетних извјештаја према утврђеном моделу (ЕФИ)

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На основу процијењених вриједности класификацијске снаге предиктивног модела препознавања предузећа са смањеним и предузећа са адекватним нивоом квалитета може се израдити таблица распона вјероватноћа процјене финансијских извјештаја на бази добијених вриједности предиктивног модела процјене квалитета финансијских извјештаја

Табела бр. 125 – Таблица референтних вриједности предиктивног модела ЕФИ

П(МК-ЕФИ)_{ин}	Оцјена стања вјероватноће процјене (не)квалитетних финансијских извјештаја
0 – 0,42	Низак степен вјероватноће да су извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима
0,42 – 0,62	Средњи степен вјероватноће да су извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима
0,62 – 1,00	Висок степен вјероватноће да се извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима

Извор: Израда аутора према утврђеном моделу ЕФИ

Резултати претходно представљеног сегмента истраживања показују да, уколико је потребно процијенити квалитет само на основу изворних података представљених у финансијским извјештајима да је то могуће урадити на основу информација које се могу преузети одмах из званичног сета извјештаја и то на нивоу поузданости који је процијењен на овакав начин на нивоу од 25%. Евидентно је да се значајне информације у извјештајима оваквом процјеном и даље могу „сакрити“ те да је немогуће одредити модел који би у сваком случају дао адекватну и квалитетну слику стања одмах. Стога је модел проширен и на финансијске показатеље који се све чешће и све више приказују уз финансијске извјештаје (за велике компаније). Други дио израде предиктивног модела показати ће могућност пороцјене квалитета укључујући и финансијске показатеље анализе финансијских извјештаја укључујући и елементе појединачних али и скупних показатеља анализе финансијских извјештаја.

6.5.5. Развој предиктивног модела на основу елемената финансијских извјештаја за потребе процјене квалитета финансијских извјештаја

Уколико се предиктивни модел успостави користећи само искључиво финансијске показатеље онда су тестирања урађена на скупним индикаторима квалитета (тј. процјене манипулација) M-Score модела, Z-score модела, и BEX модела те се идентификовало да оваква процјена и овакав модел процјене коефицијената није валидан те да кориштењем само ових показатеља није могуће адекватно процијенити квалитет финансијских извјештаја.

Други корак предиктивног модела на основу финансијских показатеља јесте кориштење саставница скупних показатеља. Циљ израде овог модела био је утврдити значајност индивидуалних фактора већ установљених скупних модела чијом би се модификацијом у успостављеном скупном моделу, или уградњом у нови модел у условима на бх тржишту могао креирати адекватан систем процјене не само квалитета извјештаја него и успјешности компанија на основу изабраног узорка. У овај модел били су укључени саставни дијелови М8 модела (М1 до М8), пет варијабли Z-Score модела (X_1 до X_5) и четири елемента ВЕХ модела ($ex1$ до $ex4$). Међутим установљени модел како линеарне тако и биномне логистичке регресије показао се нерепрезентативан на основу ових индикатора и није укључен у резултате истраживања.

У трећем кораку урађен је модел на основу традиционалних индивидуалних показатеља успјешности пословања који су кориштени и претходно у тестирањима разлика по принципу квалитете и по принципу досљедности. Када се посматрају индивидуални традиционални финансијски показатељи онда је модел мало репрезентативнији иако не довољно да би се на основу њега адекватно могло закључивати. На основу тако урађеног модела може се процијенити да су показатељи профитабилности и показатељи ликвидности кључни у процјени квалитета финансијских извјештаја. У овом случају идентификовани бета коефицијенти су приказани у наредној табели:

Табела бр. 126 – Beta коефицијенти модела индивидуалних показатеља успјешности

Variables in the Equation									
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
								Lower	Upper
	Constant	.230	.167	1.894	1	.169	1.258		
Step 14a	ЛК3	-.082	.047	2.991	1	.084	.922	.840	1.011
	ЛК2	.017	.010	2.968	1	.085	1.017	.998	1.036
	ФС	-.348	.191	3.310	1	.069	.706	.485	1.027
	НПМ	41.847	16.136	6.726	1	.010	149298389072844	27476.132	8112498911247466
	БПМ	-41.867	16.136	6.732	1	.009	.000	.000	.000
	НРИ	-83.139	31.394	7.013	1	.008	.000	.000	.000
	БРИ	83.066	31.276	7.054	1	.008	1.189E+036	2839559436.50	4.976E+062
	Констант	.224	.167	1.814	1	.178	1.252		
a. Variable(s) entered on step 1: VAR00020, VAR00021, VAR00022, VAR00023, VAR00032, VAR00033, VAR00034, VAR00035, VAR00036, VAR00037, VAR00038, VAR00039, VAR00040, VAR00041, VAR00042, VAR00043, VAR00044, VAR00045, VAR00046, VAR00047.									

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Међутим успоставом модела евидентна је мултиколинеарност појединачних показатеља профитабилности што указује да ипак модел на бази само индивидуалних традиционалних показатеља није адекватан и није га потребно даље развијати. Оно што се може закључити јесте да се као кључни показатељи успјеха и квалитете пословања а онда и само као процјена квалитета финансијских извјештаја могу користити ове двије групе показатеља с тим да није добро укључивати их у скупни модел него процјене радити индивидуално на основу ових показатеља. Овакав модел према процјенама валидности јесте добар за парцијалну процјену међутим колинеарност нарушава овај сегмент те се овај модел и употреба ових коефицијената може користити само у паушалним не и у екзактним процјенама.

6.5.6. Развој интегрисаног предиктивног модела процјене квалитета финансијских извјештаја

Интегрисани модел подразумијева да се изабере што је могуће више елемената који се могу прогнозировать и израчунати на основу извјештаја, а који су опет, директно или индиректно повезани са основним поставкама истраживања које је указало на кључне

елементе дјеловања на квалитет. Стога су претходне анализе спојене у једну јединствену која је успјела открити све кључне сегменте процјене квалитета на основу ових поменутих претходних тестирања и већ израђених модела.

Иако се на основу претходних тестирања и проведеног истраживања на два различита узорка са различитим циљевима и претпоставкама ипак се може генерисати један математички модел који у одређеној мјери обједињује све финансијске ефекте спроведеног истраживања. Ограничавајући фактори израде једноставног модела јесу његова нерепрезентативност и карактер података што је претходно објашњено. Биномна логистичка регресија употријебљена је као алат за израду интегрисаног предиктивног модела процјене. Особине које се тестирају при изради модела логистичке регресије и процјене коефицијената модела јесу оцјена репрезентативности модела и ниво слагања података у моделу као и ниво значајности модела који се користи у процесу закључивања. Ови ограничавајући фактори довели су до израде два модела. Наиме модел чија је репрезентативност скоро 40% према Nagelkerke R Square коефицијенту приказаном у наредном испису захтијева значајан број варијабли у процесу процјене те је комплексан за брзе и ад хоц процјене квалитета извјештаја иако је ниво репрезентативности на статистички значајном нивоу уз Chi-Square који је значајно висок на нивоу репрезентативности изнад 99%.

Табела бр. 127 – Nagelkerke R Square преглед валидности модела MK18 за будуће процјене

Model Summary			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	558.695 ^a	.302	.403
2	558.903 ^a	.302	.402
3	559.239 ^a	.301	.402
4	561.772 ^b	.298	.397
a. Estimation terminated at iteration number 7 because parameter estimates changed by less than .001.			
b. Estimation terminated at iteration number 6 because parameter estimates changed by less than .001.			

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Адекватност модела, али и добијену комплексност изазвала је потреба да ниво Hosmer – Lemeshowog testa буде изнад 0,10 односно 10% што је могуће на овом нивоу

репрезентативности модела постићи једино са укупно приказаним бројем варијабли које слиједе у наставку. За поменути број варијабли вриједност Hosmar – Lemeshowog testa износи 0,11 и обзиром да не постоји усаглашеност која је идеална вриједност да би се модел оцијенио као значајно добар а да је као референтна постављена вриједност од 0,10 те очекивана вриједност репрезентативност модела која превазилази вриједност 0,10 то се може констатовати да је предиктивни модел од 18 варијабли адекватан те да се статистчки значајно слажу подаци који су представљени датим моделом.

Табела бр. 128 – Hosmar – Lemeshowog test валидности усаглашених података у МК18 моделу

Hosmer and Lemeshow Test			
Step	Chi-square	df	Sig.
1	12.961	8	.113
2	13.146	8	.107
3	14.701	8	.065
4	13.205	8	.105

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Предиктивна снага модела тј. предиктивна снага модела да на основу интегрисаних података из финансијских извјештаја и показатеља индивидуалних и скупних износи укупно 75,8%. Предиктивна снага модела да препозна (идентификује) на бази представљених варијабли и идентификованих статистчки значајних варијабли некавалитетне извјештаје појединачно износи 70,5% док је предиктивна снага модела идентификације квалитетних извјештаја нешто већа и износи 80,6%. Овај износ предиктивне снаге у укупном моделу довољан је да се адекватно могу доносити закључци који се односе на процијену квалитета финансијских извјештаја.

Табела бр. 129 – Таблица процјене класификације компанија у интегрисаном моделу МК18

Classification Table ^a					
	Observed		Predicted		
			КВАЛИТЕТ		Percentage Correct
			Неквалитетни извјештаји	Квалитетни извјештаји	
Step 1	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	182	79	69.7
		Квалитетни извјештаји	54	230	81.0
		Overall Percentage			
Step 2	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	183	78	70.1
		Квалитетни извјештаји	54	230	81.0
		Overall Percentage			
Step 3	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	183	78	70.1
		Квалитетни извјештаји	54	230	81.0
		Overall Percentage			
Step 4	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	184	77	70.5
		Квалитетни извјештаји	55	229	80.6
		Overall Percentage			
a. The cut value is ,500					

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Овај модел садржи укупно 18 варијабли састављених од групних индекса, индивидуалних саставница групних индекса до кључних елмената финансијских извјештаја (за потребе моделирања логаритмираних). Израђени модел садржи варијабле:

Табела бр. 130 – Бета коефицијенти и процјена валидности варијабли интегрисаног МК18 модела процјене квалитета финансијских извјештаја

Variables in the Equation									
		B	S.E.	Wald	Df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
								Lower	Upper
Step 4a	35	.357	.202	3.127	1	.077	1.429	.962	2.122
	СС	2.522	.928	7.385	1	.007	12.449	2.020	76.736
	УА	-2.422	.842	8.277	1	.004	.089	.017	.462
	УП	-.440	.204	4.660	1	.031	.644	.432	.960
	РР	-.124	.037	11.352	1	.001	.884	.822	.950
	ГДВК	.122	.040	9.333	1	.002	1.130	1.045	1.222
	БД	.185	.030	39.321	1	.000	1.203	1.136	1.275
	НГТ	.188	.027	50.153	1	.000	1.207	1.146	1.271
	ПрПол	-.300	.084	12.740	1	.000	.741	.628	.873
	РаПол	.217	.075	8.414	1	.004	1.243	1.073	1.440
	М5	-.014	.007	3.614	1	.057	.986	.972	1.000
	З – скупни	.080	.023	11.715	1	.001	1.083	1.035	1.133
	ВЕХ – скупни	-.041	.014	8.922	1	.003	.960	.935	.986
	ЛК2	.042	.022	3.806	1	.051	1.043	1.000	1.088
	КЗ	.927	.379	5.970	1	.015	2.526	1.201	5.311
	КО ВФ	-.855	.306	7.828	1	.005	.425	.233	.774
	КО Ф	-.329	.085	14.845	1	.000	.720	.609	.851
	ОбПот	.024	.014	2.962	1	.085	1.024	.997	1.052
	Констант	.512	1.460	.123	1	.726	1.668		
a. Variable(s) entered on step 1: VAR00063, VAR00024, VAR00025, VAR00026, VAR00029, VAR00030, VAR00072, VAR00075, VAR00078, VAR00079, VAR00051, VAR00052, VAR00053, VAR00015, VAR00016, VAR00017, VAR00021, VAR00032, VAR00033, VAR00034, VAR00038.									

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Општи модел једначине биномне логистичке регресије за модел са 18 варијабли има сљедећи облик:

$$\ln\left(\frac{P(\text{МК18})}{1-P(\text{МК18})}\right) = 0,512 + 0,3573_5 + 2,522\text{СС} - 2,422\text{УА} - 0,44\text{УП} - 0,124 \text{ РР} + 0,122 \text{ ГДВК} \\ + 0,185\text{БД} + 0,188\text{НГТ} - 0,3\text{ПрПол} + 0,217\text{РаПол} - 0,14\text{М}_5 + 0,08 \text{ Зс} - 0,41 \text{ ВЕХ} + 0,042 \\ \text{ЛК}_2 + 0,927 \text{ КЗ} - 0,855 \text{ КОВФ} - 0,329 \text{ КОФ} + 0,024\text{О} \text{ ОбПот}^{25} \\ \dots\dots\dots f(\text{МК18})$$

Експлиците облик функције за процјену изворних вриједности модела јесте сљедећи облик:

$$P(\text{МК18})_{\text{и,н}} = \frac{e^{f(\text{МК18})}}{1 + e^{f(\text{МК18})}},$$

Гдје је:

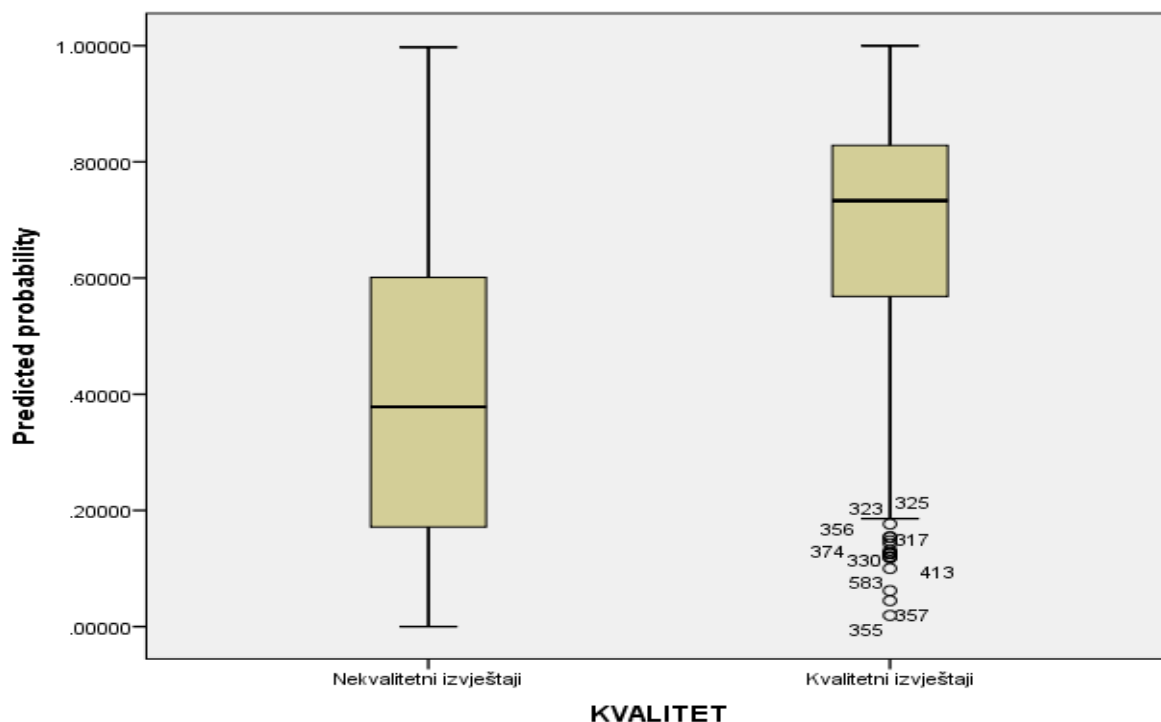
$P(\text{МК18})_{\text{и,н}}$ = вјероватноћа да су финансијски извјештаји квалитетни за предузеће и у раздобљу н
 e = Експонент

Вриједности добијене овим моделом могу се процјењивати на основу оцјењене предиктивне снаге модела и вјероватноће тј. класификацијске снаге модела која је процјењена на бази израчунатих вјероватноћа изворно из општег модела претходно представљеног. Класификацијска снага процјене извјештаја квалитетним оцјењена је на основу блохплот дијаграма распореда вјероватноћа класификације извјештаја који су мање квалитетни и они који се могу окарактерисати као квалитетни извјештаји.

Просјечна класификацијска снага предиктивног модела да процјени адекватно вјероватноћу да су извјештаји „неквалитетни“ износи 0,38 тј. 38% док је просјечна класификацијска снага модела да одреди квалитетне извјештаје 0,75 тј. 75%. Половина тј. 50% података у предиктивном класификацијском сегменту неквалитетних извјештаја има класификацијску снагу која се креће у распону од 0,18 до 0,60, док је овај распон класификацијске снаге за квалитетне извјештаје ужи и износи 0,58 – 0,83.

²⁵ Вриједности у моделу изабране из финансијских извјештаја потребно је логаритмирати у апсолутним износима и поштивати уношење предзнака изворних елемената

Графички приказ бр. 9 – Блохплот распоред предиктивних вјероватноћа класификације квалитетних и неквалитетних извјештаја према утврђеном моделу (МК18)

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

На основу блохплот распореда вјероватноћа могуће је формирати таблицу према којој се процјењује ниво ризика тј. вјероватноћа да су финансијски извјештаји тестираних компанија квалитетни. Распоред вјероватноћа и квалитет извјештаја на основу предиктивног модела МК18 представљен је табелом бр. 131.

Табела бр. 131 – Таблица референтних вриједности предиктивног модела МК18

П(МК18) _{ин}	Оцјена стања вјероватноће процјене (не)квалитетних финансијских извјештаја
0 – 0,45	Низак степен вјероватноће да су извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима
0,45 – 0,70	Средњи степен вјероватноће да су извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима
0,70 – 1,00	Висок степен вјероватноће да се извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима

Извор: Израда аутора према утврђеном моделу МК18

Међутим ако се у обзир узме да израчун 18 варијабли и њихова употреба у моделирању али и каснијој потенцијалној употреби модела јесте комплексна и евидентно мање употребљива него што би то било моделирање на основу мањег броја варијабли, то је у последњем кораку израде предиктивног модела оцјене квалитета финансијских извјештаја представљен додатни модел од 4 варијабле. Модел од 4 варијабле МК4 предложен је као алтернатива која је мање статистички значајна и чија је предиктивна снага мања али је модел једноставнији и бржи за употребу и процјену елемената који чине квалитативни карактер финансијских извјештаја. Разлог зашто модел са 4 варијабле није узет као основни модел јесте степен репрезентативности и поузданости модела а он износи, као што је видљиво на основу Nagelkerke R Square коефицијента који износи 24,2% и показује да је степен слагања или усаглашености података у моделу 24,2%. Модел је репрезентативан скоро у истој мјери у којој је репрезентативан модел који садржи само изворне податке из финансијских извјештаја с тим да је овај модел у брзим процјенама адекватнији из разлога што је потребно мање података да би се добиле процијењене вриједности модела оцјене квалитета. Јачина модела процјењује се на основу Chi – Square чија п вриједност у последњем кораку анализе износи 0,000 док је вриједност Chi – Square нижа за 2 и износи 108,58.

Табела бр. 132 – Nagelkarke R Square преглед валидности модела МК4 за будуће процјене

Model Summary			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
13	640.506 ^a	.186	.248
14	643.361 ^a	.181	.242
a. Estimation terminated at iteration number 6 because parameter estimates changed by less than .001.			

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Вриједност Hosmer-Lemeshow testa сигнификантна је на нивоу 0,226 или 22,6% што значи да вриједност превазилази минималних 0,1 тј. 10% што указује на постојање статистичке значајности процјене на основу овог модела односно указује на постојање предиктивне снаге модела иако се не зна идеална вриједност овог теста за процјене валидности модела, евидентно јесте да је модел бољи што је вриједност Hosmer-

Lemeshow testa veћа. Управо предиктивна снага мјерена овим параметром била је ограничавајући фактор претходног дијела процјене предиктивног модела при чему је модел према овом тесту био непрепрезентативан уколико би се било која варијабла претходног модела искључила, односно пореметила би се и значајно смањила репрезентативност и степен слагања података мјерен и R square коефицијентом. Предиктивни модел састоји се од следеће четири варијабле укључене у модел а које су као значајне идентификоване у 14 кораку елиминисања варијабли. На основу овог модела иако је репрезентативност истог смањена може се закључити да се вриједност модела идентификује кориштењем скупног Z-Score индекса и на основу елемената узетих изворно из финансијских извјештаја логаритмираних за потребе адекватних износа процијењених по моделу. Идентификоване су осим Z-Score скупног индекса процјене могућности наступања банкрота још и износ нето готовинских токова, укупне активе и износа на рачунима ревалоризационих резерви.

Табела бр. 133 – Бета коефицијенти и процјена валидности варијабли интегрисаног МК4 модела процјене квалитета финансијских извјештаја

Variables in the Equation									
		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
								Lower	Upper
Step 14a	З-скупни	.032	.014	5.037	1	.025	1.033	1.004	1.062
	НГГ	.190	.024	60.234	1	.000	1.209	1.153	1.269
	УА	-.408	.141	8.361	1	.004	.665	.505	.877
	РР	-.128	.033	15.411	1	.000	.880	.825	.938
	Констант	2.607	.968	7.249	1	.007	13.562		
a. Variable(s) entered on step 1: VAR00015, VAR00016, VAR00017, VAR00053, VAR00054, VAR00055, VAR00060, VAR00061, VAR00065, VAR00075, VAR00031, VAR00027, VAR00028, VAR00025, VAR00029, VAR00026, VAR00024.									

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Бета коефицијенти предиктивног модела процјене квалитета МК4 статистички су значајни на нивоу поузданости од 99%. Најзначајније дјеловање на промјене модела имају вриједности укупне активе и ревалоризационих резерви обзиром да ови елементи имају најзначајније износе бета коефицијената а истовремено и однос вјероватноћа процјене квалитета извјештаја указује да ће јединично повећање износа активе довести

до смањења од 34% вјероватноће да су извјештаји квалитетни док ће истовремено јединични раст износа на рачунима ревалоризационих резерви довести до смањења вјероватноће процјене квалитетног извјештаја за 18,5%. Општи модел једначине биномне логистичке регресије за модел са 4 варијабле има сљедећи облик:

$$\ln\left(\frac{P(MK4)}{1-P(MK4)}\right) = 2,607 + 0,032 Z_c - 0,19 HGT - 0,408 Y_A - 0,128 PP^{26} \dots\dots\dots f(MK4)$$

Експлиците облик функције за процјену изворних вриједности модела јесте сљедећи облик

$$P(MK4)_{и,н} = \frac{e^{f(MK4)}}{1 + e^{f(MK4)}},$$

Гдје је:

$P(MK4)_{и,н}$ = вјероватноћа да су финансијски извјештаји квалитетни за предузеће и у раздобљу н

е = Експонент

Табела бр. 134 – Таблица процјене класификације компанија у интегрисаном моделу МК4

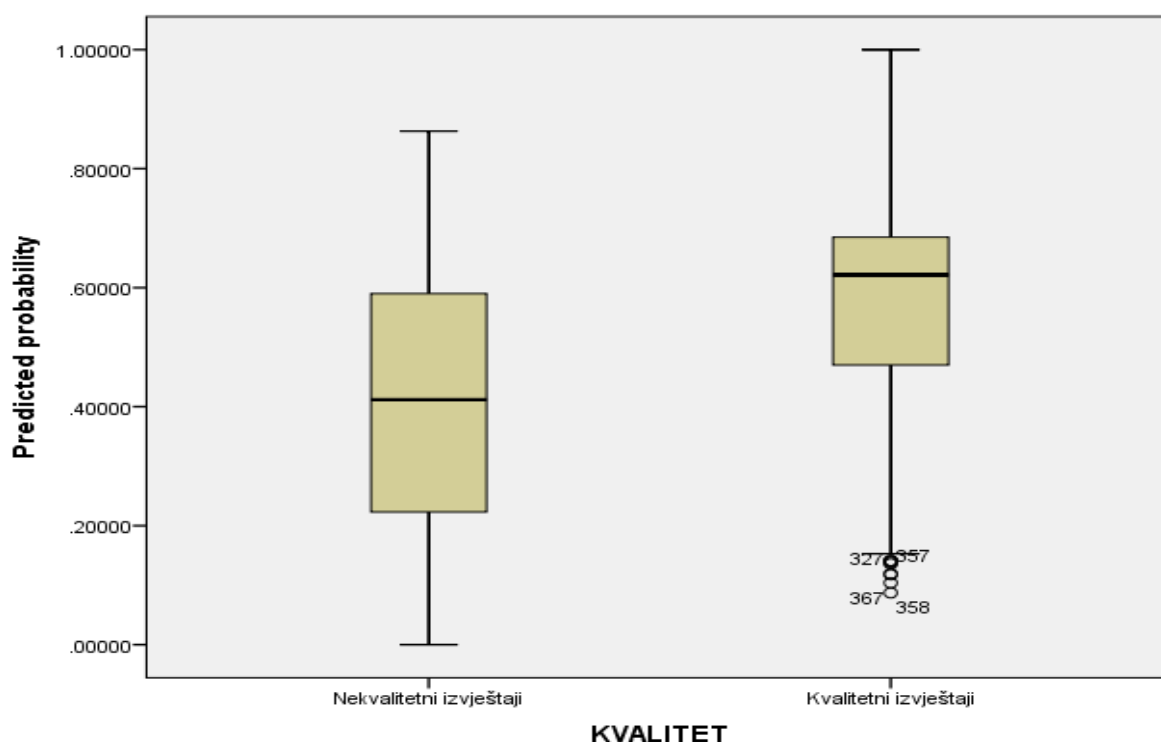
Classification table ^a					
	Observed		Predicted		
			КВАЛИТЕТ		Percentage Correct
			Неквалитетни извјештаји	Квалитетни извјештаји	
Step 14	КВАЛИТЕТ	Неквалитетни извјештаји	157	104	60.2
		Квалитетни извјештаји	61	221	78.4
		Overall Percentage			
a. The cut value is .500					

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

²⁶ Вриједности у моделу изабране из финансијских извјештајима потребно је логаритмирати у апсолутним износима и поштивати уношење предзнака изворних елемената

Предиктивна снага овог модела огледа се у могућности да израчунао цјелокупном статистику на основу показатеља и елемената из финансијских извјештаја процијени 69,6% извјештаја односно снага процјене извјештаја чије карактеристике указују на неквалитетне извјештаје износи 60,2%, док је снага процјене квалитетних извјештаја већа и износи 78,4%.

Графички приказ бр. 10 – Блокплот распоред предиктивних вјероватноћа класификације квалитетних и неквалитетних извјештаја према утврђеном моделу (МК4)

Извор: Резултати израде предиктивног модела на бази података из финансијских извјештаја испис SPSS v.21

Предикција модела и процјене елемената модела урађене су, и адекватни сатистички значајни резултати добијени су у 14 кораку процјене вриједности модела. На основу блокплот дијаграма идентификована је и таблица референтних вриједности израчунаог модела којим се може процијенити ризик или вјероватноћа да су извјештаји процијењени посматраним постављеним моделом квалитени или обрнуто да су мање квалитени или неквалитетни. Класификацијска снага модела указује да је просјечна снага класификације и идентификовања неквалитетних извјештаја 0,42 тј. 42%, с тим да 50% укупних података има предиктивну класификацијску снагу у распону 0,22 до

0,58 тј. између 22% и 58%. Када се говори о снази класификације извјештаја који се могу окарактерисати према свим анализираним факторима као квалитетни просјечна класификацијска снага износи 0,62, односно 62%, док је класификацијска снага за више од 50% података модела у распону од 50% и 65%.

Табела бр. 135 – Таблица референтних вриједности предиктивног модела МК4

П(МК4) _{ин}	Оцјена стања вјероватноће процјене (не)квалитетних финансијских извјештаја
0 – 0,40	Низак степен вјероватноће да су извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима
0,40 – 0,60	Средњи степен вјероватноће да су извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима
0,60 – 1,00	Висок степен вјероватноће да се извјештаји предузећа и у раздобљу н могу оцијенити квалитетнима

Извор: Израда аутора према утврђеном моделу МК4

На основу bloxprot анализе распореда педвиђених вјероватноћа и њиховог распореда према фактору квалитета финансијских извјештаја могуће је идентификовати таблицу одлучивања и процјене квалитета извјештаја и за овај модел. Таблица указује да је низак ризик, односно ниска вјероватноћа процјене квалитетног извјештаја уколико је вриједност израчуната по моделу нижа од 40% односно нижа од 0,4. У распону од 40% до 60% процијењује се да је средњи степен вјероватноће да ће процјена указати на квалитетне извјештаје. Тек када моделска вриједност износи изнад 60% по овом предиктивном моделу може се процијенити да су извјештаји квалитетни.

На основу свега претходно наведеног и анализираног у последњем поглављу рада, узимајући у обзир и почетне теоријске претпоставке и анализу стања на тржишту БиХ генерално те анализирајући стање система финансијског извјештавања у БиХ може се констатовати да:

- а) Процјене квалитета система финансијског извјештавања генерално представљају комплексну материју те да је није могуће истраживати нити процијењивати једним јединственим моделом процјене,

- б) Процјене квалитета финансијских извјештаја захтјевају познавање цјелокупног система финансијског извјештавања законске легислативе до психолошких фактора и профила особа које састављају и презентују финансијске извјештаје,
- ц) Финансијски извјештаји као комплексна категорија пружају могућност парцијалних процјена на основу којих се може извршити процјена (не)квалитета финансијских извјештаја
- д) Законска легислатива (национална и међународна) подложне су континуираним измјенама што омогућава креаторима финансијских извјештаја манипулације са истим,
- е) Манипулације у финансијским извјештајима доводе у заблуду кориснике и умањују повјерење у финансијске извјештаје.
- ф) Интерна и екстерна ревизија су нужне иако је потребно детаљно радити на повећању повјерења у екстерну ревизију те отклонити недоследности у изражавањима мишљења екстерних ревизора
- г) Рачуноводствене политике као окосница креирања финансијских извјештај чине тек формални дио задовољења законске обавезе у цјелокупном сету финансијских извјештаја,
- х) Слаба или никакава пажња се посвећује креирању рачуноводствених политика и процјени дјеловања изабраних рачуноводствених политика на квалитет, реалност и објективност презентованих информација у финансијским извјештајима,
- и) Необјављивање рачуноводствених политика умањује могућност процјене примјене и дејства примјене политика екстерним корисницима финансијских извјештаја
- ј) Разлози за измјену рачуноводствених политика умањују повјерење у финансијске извјештаје компанија итд.

Због свега наведеног је потребно континуирано пратити финансијске извјештаје интересената анализирати их и пратити значајне осцилације које се у истим дешавају. Уважавајући све наведено те имајући на уму да су, претходним тестирањима потврђене све истраживачке помоћне хипотезе које су у ствари произишле из главне истраживачке хипотезе те након креираног значајној и статистички предиктивно

могућег модела процјене квалитета финансијских извјештаја може се констатовати да је главна истраживачка хипотеза која гласи: „*Сталне измјене нормативне основе доводе до недоследности у примјени рачуноводствених политика што негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.*“ потврђена.

ЗАКЉУЧАК

Проблематика истраживања квалитета финансијских извјештаја актуализирана је у периоду велике финансијске кризе и великих финансијских превара које се везују за манипулације на финансијским тржиштима. Већина проблема који су довели до кризе везују се за информациону основу којом се манипулисало, како би се остваривали екстра профити. Настанком велике економске кризе актуализирали су се проблеми успоставе система у којем би финансијски извјештаји на квалитетан начин и правовремено презентовали информације које одражавају суштину економских трансакција али и суштину пословања субјеката чију слику чине. Препрека у рјешавању ове проблематике и постизању врховног циља финансијског извјештавања огледа се, првенствено у брзом и континуираном развоју елемената креативног рачуноводства чији се основни постулати неријетко користе у сврху погрешног финансијског извјештавања.

Постојеће стање и успостављени систем финансијског извјештавања евидентно је да има своје мањкавости те побољшање система извјештавања могуће је, како се показало и на основу спроведеног истраживања кроз: развој квалитетних законодавних и професионалних оквира финансијског извјештавања; развој законодавног оквира, и што је још важније за Босну и Херцеговину развој интегрисаних националних прописа и хармонизације прописа из области финансијског извјештавања, ограничити и успоставити адекватне провјере „креативног понашања“ менаџера; настојати повећати утјецај регулаторних тијела на процес финансијског извјештавања; успоставити адекватан систем независне екстерне ревизије која није под утјецајем креатора финансијских извјештаја, правилно и дефинитивно одвојити власничку и управљачку структуру (у мјери у којој је то могуће), законом регулисати неовисност тијела која надзиру и контролишу процес финансијског извјештавања; повећати повјерење између успостављених регулаторних тијела и инвеститора односно корисника информација у процесу система финансијског извјештавања.

Обзиром да је процес усаглашавања интереса и информационих потреба стакхолдера, менаџмента и надзорних органа тежак и компликован то је постизање квалитета у систему финансијског извјештавања тешко. Процјена нивоа квалитета и фактора који

могу побољшати квалитет захтјева детаљно анализирање свих елемената утјецаја, те идентификовање кључних одредница квалитета. Проблематику ове анализе представљају управо претходно идентификовани проблеми а то су комплексност фактора и различита природа појединих фактора који дјелују на квалитет финансијских извјештаја.

Фактори који негативно дјелују на систем финансијског извјештавања, а које је потребно истражити, јесу комплексност пословних трансакција, нужност постојања рачуноводствених опција, те (не)етичко понашање учесника у процесу финансијског извјештавања. Потребно је континуирано пратити усаглашеност регулаторног националног оквира са оквирима на међународном нивоу. Јачајући позитивне ефекте те умањујући негативне ефекте система финансијског извјештавања довело би до јачања система и спречавања извјештавања које би одступало од економске реалности. Економска реалност у систему финансијског извјештавања указује на чињенице да се већина економских, специфично финансијских скандала, везује за рачуноводствене преваре са намјером искривљавања реалне слике пословања. Погрешне процјене и грешке до којих, такве процјене на бази финансијских извјештаја, доводе кориснике, за посљедицу имају значајно угрожене интересе и смањене те и изгубљене очекиване приносе, високе капиталне губитке до чак губитака укупног капитала.

Процјену квалитета финансијских извјештаја и информација из финансијских извјештаја потребно је пратити кроз различите сегменте. Досадашња истраживања усмјеравана су ка чињеницама да су званично објављене информације у финансијским извјештајима тачне и у одређеном степену квалитетне док информације које нису екзактно обавезне у финансијским извјештајима а значајно утјечу на систем извјештавања да су мање квалитетне и да се управо кроз тај сегмент манипулише корисницима финансијских извјештаја. Оно што је био фокус цјелокуног истраживања али и процјене квалитета финансијских извјештаја у овом раду јесу финансијске информације, али у контексту њиховог реаговања, измјена и односа под дејством нефинансијских информација и измјена основа на којима се креирају финансијске информације субјеката који креирају извјештаје.

У контексту овако постављених основа процјене квалитета и настојања да се изradi адекватан и прихватљив модел процјене квалитета рад је структуриран на начин да осигура основне претпоставке како система извјештавања тако и предности и недостатака система извјештавања компанија из Босне и Херцеговине како би донесени закључци и креирани модел имао што већи значај и био погоднији за што ширу употребу. У првом поглављу рада идентификовано је постојеће стање и захтјеви који се постављају пред креаторе извјештаја кроз рачуноводствене порописе у погледу финансијског извјештавања. Генерални закључак који се у првом дијелу може донијети, а наконведеног и конкретног истраживања компанија у БиХ јесте да не постоји нити један цјелокупан сет објављених финансијских информација када се говори у контексту јавне транспарентне објаве информација кроз портале тржишта капитала нити кроз регистар вриједносних папира. Идентификовано је да на тржишту капитала ФБиХ нити једна компанија нема објављене рачуноводствене политике као засебан извјештај, нити има објављену нити једну забиљешку или рачуноводствену политику кроз кључних пет од шест стандардом захтјеваних елемената финансијских извјештаја. Обзиром да нема објављених рачуноводствених политика, логичним слиједом нема објављен нити за једну компанију извјештај о финансијском положају на почетку најранијег успоредног периода уколико субјекат мијења неку рачуноводствену политику, или уколико ретроактивно примјењује неку политику или ако ретроактивно мијења ставке у финансијским извјештајима.

С друге стране компаније које послују на територији РС-а, премаведеном истраживању значајно су озбиљније у погледу извјештавања на начин да се у значајном броју објављују рачуноводствене политике и као одвојени елемент финансијских извјештаја иако се према истраживању стекао дојам да су и ти елементи посматрани само у формалном смислу не и у суштинском. Овим се идентификовао и први сегмент нарушеног квалитета, или у најмањем проценту, нарушеног повјерења у квалитет извјештаја јесте сумња изражена кроз слједећа питања:

- да ли рачуноводствене политике постоје,
- да ли дјелују на признавање и вредновање позиција финансијских извјештаја,
- да ли се те политике мијењају,
- како измјене дјелују на објављене позиције финансијских извјештаја,
- да ли се политике користе као инструмент манипулација извјештајима,

- да ли је рачуноводствени систем и генерално рачуновође постављени на тако низак ниво да и не настоје побољшати све ове елементе или ријешити неки од поменутих проблема.

Други дио рада елаборирао је системе финансијског извјештавања у контексту квалитета финансијских извјештаја у смислу да ли различито постављени системи извјештавања могу и на који начин створити основу која ће герерисати квалитетне или мање квалитетне финансијске извјештаје предузећа. Удружења рачуновођа ревизора и финансијских дјелатника у БиХ и у оба ентитета настоје континуирано пратити и доносити и преводити, благовремено, међународне стандарде, међутим чињеница је да се са тим дјелом у процесу финансијског извјештавања јако и значајно касни и да је недоследна и неусаглашена законска регулатива. Проблематика хармонизирања финансијског извјештавања у БиХ огледа се у разликама законских прописа и прописаних шема извјештаја на ентитетским нивоима. Евидентно је да носиоци извјештавања на два нивоа настоје ускладити формално финансијско извјештавање и одређени степен хармонизације је постигнут с тим да у суштини још увијек постоје разлике. Фокус разликовања у систему финансијског извјештавања БиХ могуће је тражити у материјалним разликама које се појављују као последица нехармонизације. Материјалне разлике и сметње хармонизацији налазе се у разноликој и недоследној примјени рачуноводствених политика. Озбиром да МРС и МСФИ омогућавају алтернативне поступке признавања и вредновања елемената билансних позиција то је онда разлика и нехармонизираност рачуноводствених политика у ствари основа нехармонизираности финансијског извјештавања.

Осигурање задовољавајућег нивоа квалитета финансијских информација захтјева да се посебна пажња посвети правилима састављања и презентације финансијских извјештаја и правилног креирања информација. Стога је трећи дио рада посвећен анализи и полазиштима креирања рачуноводствених политика субјеката који су носиоци извјештавања и носиоци креирања система финансијског извјештавања. Полазиште рачуноводствених политика налази се у постављеним рачуноводственим начелима и претпоставкама односно концептима који се огледају кроз најпознатији систем рачуноводствених начела. Избор рачуноводствених политика подразумијева да се адекватим одабиром и најбољом комбинацијом изабраних рачуноводствених

политика и сегмената обавезне рачуноводствене процјене испуне основни циљеви којима менаџмент нужно треба да тежи, а то је фер истинито и објективно приказивање финансијског положаја и успјешности пословања привредних друштава а у главном ти циљеви засновани су на максимизацији и стабилизацији добити уз фер и истинито приказивање информација у склопу финансијских извјештаја.

Обзиром да се политикама које бира менаџмент у главном настоји утјецати на финансијски резултат пажња се у процесу избора и примјене политика у главном заснива на политикама које имају значајно дејство на елементе финансијских извјештаја кроз које се директно или индиректно може дјеловати на финансијски резултат. Посебну пажњу потребно је посветити избору оних политика које реално и објективно одражавају тренутно стање унутар привредног субјекта без да се настоји манипулисати кроз политике које су усвојене. Степен намјере за прикривањем реалних чињеница јесте елемент који директно одражава ниво квалитета финансијских извјештаја.

Предузећа у БиХ обавезује концептуални оквир на поштивање кључних сегмената пословања субјекта, док с друге стране, законска регулатива финансијског извјештавања захтјева да се у цјелости континуирано примјењују МРС и МСФИ. Управо ове двије чињенице доводе до проблематике која се везује за утјецај рачуноводствених политика на финансијске извјештаје а која је детаљно повезана са одступањима од примјене рачуноводствених политика, на примјену неадекватних и недоследну примјену постојећих рачуноводствених политика. Као једна од кључних одредница у идентификовању чињеница процјене квалитета финансијских извјештаја изабрана је одредница досљедне примјене рачуноводствених политика. Наиме цјелокупан рад, тј. истраживање засновано је на изналажењу модела за процјену квалитета и једним дијелом у контексту дјеловања досљедне примјене рачуноводствених политика на ниво квалитета финансијских извјештаја.

Како би се дошло до адекватних резултата о поменутих проблемима те како би се идентификовала међузависност која може помоћи у рјешавању проблематике извјештавања и проблематике оцјене квалитета финансијских извјештаја прикупљани су подаци са терена. У првом кораку анализирани су ревизорски извјештаји како би се

створила слика о стању генерално система извјештавања у БиХ. Као оквир за истраживање послужиле су компаније чијим се вриједносним папирима тргује на уређеном тржишту капитала у БиХ, а то су двије берзе Сарајевска (SASE) и Бањалучка берза (BLSE). Прегледом цјелокупних објава ова два сегмента пословања компанија и извјештавања о компанијама којима се тргује идентификовано је да је период од 2013. – 2018. године период у којем је највећи број компанија објавио своје финансијске извјештаје у пуном износу. Оно што је још била одредница у процесу бирања елемената у узорак јесте и обим објављених ревизорских извјештаја компанија које послују на поменути тржиштима капитала. Стога су анализиране све компаније које су у континуитету објавиле све финансијске извјештаје за поменути шестогодишњи период а истовремено су имале објављене и ревизорске извјештаје.

Анализа ревизорских извјештаја и нужност прикупљања информација управо из поменутих извјештаја изазвана је чињеницом која је раније наведена а то је да компаније не објављују рачуноводствене политике те су рачуноводствене политике и њихово временско праћење анализиране кроз јавно објављене ревизорске извјештаје обзиром да су ревизори поштујући и суштинске и формалне захтјеве извјештавања у процесу обликовања свог мишљења направили континуирану елаборацију рачуноводствених политика привредних субјеката. Анализа рачуноводствених политика довела је до следећих закључака који се односе на анализу рачуноводствених политика:

- 74% анализираних предузећа су у посматраном периоду имало минимално једну измјену ревизорског друштва док само њих 26% је ревидирало континуирано једно ревизорско друштво. Од ових 74% компанија чак 35% су промјеном ревизора изазвали и промјену ревизорског мишљења;
- У поступку закључивања а на нивоу поузданости 95% закључило се, проведеним тестирањем да компанија која често мијења ревизоре значајно је карактерисана измјенама рачуноводствених политика и могуће је да постоје значајне манипулације које се желе прикрити те се промјеном ревизора значајно дјелује на изражено ревизорско мишљење о финансијским извјештајима компанија, што у поступку закључивања пружа прву ставку провјере а то је да се идентификује те да се у процесу процјене квалитета финансијских извештаја

обрати пажња на измјене и разлоге за измјене ревизорских друштава или ревизора који обављају ревизију;

- Основа за креирање финансијских извјештаја јесу усвојени МРС и МСФИ те компанија које карактерише изјава и став о сталности пословања у главном поштују одредница МРС-а и МСФИ-ја
- Процјењене категорије и извориште процјена ризика које се обављају унутар компаније обављају се од стране менаџмента, ријетко уз сугласност са рачуновођом и ријетко да то ради овлаштени процјенитељ што хоће рећи да уколико се полази од ревизорских извјештаја у поступку процјене квалитета финансијских информација потребно је анализирати осим промјене ревизора и процедуре вршења процјена обзиром да су процијењене категорије управо категорије којима се значајно нарушава квалитет финансијских извјештаја;
- Кључне изабране рачуноводствене политике на пољу вредновања елемената финансијских извјештаја јесу политике усаглашене са одредбама стандарда, накнадном анализом финансијских извјештаја те идентификацијом постојања одређених салда рачуна која нису усаглашена са објављеном рачуноводственом политиком идентификовало се потенцијално одступање од примјене рачуноводствених политика;
- Политике признавања елемената у потпуности су усаглашене са главним одредбама МРС-а те чак у ситуацијама када се идентификовало да би неки од алтернативних поступака дозвољен стандардом био бољи за поједине финансијске извјештаје ипак се дешава да компаније бирају први елемент признавања који захтјева МРС;

Након спроведене анализе ревизорских извјештаја идентификовани су с њима повезани финансијски извјештаји који заједно чине узорак за процјену кључних елемената и кључних фактора квалитета финансијских извјештаја. Идентификовало се 100 компанија које су у шестогодишњем периоду објавиле све извјештаје те како би се могле радити одређене компарације и мјерење корелационих односа, а посебно како би се могао идентификовати основни и контролни узорак истраживања то је онда узето укупно тих 100 компанија за анализу и ревизорских и финансијских извјештаја. С циљем изналажења квалитетних и адекватних информација напореда је проведено анкетно истраживање и прикупљени примарни подаци о ставовима рачуновођа а који

су били нужни и за потврђивања или оповргавања одређених истраживачких (помоћних) хипотеза. Резултати проведеног анкетног истраживања представљени су у посљедењем дијелу рада док се кључни закључци овог дијела рада могу свесту у сљедеће категорије:

- У идентификованом узорку преовладавају мала предузећа организована као друштва ограничене одговорности што употпуњује цјелокупну слику истраживања обзиром да је у предходно идентификованом узорку јасно прецизирано да се ради о великим компанијама организованим као дионичка друштва;
- Кључни ставови рачуновођа указују на то да су финансијски извјештаји компанија у БиХ квалитетни да нису подложни манипулацијама, те да компаније имају усвојене рачуноводствене политике. Такођер, интересантан је закључак да сполна и старосна структура значајно мијењау став о квалитети финансијских извјештаја тј. да старије особе имају другачији став него већина која су у узорку, а који су млађи од 45 година
- На нивоу поузданости 95% показало се да усвојене рачуноводствене политике (које су рачуновође идентификовало као оне које се досљедно примјењују) имају значајан утјецај на квалитет финансијских информација;
- Кључни фактор дјеловања на квалитет финансијских информација јесте неовисност рачуновође од менаџера, те стручност рачуновође и степен усаглашености Законског оквира и Међународних рачуноводствених стандарда у погледу извјештавања;
- Став рачуновођа о кључним процјенама унутар компаније које су субјективног карактера тј. о позицијама извјештаја које подлијежу субјективним процјенама јесте да приходи, резервисања и потраживања су најосјетљивије категорије када се ради о субјективним процјенама. Стога су ови елементи изабрани у каснијим тестирањима елемената финансијских извјештаја за израду модела финансијског извјештавања.
- У поступку оцјене категорија које одређују квалитет финансијских извјештаја највећа оцјена је у категорији да ниво образовања и усавршавања рачуновођа указује на висок ниво квалитета финансијских извјештаја, такођер на квалитет финансијских извјештаја позитивно дјелује ревизорско мишљење, досљедна

примјена рачуноводствених политика и транспарентно финансијско извјештавање,

- Према оцјени рачуновођа на ниво квалитета финансијских извјештаја негативно дјелују сви облици процјена које нису нужне и које не проводи особа овлаштена за процјењивање елемената финансијских извјештаја
- Измјене и недоследна примјена рачуноводствених политика условљене су у најзначајнијем обиму и према ставовима рачуновођа измјеном законске регулативе и измјенама МРС-а и МСФИ-ја;
- Статистички значајно на нивоу значајности 95% условљеност измјена рачуноводствених политика тј. њихова учесталост довела је до непостојања извјештаја о дјеловању ретроактивне примјене рачуноводствених политика и измијењених рачуноводствених политика на финансијске извјештаје;

У поступку доказивања статистичких истраживачких хипотеза кориштена су претходна два дијела истраживања која су употпуњена детаљном анализом финансијских извјештаја гдје су донесени закључци који се односе генерално на два аспекта то су: како реагују елементи финансијских извјештаја и аналитички показатељи анализе финансијских извјештаја на аспект квалитета и на аспект досљедње примјене рачуноводствених политика привредних субјеката. Резултати су у појединим сегментима усаглашени у неким а и нису али узимајући у обзир комплексност материје могуће је резултате овог дијела истраживања узети као релевантне.

Закључци донесени на основу анализе финансијских извјештаја огледају се у сљедећем:

- Однос прихода од продаје и потраживања по основу продаје није усаглашен што указује на постојане акруала унутар финансијских извјештаја и значајно више мјерено просјечном стопом промјене осцилирају и значајније се мијењају приходи него што се мијењају потраживања од купаца чиме се потврђује чињеница да постоји сумња у признавање прихода акруалном основном који неће бити реализовани чиме се манипулише финансијским извјештајима;
- Компаније које досљедно примјењују рачуноводствене политике имају статистички значајно веће просјеке укупне активе у односу на компаније које недоследно примјењују рачуноводствене политике, такођер исти закључак се

може донијети за категорије укупне активе, укупних прихода и укупних расхода што указује да досљедност примјене рачуноводствених политика значајно дјелује на износе који су приказани у финансијским извјештајима:

- Анализом показатеља добијених анализом извјештаја о новчаним токовима евидентно је да се t-testом није могла утврдити разлика али да корелација показује одсуство усаглашености показатеља за компаније оцјењене као квалитетне у односу на оне које су оцјењене као неквалитетне те се тиме показује да ниво неусаглашености признавања елемената извјештаја по акруалној основи према реализацији различито је код квалитетних у односу на неквалитетне извјештаје;
- Скупни индикатори успјешности пословања компанија статистички се значајно разликују између скупина квалитетних и неквалитетних извјештаја на нивоу поузданости који прелази 95%;
- Скупни индикатор манипулација у финансијским извјештајима показује да су компаније обиљежене као неквалитетне подложније манипулативним радњама од компанија које су окарактерисане као квалитетне;
- Компаније чији индикатори су статистички значајно различити од утврђених моделских вриједности у правилу су недосљедно примјењивале своје рачуноводствене политике док компаније које су досљедно примјењивале политике имају просјечне вриједности индекса усаглашене са моделским вриједностима
- Са аспекта показатеља ликвидности компаније које су досљедно и оне које су недосљедно примјењивале рачуноводствене политике могу се окарактерисати као ликвидне
- Фактор досљедности нема статистички значајно дјеловање на процјену показатеље ликвидности али постоји статистички значајна разлика у нивоу показатеља ликвидности ове двије групе извјештаја
- Са аспекта задужености може се констатовати да компаније нису задужене и да фактор досљедности нема статистички значајан утјецај на ове показатеље
- Економичност пословања компанија статистички се значајно разликује између компанија које досљедно и оних које недосљедно примјењују рачуноводствене политике и то компаније које недосљедно примјењују политике се могу окарактерисати као економичне док оне које досљедно примјењују политике су

неекономичне стога овај показатељ није значајан нити у једном моделу процјене;

- Сљедећи аспект процјене квалитета јесу обрачунске категорије тј. категорије подложне субјективним процјенама и категорије које су у процесу истраживања идентификоване као категорије које су подложне „прикупљању“ износа који се требају прикрити или приказати као нерелевантни
- Приходи од усклађивања вриједности имовине немају статистички значајну разлику код компанија које су окарактерисане као квалитетне у односу на оне које су неквалитетне док расходи се статистици значајно разликују
- Категорије прихода и расхода од промјене рачуноводствених политика статистички се значајно разликују између претходно поменутих категорија и кориштени су као релевантни у процјени модела квалитета финансијских извјештаја;
- Салдо ревалоризационих резерви статистички се значајно разликује код квалитетних у односу на неквалитетне компаније, те категорија губитка до висине капитала има исте особине као и ревалоризационе резерве;

На основу свих претходних тестирања на три различите групе показатеља идентификован је модел на три нивоа и то модел процјене квалитета извјештаја на основу изворних елемената из финансијских извјештаја обиљежене као ЕФИ модел који садржи 11 варијабли тј. изворно елемената преузетих из сегмената финансијског извјештаја а који служе за процјену вјероватноће да су финансијски извјештаји квалитетни или не квалитетни. Процјена је урађена на нивоу поузданости 25% тј. модел је 25% репрезентативан и због великог броја варијабли није прилагођен свакодневној употреби. С друге стране ипак се може користити обзиром да су потребни искључиво износи који су објављени у финансијским извјештајима без икаквих модификација. Извјештаји су квалитетни уколико моделска вриједност добијена на основу финансијских извјештаја прелази 0,60.

Поузданији модел урађен је на основу свих релевантних и претходно анализираних ставки и тај модел је репрезентативан око 40% што је у моделу биномне логистичке регресије сасвим довољно али овај модел захтијева анализу 18 варијабли. Извјештаји

према овом моделу су квалитетни уколико моделска вриједност МК18 индикатора прелази 0.70.

Усаглашеност једноставности и прихватљивог нивоа поузданости постигнута је посљедњим моделом који је репрезентативан 24% али укључује свега 4 варијабле процјењивања, једноставан је за употребу и израчуном моделске вриједности уколико је иста преко 0,55 извјештаји се могу сматрати квалитетним док испод те референтне вриједности извјештаји се карактеришу као неквалитетни.

На основу досадашњих закључака може се констатовати да је законска регулатива континуирано подложна измјенама да се измјене МРС-а и МСФИ-ја дешавају али се неконзистентно преводе и доносе у БиХ што је довело до чињенице да су прописи у одређеним сегментима различити на различитим нивоима политичког уређења БиХ. Континуиране измјене прописа и закашњеле реакције на измјене међународних прописа доводи до нехармонизованости прописа што у коначници негативно дјелује на досљедну примјену рачуноводствених политика. Овим је прва истраживачка хипотеза која гласи *„Хармонизација рачуноводствених прописа значајно утјече на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика”* потвђена.

Обзиром да досљедност примјене рачуноводствених политика значајно доприноси разликама у позицијама финансијских извјештаја онда се може идентификовати дејство примјене рачуноводствених политика на финансијске извјештаје и тестирањем разлика износа признатих у финансијским извјештајима компанија показало се да рачуноводствене политике дјелују и значајно одређују ниво вредновања позиција финансијских извјештаја. Уколико се ово посматра скупно са идентификованим рачуноводственим политикама, гдје се најзначајнија пажња посвећује признавању и начинима признавања позиција извјештаја то је евидентно да: *“Рачуноводствене политике привредних субјеката одређују начин признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја, те одређују положај и успјешност финансијских извјештаја.”* Чиме је друга помоћна радна хипотеза потврђена.

Анализом категорија које су израчунате из финансијских извјештаја о новчаним токовима а посматрајући заједно са чињеницама које одређују другу помоћну хипотезу

и закључцима који су претходно представљени може се констатовати да: ***“Недоследна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризирењу финансијских извјештаја”*** чиме је трећа помоћна истраживачка хипотеза потврђена. Потврда је евидентна кроз цјелокупност елаборације скупних савремених показатеља успјешности пословања компанија и процјене банкрота али и на основу анализе традиционалних индивидуалних показатеља успјешности пословања.

На бази претходно представљених ставки, идентификованих као ставке финансијских извјештаја подложних процјенама те ако се узме у обзир ранија анализа показатеља из извјештаја о новчаним токовима евидентно је да постоје значајне разлике компанија чији су извјештаји окарактерисани као квалитетни у односу на компаније чији су извјештаји окарактерисани као мање квалитетни. Стога је могуће утврдити да ***“Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја”*** чиме је четврта помоћна хипотеза истраживања у цјелости потврђена.

Анкетним истраживањем, иако претходно није наведено анализирани су аспекти сполне, старосне и образовне структуре менаџмента и рачуноводственог сектора. Такођер су анализирани и аспекти сполне структуре управног одбора, менаџмента и интерне ревизије компанија које су укључене у узорак прикупљања секундарних података те се показало да свака од ових структура значајно дјелује на квалитет финансијских извјештаја. На основу претходних анализа и донесених закључака а и на основу прелиминарних разговора са рачуновођама (власницима рачуноводствених агенција које састављају и презентују по преко 50 финансијских извјештаја годишње) може се идентификовати и потврдити да ***“Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачуновођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја”*** чиме је и пета помоћна хипотеза истраживања потврђена.

На основу свега претходно наведеног може се констатовати да је главна истраживачка хипотеза која гласи: ***„Сталне измјене нормативне основе доводе до недоследности у примјени рачуноводствених политика што негативно дјелује на квалитет***

финансијских извјештаја.“ потврђена. Чиме се може констатовати да су циљеви истраживања испуњени пружајући истраживачки допринос на пољу идентификовања кључних фактора дјеловања на квалитет финансијских информација али и отварајући многа значајна питања која се требају истражити и која би могла у будућности бити кључни фактори дјеловања на квалитет финансијских извјештаја.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге:

- Alexander, D. & Nobes, Ch. *Financial Accounting: An International Introduction*, Pearson Education / Mate d.o.o. Zagreb, 2011.
- Белак, В. (1995). *Менаџерско рачуноводство*. Загреб, РРиФ плус
- Белак, В. (2002). *Биланса постигнућа у планирању и праћењу резултата пословања*. Подузетништво, финансије и рачуноводство. Загреб, Неовисна удруга рачуновођа.
- Белак, В., Жељко Б. & Маја П. (2006). *Финанцијско рачуноводство према МСФИ и порезним прописима БиХ/ФБиХ*. Мостар, Фирцон.
- Белак, В. (2011). *Пословна форензика и форензичко рачуноводство: борба против пријеваре*. Загреб, Белак Ехцелленсе.
- Белак, В. (2014). *Анализа пословне успјешности – 130 кључних показатеља перформанси и мјерила за контролинг*. Загреб, РРиФ плус д.о.о. за накладништво и пословне услуге.
- Bernstein, A. L., Wild, J. J. & Wild J. (1998). *Financial statement analysis – Theory, Application, and Interpretation*. Irwin/McGraw – Hill.
- Black, G. & Al-Kilani, M. (2013). *Accounting and Finance for Business*, Pearson Education, Harlow
- Брачковић, А (1981). *Књиговодство*. Сарајево, Свјетлост ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Brealey, M. (2003). *Principles of corporate finance*. USA: Irwin / McGraw – Hill.
- Cairns, D. (1996). Водић за примјену међународних рачуноводствених стандарда. Загреб: Фабер&Згомбић Плус.
- Cashin, J., Saul F., Joel L., i Baruch E. (1996). *Финанцијско рачуноводство И*. Загреб: Фабер&Згомбић Плус.
- Collins, B., McKeith, J. (2010). *Financial Accounting and Reporting*, McGraw-Hill Education, Berkshire.
- Диздаревић, С. Ибро, П. (1999). *Менаџерско рачуноводство*. Мостар, Економски факултет Универзитет „Џемал Биједић“..

- Дмитровић, Лј., Милутиновић, С. (2014). *Финансијско извештавање и међународна рачуноводствена регулатива – практикум*. Суботица, Економски факултет у Суботици.
- Домазет, Т. (2000). *Међународни рачуноводствени стандарди 2000*. Загреб, Фабер&Згомбић Плус.
- Englard, В. (1996). *Финансијско рачуновдство II*. Загреб, Фабер&Згомбић Плус, 1996.
- Габрић, Д. (2017). *Утврђивање и предвиђање значајног погрешног приказивања у финансијским извјештајима подuzeћа примјеном показатеља анализе финансијских извјештаја*, Докторска дисертација, Мостар, Свеучилиште у Мостару.
- Гулин, Д. Тушек, Б. & Жагер, Л. (2004). *Пословно планирање, контрола и анализа*. Загреб, Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника.
- Исаковић – Каплан, Ш. (2016). *Форензично рачуноводство*, Фојница, Штампарија Фојница Д.О.О.
- Капић, Ј. (2008). *Рачуноводство*. Сарајево, Економски факултет Универзитета у Сарајеву.
- Клобучар, Ј. (2000). *Основе рачуноводства*. Сарајево: Економски факултет, Универзитет у Сарајеву.
- Клобучар, Ј. (2003). *Рачуноводство*. Сарајево, Економски факултет, Универзитет у Сарајеву.
- Кнежевић, Г. (2009). *Анализа финансијских извјештаја*. Београд: Универзитет Сингидунум.
- Јахић, М, & други. (1999). *Рачуноводствени стандарди - коментар и примјена*. Сарајево: Ревизон.
- Јахић, М. (2003). *Финансијско рачуноводство*. Сарајево: Завод за рачуноводство и ревизију ФБиХ.
- Јахић, М. (2008). *Финансијско рачуноводство МСФИ – МРС – ПДВ*. Сарајево, Удружење ревизора ФБиХ.
- Јахић, М. Харис Ј. & Исаковић – Каплан, Ш (2012). *Финансијско рачуноводство*. Сарајево, Удружење ревизора ФБиХ.
- Јахић, Х. (2011). *Финансијско извјештавање*. Фојница, Штампарија Фојница.
- Јахић, М., Јахић, Х., Исаковић – Каплан, Ш. & Демировић, Л.(2018). *Финансијско рачуноводство*. V измијењено и допуњено издање, Сарајево

- Кликовац, А. (2007). *Финансијско извјештавање у Европској Унији – компаративни приказ*. Загреб.
- Кнежевић, Г., Станишић Н. & Миздраковић, В. (2013). *Анализа финансијских извјештаја*. Београд, Универзитет Сингидунум.
- Meigs, R. F. & Meigs, W. B. (1999). *Рачуноводство: темељ пословног одлучивања*. Загреб, Мате.
- Nobes, C. & Parker, R. (1998). *Comparative international accounting*, 9. izdanje, Prentice Hall
- O'Regan, P. (2006). *Financial Information Analysis*, Second edition, Chichester -England, John Wiley & Sons Ltd.
- Орсаг, С. (1997). *Вредновање предузећа*. Загреб, Инфоинвест д.о.о.
- Павловић, М. Ћ. & Пиљић, Ј. (2011). *Рачуноводство привредних друштава уз примјену МРС/МСФИ и порезних прописа*. Примјери књижења према Контном оквиру. Сарајево: Привредна штампа.
- Попић, И. (2013). *Анализа пословања предузећа – Збирка задатака и тестова*. Мостар: Економски факултет Универзитет "Џемал Биједић" Мостар.
- Roberts, C., Weetman, P. & Gordon, P. (2008). *International Financial Reporting: A Comparative Approach*. Fourth Edition, Pearson Education Limited, Harlow
- Rezaee, Z. & Riley, R. (2014). *Спрјечавање и откривање пријевара у финансијским извјештајима*. Наклада Мате, Издање 2.
- Sidney Gray J. & Needles E. Belverd Jr. (2002). *Финансијско рачуноводство*. Бања Лука, Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске.
- Тушек, Б. & Жагер, Л. (2012). *Ревизија*. Загреб, Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника.
- Вукадиновић, П. & Зоран Ј. (2012). *Инвестиције*. Београд: Универзитет Сингидунум.
- Жагер, К. & Жагер Л. (1996). *Рачуноводствени стандарди, финансијски извјештаји и ревизија*. Загреб, 2. издање Инжињерски биро.
- Жагер, К., Мамић – Сачер, И., Север, С. & Жарег, Л. (2008). *Анализа финансијских извјештаја*. Загреб, МАСМЕДИА д.о.о.

Чланци:

- Алихоџић, А. Примјена ЦАПМ модела у вредновању финансијске имовине на тржишту капитала БиХ. Ниш, Економски факултет у Нишу, *Часопис Економске теме*. 51(1): 139-154
- Akhtar, N. M., Kashif ur R. & Ahmed I. H. Determinants of short term investment decision making. *Часопис – Actual problems of economics*, number, 11(11): 356-363, преузето: https://www.researchgate.net/publication/216520371_Determinants_of_short-term_investment_decision-making
- Анчић, Ј., Милетић, В., & Анчић, Д. (2018)., Утицај хармонизације МСФИ на финансијске перформансе малих и средњих предузећа, *Економски сигнали*. 13(2), 15-24.
- Андрић, М., & Јакшић, Д. (2011). Потреба за верификацијом финансијских извештаја у корпоративном управљању, *Зборник радова VI међународног симпозијума о корпоративном управљању Корпоративно управљање – мотор или оловне ноге развоја*. Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 16-17.06.2011. године, Бања Врућица.
- Башић, М. (2010). *Међународни стандарди финансијског извјештавања за мала и средња предузећа – Примјена у Федерацији БиХ*, XI Међународни симпозиј, Сарајево, Ревизор.
- Белак В., & Аљиновић Бараћ Ж. (2008): *Тајне тржишта капитала*, Белак Ехцелленс д.о.о., Загреб
- Biddle, G. C., Gilles H. & Rodrigo S. V. „How Does Financial Reporting Quality Realte to Investment Efficiency“? *Journal of Accounting and Economics*, 2009. b. 48 n.2-3 p.112-131.
- Богићевић, Ј. (2006). Узроци међународних разлика у финансијском извештавању, *Рачуноводство*, бр. 5-6, Београд, Савез рачуновођа и ревизора Србије.
- Богићевић, Ј., Петровић, З., Ракочевић, С. (2015). *Хармонизација рачуноводства у условима глобализације*. Управљање финансијама у савременим условима, Међународна конференција Универзитета Сингидум.
- Цветковић, Д., Бошковић, В. (2018). Појавни облици креативног рачуноводства и најчешће манипулације у финансијским извјештајима. *Одитор – часопис за менаџмент финансије и право*. IV (2).
- Цвијић, Ј. (2017). Повезаност између рачуноводствених стандарда, правног оквира и квалитете финансијских извјештаја. *Право – Теорија и пракса*, бр. 1-3.

- Cohen D. A. (2003). *Quality of financial reporting choice: Determinants and economic consequences*.
- Чупић, М. (2011). Усаглашеност рачуноводствених мерила с циљем максимизирања вредности за акционаре. Ниш, Економски факултет у Нишу, *Часопис Економске теме*, 49(1) 10 123-136.
- Дечман, Н. (2013). Улога рачуноводствене професије у осигурању информацијске подлоге за пословно одлучивање у малим и средњим предузећима Републике Хрватске, Економски факултет, Загреб, *Зборник Економског факултета у Загребу*, 11(2) 1-14.
- Дечман, Н. (2012). Финансијски извјештаји као подлога за оцјену сигурности и успјешности пословања малих и средњих предузећа у Републици Хрватској, Загреб, *Економски преглед* 63(7-8) 446-467
- Димитријевић, Д. (2015). Откривање и спречавање манипулација у билансу стања и извештају о новачним токовима. *Економски хоризонти*. 17(2) 137-153.
- Дмитровић, Ш. Лј. (2011). *Међузависност квалитета корпоративног управљања и финансијских извештаја*, Зборник радова 42. симпозијума Квалитет финансијског извештавања – изазови, перспективе и ограничења Златибор, Савез рачуновођа и ревизора Србије, 26-28.05.2011. године.
- Дмитровић, Ш. Лј. & Милутиновић, С. (2010). *Могућности унапређења квалитета финансијског извештавања у Србији*, Зборник радова 41. симпозијума Могућности и ограничења развоја рачуноводствене регулативе у Србији, Златибор, Савез рачуновођа и ревизора Републике Србије, 27–29.05.2010.
- Ђукић, Т. & Павловић, М. (2014). Квалитет финансијског извјештавања у Републици Србији. *Економске теме* 52(4) 389-400
- Габрић, Д. & Миљко, М. (2018). Рачуноводствене манипулација у финансијским извјештајима предузећа – истраживање мотивације и потицаја, *Економска мисао и пракса* 1(1) 3-27.
- Хајнрих, Ј. (2013). *Финансијски извјештаји као основа за примену прогностичких модела анализе пословања*. Загреб, Зборник радова међународне знанствене и стручна конференције, Рачуноводство и Менаџмент (РиМ), Хрватски рачуновођа и Висока школа за финансијски менаџмент, 57-71.
- Helfert, E. A. (1997). Технике финансијске анализе. *ХЗ РИФ*, Загреб.

- Хладика, М. (2016). Заступљеност рачуноводствене професије у менаџерским структурама и њезина улога у остваривању циљева подuzeћа. Мостар, *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару, (Посебно издање)*.
- Исаковић – Каплан, Ш. (2016). *Форензично рачуноводство и ревизија у БиХ – потреба и/или...?* Неум, Зборник радова 17. Међународни симпозиј А2А – Агенда реформска за Апликацију за пријем у чланство ЕУ.
- Иванишевић, М. (2013). *Међузависност пословног добитка и нето добитка по акцији. Подгорица: Институт сертифицизованих рачуновођа Црне Горе. VIII конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе – Перспективе рачуноводствено – финансијске професије у процесу придруживања ЕУ.*
- Јакшић, Д. & Андрић, М. (2009). Потреба за ревизијском услугом увјеравања, Подгорица, *ЗБОРНИК РАДОВА I, Савремена питања у рачуноводственим и менаџмент истраживањима и образовању.*
- Jonas, G.J. & Blanchet J. (2000). Assessing quality of financial reporting, *Accounting horizons*.
- Jones, J. J. (1991). Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research* 29.
- Jones, K., Krishnan, G. & Melendrez, K. (2008.). Do models of discretionary accruals detect actual cases of fraudulent and restated earnings?, *An empirical analysis, Contemporary Accounting Research* 25.
- Капаравловић, Н. (2011). Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извјештавања” *Економски хоризонти*. 13(1) 155-168.
- Кликовац, А. (2007). Финансијско извјештавање у Еуропској Унији – Компаративни приказ“, Загреб, *Економски преглед*. 58(3-4) 205-223.
- Кнежевић, Г., Павловић, В. & Стевановић, С. (2017). Извјештавање о одрживом развоју – карактеристике ограничења и перспектива у Републици Србији, *Пословна економија*.
- Кондић, Н. & Пољашевић, Ј. (2016). Адекватност питања која доводе до скретања пажње у ревизорском мишљењу у Републици Српској, Мостар *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару, (Посебно издање)*.
- Koning, F. (2013.). *The quality of accounting information*. Breukelen, Netherland: Nyenrode Business University. Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=2324779>

- Korcan, B., Dechow, P., Yuan, S. & Wang, A. (2013.). *The Use of Financial Ratio Models to Help Investors Predict and Interpret Significant Corporate Events*. working paper, (<http://ssrn.com/abstract=2335185>), доступно 25.11.2018. године.
- Кривачић, Д. & Антуновић М. (2018). Нефинансијско извјештавање: нови изазов за корпоративне рачуноводствене системе, *Зборник радова Велеучилишта у Шибенику*, 1(3-4) 83-98. доступно на хрцак.срце.хр
- Куловић, Ц., Кузман, С. & Барбић, Г. (2018). Анализа показатеља пословања у циљу препознавања симптома пословне кризе предузећа. Зборник радова 8. Међународне научно – стручне конференције Развој пословања, *Економски изазови земаља у транзицији*. 279 – 293.
- Лалевић – Филиповић, А. (2011). Поузданост (вјеродостојна презентација) квалитета финансијских извјештаја са освртом на тржиште капитала Црне Горе. Подгорица, *Монтенегрин Јурнал оф Економицс*.
- Лаковић Вукајловић, Т. (2009). Улога интерне ревизије у процесу успостављања ефективног система интерних контрола. Подгорица, *ЗБОРНИК РАДОВА I, Савремена питања у рачуноводственим и менаџмент истраживањима и образовању*.
- Лошић С. & Симеуновић Н. (2013). *Стандардизација и хармонизација у финансијском извјештавању - најбоља основа промоције квалитета*. 12. Међународни скуп, Синергија.
- MacCarthy, J. (2017). Using Altman Z-score and Beneish M-score Models to detect financial fraud and corporate failure: A Case Study of Enron Corporation, *International Journal of Finance and Accounting*.
- Малинић Д. (2009). Савремени изазови интегралног истраживања квалитета финансијских извјештаја. Економски факултет Београд, *Економика предузећа, Теорије биланса – менаџерски приступ* 57(3-4) 138-155. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0353-443X0904138M> .
- Малинић, Д. (2011). Етичка димензија квалитета финансијског извјештавања, *Економика предузећа Теорије биланса – менаџерски приступ*, Економски факултет, Универзитет у Београду <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-443X/2011/0353-443X1106243M.pdf>
- Малинић, С. (2009) Образовање професионалних рачуновођа – кључни чинилац квалитета рачуноводственог информационог система (РИС-а), Подгорица

ЗБОРНИК РАДОВА I, Савремена питања у рачуноводственим и менаџмент истраживањима и образовању.

- Малинић С. & Савић Б. (2011). Трансформација корпоративног извјештавања – од финансијског ка пословном извјештавању. *Економски хоризонти*, бр. 13.
- Малинић, С. & Тодоровић, М. (2012). *Савремена улога рачуновођа у реализацији јавног интереса и менаџмента предузећа – изазови и одговорности*. Ур. Павле Гацов, Зборник радова са 14. Симпозијума Савеза рачуновођа Републике Македоније.
- Мамић Сачер, И. & Рамач Посавец, С. (2012). *Анализа проблема практичне примјене Међународних стандарда финансијског извјештавања у Републици Хрватској*, www.hrcak.srce.hr/file/132298
- Маријановић, З. & Грбавац, Ј. (2015). Употребљивост информација извјештаја о новчаним токовима у увијетима финансијске недисциплине Мостар *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару* бр. 21.
- Мијоч, И. & Врдољак, Т. (2012). Међународне класификације рачуноводствених сустава као посљедица утјецаја различитих чимбеника окружења. *Економски вијесник* бр. 2.
- Микеревић, Д. (2017). Хармонизација финансијског извјештавања као катализатор раста економије. *Нови Економист*, бр. 21.
- Mohanram S. P. (2003). „How to manage earnings management?“, Accounting World, Institute of Chartered Financial Analyst of India Nr.10.
- Одар, М. (2013). *Ревизија интерних рачуноводствених контрола, Перспективе рачуноводствено – финансијске професије у процесу придруживања ЕУ*, VIII Конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе, Бечићи.
- Палац, С. (2012). Финансијски извјештаји – темељ одлуке о улагању у дионице. Мостар: Економски факултет Свеучилишта у Мостару, *Зборник радова Економског факултета*.
- Пепур, П. (2015). *Пословна стратегија као детерминанта избора рачуноводствених политика*. Докторска дисертација, Свеучилиште у Сплиту, Економски факултет, Сплит
- Пиљић, Ј. (2018). *Креативно рачуноводство и преваре у финансијским извјештајима*. Зборник радова 6. Међународни симпозиј Савремене финансије и рачуноводство у контексту реформских процеса у БиХ, Тузла, Финцонсулт.
- Пољашевић, Ј. (2015). *Систем контроле квалитета ревизије у Републици Српској*

- Пољашевић, Ј. (2016). *Контрола квалитета рачуноводствене и ревизорске професије – претпоставка унапређења и повјерења у професију*. 19. Међународни симпозиј – Изазови и дилеме у рачуноводству ревизији и порезима у БиХ, Неум.
- Пољашевић, Ј. & Радивојац, Г. (2016). *Методологија за утврђивање података и показатеља правних лица и предузетника ради давања мишљења о њиховом бонитету*, Пројекат Економски факултет, Универзитет у Бањој Луци.
- Прошић, Д. (2015). Интегрисано извјештавање – нов приступ корпоративном извјештавању и управљању“, часопис *Банкарство*. бр. 4.
- Prevoo, L.J.N. (2007). Detecting earnings management - a critical assessment of the Beneish model, Universiteit Maastricht Faculty of economics and business administration, *Maastricht 4*.
- Радивојац, Г. (2013). *Утицај нивоа корпоративне безбједности на процес одлучивања инвеститора на финансијском тржишту*. Подгорица, Институт сертифицираних рачуновођа Црне Горе, VIII конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе – Перспективе рачуноводствено – финансијске професије у процесу придруживања ЕУ.
- Рајин, Д., Миленковић, Д. & Радјевић, Т. (2016). Банкрптуцу предиктион моделс ин тхе Србиан агрукултурал сецтор, *Економиџт оф агрикултуре*.
- Рамљак, Б. & Анић – Антић П. (2009). Потреба за информацијама институционалних инвеститора на тржишту капитала Републике Хрватске у процесу доношења одлука о инвестирању у дионице котирајућих подuzeћа. Економски преглед 7-8, 332-347.
- Рамљак, Б. (2011). Рачуноводствене политике – утицај на изглед финансијских извјештаја“. Сплит: Свеучилиште у Сплиту, *Рачуноводствено финансијске ИНФОРМАЦИЈЕ*. LVI 9, 3-13.
- Рамљак, Б. (2005). Примјена рачуноводствених политика код малих и средње великих подuzeћа, Мала и средња подuzeћа - финансијски, рачуноводствени и правни аспекти оснивања и пословања. *Економски факултет у Сплиту*
- Рамљак, Б. (2016). Улога рачуноводствених политика у пословној политици трговачких друштава. Економски факултет у Сплиту, Свеучилиште у Сплиту *Актуалне дилеме и изазови рачуноводства, ревизије и пореза у Републици Хрватској* 149-157.

- Сердаревић, Н. & Муратовић – Дедић, А. (2018). *Утјецај ревизије на партиципацију дискреције менаџмента при сачињавању финансијских извјештаја у Босни и Херцеговини* Зборник радова 8. Међународне научно – стручне конференције Развој пословања, Економски изазови земаља у транзицији.
- Сердарушић, Х. (2011). Финансијска анализа у сврху вредновања предузећа. Загреб: *Часопис рачуноводство и финансије*, 4, 104-108.
- Сердарушић, Х. (2010). Мјерење профитабилности. Приручник, Загребачка банка, Загреб
- Skousen, C. J. & Wright C. J. (2006). *Contemporaneous risk factors and the prediction of financial statement fraud. Working paper*, University of Texas at Arlington.
- Skousen, C. J., Smith, K. R. & Wright, C. J. (2008). Detecting and Predicting Financial Statement Fraud: *The Effectiveness of the Fraud Triangle and SAS No. 99* 2008. (<http://ssrn.com/abstract=1295494>, доступно 15.11.2018.
- Смиљан, И. (2006). *Улога Одбора за стандарде финансијског извјештавања у Републици Хрватској*. Зборник радова XLI симпозија ХЗРИФ, Загреб 2006.
- Streitenberger, M. & Милош Спрчић, Д. (2011): Предиктивна способност финансијских показатеља у предвиђању кашњења у отплати кредита, *Економски преглед* 62 (7-8), стр. 383-403.
- Шестановић, А., Вукас, Ј. & Стојановић, М. (2015). Важност новчаног тока као показатеља квалитете подузетничког успјеха, *Образовање за подузетништво – Е4Е: знанствено стручни часопис о образовању за подузетништво*, 5(1) 123-136.
- Шибер, Д. (2010). Инструменти и поступци анализе финансијских извјештаја, часопис *Финансије* издање 5 <https://www.omega-software.eu/UserDocsImages/Clanci/Financije%20-%20Analiza%20FI.pdf>.
- Шкарић Јовановић, К. (2007). *Креативно рачуноводство – мотиви инструменти и последице* Зборник радова са 11. Конгреса СРПРС, Бања Врућица.
- Шкарић – Јовановић, К. (2013). *Ограничења политике финансијског извјештавања*. VIII Конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе – Перспективе рачуноводствено финансијске професије у процесу придруживања ЕУ, Зборник радова.
- Шњегота, Д. (2015). Домети и ограничења у развоју екстерне јавне ревизије у БиХ, *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару, Посебно издање*.

- Тодоровић, М. & Филиповић – Лалевић, А. (2016). *Професионални рачуновођа као фактор заштите јавног интереса – осврт на Србију и Црну Гору*, Зборник радова Перспективе рачуноводства и ревизије пред улазак у ЕУ, Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/311046287_PROFESSIONAL_ACCOUNTANT_AS_A_FACTOR_OF_PROTECTION_OF_PUBLIC_INTEREST-review_of_the_Serbia_and_Montenegro_-_PROFESIONALNI_RACUNOVODA_KAO_FAKTOR_ZASTITE_JAVNOG_INTERESA-osvrt_na_Srbiju_i_Crnu_Goru
- Тушек, Б. (2008). *Обликовање и оцјена учинковитости интерних контрола над финансијским извјештајима*, IX Међународни симпозиј, Конкурентност и европски пут Босне и Херцеговине, Ривицон, Неум.
- Тушек, Б., *Рачуноводствене претпоставке и рачуноводствена начела*. Економски факултет Загреб., <http://web.efzg.hr/dok/PAI/btusek/ra/6.%20РАЧУНОВОДСТВЕНЕ%20ПРЕТПОСТАВКЕ%20И%20РАЧУНОВОДСТВЕНА%20НАЧЕЛА.pdf>
- Тушек, Б. Перчевић, Х. & Хладика, М. (2014): Међуовисност новчаног јаз а ипрофитабилности у хотелској индустрији у Републици Хрватској, *Ацта Туристица*, Волуме 26/2014, Но. 1., Економски факултет, Загреб, ИССН 0353-4316, ИССН 1848-6061 (онлине), стр. 55-76.
- Тушек, Б. (2016). Сурадња између ревизорског одбора и екстерног ревизора као детерминанта квалитете ревизије финансијских извјештаја. *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару, (Посебно издање)*.
- Тушек, Б. & Габрић Д. (2017). Анализа новчаних показатеља квалитете добити у функцији утврђивања рачуноводствених манипулација у финансијским извјештајима котирајућих предузећа у ФБиХ, *Зборник Економског факултета у Загребу*.
- Вукоја, Б., Рагуж М. & Кнежевић М. (2013). Улога и значај квалитета финансијских извјешћа у унапређењу пословања малих и средњих предузећа. Неум: *Квалитет 2013*.
- Walker, D. M. (2001). „International Capital Market and Investment Efficiency – Evidence from Japanese Industrial Groups“. West Lafayette: *Krannert Graduate School of Management: Purdue University*.
- Zadek, S., Marme, M. (2003). Redefining materiality: Practice and public policy for effective corporate reporting. *AccountAbility, London*.

Жагер, Л. Улога ревизора у спрјечавању погрешке и пријеваре, *Ревизија – часопис за ревизијску теорију и праксу*, Загреб, година XI. Бр.3.

Остали извори:

АЦЦА. (2002). *Финансијско/Финанцијско извјештавање: међународни стандарди*: предмет 2.5: стручна литература. Сарајево: Удружење/удруга рачуновођа и ревизора ФБиХ.

Белак, В. (2011)., Бусинесс Ехелленце, водич за анализу финансијских извјештаја
Димитровић, М. „Финансијске импликације темељних рачуноводствених концепата“. Загреб: Министарство знаности, образовања и шпорта Републике Хрватске. Знанствени пројект – Концепти и методе трошковног рачуноводства у јавном сектору Републике Хрватске. Преузето са https://bib.irb.hr/datoteka/560175.Dimitric-Financijske_implikacijepdf

Цанић, А. (2012). „Концентрација власништва и показатељи успјешности: Докази са загребачке берзе“. Загреб: Институт за јавне финансије, <http://www.ijf.hr/hr/publikacije/besplatne-elektronicke-knjige/602/>

International Accounting Education Standard Board (2015). *Приручник са објавама о међународној едукацији*, Издање 2015.

Правилник о континуираној професионалној едукацији, Савез рачуновођа и ревизора ФБиХ

Розга, А. (2009): Мултиваријантна статистичка анализа, ауторизирана предавања, Економски факултет Сплит, Сплит

Савез рачуновођа, ревизора и финансијских радника ФБиХ (2006). *Међународни стандарди финансијског извјештавања (МСФИ) укључујући и Међународне рачуноводствене стандарде (МРС)*. Мостар.

Савез рачуновођа, ревизора и финансијских радника ФБиХ, (2011). *Међународни стандарди финансијског извјештавања (МСФИ), Међународни рачуноводствени стандарди (МРС) и пратећа упутства, објашњења и смјернице које доноси IASB*. Мостар.

Закон о привредним друштвима ФБиХ, доступно на: [http://www.fuzip.gov.ba/bundles/websitenews/gallery/files/47/1490693144Zakon_o_privrednim_dru%C5%A1tvima_\(Sl_novine_FBiH_,_broj_81_15\).pdf](http://www.fuzip.gov.ba/bundles/websitenews/gallery/files/47/1490693144Zakon_o_privrednim_dru%C5%A1tvima_(Sl_novine_FBiH_,_broj_81_15).pdf)

Закон о привредним друштвима РС доступно на: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-privrednim-drustvima-RS.pdf>

Закон о рачуноводству и ревизији ФБиХ доступно на: <http://www.pufbih.ba/uimages/DVADESET%20ZAKONA/Zakon20o20raC48Dunovodstvu20i20reviziji.pdf>

Закон о рачуноводству и ревизији РС доступно на: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-racunovodstvu-i-reviziji-Republike-Srpske.pdf>

Закон о рачуноводству и ревизији БиХ доступно на: <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/zakon-o-racunovodstvu-i-reviziji-bosne-i-hercegovine.html>

Закон о финансијском пословању ФБиХ доступно на: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-finansijskom-poslovanju.html>

Закон о порезу на добит ФБиХ доступно на: <http://www.pufbih.ba/v1/zakon/lista/Z2/zakoni>

Закон о порезу на добит РС доступно на: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-porezu-na-dobit.html>

Закон о порезу на додатну вриједност БиХ доступно на: http://www.uino.gov.ba/b/Registar_propisa/Zakon_PDV.html

Правилник о примјени Закона о порезу на додатну вриједност БиХ доступно на: http://www.uino.gov.ba/download/Dokumenti/Dokumenti/hr/Porezi/PDV/Pravilnik_o_primjeni_Zakona_o_PDV_9305.pdf

Правилник о примјени закона о порезу на добит ФБиХ доступно на: <http://www.pufbih.ba/v1/zakon/lista/Z2/pravilnici>

Правилник о примјени Закона о порезу на добит РС доступно на: http://www.poreskaupravar.org/dokumenti/pravilnici/Pravilnik-o-primjeni-zakona-o-porezu-na-dobit-SLGL-129_06.pdf

Закон о стандардизацији БиХ доступно на: https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/Zakon_o_standardizaciji_29_00_0.pdf

Завод за рачуноводство и ревизију ФБиХ (1998). *Кодекс рачуноводствених начела и рачуноводствени стандарди ФБиХ*. Сарајево.

Федерално Министарство финансија: www.fmf.gov.ba

Манаџмент анд Аццоунтинг веб: www.maaw.info

Порезна управа Федерације Босне и Херцеговине: www.pufbih.ba

Савез рачуновођа, ревизора и финансијских радника ФБиХ/Савез рачуновођа, ревизора и финансијских дјелатника ФБиХ: www.srr-fbih.org

Управа за индиректно опорезивање Босне и Херцеговине: www.uino.gov.ba

Портал тржишта капитала Босне и Херцеговине: www.capitalmarket.ba

Централна банка БиХ: www.cbbh.ba

Сарајево Стоцк Екхчанге – SASE: www.sase.ba

Регистар вриједносних папира у ФБиХ: www.rvp.ba

Комисија за вриједносне папире ФБиХ: www.komvp.gov.ba

<https://www.iasplus.com/en/standards/effecive-dates/effective-ifs>

https://www.researchgate.net/publication/269401174_Racunovodstvena_regulativa_prihvati_jiv_obrazac_regulacije_između_efikasnosti_drzave_i_trzista

<https://www.gmtresearch.com/en/accounting-ratio/altman-z-score/>

<http://web.efzg.hr/dok/RAC/btusek/rac/6.%20RAČUNOVODSTVENE%20PRETPOSTAVKE%20I%20RAČUNOVODSTVENA%20NAČELA.pdf>

<https://www.businessinsider.com/the-beneish-m-score-identifying-earnings-manipulation-and-short-candidates-2011-5>

Попис табела

Табела бр. 1 – Хронолошки приказ процеса ревизије Концептуалног Оквира.....	54
Табела бр. 2 – Компаративни приказ карактеристика модела финансијског извјештавања.....	64
Табела бр. 3 – Преглед Међународних стандарда финансијског извјештавања.....	83
Табела бр. 4 – Преглед Међународних стандарда финансијског извјештавања.....	85
Табела бр. 5 – Преглед Међународних рачуноводствених стандарда	87
Табела бр. 6 – Компаративни приказ одредби МСФИ за МСП у односу на пуни МСФИ.....	92
Табела бр. 7 – Кодекс етике професионалних рачуновођа	100
Табела бр. 8 – Преглед општеприхваћених рачуноводствених концепата и општеприхваћених рачуноводствених начела као исходишта рачуноводствених политика	111
Табела бр. 9 – Односи за израчун скупног Benish M-Score модела процјене манипулација	146
Табела бр. 10 – Израчун индивидуалних односа за оцјену Altman Z-Score модела...	147
Табела бр. 11 – Израчун индивидуалних односа за оцјену BEX модела процјене изврсности.....	148
Табела бр. 12 – Израчун индивидуалних показатеља оцјене Kraličekovog DF модела	149
Табела бр. 13 – Преглед резултата анализе извјештаја према скупним моделима процјене успјешности пословања	150
Табела бр. 14 – Израчун показатеља ликвидности	155
Табела бр. 15 – Израчун показатеља задужености.....	156
Табела бр. 16 – Израчун показатеља активности	156
Табела бр. 17 – Израчун показатеља економичности	156
Табела бр. 18 – Израчун показатеља профитабилности	157
Табела бр. 19 – Израчун показатеља новчаних токова.....	158
Табела бр. 20 – Преглед избора елемената у узорак за анализу (дефинисање узорка)	203
Табела бр. 21 - Преглед образовне структуре рачуновођа укључених у узорак.....	215
Табела бр. 22 - Преглед образовне структуре директора / менаџера компаније.....	215
Табела бр. 23 - Дескрипција узорка са аспекта старосне структуре	216
Табела бр. 24 - Облик организовања компанија.....	216
Табела бр. 25 - Класификација компанија према величини.....	217
Табела бр. 26 - преглед ставовоа рачуновођа о квалитети финансијских извјештаја у домаћим компанијама	218
Табела бр. 27 - Усвојене рачуноводствене политике политике и Квалитет финансијских извјештаја	219
Табела бр. 28 – Chi – Square test међузависности усвојених рачуноводствених политика и квалитета финансијских извјештаја.....	220

Табела бр. 29 - Рангирање фактора који одређују квалитет финансијских извјештаја према ставовима рачуновођа.....	221
Табела бр. 30 – Shi-Square test значајности тестираних фактора утјецаја на квалитет извјештаја.....	223
Табела бр. 31 - Рангирање елемената финансијских извјештаја подложних субјективним процјенама менаџмента.....	223
Табела бр. 32 – Тестирање значајности одговора у погледу елемената положних субјективним процјенама менаџмента.....	225
Табела бр. 33 - фактори дјеловања на промјену нивоа квалитета финансијских извјештаја.....	227
Табела бр. 34 - Chi – Square test значајности тестираних одговора.....	228
Табела бр. 35 - Рангирање фактора стања финансијског извјештавања у БиХ.....	229
Табела бр. 36 – Тест значајности ранжираних фактора.....	230
Табела бр. 37 - Условљеност измјена рачуноводствених политика према ставовима рачуновођа.....	233
Табела бр. 38 - Условљеност промјена рачуноводствених политика и ретроактивног објављивања измјена рачуноводствених политика.....	235
Табела бр. 39 - Chi – Square test међузависности разлога за измјену рачуноводствених политика и постојања објаве измијењених рачуноводствених политика.....	236
Табела бр. 40 - Изражено мишљење на финансијске извјештаје за 100 компанија (период 2013 – 2018.)	238
Табела бр. 41 – Међузависност промјене ревизора који је обавио ревизију и израженог мишљења у ревизорском извјештају	240
Табела бр. 42 - Преглед извјештаја према изјави о неограничености пословања	241
Табела бр. 43 - Преглед компанија према изјави о усклађености са МРС-ом и МСФИ-јем.....	242
Табела бр. 44 - Усаглашеност ставова о усклађености извјештаја са МРС и МСФИ и неограничености пословања.....	243
Табела бр. 45 – Тест међузависности претходно представљених ставова	243
Табела бр. 46 - Објављени начини процјена категорија финансијских извјештаја	244
Табела бр. 47 – Кључне политике вредновања нематеријалних сталних средстава ..	247
Табела бр. 48 - Политике вредновања дугорочне материјалне имовине	248
Табела бр. 49 - Политике вредновања залиха.....	249
Табела бр. 50 - Методе признавања прихода.....	250
Табела бр. 51 - Преглед варијабли процјене квалитета финансијских извјештаја	255
Табела бр. 52 - Преглед варијабли процјене квалитета финансијских извјештаја	256
Табела бр. 53 - Усаглашеност кључних категорија мјерених просјечном стопом промјене.....	261
Табела бр. 54 – T-test једнакости укупне активе компанија обиљежених са ДО1 и НД1	263
Табела бр. 55 - Корелација износа укупне активе компанија ДО1 и НД1	264
Табела бр. 56 - T-test једнакости укупних сталних средстава компанија обиљежених са ДО1 и НД1.....	265

Табела бр. 57 – Корелациона анализа података за износе укупних сталних средстава компанија НД1 и ДО1	266
Табела бр. 58 . T-test једнакости укупних прихода компанија обиљежених са ДО1 и НД1	266
Табела бр. 59 - Корелациона анализа података за укупне приходе компанија НД1 и ДО1	267
Табела бр. 60. T-test једнакости укупних расхода компанија обиљежених са ДО1 и НД1	268
Табела бр. 61 – Корелациона анализа укупних расхода компанија ДО1 и НД1	269
Табела бр. 62 – T-test једнакости показатеља квалитета пословне дјелатности компанија обиљежених са Д1 и Н1	270
Табела бр. 63 – Корелациона анализа показатеља квалитета пословне дјелатности за компаније Д1 и Н1.....	271
Табела бр. 64 – T-test једнакости показатеља квалитета добити компанија Д1 и Н1 .	272
Табела бр. 65 – Корелациона анализа показатеља квалитета добити компанија Д1 и Н1	273
Табела бр. 66 – T-test једнакости просјека узорка и претпостављене вриједности модела (оне сатпле)	274
Табела бр. 67 – T-test показатеља M-Score модела за компаније обиљежене са Н1 (оне сатпле).....	275
Табела бр. 68 – T-test показатеља M-Score модела за компаније обиљежене са Д1 ...	276
Табела бр. 69 – T-test значајности за скупни М8 индекс компанија ДО1.....	277
Табела бр. 70 – T-test значајности за скупни М8 индекс компанија НД1.....	278
Табела бр. 71 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене с Д1	279
Табела бр.72 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене са Н1	279
Табела бр. 73 – T-test једнакост средњих вриједности показатеља Z-Score за компаније Д1 и Н1	280
Табела бр. 74 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније Д1 (Реф. Вриједност = 0)	281
Табела бр. 75 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније Д1 (Реф.вриједност = 1)	281
Табела бр. 76 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније Н1 (Реф.вриједност = 0)	282
Табела бр. 77 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније Н1 (Реф.вриједност = 1)	282
Табела бр. 78 – T-test једнакост средњих вриједности показатеља ВЕХ моела за компаније Д1 и Н1.....	283
Табела бр.79 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене са ДО1.....	284
Табела бр.80 – T-test значајности резултата показатеља Z-Score модела за компаније обиљежене са Н1	285

Табела бр. 81 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније ДО1 (Реф.вриједност = 1)	285
Табела бр. 82 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније ДО1 (Реф.вриједност = 0)	286
Табела бр. 83 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније НД1 (Реф.вриједност = 1)	286
Табела бр. 84 – T-test значајности резултата показатеља добијених ВЕХ моделом процјене за компаније НД1 (Реф.вриједност = 0)	287
Табела бр. 85 – T-test једнакост средњих вриједности показатеља ВЕХ моела за компаније ДО1 и НД1	287
Табела бр. 86 – T-test показатеља тренутне ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	290
Табела бр. 87 – T-test разлика показатеља тренутне ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	290
Табела бр. 88 – T-test показатеља текуће ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	291
Табела бр. 89 – T-test разлика показатеља текуће ликвидности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	291
Табела бр. 90 – T-test показатеља финансијске стабилности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	292
Табела бр. 91 – T-test разлика показатеља финансијске стабилности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	293
Табела бр. 92 – T-test показатеља задужености компанија обиљежених са ДО1 и НД1	294
Табела бр. 93 – T-test показатеља коефицијента финансирања компанија обиљежених са ДО1 и НД1 (Реф. Вриједност = 1)	294
Табела бр. 94 – T-test показатеља коефицијента финансирања компанија обиљежених са ДО1 и НД1 (Реф. Вриједност = 2)	295
Табела бр. 95 – T-test показатеља економичности пословања компанија обиљежених са ДО1 и НД1	296
Табела бр. 96 – T-test разлика показатеља економичности пословања компанија обиљежених са ДО1 и НД1	297
Табела бр. 97 – Цјелокупна дескриптивна статистика показатеља профитабилности компанија обиљежених ДО1 и НД1	298
Табела бр. 98 – Корелациона матрица показатеља профитабилности компанија обиљежених са ДО1 и НД1	300
Табела бр. 99 – T-test разлика износа прихода од усклађивања вриједности компанија обиљежених са Д1 и Н1	305
Tabela br. 100 – T-test razlika iznosa rashoda od usklađivanja vrijednosti kompanija obilježenih sa D1 i N1	306
Табела бр. 101 – T-test разлика износа прихода од промјене рачуноводствених политика компанија обиљежених са Д1 и Н1	307

Табела бр. 102 – T-test разлика износа расхода од промјене рачуноводствених политика компанија обиљежених са Д1 и Н1	308
Табела бр. 103 – T-test разлика прихода од усклађивања и расхода од усклађивања компанија обиљежених са Н1	309
Табела бр. 104 – T-test разлика прихода од усклађивања и расхода од усклађивања компанија обиљежених са Д1	310
Табела бр. 105 – T-test разлика прихода од усклађивања и расхода од усклађивања компанија	310
Табела бр. 106 – T-test разлика прихода и расхода од промјене политика компанија обиљежених са Д1	311
Табела бр. 107 – T-test разлика прихода и расхода од промјене политика компанија обиљежених са Н1	312
Табела бр. 108 – T-test разлика прихода и расхода од промјене политика свих компанија	313
Табела бр. 109 – T-test разлика ревалоризационих резерви компанија обиљежених са Н1 и Д1	314
Табела бр. 110 – T-test разлика губитка до висине капитала компанија обиљежених са Н1 и Д1	315
Табела бр. 111 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и старосне структуре менаџмента.....	316
Табела бр. 112 – Chi-Square test међузависности старосне структуре менаџмента и квалитета финансијских извјештаја.....	316
Табела бр. 113 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и старосне структуре рачуновођа.....	317
Табела бр. 114 – Chi-Square test међузависности старосне структуре рачуновођа и квалитета финансијских извјештаја.....	317
Табела бр. 115 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и образовне структуре рачуновођа.....	318
Табела бр. 116 – Chi-Square test међузависности образовне структуре рачуновођа и квалитета финансијских извјештаја.....	318
Табела бр. 117 – Преглед ставова о квалитету извјештаја и старосне структуре менаџмента.....	319
Табела бр. 118 – Chi-Square test међузависности образовне структуре директора и квалитета финансијских извјештаја.....	319
Табела бр. 119 - Ставови рачуновођа о факториам процјене квалитета финансијских извјештаја	320
Табела бр. 120 - Ниво образовања и усавршавања рачуновођа утјече на ниво квалитета финансијских извјештаја.....	321
Табела бр. 121 - Фактори дјеловања на промјену нивоа квалитета финансијских извјештаја	321
Табела бр. 122 – Варијабле укључене у модел биномне логистичке регресије за процјену квалитета на основу елемената из финансијских извјештаја (модел ЕФИ)	327
Табела бр. 123 – Omnibus test коефицијената модела.....	329

Табела бр. 124 – Таблица процјене класификације компанија	330
Табела бр. 125 – Таблица референтних вриједности предиктивног модела ЕФИ.....	333
Табела бр. 126 – Beta коефицијенти модела индивидуалних показатеља успјешности	335
Табела бр. 127 – Negelkerke R Square преглед валидности модела МК18 за будуће процјене	336
Табела бр. 128 – Hosmar – Lemeshowog test валидности усаглашених података у МК18 моделу.....	337
Табела бр. 129 – Таблица процјене класификације компанија у интегрисаном моделу МК18.....	338
Табела бр. 130 – Бета коефицијенти и процјена валидности варијабли интегрисаног МК18 модела процјене квалитета финансијских извјештаја	339
Табела бр. 131 – Таблица референтних вриједности предиктивног модела МК18	341
Табела бр. 132 – Nagelkarke R Square преглед валидности модела МК4 за будуће процјене	342
Табела бр. 133 – Бета коефицијенти и процјена валидности варијабли интегрисаног МК4 модела процјене квалитета финансијских извјештаја	343
Табела бр. 134 – Таблица процјене класификације компанија у интегрисаном моделу МК4.....	344
Табела бр. 135 – Таблица референтних вриједности предиктивног модела МК4	346

Попис слика

Слика бр. 1 - Преглед разврставања показатеља потребних за мјерење перформанси	142
Слика бр. 2 – Односи и позиција корисника финансијских извјештаја у односу на предузеће	176
Слика бр. 3 - Тест значајности једнакости распореда одговора испитаника о квалитети извјештаја	218
Слика бр. 4 - Тест значајности распореда података.....	234
Слика бр. 5 - Тест значајности разлика у ставовима рачуновођа у погледу измјена Законског оквира финансијског извјештавања	234
Слика бр. 6 - Приказ значајности распореда одговора о усклађености са МРС-ом и МСФИ-јем и значајности распореда и процјене неограничености пословања.....	242
Слика бр. 7 - Преглед постојања процјене категорија финансијских извјештаја и тест значајности.....	246
Слика бр. 8 - Тест значајности за избор политике вредновања дугорочне нематеријалне имовине.....	247
Слика бр. 9 - Тест значајности изабраних политика вредновања сталних материјалних средстава	248
Слика бр. 10 - Тест значајности методе вредновања залиха	249
Слика бр. 11 - Распоред учесталости објављених политика признавања расхода и тест значајности.....	252
Слика бр. 12 - Распоред учесталости објављених политика признавања расхода отуђења дугорочне имовине и тест значајности	253

Попис графикана

Графички приказ бр. 1 - Рангирање фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја	222
Графички приказ бр. 2 - Рангирање елемената подложних субјективним процјенама менаџмента.....	224
Графички приказ бр. 3 - Распоред података према одговорима из анкете	233
Графички приказ бр. 4 – Однос просјечне стопе прихода за компанија Н1 и Д1	257
Графички приказ бр. 5 – Однос просјечне стопе прихода од продаје и потраживања од купаца за све компаније из узорка	258
Графички приказ бр. 6 – Однос кретања просјечних стопа промјене потраживања и прихода од продаје за компаније Д1	259
Графички приказ бр. 7 – Однос кретања просјечне стопе промјене потраживања и прихода од продаје за компаније Н1	260
Графички приказ бр. 8 – Блохплот распоред предиктивних вјероватноћа класификације квалитетних и неквалитетних извјештаја према утврђеном моделу (ЕФИ).....	332
Графички приказ бр. 9 – Блохплот распоред предиктивних вјероватноћа класификације квалитетних и неквалитетних извјештаја према утврђеном моделу (МК18)	341
Графички приказ бр. 10 – Блохплот распоред предиктивних вјероватноћа класификације квалитетних и неквалитетних извјештаја према утврђеном моделу (МК4)	345

БИОГРАФИЈА

Амела Пиралић рођена је 19.11.1984. године у Мостару. Основну и средњу школу завршила је у Мостару, те је 2003. године уписала Економски факултет Универзитета „Џемал Биједић“ у Мостару гдје је дипломирала 2007. године са оствареном просјечном оцјеном студија 9,03, смјер рачуноводство и ревизија, и стекла стручни назив дипломирани економист – менаџер. Добитница је Рекоторове награде за успјех остварен током студија, те добитница Деканових награда. Током студирања била је распоређена као референт у финансијско – рачуноводственој служби Универзитета „Џемал Биједић“ у Мостару. Након дипломирања запослена је на Економском факултету Универзитета „Џемал Биједић“ гдје је стекла избор у звање асистента, од тада и обавља послове асистента на Економском факултету. Магистрирала је на Економском факултеу Универзитета у Сарајеву 2016. године и стекла научни степен магистра економских наука, смјер рачуноводство и ревизија. Докторску дисертацију пријавила је 2018. на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци.

До сада је учествовала у изради збирке задатака из предмета Основи рачуноводства и објавила је више научних и стручних радова. Објављени научни чланци након пријаве дисертације су:

- Корелациона анализа у функцији планирања и предвиђања улагања на тржишту капитала, XLIV Symposium on Operational Research, SYM-OP-IS 2017, Златибор 2017. (Коаутор Аида Бркан-Вејзовић).
- Компаративна анализа модела финансијскох извјештавања и њихов утјецај на квалитет финансијских извјештаја, Зборник радова Економског факултета Универзитета „Џемал Биједић“ у Мостару, бр. 28, децембар 2019.
- Улога скупних показатеља анализе финансијских извјештаја у процесу управљања и пословног одл учивања, Зборник радова Економског факултета Универзитета „Џемал Биједић“ у Мостару, бр. 29, децембар 2020.

Учествовала је у пројекту „Реформа финансирања високог образовања у Босни и Херцеговини“ у организацији Еуропске уније и Хуман Дуналис – публиц сектор консултинг, те у склопу пројекта одрађен тренинг програм увођења ABC методологије у обрачун трошкова Вискообразовних институција у БиХ.

Активно се служи енглеским језиком у говору и писању.

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Име и презиме аутора дисертације:

мр Амела Пиралић

Датум, мјесто и држава рођења аутора

19.11.1984., Мостар, Босна и Херцеговина

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања

Економски факултет Универзитета "Џемал Биједић" у Мостару, 2007.

Датум одбране мастер/магистарског рада аутора

29.11.2016.

Наслов мастер/магистарског рада аутора

Рачуноводствене информације из финансијских извјештаја као основа вођења рачуноводствене политике улагања на тржишту капитала Босне и Херцеговине

Академска титула коју је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада:

Магистар економских наука

Академска титула коју је аутор стекао одбраном докторске дисертације:

Доктор економских наука

Назив факултета/Академије на коме је докторска дисертација одбрањена

Економски факултет Универзитета у Бањој Луци

Назив докторске дисертације и датум одбране

Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика

Научна област дисертације према CERIF шифрарнику:

S192

Имена ментора и чланова комисије за одбрану докторске дисертације:

Др Јелена Пољашевић, ванредни професор, ментор

Др Радомир Божић, редовни професор

Др Тајана Сердар Раковић, доцент

Декан

У Бањој Луци, дана,

године

Изјава 1

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

**Изјављујем
да је докторска дисертација**

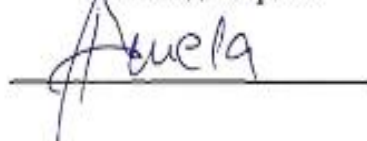
**Наслов рада: Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа
доследности примјене рачуноводствених политика**

**Наслов рада на енглеском језику: Model for assessing the quality of financial statements
and analysis of the consistency of the application of accounting policies**

- резултат сопственог истраживачког рада
- да докторска дисертација, у цјелини или у дијеловима, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци, дана 28.02.2021. године

Потпис докторанта

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује Универзитет у Бањој Луци да докторску дисертацију учини јавно доступном

Овлашћујем Универзитет у Бањој Луци да моју докторску дисертацију под насловом:

**Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности
примјене рачуноводствених политика**

која је моје ауторско дјело, учини јавно доступном.

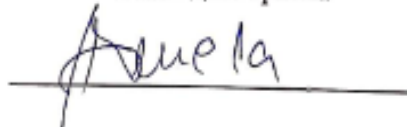
Докторску дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском формату
пригодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у дигитални репозиториј Универзитета у Бањој
Луци могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце
Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучила.

- Ауторство
- Ауторство – некомерцијално
- Ауторство - некомерцијално - без прераде
- Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима
- Ауторство - без прераде
- Ауторство - дијелити под истим условима

У Бањој Луци, дана 28.02.2021. године

Потпис докторанта

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије докторске дисертације

Име и презиме аутора: мр Амела Пиралић

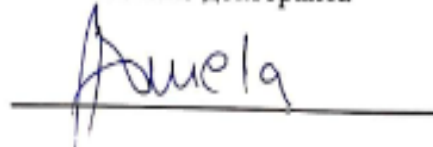
Наслов рада: Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа
доследности примјене рачуноводствених политика

Ментор: проф. др Јелена Пољашевић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације идентична
електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у
Бањој Луци.

У Бањој Луци, дана 28.02.2021. године

Потпис докторанта

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Amela', is written over a horizontal line.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ Универзитета у Бањој Луци			
ПРИЉЕНО: 29.1.2024.			
Орг. јед.	Број	Примок	Број досје
10/4	115	21	

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 142. Закона о високом образовању (Службени гласник Републике Српске број: 67/10), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 20. Статута Економског факултета, Научно – наставно вијеће Економског факултета Универзитета у Бањој Луци, на III сједници одржаној дана 17.12.2020. године, донијело је Одлуку број: 13/3.2107-III- 2/20, о именовању Комисије за оцјену урађене докторске дисертације кандидата **мр Амеле Пиралић** под називом: „Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика“.

У Комисију су именови:

1. Др Јелена Пољашевић, ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Рачуноводство и ревизија, предсједник;
2. Др Радомир Божић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област Пословне финансије и Рачуноводство и ревизија, члан;
3. Др Тајана Сердар Раковић, доцент, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Пословне финансије, члан;

Комисија је у предвиђеном року прегледала и оцјенила докторску дисертацију кандидата **мр Амеле Пиралић** под називом: „Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика“, те о томе Научно – наставном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци подноси следећи извјештај.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Урађена докторска дисертација кандидата мр Амеле Пиралић, дипломираног економисте под насловом: „Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика“ написана је ћиричним писмом, кориштени формат текста јесте *Times New Roman*, величина фонта 12 и кориштени проред 1,15. Дисертација је написана на укупно 301 страници текста од чега је 284 странича чистог текста, 9 страница литературе, и преосталих 10 страница односи се на садржај, те попис табела, слика и графикана, те изјаве, захвале и посвете.

Дисертација је илустрована са 135 табела, 10 графичких приказа те са 12 слика које илуструју релевантне теме обрађене дисертацијом. Укупан фонд литературе састоји се од 180 јединица. Докторска дисертација садржи: уводни дио, 6 међусобно повезаних и условљених поглавља те закључна разматрања. Поглавља су: 1. Теоријски концепти квалитета рачуноводствених информација и квалитета финансијских извјештаја, 2. Систем финансијског извјештавања у БиХ и компарација са системима из окружења, 3. Рачуноводствене политике и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика, 4. Анализа финансијских извјештаја и посљедице манипулација у процесу креирања и употребе финансијских извјештаја, 5. Анализа структуре менаџмента и утицај на квалитет финансијских извјештаја, 6. Модел процјене квалитета финансијских извјештаја у функцији јачања ефикасности пословања привредних субјеката у БиХ.

Уводни дио докторске дисертације образлаже кључне претпоставке за провођење истраживања. У уводу дијелу дефинисани су кључни проблеми истраживања који су дефинисали и предмет истраживања након чега су постављени основни циљеви који се желе постићи истраживањем. Уводним дијелом представљене су и основне хипотезе истраживања те јасно дефинисана научна методологија која ће се примјењивати у поступку истраживања и потврђивања и/или оповргавања постављених хипотеза. Након дефинисања полазних основа истраживања уводним дијелом је образложен научни допринос истраживања и дефинисани потенцијални правци наставка истраживања тематике која је обрађена дисертацијом.

Прво поглавље дисертације како је наведено и насловом третира основне теоријске концепте рачуноводствених информација кроз теоријску класификацију финансијских и нефинансијских информација. На основу релевантне литературе која обрађује структуру финансијских и нефинансијских информација направљена је класификација и установљени начини и методологија објаве информација што је захтјевало детаљну обраду званичног, у складу са МРС-ом и МСФИ-јем захтјевањег сета финансијских извјештаја те је представљена структура информација које је обавезно објавити. Концепт финансијских и нефинансијских информација

употпуњен је детаљном обрадом квалитативних карактеристика које су полазна основа одређења квалитета информација, а кроз објављене информације из цијелокупног сета финансијских извјештаја.

У другом поглављу су представљени кључни концепти финансијског извјештавања. Други дио са теоријског аспекта обрађује три кључна сегмента које је нужно познавати и који се преплићу у процесу финансијској извјештавања. Први сегмент јесте теоријска обрада Оквира финансијског извјештавања те теоријска елаборација хронологије измјена оквира финансијског извјештавања указујући на нужност и кључне циљеве извјештавања. Уско везано са оквиром обрађена је међународна регулатива финансијског извјештавања кроз детаљну разраду рачуноводствених стандарда за све извјештајне ентитете. Обзиром на специфичности Законске националне регулативе у БиХ, други сегмент јесте законска регулатива извјештавања и компаративни приказ законских рјешења на ентитетским нивоима кроз процјену нужности усаглашавања регулатива али и одређених прилагоди нужних за јачање квалитета финансијског извјештавања. Дјеловање регулативе и различит начин третирања одредби и организације система финансијског извјештавања доводи до упознавања са правацима развоја различитих система финансијског извјештавања. Последње обрађени сегмент другог дијела рада јесу, компаративно представљена два основна типа система финансијског извјештавања у свијету са детаљном анализом кључних особина сваког од система. Разумијевање концепта квалитета и фактора који дјелују на квалитет извјештаја у БиХ захтјева и познавање система извјештавања привредних субјеката из окружења, те је представљен преглед особина система извјештавања земаља окружења.

Трећи дио рада напореда приказује и теоријске и практичне елементе по кључним анализираним категоријама. Наиме наредна поглавља третирају појединачно кључне правце кориштење кроз дисертацију у поступку истраживања. Тако, трећи дио разматра теоријске и практичне елементе рачуноводствених политика кроз идентификацију кључних фактора који омогућавају али и оних који нарушавају досљедност примјене рачуноводствених политика. Свеобухватност и нужна уопштеност рачуноводствених стандарда, те њихова разлика у односу на одређене специфичне захтјеве у Законској регулативи сваке национале привреде захтјева избор адекватне алтернативе у поступку извјештавања која ће реално и објективно представљати стање и успјешност пословања субјеката. Овим дијелом рада осим теоријског дефинисања исходишта и настанка рачуноводствених политика идентификоване су кључне рачуноводствене политике које су усвојене од стране извјештајних ентитета у БиХ те је представљен утјецај политика на поједине сегменте сета финансијских извјештаја.

Након што су обрађене рачуноводствене политике као један од фактора дјеловања на квалитет наставак дисертације кроз четврто поглавље представља кључне финансијске показатеље анализе финансијских извјештаја који су, у емпиријском

дијелу рада, кориштени за идентификовање елемената дјеловања на квалитет извјештаја. Показатељи анализе финансијских извјештаја посматрани су кроз двије групе и то: индивидуални и групни показатељи анализе финансијских извјештаја, обзиром да се у свијету али и окружењу користе групни индикатори, то је кандидат настојао установити структуру групних индикатора који на најбољи начин могу послужити за реалну оцјену успјешности пословања субјеката у БиХ. Овим дијелом рада аутор је представио и стварно стање у компанијама у БиХ које су изабране у узорак истраживања, а које идентификовано на основу изабраних групних индикатора. Четврто поглавље је идентификовало и кључне сегменте потенцијалних манипулација што указује на уску повезаност истраживања квалитета финансијских извјештаја и постојања манипулативних радњи у поступку извјештавања.

Пети дио уједно је и последњи који разматра и са теоријског али и практичног аспекта утјецај особа које креирају рачуноводствене информације те утјецај њихове природе на ниво квалитета финансијских извјештаја. Петим дијелом се третира структура менаџмента али и структура рачуноводствено – финансијског сектора на процјену квалитета финансијских извјештаја. Када се говори о структури првенствено се мисли на старосну и образовну структуру менаџмента и рачуноводног сектора. Значајно је овим дијелом обрађен систем едукације и потреба континуитета едукације рачуновођа. Презентован је у склопу обраде менаџмента и систем интерних контрола и потреба успостављања квалитетног система интерне контроле као једног од фактора дјеловања на квалитет извјештаја.

У последњем шестом дијелу дискутују се појединачно добијени резултати цјелокупног процеса истраживања. Процес истраживања презентован је кроз три фазе истраживања на два одвојена независна узорка испитивања након чега су резултати сублимирани у модел процјене квалитета финансијских извјештаја. На прикупљеним примарним и секундарним информацијама примјењене су научне методе истраживања како би се постигао релевантан степен поузданости у добијене резултате. Истраживање је показало и низ ограничења у поступку истраживања квалитета извјештаја и доношења закључака који се односе на квалитет извјештаја што оставља додатне могућности и отвара нове правце истраживања дискутоване материје.

Закључна разматрања су представила појединачно све добијене резултатеведеног истраживања те су наведени закључци за све фазе истраживања. Закључним разматрањима појашњено је постизање циљева истраживања који су постављени у уводном дијелу. Постизањем циљева истраживања указало се на постојеће стање система финансијског извјештавања у БиХ, на могућности унапријеђења система финансијског извјештавања те на нужност хармонизираних извјештавања и на значај рачуноводствене професије у пословању и побољшању ефикасности пословања привредних субјеката.

2. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Уводним дијелом докторске дисертације кандидат настоји указати на кључне факторе који одређују квалитет финансијских извјештаја. Конкретизовање фактора које је потребно анализирати захтјевало је идентификовање кључних и обимом највећих корисника финансијских извјештаја чиме се указује да пословање на тржиштима капитала води до најзначајнијег броја корисника финансијских извјештаја. Пословање на тржиштима капитала такођер ствара јавну одговорност субјектима и обавезу квалитетног извјештавања корисника, али истовремено и потенцијалну могућност постојања искривљених информација и избора различитих алтернатива извјештавања које би нарушиле квалитет извјештаја.

Имајући у виду комплексност рачуноводствених информација и постизања жељеног нивоа њиховог квалитета, а уз чињеницу да власници капитала не обављају самостално функције које воде креирању рачуноводствених информација, то су приморани ове послове делегирати али и с друге стране остварити значајан ниво повјерења у тако креиране информације. Рачуноводствена функција као креатор финансијских информација и уопште финансијских извјештаја у мањим субјектима дјелује као класични оутсорсинг, док је у већим засебна пословна функција коју обављају професионалне рачуновође, чиме се ствара потреба за односом власник капитала – менаџер – рачуновођа – екстерни корисници. Овакав однос захтјева континуирану комуникацију како би све кључне интересне групе биле задовољне. Раздвојеност ових функција, за правилно пословање, нужно захтјева квалитетне финансијске извјештаје те могућности процјене квалитета финансијских извјештаја. Смањен квалитет умањује могућност правилног и правовременог доношења пословних одлука и ефикасног управљања. Истраживање квалитета захтјевало је, а кандидат је то кроз рад и показао анализу низа фактора који директно или индиректно дјелују на квалитет финансијских информација.

Политичко – правно уређење Босне и Херцеговине те начини извјештавања, подјељеност институција релевантних за праћење процеса извјештавања, постојање Законске регулативе на више нивоа државног уређења захтјева континуирано праћење усклађености информација на различитим подручјима што успорава процес доношења и примјене међународне регулативе. Ове чињенице су прве указале на потребу анализе рачуноводствених политика у сегменту извјештавања као једног од фактора који значајно доприноси нарушавању нивоа квалитета у поступку финансијског извјештавања. Избор рачуноводствених политика јесте интерна ствар менаџмента и рачуновођа али истовремено захтјева усклађеност са прописима на свим нивоима и избор који ће на најбољи начин одражавати реално и објективно стање у пословању привредних субјеката. Кроз истраживање се указује на значајне недоследности у примјени рачуноводствених политика те чињенице да рачуноводствене политике као такве постоје као формални елемент финансијских извјештаја без да служи сврси реалности финансијског извјештавања и повећања квалитета финансијских извјештаја. Кроз анализу релевантне литературе из области

финансијског извјештавања али и кроз емпиријско истраживање кандидата чињенично се показало да недостаје истраживања у сегменту рачуноводствених политика и њиховог дјеловања на финансијске извјештаје. Формално постојање рачуноводствених политика ограничава рачуноводствене информације корисницима финансијских извјештаја стога је овај сегмент значајан за постојеће али и будућа истраживања на шта аутор јасно упућује.

С обзиром да већина истраживања која су третирали квалитет извјештаја нису довољну пажњу пружала рачуноводственим политикама то је дјеловање измјена политика и њихова досљедна примјена значајно истражена представљеном дисертацијом. Допуна резултатима овог истраживања јесте и детаљна анализа финансијских извјештаја на основу аналитичких показатеља чијим се значајним разликама установило постојање недосљедности у признавању и вредновању појединих позиција, а која су настала као последица неадекватних и недосљедно примјењених рачуноводствених политика. Кандидат је, такођер, проведеним истраживањем настојао испитати финансијске и нефинансијске факторе дјеловања на квалитет извјештаја чиме је кроз емпиријско истраживање такођер показао да структура менаџмента има значајну улогу у процјенама позиција финансијских извјештаја. Кандидат је кроз истраживање утјецаја нефинансијских елемената установио позиције финансијских извјештаја које су подложне промјенама рачуноводствених политика, позиције које се значајно мијењају промјенама политика те позиције које су подложне субјективним процјенама од стране менаџмента а које значајно нарушавају повјерење у квалитет финансијских извјештаја.

Имајући у виду претходне чињенице које указују на нужност познавања фактора који дјелују на квалитет финансијских извјештаја, те имајући у виду низак ниво свјести корисника извјештаја о важности квалитета финансијских информација кандидат је истраживање усмјерио ка изналажењу одговора на питање: Како процјенити квалитет информација презентованих у финансијским извјештајима те како креирати и ојачати систем финансијског извјештавања у БиХ чији резултат би били квалитетни финансијски извјештаји? Постизање одговора на постављено питање кроз цјелокупно истраживање кандидат је јасно дефинисао проблем истраживања из чега је произишао и предмет истраживања, те су дефинисани кључни циљеви који се истраживањем желе постићи и дефинисана је једна основна истраживачка хипотеза и пет помоћних хипотеза.

Циљеве и предмет истраживања кроз анализу и избор тематике истраживања, кандидат је идентификовао на два нивоа у ширем и у ужем смислу. Циљеви и проблеми истраживања у ширем смислу огледају се у теоријском и емпиријском истраживању те научном доказивању нужности трансформације система финансијског извјештавања како би се осигурало адекватно окружење за креирање квалитетних финансијских информација. Финансијски извјештаји као основни

индикатори стања, успјешности и процјене перформансности привредних субјеката, основа су на којој је у ствари засновано цјелокупно истраживање, а све са циљем успоставе законитости за креирање модела процјене квалитета финансијских извјештаја. Процјене употребе финансијских извјештаја, за потребе управљања и пословног одлучивања, углавном се реферишу на инвеститоре као најзначајније кориснике извјештаја. Информације неопходне инвеститорима првенствено се односе на процјене могућности генерисања новчаних токова, планирање ликвидности субјеката и пословних сегмената у које се планирају улагања. Из овога произилази дефинисање предмета истраживања у ужем смислу. Проблеми и циљеви истраживања у ужем смислу представљају нужност анализе појединачних елемената сваког дијела финансијских извјештаја, гдје је кандидат један сегмент истраживања засновао на процјени обима и значаја позиција финансијских извјештаја који су значајно подложни субјективним процјенама менаџмента (рачуновођа). Циљ јесте идентификовати структуру, обим и значај позиција које се процјењују те идентификовати степен реалности процјена и/или кориштење процјена у сврху реалног извјештавања или настојања обмањивања и криве презентације извјештаја кључним корисницима.

Уважавајући претходно генерално представљене истражене проблеме кандидат је као појединачне циљеве истраживања успоставио сљедеће циљеве: анализом система финансијског извјештавања процјенити која тијела регулишу рачуноводствену професију у БиХ и колико је иста квалитетна, истражити степен хармонизације рачуноводствене регулативе кроз компаративну анализу свих прописа који су директно или индиректно повезани са системом финансијског извјештавања, компаративном анализом система идентификовати како карактеристике различитих система извјештавања дјелују на финансијско извјештавање, анализирати квалитет едукације рачуновођа и степена примјене стандарда едукације у БиХ, истражити досљедност примјене рачуноводствених политика, указати кроз истраживање на нужност континуираног праћења аналитичких показатеља из финансијских извјештаја те у коначници истражити структуру менаџмента и дјеловање овог фактора на квалитет финансијских извјештаја. Постизање ових циљева указује на могућност креирања модела који ће послужити широком кругу корисника финансијских извјештаја.

Главна истраживачка хипотеза гласи:

„Сталне измјене нормативне основе доводе до недосљедности у примјени рачуноводствених политика што негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.“

На основу главне истраживачке хипотезе, те како би се ставови, у њој представљени, могли исправно бранити изведене су сљедеће помоћне истраживачке хипотезе:

X1: "Хармонизација рачуноводствених прописа значајно утјече на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика."

X2: "Рачуноводствене политике привредних субјеката одређују начин признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја, те одређују положај и успјешност пословања."

X3: "Недосљедна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризиранију финансијских извјештаја."

X4: "Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја."

X5: "Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачуновођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја".

Преглед релевантне литературе. Претходна елаборација структуре рада предмета и проблема истраживања те постављени циљеви указали су на комплексност истраживање материје која захтјева познавање широког спектра фактора дјеловања на квалитет извјештаја. Квалитет финансијских извјештаја у претходним истраживањима обрађен је са различитих аспеката. Дуго времена финансијско извјештавање руковођено је прописаним националним законским оквиром, у већини случајева и националним стандардима све до 2001. године када је основан Међународни одбор за рачуноводствене стандарде (*International Accounting Standard Board - IASB*) који је 2003. године објавио први МСФИ и када се 19 земаља чланица обавезало на усклађивање националних прописа те на примјену МСФИ-ја касније и МРС-а чија је прва примјена била за финансијске извјештаје за период који почиње од 1. јануара 2005. године. Процес усклађивања у БиХ проводи се споро због раније наведеног начина уређења државе те је потребно детаљно истражити квалитет финансијских извјештаја. Кандидат је, при изради свога рада, коирстио адекватну литературу анализирани области, при чему је је подлога истраживању била детаљна анализа теоријских и емпиријских истраживања квалитета финансијских извјештаја при чему се сусреће низ различитих схватања појма квалитета финансијских извјештаја као и низ фактора који одређују квалитет.

Узмајући у обзир референтну литературу аутор је и дефинисао своје истраживању укључујући компоненте и факторе који нису довољно истражени посебно не у домаћој литератури, а поштујући чињенице које су претходна истраживања потврдила. Истраживње је засновано на дефинисању кључних категорија потребних и значајних за истраживање а од којих кандидат помиње следеће:

- „Финансијски извјештаји чине адекватну информациону подлогу неопходну за промишљање пословања неког предузећа“ (*Жагер 2008.*)
- „Финансијски извјештаји су финални производ рачуноводственог процеса у

предузећу и они чине велики информацијски потенцијал и незаобилазна су информацијска подлога у процесу одлучивања" (Рамљак и Антић Антић, 2009.)

- „Финансијски извјештаји су главни извор информација у пословању твртке, односно о прошлим активностима и њиховим резултатима које аналитичар / корисник информација треба имати на уму.“ (Видучић, 2008.)
- „Финансијски извјештаји дају управи и заинтересираним вањским особама кратку слику о профитабилности и финансијског положаја пословне организације. Ти извјештаји, краћи од једне странице, сумирају тисуће или чак милијуне трансакција записаних тијеком године у рачуноводственом саставу. Дакле финансијски извјештаји су крајњи производ рачуноводственог процеса.“ (Меигс и Меигс, 1999.)
- „Полазна карактеристика рачуноводствених информација у процесу оцјене квалитета јесте значајност. Информација је значајна ако њено изостављање или погрешно навођење може значајно утјецати на економске одлуке корисника темељене на финансијским извјештајима.“ (Љиновић Бараћ, 2008. и Концептуални оквир финансијског извјештавања, 2010.)
- „Окосницу квалитативних карактеристика чини одговор на питање: „Шта информацију чини корисном?“ Не постоји јединствен одговор на ово питање али у поступку изналагања одговора потребно је анализирати: материјалност, релевантност и поузданост.“ (Вукоја, 2013.)
- „Када се говори о квалитету као основном обиљежју финансијских извјештаја, важно је нагласити да је квалитет мјеродавно посматрати једино са аспекта корисника финансијских извјештаја, у смислу да ли су њихова очекивања у вези са задовољењем информационих потреба испуњена или не.“ (Шапоња, Дмитровић, Милутиновић, 2010.)
- „Квалитативне карактеристике финансијских извјештаја су кључне претпоставке изградње, функционисања и очувања здравог економског и финансијског система било које привреде.“ (Палевих-Филиповић, 2011.)
- „Најзначајнија карактеристика квалитета финансијских извјештаја произилази из њихове материјалности (поред форме), при чему такође квалитет истих може бити одређен са аспекта више критеријума“ (Малинић 2006.)
- „Истинит приказ обрађених трансакција садржаних у финансијским извјештајима претпоставља њихово евидентирање, обраду, односно вредновање, процјену и мјерење које је усклађено са рачуноводственим

начелима.“ (Малинић, Лазевић Филиповић, 2009)

- „Контрола и надзор над радом ревизора и ревизорских друштава од кључне је важности за успостављање квалитетног система ревизије у одређеној земљи па и у БиХ.“ (Пољашевић, 2016.)

Квалитет финансијских извјештаја као и различите факторе дјеловања на квалитет истраживали су различити домаћи и страни аутори чији радови и претходна истраживања су и били подлога за адекватно обрађивање представљене проблематике аутора. Преглед ранијих истраживања огледа се у референтим истраживања аутора као што су (Altman 1968., Jones, 1991., Бенисх 1999., Јонас, Бланцхет, 2001., Цохен, 2003., Дејџов и Диџев, 2002., Саудагаран, 2004 Јонес, 2007., Баулеу и Таулор, 2007., Превоо, 2007., Скоусен, 2008., Нобес & Паркер, 2008., Дејџов, 2010., Корџан 2013., Габрић 2017.) при чему су се истраживања заснивала да анализи финансијских и нефинансијских информација потребних за пословно одлучивање као и фактора који одређују те информације. Узимајући у обзир претходна истраживања која су била адекватна полазна основа истраживања квалитета финансијских извјештаја, аутор је поштујући сличну методологију избора узорка и провео истраживање на примарним подацима провођењем анкетног истраживања те на секундарним подацима провођењем анализе финансијских извјештаја као што је квалитет истраживан кроз литературу у већини земаља свијета али и у регионалним истраживањима када је циљ био успоставити генерални модел за процјене квалитета са различитих аспеката.

Научни допринос који дисертација треба да постигне односи се на:

- Утврђивање кључних фактора који карактеришу систем финансијског извјештавања привредних субјеката у БиХ те њихово дјеловање на квалитет финансијских извјештаја
- Идентификовати ставове и мишљења рачуновођа који су кључни креатори финансијских извјештаја у БиХ о факторима који одређују квалитет финансијских извјештаја
- Дефинисање међузависности, начина и интензитета дјеловања фактора на квалитет финансијских извјештаја
- Идентификовање структуре кључних рачуноводствених политика субјеката у БиХ, начин презентовања рачуноводствених политика, досљедности примјене политика те дјеловања овог фактора на квалитет извјештаја
- Идентификовање и указати на кључне елементе финансијских извјештаја који су одредница квалитета финансијских извјештаја
- Подизање свијести корисника финансијских извјештаја о потреби подизања нивоа квалитета финансијских извјештаја, али и свијести друштвене

заједнице уопштено о нужности едукације из области рачуноводства и прихватању рачуноводствених информација које креирају едуковани и стручни кадрови који су један од кључних фактора високог квалитета финансијских извјештаја

- Креирање јединственог модела који може служити, те брзо и једноставно указати на степен вјероватноће да су извјештаји састављени у условима и под дејством фактора који значајно (не)умањују квалитет финансијских извјештаја
- Пружање адекватне подлоге за даља истраживања и идентификовања начина побољшања система финансијских извјештавања и јачања квалитета финансијских извјештаја.

Теоријски дио рада наводи литературу која је се односи на релевантну проблематику истраживања. Наведено је укупно 178 јединки тј. извора литературе како домаћих тако и страних аутора при чему је кандидат кроз резултате претходних истраживања изналазио одговоре о познатим чињеницама релевантим за рјешење проблема истраживања али и постављених циљева истраживања. Претходна истраживања резултирала су изналажењем чињеница о квалитету извјештаја, могућностима кориштења рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја те начинима избора фактора и варијабли који су кључни у процесу истраживања квалитета. Избор актуалне методологије истраживања заснива се на процјени релевантности сличних метода и начина истраживања коришћених у ранијим истраживањима. Аутор је компаративном анализом али и тестирањем фактора и избором оних који дјелују те елиминишући факторе за које се није могао значајно потврдити утјецај на квалитет постигао резултат који пружа рјешење постављеном проблему истраживања чиме се постиже оригинални научни допринос ове докторске дисертације.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Поштујући генералне претпоставке истраживања постављене у основи дисертације, те уважавајући план, сврху и циљеве истраживања, а у настојању потврђивања или оповргавања хипотеза истраживања изабрана је методологија рада која подразумијева прикупљање, обраду и интерпретацију резултата поштујући правила обраде квалитативних и квантитативних података. Кандидат је у раду користио методологију карактеристичну овом истраживању а која је уједно усклађена и са методологијама претходних истраживања ове теме у свијету. Од научно истраживачких метода кандидат је користио методологију анализе сложене материје која је након испитивања синтезом довела до генералних закључака, затим методологију индукције и дедукције, научну методологију експланације те компаративну методу истраживања.

Кандидат је своје истраживање базирао на прикупљању примарних квалитативних података који су се односили на истраживање ставова рачуновођа о систему финансијског извјештавања али и о факторима које они идентификују као значајне за квалитет финансијских извјештаја. Узорак за истраживање примарних података односи се на узорак рачуновођа који су приступили попуњавању анкете која је креирана за потребе доншења закључака релевантних за провођење истраживања. Прикупљање података за анализу обављено је слањем анкете на различите адресе, гдје су анкете адресиране на рачуновође компанија (лични контакт), на рачуноводствене агенције, те дијелењем анкете путем друштвених мрежа кроз групе које су сачињене од особа укључених у рачуноводствену професију. Од укупно посланих 130 анкета путем личних контаката добијен је одговор на 87 анкетних упитника што чини 67% добијених повратних одговора. Обзиром да се ради о осјетљивој тематици настојао се повећати обим узорка за прикупљање примарних података, те је анкетни упитник подијељен преко друштвених мрежа. Тачан број употређбљених анкета путем друштвених мрежа, као ни тачан број особа укључених у овај сегмент истраживања није могуће одредити те није могуће доредити проценат повратних одговора. Оно што је значајно констатовати да је добијено још додатних 154 одговора. Комплетирањем цјелокупних резултата истраживања може се констатовати да је узорак од 241 попуњеног анкетног упитника довољан узорак за провођење истраживања. Заступљеност компанија чије су рачуновође попуниле анкетни листић задовољена је у дијелу слања упитника путем личних контаката те је осим аспекта довољности задовољен и аспект репрезентативности.

Упитник је састављен кроз шест међусобно повезаних и условљених цјелина које су кроз прикупљене податке омогућиле кандидату процјену фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја кроз ставове рачуновођа. Први дио упитника јесу општа питања о квалификацијама менаџмента и финансијско рачуноводствене службе, облику организовања субјеката, величини и класификацији субјеката у складу са законом. Први дио (дијелови анкете обиљежени су словним ознакама од А до Ф) резултирао је прикупљеним квалитативним подацима чије фреквенције одређују значајност појединих одговора из анкетног упитника без постављања било које скале и без одређивања нумеричке вриједности за квалитативне податке из анкетног упитника. Други дио рада, дио Б се односи на питања о постојању рачуноводствених политика и њихове повезаности са процјеном квалитета без рангирања или било каквог додјељивања вриједности одговорима и исти представљају ставове рачуновођа. Закључци на основу овог дијела засновани су на распореду фреквенција те на њиховој међузависности тестираној *Chi-Square* непараметарским тестом значајности распореда фреквенција. Дио Ц пред рачуновође поставља захтјев за оцјену квалитета финансијских извјештаја гдје је постављена оцјена од 1 до 5 (Ликертова скала оцјењивања нивоа слагања) при чему је оцјена један значила да се рачуновође не слажу са представљеном тврдњом док

оцјена 5 је значила да су рачуновође у потпуности усаглашене са наведеном тврдњом. Четврти дио (Дио Д) захтјевао је од рачуновођа да направе ранг фактора који могу и који дјелују на квалитет финансијских извјештаја, те да рангирају елементе финансијских извјештаја који подлијежу процјенама од стране менаџмента. Понуђено је по десет и фактора утјечаја на квалитет и десет елемената извјештаја гдје је направљен ранг од 1 до 10 при чему је ранг 1 значио најзначајнији фактори и позицију која је највише подложна процјенама од стране менаџмента, док је ранг 10 значио најмање значајан фактор утјечаја на квалитет и позицију која је најмање подложна субјективној процјени менаџмента. Пети и шести дио анкетног упитника (Дио Е и Дио Ф) односе се на оцјену нивоа заступљености појединих особина извјештаја у структури извјештаја које су субјекти презентовали за последњи шестогодишњи период (Дио Е), те оцјењивање значаја усвојених рачуноводствених политика у процјени квалитета финансијских извјештаја (Дио Ф). Оба дијела резултата су оцјенама слагања (неслагања) са објављеним тврдњама Ликертовом скалом.

Друга skupина информација које је кандидат користио у свом раду јесу секундарне информације чији узорак чини 100 компанија чијим се вриједносним папирима трговало на уређеним тржиштима капитала у БиХ. Избор елемената у узорак кандидат је извршио на начин да је прегледом укупно 628 компанија елиминисао емитенте обвезна, инвестиционе фондове, компаније из области осигурања и реосигурања, интестиционих фондова, , извршена су елиминисања емитената обвезница, инвестиционих фондова, компанија из области банкарског сектора те компанија које су у поступку стечаја или ликвидације у активном трговању остаје 214 компанија Сарајевске и 146 компанија Бањалучке берзе које су чиниле оквир избора узорка истраживања. Поштујући методологију за избор узорка кандидат је успоставио услове за избор узорка који су: доступност финансијских извјештаја у узастопном шестогодишњем периоду, за исте компаније доступност ревизорских извјештаја који садрже рачуноводствене политике за посматрани период (уколико рачуноводствене политике нису објављене одвојено), те активност трговања на тржишту капитала. У овако дефинисан узорак кандидат је изабрао 100 компанија чијим се вриједносним папирима трговало активно на САСЕ и БЛСЕ. Изабрани временски оквир који је у назначајнијем обиму задовољавао услове избора елемената узорка, а истовремено чинио референтно раздобље јесте период 2013. – 2018. година што чини укупан узорак за анализу од 600 финансијских извјештаја за 100 компанија и шестогодишњи период те исто толико ревизорских извјештаја и анализираних објављених скупних рачуноводствених политика компанија. Изабране компаније чине скоро 30% оквира избора узорка што поштујући претходна истраживања и величину узорака за оваква истраживања се процијењује као довољно за адекватне и релевантне закључке. Доношење закључака те потврђивање и оповргавање хипотеза захтјевало је од аутора да узорак подијели у skupине основног и контролног узорка те је узорак подијељен са аспекта квалификованости мишљења израженог кроз ревизорске извјештаје тако да прву контролну skupину чине компаније за које су у

шестогодишњем периоду за све године изражено неквалификовано мишљење, док другу анализирану групу чине компанија које су имале одређене квалификације у ревизорским мишљењима и различите модификације мишљења.

Истраживање је проведено анализом квалитативних података (анкетно истраживање) те квантитативних података (анализа финансијских извјештаја компанија) за чију обраду је кориштен *SPSS* пакет в. 21 (*Statistical Package for Social Studies*). Квалитативни подаци обрађени примјеном метода дескриптивне статистичке анализе те примјеном непараметарских тестова. Значајној добијених резултата тестирана је непараметарским *Chi-Square* тестом. Цхи-Скуаре тестом мјерена је повезаност изражених ставова рачуновођа и одређених кључних детерминанти процјене квалитета. Значајност појединачних ставова и разлика у ставовима и мишљењима рачуновођа тестирана је непараметарским тестом значајности на једном узорку тзв. Оне сампле тестом. Квантитативни подаци анализирани су релевантном методологијом при чему су мјерене разлике и повезаности кроз *f-test* и *t-test* разлика појединачних елемената основног и контролног узорка те примјеном биваријантне корелације мјерена корелираност истих елемената како би се утврдиле потенцијалне разлике и значајност тих разлика. Модел процјене квалитета израђен је идентификујући зависну и независне варијабле истраживања које су укључене у модел биномне логистичке регресије чиме је и конструисан модел процјене квалитета кроз три облика у зависности од доступности података и времена које корисник има за процјену квалитета. Приликом конструисања поменутих модела одабрана је метода *Backward Stepwise Wald* која подразумијева да се све одабране варијабле, односно елементи из финансијских извјештаја укључују корак по корак у модел логистичке регресије. У сваком наредном кораку („корак по корак“) из модела искључују се оне варијабле чија је вјероватноћа односно статистичка значајност доприносу предвиђања слабија од 0,10. Примјеном логистичке регресије идентифициране су варијабле које на нивоу статистичке поузданости 95% односно уз статистичку значајност 0,05 доприносе процјени квалитета извјештаја. Израда предиктивног модела примјеном биномне логистичке регресије услиједила је након покушаја израде модела вишеструке мултипла регресије која се у парцијалним процјенама показала неупотребљивом водећи сваку моделску вриједност на константу што је у процјенама и практичној употреби било неупотребљиво. Значајност и релевантност модела тестирани су примјеном *Omnibus test*. Исправност је потврђена израчуном степена *Nagelkerke R Square* указујући на ниво репрезентативности. Потврда исправности и предиктивне снаге појачана је и израчуном *Hosmer and Lemeshow test*.

Примјењена методологија у тестирању појединачних фактора међузависности и разлика појединих фактора по групама подијељеног узорка, те избор методологије израде предиктивног модела јесу адекватне и довољно тачне и савремене. Имајући у виду досадашња истраживања методологија прати процесе и трендове истраживања у свијету. Тврдње постигнуте истраживањем изражавају се јасно и прецизно те су

друштвено разумљиве релевантним корисницима извјештаја. Научне спознаје које су презентоване у раду изнесене су кроз графичке и табеларне приказе повезујући релевантне чињенице и исказујући јасно и недвосмислено постигнуте резултате. Испитиван је довољан број параметара те је истражено довољно индикатора што чини довољан број података за поуздано и адекватно доношење закључака. Обрада података је адекватна и усмјерена ка потврђивању постављених истраживачких хипотеза, те научном потврђивању изнесених теоријских чињеница изражених у раду. Резултати су правилно, јасно и логично тумачени те системски поштујући хијерархију истраживања изнесени кроз дискусије које је кандидат уобличио у цјелокупном истраживању. Резултати истраживања представљени су кроз логичан слијед, и појашњења корака и презентовани у облику који прати претходну методологију тако да било који независни истраживач може провјерити резултате и поновити истраживање.

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Цјелокупни резултати истраживања заснивају се на анализи прикупљених података кроз јасно дефинисане узорке који су истраживани независно један од другог. Узорци предстаљају основу истраживања за прикупљање двије скупине података, квалитативних података тј. ставова представника рачуноводственог сектора привредних субјеката у БиХ, те квантитативних података добијених из финансијских извјештаја компанија чијим се вриједносним папирима тргује на берзи. Резултати примарног истраживања указала су на чињеницу да су бројни фактори који детерминишу квалитет финансијских извјештаја као што су ниво образовања, континуитет едукације, досљедност примјене рачуноводствених политика од неквалитативних индикатора. Кандидат је истраживањем показао да је значајан број компанија које своје рачуноводствене политике мијењају из разлога што се континуирано мијењају МРС-и и МСФИ-јеви. Утјецај разлога измјене политике на објављивање ефеката постоји и статистички је значајан на нивоу поузданости 95% што је потврђено *Chi-Square* тестом. Тестирање је показало да је у процјени квалитета финансијских извјештаја потребно пратити ризик постојања манипулација извјештајима условљених измјенама политика. *Chi-Square* тест је такођер на нивоу поузданости 95% показао да постоји статистички значајан утјецај измјена рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја. Закључак је изведен кроз квантитативно истраживање. Неквантитативни дио истраживања резултирао је кроз рангирање фактора и резултатом да је у процјени и постизању значајно високог нивоа квалитета финансијских извјештаја кључни фактор неовисности рачуноводственог сектора од менаџмента привредних субјеката. Обзриом да је други дио истраживања заснован на секундарним подацима то су рачуновође у првом дијелу кроз рангирање елемената финансијских извјештаја идентификовали рачун прихода по свим категоријама као рачун који је најподложнији манипулацијама и самим тим на нивоу поузданости 95% најзначајнији фактор одређења квалитета. Резултати су показали да на су на приходе

значајно дјеловале измјене рачуноводствених политика те се потврдила чињеница да су рачуноводствене политике један од кључних фактора дјеловања на квалитет извјештаја.

Други сегмент истраживања кандидат је посветио анализи ревизорских извјештаја те идентификовао интересантне закључке да од посматраних 100 компанија изабраних у узорак само њих 26% није мијењало ревизорско друштво у посматраном шестогодишњем периоду. Преосталих 74% су у посматраном периоду имало минимално једну измјену ревизорског друштва. Интересантна је чињеница да је 35% компанија од оних који су мијењали ревизора измјеном изазвали измјену ревизорског мишљења. Примјеном статистичког тестирања показало се да постоји статистички значајан утјецај измјене ревизора на измјену ревизорског мишљења на нивоу поузданости 95%. Ова чињеница довела је до дефинисања основног узорака као што је наведено, а то је да су окарактерисани квалитетним само извјештаји чије се ревизорско мишљење без квалификације није мијењало у посматраном периоду.

Обрадом свих података установљена је статистички значајна повезаност између варијабли хармонизисаности регулативе и измјена рачуноводствених политика (независне варијабле) и квалитета финансијских извјештаја (зависна варијабла). Кроз парцијална тестирања провјере и тестирања каузалности, биваријантну корелацију, тестирање разлика т-тестом и ф-тестом кандидат је потврдио главну истраживачку хипотезу али и помоћне тезе истраживања. Истраживање је кандидат провео на више раније дефинисаних узорака како би се потврдиле претходне чињенице, те је узорак посматрао као основни (квалитетни извјештаји – без квалификација у ревизорским мишљењима) и контролни узорак (извјештаји који садрже одређене квалификације у мишљењима ревизора). Мјерења која су укључила фактор досљедност примјене рачуноводствених политика дефинисала су компаније које чине основни узорак (компаније које су спроведеном детаљном анализом досљедно примјењивале рачуноводствене политике) и контролни узорак (компаније које су често мијењале политике и/или нису примјењивале објављене политике). Кандидат је овим дијелом истраживања тестирао све кључне елементе финансијских извјештаја како би установио финансијске факторе утјецаја на квалитет извјештаја кроз досљедност примјене рачуноводствених политика. Тестирани су такођер сви раније истраживани и познати индивидуални показатељи анализе финансијских извјештаја те истовремено и скупни показатељи који се у свијету, али и код нас користе за процјену извршености пословања компанија али и процјену постојања манипулација у финансијским извјештајима.

Цјелокупно истраживање резултирало је развојем предиктивног модела за процјену вјероватноће заступљености фактора утјецаја на ниво квалитета финансијских извјештаја. Као одговарајућа методологија усклађена са ранијим сличним истраживањима примјењена је биномна логистичка регресија, метод *Backward*

Stepwise Wald, која је резултирала израдом модела са више различитих комбинација фактора. Понуђена су три алтернативна модела од којих је кроз три понуђена модела за процјену квалитета финансијских извјештаја, а који су понуђени корисницима са циљем осигурања довољне основе процјене квалитета у зависности од доступности података које постојећи или потенцијални корисници извјештаја имају на располагању. Понуђени модели су репрезентативни на различитим нивоима тако је први предложени модел на основу информација из званичног сета финансијских извјештаја без потребних модификација репрезентативан на нивоу 25% и погодан је корисницима за ад хоц процјене квалитета. Повећање репрезентативности и сигурности у процјену захтјевало је детаљну анализу и употребу више информација које су укључивале податке анализе финансијских извјештаја (индивидуалне и скупне показатеље). Резултат побољшаног модела јесте репрезентативност модела преко 40% али и нужно укључивање 18 варијабли. Крајњи резултат јесте креирање модела који укључује и изворне податке али и податке анализе извјештаја показао је да од скупних индикатора *Z-score* јесте репрезентативан и за процјене квалитета података у финансијским извјештајима као један од коришћених скупних индикатора. Модел укључује свега 4 варијабле и може послужити за процјене на основу парцијалних података из извјештаја. Циљ израде модела са 4 варијабле јесте настојање израде модела са мање захтјеваних варијабли које би послужиле у процјени квалитета.

Тестирањем истраживачких хипотеза које је кандидат кроз рад превео на статистичке хипотезе и као такве их тестирао одговарајућим тестовима, кандидат је рад учинио адекватним са научног и практичног аспекта што идентификује допринос рада. Овакво истраживање чини повољну основу за будућа комплексна истраживања како би се успоставио систем који резултира квалитетним финансијским извјештајима удаљавајући се од досадашње праксе задовољења законских обавеза. Практични допринос рада огледа се у корисности коју имају у првом реду власници капитала и њихов менаџмент који на основу постављеног модела могу идентификовати потенцијално постојање фактора који погрешно презентују реално и објективно стање субјекта. Такођер практично поменуте резултате и модел могу користити рачуновође у поступку презентовања резултата власницима капитала и менаџменту и унапријеђења свога рада јачајући и квалитет финансијских извјештаја. Корист при процјени квалитета извјештаја има и банкарски сектор у процесу процјене квалитета информација презентованих од стране субјеката у поступку успостављање дужничко – повјерљачких односа. Практични допринос на исти начин може се идентификовати и код државе, дужника и повјерилаца привредних субјеката, конуренти али и цјелокупна јавност што овај рад чини квалитетним а резултате практично употребљивим.

У коначници проведено истраживање пружити ће допринос и обогатити фонд научног знања о факторима квалитета финансијских извјештаја али и потенцијалним правцима дјеловања у циљу јачања информационе основе финансијског

извјештавања у БиХ. Рад са научног аспекта указује на нужност хармонизације што ће надамо се изазвати дјеловање регулаторних тијела која су дужна осигурати основу за јачање квалитета финансијских извјештаја.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација кандидата мр Амеле Пиралић је самостално дјело, која је израђена у складу са одабраном темом. Кандидат је у потпуности поштовао одабрани концепт и пријавом дисертације представљен нацрт истраживања. У поступку израде докторске дисертације кандидат је одабрао и примјенио адекватну методологију научног истраживања. Резултати истраживања су концизно, детаљно, јасно и недвосмислено исказани, поштујући логичан слијед догађаја. Тумачења и донесени закључци засновани су дефинисаним, прикупљеним и обрађеним примарним и секундарним подацима. Резултати истраживања осигурали су довољно доказа за потврђивање главне истраживачке и помоћних хипотеза истраживања. Резултати представљеног истраживања приказани су на начин да поштују логичан слијед провјере и истраживања на начин да независни истраживачи могу поновити поступак спроведеног истраживања и постићи идентичне резултате.

Критичким освртом на претходна истраживања кандидат је представио компарацију резултата ранијих истраживања и резултата који су постигнути спроведеним истраживањима што је резултирало правилном аргументацијом релевантности резултата у научном смислу. Практично овакво истраживање чини допуну досадашњим истраживањима. Након представљања добијених резултата кандидат је истакао постигнућа али и образложио научни и практични допринос резултата истраживања. Ова дисертација чини оригинални допринос економској науци настојећи проширити знања из економије и ужих научних области рачуноводства и ревизије. Оригиналност доприноса науци огледа се у изнесеним чињеницама, идентификованим факторима, тестираним претпоставкама, успоставом нових спознаја те израдом модела и поступака који ће послужити корисницима у правилној и правовременој провјери квалитета извјештаја чиме ће се значајно дјеловати на квалитет пословних одлука и пословних процеса привредних субјеката.

Примарни и најзначајнији допринос дисертације огледа се у доказаној претпоставци да хармонизација прописа из области рачуноводства у БиХ, правовремено прихватање и примјена међународне рачуноводствене регулативе, те досљедна примјена рачуноводствених политика значајно дјелују и опредјељују виши степен квалитета финансијских извјештаја. Израдом три модела омогућен је избор модела за кориснике у зависности од њихове позиције и доступности информација. Примјеном сваког појединачног модела могуће је детектовати постојање/непостојање сумње у квалитет финансијских извјештаја. Корист од рада у практичном смислу имају: власници капитала, менаџмент, рачуновође, улагачи, банке и осигуравајућа друштва, повјериоци те у коначници шира друштвена заједница. У складу са наведеним

извјештајем Комисија даје позитивну оцјену докторске дисертације и сматра да ова докторска дисертација у потпуности испуњава критерије врло успјешно урађене докторске дисертације, и због тога:

Предлаже

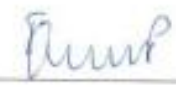
Наставно-научном вијећу Економског факултета Универзитета у Бањој Луци да прихвати позитивну оцјену докторске дисертације кандидата мр Амеле Пиралић, дипл. економисте, под називом: „Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика“, те да одобри њену јавну одбрану и одреди Комисију.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. Др Јелена Пољашевић, ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Рачуноводство и ревизија*, предједник;

2. Др Радомир Божић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област *Пословне финансије и Рачуноводство и ревизија*, члан;

3. Др Тајана Сердар Раковић, доцент, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Пословне финансије*, члан.

